

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:9

Kyösti Suonoja, Väinö Lindberg

Romanipolitiikan
strategiat

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ

Helsinki 2000

TIIVISTELMÄ

Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen)

Romanipolitiikan strategiat - Rompolitikens strategi

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)

Kyösti Suonoja, Väinö Lindberg

Tiivistelmä

Romaniväestön taloudellis-sosiaalinen asema on heikosta koulutuksesta, yleisestä ennakkoluuloisuudesta sekä syrjinnästä johtuen heikko. Täyden ja tehokkaan tasa-arvon toteutuminen taloudellisella, sosiaalisella, poliittisella ja kulttuurin alueella on vielä puolitiessään, vaikka se lainsäädännössä perusoikeusuudistuksella ja kansainvälisin sopimuksin onkin turvattu. Käytäntö poikkeaa kuitenkin hallinnollisista säädöksistä. Valtion ja kuntien toimenpiteet todellisen tasa-arvon saavuttamiseksi ovat olleet riittämättömiä. Tosiasiallisen tasa-arvon saavuttaminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen edellyttää huomattavaa panostusta romanilasten koulutukseen, valtaväestön ennakkoluulojen vähenemistä ja viranomaisten koulutusta suhteessa etnisiin vähemmistöihin.

Mahdollisuus romanikielen opetukseen tulee olla päivähoidosta ja esiopetuksesta aikuiskoulutukseen. Kouluissa kieliopetusryhmät tarjoavat mahdollisuuden tukea romaninuorten identiteettiä ja erityisesti yläasteen kieliopetuksella on merkittävä syrjäytymistä estävä vaikutus. Opetusta voi antaa kunnan tai kuntien yhdessä palkkaama romanikielen opettaja, joka kiertää alueen kouluissa. Kieliopettajan työnkuvaan voi mahdollisuuksien mukaan sisältyä koulunkäynnin avustajan, kannustajan ja kuraattorin tehtäviä. Koulutus on tehokkain tapa ehkäistä romanien syrjäytymistä, sillä usein syrjäytyminen alkaa jo lapsuudesta. Päivähoitoasetusta (1336/95) tulee toteuttaa. Mahdollisuuksien tasa-arvo tulee toteuttaa käytännössä valtaväestön lapsiin verrattuna. Päivähoitoon ja esiopetukseen on tuotettava lisää materiaalia romanikulttuurista, ja valtionosuus kunnille on ”korvamerkittävä” romanien koulutuksen osalta.

Romanipolitiikan strategian merkittävä osa on osallistuminen ja vaikuttaminen. Osallistumista ei enää nähdä myöntymisenä valtaväestön kulttuurin arvoihin, vaan osallistuminen on oman identiteetin suojelua. Romanien tulee perustaa oma keskusjärjestö. Yhteiskunnan romanipolitiikan strategiana tulee mahdollistaa romanien osallistuminen. Romanien ja yhteiskunnan strategiat voivat hallinnossa kohdata toisensa kolmella eri tavalla: 1) Yhteissuunnittelu voidaan toteuttaa romaniryhmän perustamisella kuntaan, jonka viranhaltijat ja poliittiset päätöksentekijät yhdessä romanien kanssa ryhmänä voivat kehittää romanien elinoloja ja osallistumismahdollisuuksia. 2) Kuntiin, joissa asuu vain vähän romaneja, tulee nimittää romaniyhdyshenkilö kahdensuuntaisen informaation välittäjäksi. Romaniyhdyshenkilön tulee saada eri viranomaisilta ajankohtaista informaatiota romaneille tiedotettavaksi. Hänen tulee luoda suhteet paikalliseen kuntoutuksen asiakaspalvelun yhteistyöryhmään romanien monipuolisen kuntoutuksen aikaansaamiseksi. 3) Läänintasolla keskeisin toimenpide on alueellisten neuvottelukuntien vakinaistaminen.

Romaniasiaan neuvottelukunta (RONK) tarvitsee lisäresursseja kansainvälisen yhteydenpidon noustua huomattavasti. RONK on toiminut valtioneuvoston päätöksellä sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. Selvitysmiehet esittävät, että neuvottelukunnan asettamisesta annetun päätöksen taso nostetaan lakitasoiseksi ja samassa yhteydessä neuvottelukunta siirretään opetusministeriön yhteyteen. Perusteluna on romanipolitiikan lähempi kytkeminen kulttuuri-, kieli- ja koulupolitiikkaan, jotka ovat olennaisen tärkeitä romanikulttuurin suojelun ja romanien syrjäytymisen ehkäisyn kannalta.

Avainsanat: (asiasanat)

Romanit, romanipolitiikka, osallistuminen, syrjäytyminen, tasa-arvo, syrjintä, romanikieli, identiteetti, järjestöt, lainsäädäntö, kv. sopimukset, koulutus, päivähoito, vanhukset, terveydenhoito, asuminen, toimeentulotuki, rikollisuus, poliisi, media, seurakuntatoiminta, historia

Sarjan nimi ja numero

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:9

Kieli suomi

Jakaja

STM/RONK puh. (09) 160 74306

REFERAT

Publikation (även den finska titeln)

Romanipolitiikan strategiat - Rompolitikens strategi

Förtattare (uppgifter om organet: namn, ordförande, sekreterare)

Kyösti Suonoja, Väinö Lindberg

Referat

Rombefolkningen befinner sig i en dålig ekonomisk och social ställning på grund av sin svaga utbildning, allmänhetens förd och diskriminering. Romerna har kommit bara halvvägs i sin strävan efter en full och effektiv jämställdhet inom den ekonomiska, politiska och kulturella sektorn, trots att sådan jämställdhet har garanterats dem i lagstiftningen g grundrättighetsreformen och olika internationella konventioner. Praktiken skiljer sig dock från de administrativa bestämmelser Statens och kommunernas åtgärder för att garantera en verklig jämställdhet har varit otillräckliga. För att uppnå en jämställdhet och förebygga utslagning förutsätts en betydande satsning på romska barns utbildning, minskning majoritetsbefolkningens fördomar och utbildning av myndigheterna i deras förhållanden till de etniska minoriteterna. Den romkulturen kommer att ses i Finland som en rikedom som måste skyddas. En livskraftig romsk kultur är ett värde i sig. FN, EU, ER samt övriga internationella organisationer fäster allt större uppmärksamhet vid att etniska minoriteter skall skyddas.

Möjligheterna att lära sig romspråk bör sträcka sig från dagvård och förskoleundervisning till vuxenutbildning. Skolornas grupp för språkundervisning erbjuder en möjlighet att stöda romska ungdomars identitet, och speciellt språkundervisningen i högst har en stor betydelse för att förhindra diskriminering. Undervisningen kan ges av en lärare i romspråk som anställts av kommunen eller flera kommuner tillsammans och som ambulerar i skolorna på området. Språklärares arbetsbeskrivning kan i må möjliggör också innehålla uppgifter som skolgångsbiträde, uppmuntrare och kurator. Utbildning är det effektivaste sättet förebygga romernas utslagning, för utslagningen börjar ofta redan i barndomen. Förordningen om bameddagvård skall tilläta jämlika möjligheter i förhållande till majoritetsbefolkningens barn bör förverkligas i praktiken. Mer material om den romkulturen bör produceras för dagvården och förskoleundervisningen, och statsandelen till kommunerna bör "öronmärkas" i fråga om romernas utbildning.

Deltagande och inflytande utgör en viktig del av rompolitikens strategi. Deltagandet ses numera inte längre som ett samtycke majoritetsbefolkningens kulturvärden, utan det kan vara ett av de bästa sätten att skydda den egna identiteten. Romerna grunda en egen centralorganisation. Samhällets rompolitiska strategi bör möjliggöra romernas deltagande. Detta förutsätter styrning av resurser till de olika samarbetsformerna. Romernas och samhällets strategier kan mötas i förvaltningen på tre sätt: 1) En gemensam planering kan genomföras genom att tillsätta en romgrupp i kommunen, så att kommunen tjänsteinnehavare och politiska beslutsfattare tillsammans med romerna som en grupp kan utveckla romernas levnadsförhållanden och möjligheter att delta. 2) Kommuner med endast få romska invånare bör utse en kontaktperson för romerna med uppgift förmedla dubbelriktad information. Kontaktpersonen bör få aktuell information från de olika myndigheterna för att ytterligare informera romerna. Kontaktpersonen bör skapa kontakter med den lokala rehabiliteringssamarbetsgruppen för att åstadkomma mångsidig rehabilitering för romerna. 3) Den viktigaste åtgärden på länsnivå är att göra de regionala delegationerna bestående.

Delegationen för zigenarärenden behöver mera resurser i synnerhet därför att dess internationella kontakter och dess utlåta har betydligt ökat. Delegationen har med stöd av statsrådets beslut arbetat i samband med social- och hälsovårdsminister Utredningsmännen föreslår att beslutet om tillsättandet av delegationen höjs till länsnivå och att delegationen i detta samman också överförs under undervisningsministeriet. Förslaget motiveras med behovet att tätare koppla rompolitiken till kultur-, social- och skolpolitiken. Alla dessa sektorer är väsentligt viktiga för att skydda den romska kulturen och förebygga romernas utslagning.

Nyckelord

Romer, rompolitik, deltagande, utslagning, jämställdhet, diskriminering, romspråk, identitet, organisationer, lagstiftning, internationella konventioner, utbildning, dagvård, äldre, hälsovård, boende, utkomststöd, brottslighet, polis, media, församlingar, historia

Seriens namn och nummer

Social- och hälsovårdsministeriets utredningar 1999:9

Språk

Finska

Distribution

Social- och hälsovårdsministeriet/
Delegationen för zigenarärenden, tel. (09) 160 74306

SUMMARY

Title of publication

Romanipolitiikan strategiat - Strategies of the policy on Roma

Authors

Kyösti Suonoja, Väinö Lindberg

Summary

The socio-economic position of the Romani population is weak owing to their low education levels, and general prejudices and discrimination. The implementation of full and effective equality in the economic, social, political and cultural areas is still halfway, although it has been secured by legislation through the reform of constitution and international conventions. In practice, however, the situation is different. The state's and municipal authorities' measures to attain de facto equality have been insufficient. The attainment of de facto equality and prevention of social exclusion require a considerable investment in the education of Romani children, reducing the prejudices among the majority population and training of authorities in issues of ethnic minorities. Romani culture will be seen in Finland as a richness worth protecting. The United Nations, the European Union and the Council of Europe and other international organisations are paying increasing attention to the protection of national minorities.

Instruction in Romani language must be available from day care and pre-school education to adult education. In schools the language instruction groups contribute to supporting the identity of Romani youth, and in particular in lower secondary school language teaching clearly prevents social exclusion. Instruction can be given by a Romani language teacher employed by one municipality or several municipalities who travels from one school to another in an area. The job description of the language teacher can, as far as possible, include a school assistant's and welfare officer's tasks. Education is the most efficient way of preventing social exclusion of the Roma, since the exclusion often begins in childhood. The provisions of the Children's Day Care Decree must be observed. The equality of opportunities must be implemented in practice in the same way as in respect of the children of the majority population. More material on Romani culture should be produced for day care and pre-school education, and the government grants to municipalities have to be ear-marked in regard to the education of Roma.

An important part of the policy on Roma is participation/inclusion and influence. Participation is no more seen as consenting to the cultural values of the majority population but participation essentially involves protection of one's own identity. The Roma must found a central organisation of their own. The strategy of society's policy on Roma must be to enable their participation/inclusion. It requires steering adequate resources to the various forms of cooperation. The strategies of the Roma and society can meet in administration in three different ways: 1) Joint planning can be realised by setting up a working group on Roma in municipalities, whose officeholders and political decision-makers together with Romani people can develop the living conditions and opportunities of participation of the Roma. 2) Municipalities with only a small Romani population should appoint a Romani contact person to convey two-way information. This contact person should receive topical information from authorities and convey it to Romani people. The contact person should establish contacts with the local co-operation group on client service in respect of rehabilitation with a view to bringing about diversified rehabilitation for Romani people. 3) At the regional government level the most important measure is to establish the status of regional advisory boards.

The Advisory Board on Romani Affairs needs additional resources, in particular as the international contacts and requests for opinion have considerably increased. The Advisory Board has been set up by a Government decision and is linked to the Ministry of Social Affairs and Health. The rapporteurs ad int. propose that the appointment of the Advisory Board should be based on a law, and in the same context it should be transferred to the Ministry of Education. This proposal is justified by the need to link the policy on Roma more closely to cultural, language and school policies which are essential for the protection of Romani culture and the prevention of social exclusion of Romani people.

Key words

Romani people/the Roma, policy on Roma, participation/inclusion, social exclusion, equality, discrimination, Romani language, identity, NGOs, legislation, international conventions, education, children's day care, older people, health care, housing, income support, crime, police, media, activities of parishes, history

Title and number of series

Reports of the Ministry of Social Affairs and Health 1999:9

Language Finnish

Distributory/Orders

Ministry of Social Affairs and Health/Advisory Board on Romani Affairs
Tel. +358-9-160 74306

ESIPUHE

Romaniasiaain neuvottelukunnan esityksestä sosiaali- ja terveysministeriö käynnisti romaniasiaain selvityksen 15.2.1999 - 15.6.1999 väliseksi ajaksi. Selvitysmieheksi nimitettiin *Väinö Lindberg* ja *Kyösti Suonoja*. Heidän tuli asettamispäätöksen mukaan:

- 1) esittää yleiskatsaus Suomen romaniväestön nykytilanteesta ja asemasta, romanikulttuurista ja sen erityispiirteistä ja -tarpeista, sekä romaniväestön etujärjestöistä ja niiden keskeisistä tehtävistä romanijärjestöille ja alueellisille neuvottelukunnille suunnattavalla kyselyllä, haastattelujen ja aiemmin tehtyjen selvitysten perusteella;
- 2) selvittää romaniväestön näkökulmasta syrjäytymiseen johtavat tekijät erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa, opetuksessa ja kulttuurissa, työhallinnossa ja asumisessa ottaen huomioon erityisesti perusoikeusuudistus vähemmistön tasavertaisen osallistumisen mahdollistamiseksi yhteiskunnassa ja hallinnon eri tasoilla;
- 3) selvittää, miten romanipolitiikan hoito järjestetään mahdollisimman tasa-arvoisesti ja tarkoituksenmukaisesti, millä tarkoitetaan muun muassa romaniasiaain neuvottelukunnan hallinnollisen aseman selvittämistä ja romaniasioiden hoitoa aluehallinnon yhteydessä sekä paikallisesti;
- 4) edellisten pohjalta laatia romanipolitiikalle peruslinjaukset ja kehittämissuositukset sekä kannanotot romaniväestön syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

Selvityshenkilöiden tuli kuulla laajasti romaniväestöä, romanijärjestöjä, romaniasiaain neuvottelukuntaa, sekä kunnan että valtion hallinnon edustajia ja muita tarpeellisia tahoja.

Selvitysmiehet laativat romanijärjestöille ja lääneissä toiminelle romaniasiaain alueellisille neuvottelukunnille laajan kyselyn, jota voitiin käyttää lähdeaineistona sekä romanien nykytilanteesta että heidän mielipiteistään. Henkilörekisterilaki kieltää tilastojen pitämisen etnisin perustein, joten täsmälliset tilastotiedot rajoittuvat erityisselvitysten antamiin tietoihin.

Selvitysmiehet kävivät haastattelemassa romaniasiaain alueellisten neuvottelukuntien jäseniä Oulussa, Hämeenlinnassa, Mikkelissä ja Jyväskylässä. He tutustuivat paikallistason romanityöhön Porissa, Forsassa ja Tammelassa. Peruskoulun romanien opetukseen selvitysmiehet kävivät tutustumassa Vantaan Korsossa Mikkolan koulussa. Romako-kurssiin he tutustuivat Sipoossa Romani Mission kiinteistössä pidetyllä kurssilla. Selvitysmiehet ovat kuulleet myös Romaniasiaain neuvottelukuntaa.

Selvitysmiehet tutustuivat valtion keskushallintoon romaniasioiden näkökulmasta ulkoasiainministeriössä, oikeusministeriössä, sisäasiainministeriössä, valtiovarainministeriössä, valtioneuvoston kansliassa, työministeriössä, ympäristöministeriössä sekä sosiaali- ja terveysministeriössä. Lisäksi selvitysmiehet kävivät Suomen Kuntaliitossa. Jokaisesta vierailusta kirjoitettiin muistio.

Selvitysmiesten apuna materiaalin hankinnassa, haastatteluissa ja kirjoittamisessa ovat toimineet teologian ylioppilas, sittemmin teologian maisteri *Pekka Harjunkoski* ja yhteiskuntatieteiden ylioppilas *Krista Virtanen*. Pekka Harjunkoski on auttanut kirjoitustyössä erityisesti romanien kieltä ja kulttuuria koskevassa osassa mutta myös monissa muissa luvuissa on hänen apunsa ollut merkittävä. Krista Virtanen on ollut suurena apuna erityisesti romanien koulutusta koskevassa osassa. Myös muissa luvuissa hänen apunsa on ollut merkittävä.

Romaniasiaain neuvottelukunnan toimiston työntekijät ovat olleet suureksi avuksi työn käytännön järjestelyissä.

Selvitysmiehet kiittävät kaikkia tapaamiaan henkilöitä suuriarvoisesta tuesta ja myötämielisyydestä, jota kaikkialla kohtasivat ja toivovat, että selvitystyö synnyttäisi keskustelua ja konkreettisia toimenpiteitä romanien aseman, kielen ja kulttuurin kehittämiseksi. Monikulttuurisuus on rikkaus, jota pitää vaalia. Suomen tulee erityisesti nyt EU:n puheenjohtajamaana näyttää muille maille hyvää esimerkkiä ja toteuttaa käytännössä toimenpiteitä vähemmistöjen suojelemiseksi ja heidän asioidensa edistämiseksi.

Väinö Lindberg

Kyösti Suonoja

ROMANIASIAIN SELVITYS 1999

SISÄLLYS

sivu

1. YLEISKATSAUS	1
1.1. Romaniväestön historiallinen tausta	1
1.2. Romaniväestön lukumäärä ja jakautuminen	5
1.3. Romanian asema suomen lainsäädännössä	6
1.3.1. Henkilörekistereiden keräämisen ehdot	6
1.3.2. Suomen perusoikeusuudistus 1995 ja romanit	8
1.3.3. Muu romanien asemaa koskeva lainsäädäntö	11
1.3.4. Valtioneuvoston periaatepäätös 1997	12
1.4. Suomen ratifioimat kansainväliset vähemmistöjen suojelua koskevat sopimukset	19
1.4.1. Suomen vähemmistöt	19
1.4.2. Luettelo keskeisistä sopimuksista	20
1.4.3. Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus	21
1.4.4. Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus	22
1.4.5. Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus	25
1.4.6. Euroopan alueellisten vähemmistökielten peruskirja	26
1.5. Romanian aseman turvaaminen Suomessa ja Euroopassa, strategista pohdintaa	27
2. ROMANIEEN KULTTUURI JA SEN ERITYISPIIRTEET	37
2.1. Romanikielen asema	37
2.2. Identiteetti	40
2.3. Perinteiden arvo romanikulttuurissa	43
2.4. Kielen ja kulttuurin kehittämisen tarpeet	45
3. ROMANIEEN JÄRJESTÖTOIMINTA	50
3.1. Romanijärjestöjen määrä, koko ja alueellinen jakautuminen	50
3.2. Tarvitaanko romanijärjestöjen keskusorganisaatiota	52
3.3. Romanian yhteiskunnallinen osallistuminen	55
3.4. Romanit ja seurakuntatoiminta	58
3.5. Avoin osallistuminen - uusi avaus yhteiskuntaan	60
4. ROMANIEEN HUONO-OSAISUUS JA SYRJÄYTYMINEN	65
4.1. Yleistä	65
4.2. Romanian koulutus	66
4.2.1. Hallinnolliset puitteet	67
4.2.2. Lainsäädäntö	68
4.2.3. Romanit peruskoulussa	70
4.2.4. Romanit lukiossa ja ammatillisissa oppilaitoksissa, romanien aikuiskoulutus	74
4.2.5. Mitä on huomioitava	77
4.3. Asumistarpeet ja asumispalvelut	79
4.3.1. Taustaa	79
4.3.2. Romaniväestö aravavuokra-asuntomarkkinoilla	83
4.3.3. Esimerkkejä romanien asunto-ongelmista	88
4.3.4. Romanikulttuurin erityispiirteitä asuntokysymyksissä	89
4.3.5. Asumiseen ja asuntopoliittikkaan liittyviä toimenpide-ehdotuksia	91
4.4. Toimeentulotuki	92
4.5. Sosiaali- ja terveystalvet	98
4.5.1. Romanilasten päivähoito	100
4.6. Romanivanhusten asema	104
4.7. Romanian terveydenhuollon erityispiirteitä	107
4.8. Romanian syrjintä	110
4.8.1. Yleistä syrjinnästä ja luottamuksesta	110
4.8.2. Poliisin ja oikeuslaitoksen suhde romaneihin	116
4.8.2.1. Rikollisuus sosiaalisena kysymyksenä	116

4.8.2.2. Luottamus poliisiin ja oikeuslaitokseen	120
4.8.3. Median suhde romaneihin	124
4.8.4. Syrjintä työmarkkinoilla	127
4.8.5. Sukupuoleen perustuva syrjintä	130
4.8.6. Muut syrjinnän alueet	132
5. ROMANIASIAIN HALLINTO	134
5.1. Kuntataso	134
5.2. Alueellinen hallinto, läänintaso	137
5.3. Valtion keskushallinto	140
5.4. Neuvottelukunnat	145
6. KOONNOS	148
Lähdeluettelo	150
Liite 1: Selvitysmiesten tekemä kysely romanijärjestöille ja romaniasiain alueellisille neuvottelukunnille	156
Liite 2: Selvitysmiesten tapaamat henkilöt ja organisaatiot keväällä 1999	168

1. YLEISKATSAUS¹

1.1. Romaniväestön historiallinen tausta.

Romanien alkuperäinen kotimaa on Intia. Kielitieteellinen tutkimus on 1700-luvun lopun jälkeen paikantanut romanien alkukodiksi Intian Punjabin maakunnan. Maastamuuton syy ei ole yksityiskohtaisesti tiedossa, eikä myöskään tiedetä, olivatko muuttajat käsityöläisiä, muusikoita vai sotilaita. Lähdön todennäköisiksi syiksi on arveltu sotaa, nälänhätää, epidemiaa, luonnonmullistuksia tai kaupankäynnin kasvua. Kastilaitoksen vuoksi ryhmän ammatilla oli painoarvoa, koska se on suoraan vastannut heidän yhteiskunnallista asemaansa (papit, sotilaat, maanviljelijät, palvelijat ja kastittomat). Se kuitenkin tiedetään, että lähtö on tapahtunut useina muuttoaaltoina, joista ensimmäinen on tapahtunut viidennellä vuosisadalla. Tämän jälkeen aina 1500-luvun loppuun asti romanit ovat vaihteittain levittäytyneet kaikkialle Eurooppaan, myös Suomen alueelle.

Ensimmäisiä kirjallisia merkintöjä romaneista Euroopassa on löydetty Kreetalta eräästä matkakertomuksesta vuodelta 1322. Satunnaisia merkintöjä ”vaeltavista mustista ihmisistä” on 1300- ja 1400-lukujen taitteesta, mutta vasta 1400-luvulla merkinnät romaneista yleistyvät. Aluksi romaneihin suhtauduttiin myönteisesti, mutta suhtautuminen muuttui ennakkoluuloiseksi, kun romaniväestön asettuminen pysyvästi toi esiin heidän valtaväestön normeista poikkeavan elämäntavan. Romaneita yritettiin paitsi sopeuttaa alueelliseen kulttuuriin myös karkottaa maasta. Erityisesti Länsi-Euroopassa romanit kokivat peittelemätöntä vihamielisyyttä ja voimakasta pakkosopeuttamista. Heitä yritettiin saada luopumaan vaeltavasta elämäntavastaan, pukeutumistyylistään ja kielestään. Idässä kohtelu vaihteli neutraalista sietämisestä sopeuttamiseen. Esimerkiksi Slovakiassa romaneja pidettiin alusta alkaen hyödyllisinä ja heitä kannustettiin asettumaan aloilleen. Itävalta-Unkarin keisarikunnassa ja Romanian maakunnassa romanit liitettiin maaorjuusjärjestelmään. Puolassa romaneja koskevat ankarat lait ja säädökset oli muutettava keskiajan lopulla, koska romanit olivat tavallisen kansan suosiossa. Suvaitsevammin romaneja kohdeltiin Venäjällä, jossa ei yritetty sopeuttamista ankarilla romanilaeilla. 1700-luvun lopulla suhtautuminen romaneihin muuttui suvaitsevammaksi myös lännessä. 20. vuosisadalle tultaessa romanit joko passiivisesti hyväksyttiin tai aktiivisesti yritettiin tuhota esimerkiksi Saksan keskitysleireillä.

Pohjoismaista Tanska ja Ruotsi saivat ensimmäiset romanit 1500-luvun alussa. Suomeen romanit siirtyivät Ruotsista, mutta myös maan itäpuolelta. Vuonna 1559 romaneita tavattiin Ahvenanmaalla ja Turussa vuonna 1580. Myös Pohjolassa romanit koettiin ei-tervetulleiksi tunkeilijoiksi, joiden elä

¹ Komiteanmietintö N.o 3/1900, 1-45.

mäntäpää, kulttuuria ja ulkonäköä vieroksuttiin kuten muuallakin Euroopassa. Ruotsi-Suomessa pyrittiin 1600-luvulla karkottamaan romanit maasta. Vuonna 1637 voimaan tulleen hirttolain mukaan karkottamiskäskyä rikkoneen romanin sai tappaa. Vuosisadan puolivälissä Pietari Brahe pyrki asuttamaan romaneita itärajan tuntumaan. Asuttamisyrityksen epäonnistuttua kirkko alkoi senaatin toimesta kiinnostua romanien olojen parantamisesta ja ryhtyi rekisteröimään romaneja. 1700-luvulla suhtautuminen romaniväestöön muuttui vähemmän ankaraksi. Vuonna 1722 annetulla lailla pyrittiin maassaoleva romaniväestö sulauttamaan nopeasti muuhun väestöön. Assimilaatio jatkui 1800-luvulla Suomen muuttua osaksi Venäjän suuriruhtinaskuntaa. Sulauttamiseen pyrittiin sulkemalla kaikki kodittomat kuljijat työlaitoksiin. Vuonna 1863 annettiin laki, joka määräsi romanit tavallisista työlaitoksista rangaistuslaitokseen Hämeenlinnaan. Papistoa kehoitettiin kasteopetuksen kautta tekemään romaneista yhteiskuntakelpoisempia. Vielä vuonna 1900 ns. Wallen komitea asetti tavoitteeksi romanien täydellisen sulauttamisen valtaväestöön.

Edellämainitun Wallen komitean käsityksen mukaan oli vaikea ratkaista kuka oikeastaan on mustalaiseksi luettava. Paljon helpompaa olisi ollut suunnitella toimenpiteitä kaikille maassa kierteleville henkilöille kuin pelkästään mustalaisille. Niinpä komitean esittämät toimenpiteet ”tarkoittavat ainoastaan kuljeksivia ja varsinaista mustalaiselämää viettäviä, mustalaisheimoon kuuluvia henkilöitä”. Komitea esitti valtion mustalaisviraston perustamista helpottamaan mustalaisten rekisteröimistä ja mustalaiskoulujen perustamista. Komitean mietinnössä sanotaan:

”Rodun kasvatus tulee aloittaa lapsuudessa ja lapsi on otettava kuriin ennenkuin synnyinäinen rotutyyppejä on tullut yksilölliseksi luonteeksi, rotuvaisto tavaksi.. .Mutta ei voi tulla kysymykseen että valtio ottaisi huostaansa mustalaislasten kasvatuksen ennenkuin he ovat tulleet kouluikänsä, se on jätettävä vapaaehtoisen toiminnan ja ihmisrakkauden huoleksi.”

Komitea piti mustalaiskielen kitkemistä ja tappamista sukupuuttoon tavoitteenaan. Kun mustalaislapset oppivat mustalaiskielen 10-12 vuoden ikäisinä, heidät oli komitean mielestä pidettävä juuri siinä iässä koulussa, jotta heidän yhteytensä vanhempien mustalaisten kanssa useimmissa tapauksissa koulusta päästyä ei enää johtaisi mainittua kieltä tuntemaan, vaan kieli kuolisi ja ”sitte olisikin mustalaiskysymys ahtaammassa merkityksessä ratkaistu”.² Päätarkoitus oli saada romanilapset pois omien heimolaistensa ”huonojen vaikutusten alaisuudesta, katkaista traditsioit”.³

Wallen komitea näki romanien surkeat olot ja yritti saada romanit sopeutumaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Lasten kasvatus oli tässä rekisteröinnin ohella tärkein keino. Romanit nähdään vuonna 1900 valmistuneessa komiteamietinnössä ikäänkuin lapsina, joita tulee kasvattaa ja valvoa. Ei tullut kuu

² Sama, 119-120.

³ Sama, 125.

loonkaan, että romanien omaa kulttuuria ja elintapoja olisi haluttu ymmärtää, vaan päinvastoin, niitä ymmärtäviä rangaistiin. Ainoa oikea tapa elää oli suomalaiskansallinen tapa. Kaikki muu oli pois kettävä.

Kesti pitkään ennen kuin romanipolitiikkaa ryhdyttiin uudelleen valtion taholta selvittämään. Valtioneuvosto asetti maaliskuussa 1953 komitean, jonka tehtäväksi tuli ”selvittää mustalaiskysymystä, erityisesti mustalaisten sopeuttamista normaaliseen yhteiskuntaelämään, heidän työhönsijoittamistaan ja oppivelvollisuuden täyttämistään sekä laatimaan kysymyksestä ehdotuksensa tarpeellisiksi lainsäädäntö- ja muiksi toimenpiteiksi”.⁴ Komitea otti nimekseen mustalaiskomitea. Siihen ei kuulunut romaniväestön omaa edustajaa. Mustalaiskysymys oli komitean käsityksen mukaan suureksi osaksi mustalaisten sopeuttaminen yhteiskuntaan ja kasvattaminen yhteiskuntakelpoisiksi kansalaisiksi. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi komitea ehdotti seuraavia menetelmiä: 1) uusien lastenkotien perustamista, 2) nuoria romaneja varten erityiskoteja, 3) oppivelvollisuuden valvonnan tehostamista, 4) säännölliseen työhön ohjaamista ja opastamista sekä 5) Norjan mallin mukaisten työsiirtolan tapaan toimivien romanikylien perustamista. Valtioneuvosto asetti vuonna 1956 Mustalaisasiain neuvottelukunnan seuraamaan ja valvomaan romaniväestön sosiaalisten olojen kehitystä ja parantamista sekä tekemään tässä tarkoituksessa tarpeellisia esityksiä.

Mustalaiskomitean puheenjohtajana toimi sosiaaliministeriön köyhäinhoidon ylitarkastaja *Paavo Mustala*. Vuonna 1955 valmistuneessa komiteamietinnössä yhteiskunnan tavoitteet nähtiin samoina kuin yli viisikymmentä vuotta aikaisemmin, vaikka romanit olivat osallistuneet talvi- ja jatkosotaan valtaväestön rinnalla.

1960-luvun radikalismi, erityisesti ns. Marraskuun liike, toi esille myös romanit syrjittynä vähemmistönä erilaisten sairaiden ja köyhien ryhmien ohella. Syntyi ns. yhden asian liikkeitä, joista sadankomitealaisen rauhanliikkeen Ydin on säilynyt elinvoimaisena. 1960-luvulla perustetun Suomen Mustalaisyhdistyksen yhteiskunnallisen lehden *Ziricklin* elinikä jäi muutamaan vuoteen. Kustannusosakeyhtiö Tammen huutomerkkisarjassa ilmestyi vuonna 1967 merkittävä teos ”*Pakkoauttajat*”, jossa ensimmäistä kertaa 1960-luvulla käytiin julkista keskustelua erilaisten vähäosaisten ryhmien, mm. romaniväestön syrjinnästä. *Kristin Olsoni* artikkelissaan ”Tummien diskriminointi” toi romanien syrjinnän esille. *Pakkoauttajat* teos sai osakseen paljon huomiota protestiliikkeen äänitorvena.⁵ Nykyään monet yhteiskunnan johtopaikoilla olevat henkilöt olivat 1960-luvun radikaalisen liikkeen kantavina voimina.

⁴ Komiteamietintö 1955, n:o 7.

⁵ Virolainen, Kari: Kansallisvaltioideologia ja romanipolitiikka Suomessa vuosina 1860-1980, liseniaattityö, Oulun yliopisto 1994, 99.

Radikaalisen ajan merkkinä oli vuonna 1967 eduskunnassa tehty *Georg Backlundin* ja *Arvo Salon* toivomusaloite ”Komitean asettamisesta mustalaisten ongelmien ratkaisemiseksi ja määrärahasta käytännön toimenpiteitä varten”. Se oli ensimmäinen aloite, jossa puhuttiin romanien *etujen* valvomisesta ja painotettiin selkeästi vähemmistön *oikeutta* osallistua etujen valvontaan ja vähemmistöä koskevien suunnitelmien tekoon. Näin tunnustettiin julkisesti suomalaisten ja Suomen romanien välinen kansallinen intressiristiriita. Vuoden 1968 ja 1969 valtiopäivillä tehtiin useita kysymyksiä hallitukselle romanien kokemasta syrjinnästä ja valtion tulo- ja menoarvioon varattiin ensimmäistä kertaa Suomen valtion määräraha romaneille: kunnille avustus vuokra-asuntojen rakentamiseksi tai hankkimiseksi vähävaraisille romaniperheille.⁶

Valtioneuvosto oli asettanut mustalaisasiain neuvottelukunnan vuonna 1956 seuraamaan ja valvomaan romaniväestön sosiaalisten olojen kehitystä ja parantamista sekä tekemään tässä tarkoituksessa tarpeellisia esityksiä. Mustalaisasiain neuvottelukunnan kokoonpano uusittiin vuonna 1968 ja sen puheenjohtajaksi kutsuttiin oikeustieteen liseniaatti *Jacob Söderman*. Romanit saivat tähän neuvottelukuntaan oman edustajansa.

Uusi neuvottelukunta laati periaatteellisuontoisen mietinnön romanikysymyksestä. Siinä ihmeteltiin, miten on mahdollista, että tietty vähemmistö kokonaisuutena ottaen on aina elänyt niin heikossa sosiaalisessa asemassa, että sen osalta on kysymys suoranaisestä kurjuudesta. Neuvottelukunta totesi, että yhteiskunta on aina suhtautunut mustalaiskysymykseen enemmistön näkökulmasta eikä lähestynyt mustalaiskysymystä mustalaisten omasta erilliskulttuurista käsin. Neuvottelukunta huomasi romaniväestön aseman olevan ristiriidassa kansainvälisten sopimusten, YK:n peruskirjassa olevien ihmisten perusoikeuksien, ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen ja rotusyrjintäsopimuksen kanssa. Neuvottelukunta katsoikin YK:n perusasiakirjan velvoittavan Suomen valtiota tiettynä ylimenokautena sosiaalisella, taloudellisella ja sivistyksellisellä alalla ryhtymään erityistoimenpiteisiin huonommassa asemassa olevan vähemmistön pääsemiseksi tasa-arvoiseen asemaan enemmistön kanssa.⁷

Ajattelun muutos näkyy vuonna 1992 valmistuneessa perusoikeuskomitean mietinnössä, jossa lähtökohtana on se, että kaikilla ihmisillä on oikeus yhäläiseen lain suojaan ja omaan kieleen ja kulttuuriin.

Nykyään Suomen romaneilla on täydet kansalaisoikeudet ja -velvollisuudet. Suomen romanit ovat sekä suomalaisia että romaneja. Suurin osa romaneista asuu kaupungeissa ja heillä on pysyvä asunto. Kier

⁶ Sama 107-109.

⁷ Komiteamietintö B 1971:59, 88; Virolainen, mt., 1994, 113-115.

tolaiselämä on päättynyt. Valtaosa romaneista kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Mm. heikommasta koulutustasosta johtuen romanit ovat keskimäärin heikommassa taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa kuin muut suomalaiset. Suomalaisen yhteiskunnan suuri rakennemuutos hävitti ne vanhat ammatit maatalouden piirissä, joissa romanit olivat tottuneet työskentelemään.

Vaikka epäkohtia on paljon, suomalainen yhteiskunta on itse muuttunut ja sitä kautta romanien asema parantunut viime vuosikymmeninä. Valtaväestö on pikkuhiljaa oppinut paremmin ymmärtämään ja sietämään omasta kulttuurista poikkeavia tapoja. Sulauttamispolitiikka on muuttunut yhteiskuntapolitiikaksi, jossa pyrkimys on ollut tasa-arvoon ja eri kulttuurien kunnioittamiseen. Yhteiskunta on pyrkinyt antamaan apua leimaamatta ketään millään perusteella. Vaikka lainsäädäntö on tasapuolinen, romanit ovat yhä edelleen huono-osainen vähemmistö, jossa suhteellisesti ottaen on enemmän taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia kuin valtaväestön keskuudessa. Laki on olemassa mutta asenteet ovat usein vielä säilyneet vanhakantaisen epäluuloisina toisenlaista ihmistä ja kulttuuria kohtaan. Huono-osaisuus heijastuu koko elämään ja saattaa periytyä sukupolvelta toiselle, ellei sitä pystytä katkaisemaan.

1.2 Romaniväestön lukumäärä ja jakautuminen

Tarkkoja tietoja romanien lukumäärästä on vaikea sanoa, koska romaneihin kuuluvien etninen määrittely tuottaa vaikeuksia ja Suomessa on vastoin lakia pitää tilastoja etnisiin perustein. Etniset tiedot on katsottu arkaluontoisiksi tiedoiksi, joita ei saa rekisteröidä. Viimeisin tutkimus, jossa romanien lukumäärää on arvioitu, on *Sari Välimäen* tutkimus Romanivanhusten elinoloista Suomessa.⁸ Tutkimus perustuu Mustalaislähetys ry:n, nykyisen Romano Mission, ja Keski-Suomen lääninhallituksen kaksivuotiseen vanhusprojektiin. Mainitun tutkimuksen mukaan kesällä 1995 Suomessa asui 8910 romanina, jotka jakautuivat alueellisesti seuraavalla tavalla:

Romanien lukumäärä lääneittäin vuonna 1995⁹

Lääni	Henkilöä	%
Hämeen lääni	1 350	15
Keski-Suomen lääni	470	5

⁸ Välimäki, Sari: Romanivanhusten elinoloista Suomessa, romanivanhusprojektin loppuraportti, Stakesin Aiheita 38/1997.

⁹ Sama, 12.

Kuopion lääni	250	3
Kymen lääni	370	4
Lapin lääni	230	3
Mikkelin lääni	310	3
Oulun lääni	540	6
Pohjois-Karjalan lääni	230	3
Turun ja Porin lääni	800	9
Uudenmaan lääni	3 740	42
Vaasan lääni	620	7

Yhteensä	8910	100

Kyselyyn kaikki kunnat eivät vastanneet, mutta toisaalta romaneja ei kaikissa kunnissa asu. Romaniväestö on keskittynyt Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin. Uudellamaalla asuu kaikkein eniten romaneja ja heistäkin 85 % asuu pääkaupunkiseudulla. Muissakin lääneissä romaniväestö on keskittynyt läänien suurimpiin kaupunkeihin kuten Tampereelle, Turkuun ja Jyväskylään.

1.3 ROMANIEN ASEMA SUOMEN LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

1.3.1. Henkilörekistereiden keräämisen ehdot

Henkilörekisterilaki (471/1987) säätelee henkilötietojen keräämistä, tallettamista, käyttämistä ja luovuttamista. Mainitun lain 6 §:ssä säädetään arkaluonteisten tietojen rekisteröinnistä. Tämän mukaan henkilörekisteriin merkittäviksi ei saa kerätä eikä rekisteriin tallettaa arkaluonteisia tietoja. Arkaluonteisina tietoina pidetään henkilötietoja, jotka on tarkoitettu kuvaamaan:

- 1) rotua tai etnistä alkuperää;
- 2) henkilön yhteiskunnallista, poliittista tai uskonnollista vakaumusta;
- 3) rikollista tekoa, rangaistusta tai muuta rikoksen seuraamusta;
- 4) henkilön terveydentilaa, sairautta tai vammaisuutta taikka häneen kohdistettuja hoitotoimenpiteitä tai niihin verrattavia toimia;
- 5) henkilön seksuaalista käyttäytymistä; taikka

6) henkilön saamia sosiaalipalveluja, toimeentulotukea, sosiaaliavustuksia tai niihin liittyviä sosiaali-
huollon palveluja.

Tietosuojalautakunta voi kuitenkin lain mukaan antaa luvan myös arkaluonteisten tietojen rekisteröintiin tai rekisteröity voi itse antaa siihen suostumuksensa. Eri sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaiset saavat henkilökisterilain mukaan pitää henkilökisteriä, joka pitää sisällään tietoja rekisteröityjen saamista sosiaalihuollosta ja sen perusteista sekä terveydentilasta. Myös lääkäri, hammaslääkäri ja muu terveydenhuollon ammattikoulutuksen saanut henkilö voi pitää henkilökisteriä ammattitoiminnassaan rekisteröidyn terveydentilasta, sairaudesta tai vammaisuudesta taikka häneen kohdistetuista hoitotoimenpiteistä taikka muista rekisteröidyn hoidon kannalta välttämättömistä tiedoista. Myös vakuutusyhtiö voi pitää henkilökisteriä, jossa on arkaluonteisia tietoja.

Henkikisterilain antaman suojan vuoksi romaaneista ei pidetä tilastoja, jotka tietenkin helpottaisivat monien heitä koskevien asioiden tutkimista ja selvittämistä. Toisaalta romanit itse pitävät hyvänä, ettei etnisiin perustein voida ketään rekisteröidä. Onhan maailmassa paljon todisteita siitä, miten näitä rekistereitä voidaan käyttää etnisen vähemmistön tuhoamiseksi. Myös Romaniasiain neuvottelukunta kannattaa romanien rekisteröimättömyyttä.

Suomen Ihmisoikeusliitto ry. on kuitenkin todennut helmikuussa 1999 kaikkinaisen rotusyrjinnän vastustamista koskevan sopimuksen Suomen raportin käsittelyn yhteydessä antamassaan ”varjoraportissa”, että Suomessa on ristiriitaista tietoa poliisin romanirekisteristä. Nimittäin Suomen toisen YK:n kidutusta

ja muuta julmaa epäinhimillistä kohtelua vastustavan sopimuksen määräaikaisraportin perusteella heräsi epäily, että poliisilla on erityinen atk-rekisteri romaniväestöstä.¹⁰ Edellä mainitun henkilökisterilain 6 § 2 momentin mukaan tällaisen rekisterin pito olisi kielletty. Sisäasiainministeriö on kieltänyt etnisiin perustein pidettävät rekisterit mutta ei pysty valvomaan joidenkin yksityisten poliisien pitämien rekistereiden olemassaoloa. Asia on päässyt julkisuuteen joidenkin rikostutkijoiden pitämistä omia ”asiakkaitaan” koskevista luetteloista.¹¹

¹⁰ Ihmisoikeusliiton kommentit ja lisäinformaatio Suomen hallituksen tekemien rotusyrjintää koskevien 13 ja 14 määräaikaisraporttien osalta YK:n komissiolle, helmikuu 1999.

¹¹ Komisarior Kalle Kekomäen haastattelu 20.4.1999.

1.3.2. Suomen perusoikeusuudistus 1995 ja romanit

Perusoikeus on kansalliseen perustuslakiin kirjattu ihmisyksilön oikeus, jota julkinen valta (lainsäätävä ja viranomaiset) ei saa loukata. *Ihmisoikeus* on vastaavasti kansainväliseen sopimukseen kirjattu yksilöllinen oikeus, joka on turvattu myös yksilön oleskelu- tai kansalaisuusvaltiota vastaan.¹²

Hallitusmuotoon kirjattu perusoikeusuudistus tuli voimaan vuoden 1995 elokuun alusta (laki Suomen Hallitusmuodon muuttamisesta, 969/1995). Uudistukseen johtaneella perustuslakien perusoikeussääntösten muuttamisesityksellä (HE 309/1993) pyrittiin, paitsi muuhun, lähentämään sisällöllisesti toisiinsa kotimaista perusoikeusjärjestelmää ja Suomea sitovia kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita.

Perustuslain uudistusta valmistelleen komitean ehdotusta piti ulkoasiainministeriö oikeansuuntaisena Suomen kansainvälisten velvoitteiden kannalta. Sosiaali- ja terveysministeriö arvioi ehdotusta pääosin myönteisesti ja piti TSS-oikeuksia (taloudellisia, sivistyksellisiä ja sosiaalisia) koskevaa ehdotusta merkittävimpana komitean esityksessä. Myös sisäasiainministeriö, opetusministeriö sekä maa- ja metsätalousministeriö suhtautuivat ehdotukseen pääosin myönteisesti. Kriittisimmin ehdotusta arvioivat puolustusministeriö ja valtiovarainministeriö. Liikenneministeriö, työministeriö ja ympäristöministeriö pitäytyivät lausunnoissaan lähinnä omalla hallinnonalallaan eivätkä arvioineet ehdotusta yleisesti.¹³ Mm. romaniasiain neuvottelukunta, vammaisneuvosto ja ihmisoikeusasiain neuvottelukunta arvioivat perusoikeusuudistuksen tarpeelliseksi.

Uudistuksen tärkeimpänä tavoitteena oli laajentaa ja vahvistaa yksilön oikeuksien perustuslaintasoista turvaa. Uudistuksella pyrittiin parantamaan yksilön oikeusturvaa niin perinteisten vapausoikeuksien kuin taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien alalla sekä luomaan edellytykset ihmisten lisääntyville vaikutusmahdollisuuksille itseään ja ympäristöään koskevissa asioissa. Uudistuksen tavoitteena oli myös lisätä perusoikeuksien suoraa sovellettavuutta tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa, ml. sosiaalihuoltoon kuuluvia asioita käsittelevät viranomaiset. Uudistus lisäsi huomattavasti julkisen vallan, kuten valtion ja kuntien, velvollisuuksia perusoikeuksien toteutumisen alueella.

Erityisen huomioitavia perusoikeuksia romanien kannalta ovat yhdenvertainen kohtelu, ihmisarvon loukkaamattomuus sekä yksilön vapauden ja oikeuksien turvaaminen, yksityiselämän suoja, sosiaaliset oikeudet, hallinnon ja lainkäytön oikeusturvatakeet sekä julkisen vallan velvoite turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perusoikeussäännökset sisältävät myös Suomea sitovien kansain

¹² Scheinin, Martin: Ihmisoikeudet Suomen oikeudessa, yliopistollinen väitöskirja, Jyväskylä 1991, 6.

¹³ Perusoikeustyöryhmä 1992, mietintö, Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1993, Helsinki 1993, 20-21.

välisen ihmisoikeussopimusten periaatteet. Perusoikeuksien rajoittaminen on mahdollista vain lain-
tasoisella, täsmällisellä ja tarkkarajaisella sääntelyllä.

Romaniväestön kannalta ovat erityisen tärkeitä Perustuslain 5 § ja 14 §.

5 §:ssä kielletään syrjintä: Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eriarvoiseen asemaan sukupuolen, *alkuperän, kielen*, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.¹⁴

Perusteluissa sanotaan alkuperällä tarkoitettavan sekä kansallista ja etnistä että yhteiskunnallista aluperää. Alkuperä -sanaan on katsottu sisältyvän käsitteet rotu ja ihonväri. Syrjinnän sisällöstä perusteluissa sanotaan kiellon koskevan myös välillisiä toimenpiteitä, jotka välillisesti johtaisivat syrjivään lopputulokseen. Syrjintä olisikin arvioitava jonkin menettelyn tosiasiallisten seurausten kannalta. Siten syrjintäsäännös koskee myös pelkkää erilliskohtelua (segregaatiota). Niinpä yhtäläistenkin palvelujen tarjoaminen erikseen eri väestöryhmille syrjintäkiellossa mainitun perusteen mukaisesti on kiellettyä, jollei sitä voida jonkin hyväksyttävän syyn perusteella pitää määrättyssä tilanteessa oikeutettuna. Suosintaa tai jonkin yksilön tai ryhmän asettamista etuoikeutettuun asemaan on pidettävä säännöksen kieltämänä, jos se asiallisesti merkitsee toisiin kohdistuvaa syrjintää. Erikseen sanotaan myös, että säännös ei estä tosiasiallisen tasa-arvon turvaamiseksi tarpeellista *positiivista erityiskohtelua* eli tietyn ryhmän (esimerkiksi naiset, lapset, vähemmistöt) asemaa ja olosuhteita parantavia toimia.¹⁵ Siten esimerkiksi romanit voivat vähemmistöryhmänä saada tiettyjä erityisiä etuja ilman, että se on valtaväestön syrjintää.¹⁶ Syrjintää käsitellään tarkemmin luvussa 4.

Romanien kannalta perustuslakiuudistuksessa on tärkeätä, että niin romanit kuin saamelaisetkin saivat perustuslaintasoisen oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin. Lain 14 §:n 3 momentissa säädetään: ”Saamelaisilla alkuperäisiansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.” Säännöksessä on erikseen mainittu kaksi perinteistä suomalaisen yhteiskunnan vähemmistöryhmää, saamelaiset ja romanit. Säännös ei kuitenkaan rajoitu koskemaan vain perinteisiä Suomessa olevia vähemmistöjä. Toisaalta säännöksen tarkoittamana ryhmänä ei voida pitää esimerkiksi satunnaisesti Suomessa oleskelevaa ihmisjoukkoa, vaan ryhmältä edellytetään tiettyä kiinteyttä ja pysyvyyttä. Kohderyhmä säännöksessä on siten pitkälti sama kuin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten edellyttämällä käsitellä ”vähemmistö” (minority). Säännös voidaan ymmärtää myös

¹⁴ Kursivointi kirjoittajien.

¹⁵ Puhutaan ns. positiivisesta diskriminaatiosta.

¹⁶ Perusoikeustyöryhmä 1992, mt., 56-57.

yleiseksi vähemmistöjen turvasäännökseksi, joka velvoittaa julkista valtaa sallimaan ja tukemaan siinä tarkoitettujen ryhmien oman kielen ja kulttuurin kehittämistä. Erityisesti on huomattava, että säännös tarjoaa valtiosääntöisen perustan myös siinä tarkoitettujen ryhmien elinolosuhteiden kehittämiseksi niiden omaa kulttuuriperinnettä kunnioittaen. Toisaalta säännös ei merkitse siinä tarkoitettujen ryhmien oikeutta omaan kulttuuriinsa vedoten poiketa suomalaisen oikeusjärjestyksen asettamista säännöistä.¹⁷

Perusteluissa sanotaan saamelaisten ja romanien edustavan kahta perinteistä suomalaisen yhteiskunnan vähemmistöryhmää ja säännöksellä siis turvataan sekä kielelliset oikeudet että kulttuurimuotoja, kuten saamelaisten perinteiset elinkeinot. Esityksen perustelut tähdentävät, että säännös velvoittaa julkista valtaa *sallimaan ja tukemaan ryhmien oman kielen ja kulttuurin kehittämistä*.

Perusoikeussäännösten yleisistä vaikutuksista mainittakoon:

- * Perusoikeudet ilmaisevat yhteiskunnan yleisesti hyväksytyjä perusarvoja ja niitten tulisi säteillä koko yhteiskuntaan.
- * Uudistuksen yhteydessä ei esitetä uusia perusoikeuksien valvontajärjestelmiä. Eduskunnan perustuslakivaliokunta valvoo lainsäädäntötyössä perusoikeuksien noudattamista. Lisäksi valvontatehtävä kuuluu eduskunnan oikeusasiamiehelle ja oikeuskanslerille. Uudistuksen tarkoituksena on lisätä perusoikeuksien suoraa sovellettavuutta tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa.
- * Lähtökohtana on, että perusoikeusuudistus ei itsessään aiheuta välittömiä kustannusten lisäyksiä valtiolle tai kunnille.

Poimintoja yksityiskohtaisista perusteluista:

- * Nykyisen hallitusmuodon tavoin uudessa perustuslaissa on erikseen mainittu oikeus liikkua maassa ja oikeus valita asuinpaikkansa. Tämä liittyy sekä vapausoikeuksiin että sosiaalisiin oikeuksiin. Oikeus valita asuinpaikkansa saattaa edellyttää julkiselta vallalta myös positiivisia toimenpiteitä, joiden kautta valinta tulee tosiasiallisesti mahdolliseksi.
- * Opetusta ja sivistystä koskevassa kohdassa sanotaan, että jokaisella on oikeus maksuttomaan peruskoulutukseen. Sen lisäksi julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen oikeus saada kykyjensä ja tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

¹⁷ Perusoikeustyöryhmä 1992, mietintö, Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1993, Helsinki 1993, 102-103.

Tämän kohdan perusteluissa perusoikeuskomitea puhui koulutuksessa olevista erityistarpeista, jotka saattavat johtua mm. kielellisistä seikoista ja vähemmistöön kuulumisesta. Nämä perustelut eivät enää ole mukana perusoikeuskomitean jälkeen perustetun perusoikeustyöryhmä 1992:n säädösehdotuksen perusteluissa. Pääpaino on koulutuksen mm. maksuttomuudessa ja elinikäisen koulutuksen periaatteen tunnustamisessa. Yhtäläisissä mahdollisuuksissa saada koulutusta viitataan alueelliseen yhdenvertaisuuteen ja suomen ja ruotsin kielisten yhdenvertaisuuteen. Olisi ollut hyvä romanien kannalta mainita, että erityisiä tukitoimia saatetaan tarvita mm. sen takia, että kuulutaan vähemmistöön.

Erityisesti lapsen hyvinvoinnista puhuttaessa viitataan lapsen oikeuksien sopimukseen. Lapsen hyvinvointi on ymmärrettävä laajasti sekä aineellisena, henkisenä että sosiaalisena hyvinvointina.

Perustuslakiuudistuksen merkitys romaniväestölle

Perustuslain mukaan romaniväestön asema tuli ensi kertaa lainsäädännöllä turvatuksi Suomessa. Vaikka itse laissa puhutaan ainoastaan oikeudesta ylläpitää ja kehittää omaa kieltään, niin perusteluitten mukaan säännös velvoittaa julkista valtaa myös tukemaan oman kielen ja kulttuurin kehittämistä. Tämä on merkittävä tuki kaikille ponnisteluille romaniväestön aseman parantamiseksi.

Esitys on hyvin ankkuroitu kansainvälisiin sopimuksiin kuten YK:n sopimus kaikkinaisen rotusyrjinnän torjumiseksi ja lapsen oikeuksien sopimus. Nämä sopimukset merkitsevät vähemmistölle merkittävää turvaa.¹⁸

1.3.3. Muu romanien asemaa koskeva lainsäädäntö

Perustuslain uudistuksen yhteydessä voimaan tullut yleinen syrjäntäkielto saa tukea *rikoslain 11 §:n 9 momentissa*, jossa säädetään seuraavaa: ”...jos virkatoimissa tai muuten asiakkaiden parissa työskentelevä henkilö ei kohtele kaikkia tasaveroisesti rodun, kansallisen tai etnisen alkuperän, ihonvärin, kielen, sukupuolen, uskonnon tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi, on hänet tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi”. Samansuuruinen rangaistus on säädetty työsyrynnästä *rikoslain 47 §:n 3 momentissa*, jossa säädetään, ettei edellä mainitun kaltaisten seikkojen pitä antaa vaikuttaa työntekijän valintaan eikä myöskään hänen kohteluunsa työpaikalla.

¹⁸ Paavo Lounela 12.1.1994, muistio.

Vuonna 1995 voimaan tullut *päivähoitoasetus (1336/95)* edellyttää, että suomen-, ruotsin-, saamen-, romanin-, viittomakielen ja maahanmuuttajien lasten oma kieli ja kulttuuri otetaan huomioon ja sitä tuetaan päivähoitossa yhteistyössä tämän kulttuurin edustajien kanssa.

Äidinkielen opetusta koskeva *koululainsäädäntö sanoo peruskoulun (1449/95), lukion ja ammatillisen aikuiskoulutuksen (1450/95)* osalta seuraavaa: oppilaat/opiskelijat joiden äidinkieli on saame-, romani-, viittomakieli tai jokin maahanmuuttajan kieli voivat saada opetusta omalla äidinkielellään vähintään kaksi tuntia viikossa. Täsmennetyllä koululainsäädännön asetuksella (1475/96) todetaan, että kyseisiä äidinkieliä voidaan opettaa vaihtoehtoisesti oppilaan/opiskelijan ensimmäisenä kielenä siten, että suomi tai ruotsi on toinen äidinkieli.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtäviä määriteltiin vuonna 1997 säädetyllä lailla (48/1976) seuraavasti: ”Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtävänä on

1) tutkia suomea ja ruotsia, saamea ja muita suomen sukukieliä sekä suomalaista viittomakieltä ja romanikieltä;

2) kehittää ja huoltaa suomea, ruotsia, saamea sekä suomalaista viittomakieltä ja romanikieltä.”

Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen asetettiin 1.6.1997 romanikielen lautakunta, jonka tehtävänä on romanikielen kehittäminen, huolto ja tutkimus sekä päättää kielen käyttöä koskevista periaatteellisista tai yleisluonteisista suosituksista.

Oy Yleisradio Ab:stä annetun lain muutos tuli voimaan 1.1.1999 (1380/1993). Laissa todetaan, että julkisten palvelujen tulee kohdella ohjelmatoiminnassa yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielisiä sekä tuottaa palveluja saamen-, romanin- ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muille kieliryhmille.

Yleisradion ohjelmissa on viikottainen romanikielinen 20 minuutin mittainen uutiskatsaus.

1.3.4. Valtioneuvoston periaatepäätös 1997

Valtioneuvoston 17.2.1997 tekemässä päätöksessä *hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi* todetaan Suomen muuttuneen 1990-luvulla yhä monikulttuurisemmaksi yhteiskunnaksi, jossa kuitenkin verrattuna moniin muihin EU-maihin on verraten vähän maahanmuuttajia. Erilaisuus laukaisee joidenkin suomalaisten keskuudessa aggressiivista käyttäytymistä, jonka kohteeksi ovat joutuneet myös kansallisten vähemmistöjemme edustajat.

Valtioneuvoston edellisessä kappaleessa mainitussa periaatepäätöksessä veloitettiin ministeriöitä ja niiden alaista hallintoa toimenpiteisiin, jotta kehityksen suunta saataisiin käännettyä rasismiin vastaiseksi. Kaikkien ministeriöiden osalta koulutussuunnitelmissa sekä viestintä- ja henkilöstöpoliittisissa ohjelmissa tulee päätöksen mukaan ottaa aihealue huomioon ja sisällyttää sitä koskevat toimenpiteet näihin asiakirjoihin. Valtioneuvoston periaatepäätöksessä todettiin maahanmuuttajiin sekä etnisiin vähemmistöihin kohdistuva syrjintä. Rasismiin kohteiksi todetaan joutuneen myös kansallisten vähemmistöjemme edustajat. Mahdollisiin rikkomuksiin tulee välittömästi puuttua. Keinot tähän antaa voimassa oleva perustuslaki, yhdistyslaki, painovapauslaki ja rikoslainsäädäntö.

Valtioneuvoston päätöksessä esitetään, että rasistisiin tekoihin puuttumisen kynnystä madalletaan, hyvää hallintoa edistetään, ministeriöiden koulutussuunnitelmia täydennetään ja etnisten vähemmistöjen edustajia pyritään ottamaan aikaisempaa enemmän palvelukseen eri ministeriöihin ja niiden hallinnonaloilla toimiviin viranomaisiin. Ministeriöiden henkilöstöpoliittisiin ohjelmiin tehdään asian vaati- mat muutokset. Työhönottohaastatteluja suorittaville henkilöille järjestetään koulutusta etnisten vähemmistöjen palvelukseen ottamisen hyödyistä, mm. kielitaidon ja eri kulttuurien tuntemuksen tärkeydestä erilaisissa tehtävissä.

Etnisiä kysymyksiä ja syrjintää tullaan eri ministeriöiden ja niiden alaisen hallinnon julkaisutoiminassa käsittelemään nykyistä enemmän. Maahanmuuttajiin liittyvää tilastointia ja tutkimusta kehitetään.¹⁹

Lipposen II hallituksen ohjelmassa vuonna 1999 mainitaan luvussa ”Oikeuspolitiikka ja tasa-arvo”, että kielilainsäädäntö uudistetaan kielivähemmistön edut turvaavalla tavalla ja huolehditaan saame- laisten kielellisten ja kulttuurillisten perusoikeuksien toteuttamisesta. Romaneista ja heidän kulttuuris- taan tai kielestään ei tässä yhteydessä ole mainintaa.²⁰ Luvussa ”Tasa-arvo” hallitusohjelmassa tode- taan mm.: ”Edistetään hyviä etnisiä suhteita väestön keskuudessa. Syrjinnän vastaisiin toimenpiteisiin kiinnitetään aiempaa suurempaa huomiota sekä lainsäädännössä että viranomaisten toiminnassa.” Luvussa ”Koulutus, tiede ja kulttuuri” todetaan mm.: ”Kansalaisten ja alueiden syrjäytymistä ehkäis- tään tuomalla tietoyhteiskunnan palvelut tasapuolisesti kaikkien ulottuville.” Luvussa Sosiaali- ja ter- veyspolitiikka, työelämä todetaan mm.: ”Hallituksen sosiaalipolitiikan lähtökohtana on pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan säilyttäminen. Tavoitteena on kehittyvä yhteiskunta, joka takaa kaikille mah- dollisuuden oman elämänsä hallintaan ja aktiiviseen osallistumiseen. Hallituksen keskeisenä paino- pistealueena on edistää toimia, joilla ehkäistään ja vähennetään vakavia köyhyysongelmia, syrjäyty- mistä ja huono-osaisuuden kasautumista.”

¹⁹ Valtioneuvoston periaatepäätös hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismiin ehkäisemiseksi, Opetusministeriö 1997.

²⁰ Paavo Lippen II hallituksen ohjelma, valtioneuvoston uutiset-tiedote-hallitusohjelma 13.4.1999.

”Köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisy ja aktiivinen sosiaalipolitiikka” -luvussa hallitusohjelmassa todetaan mm.: *Köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisemisellä haetaan erityisesti ratkaisuja pitkäaikaisesti työttömien, mielenterveys- ja päihdeongelmaisten, ylivelkaantuneiden ja heidän perheidensä kasautuviin elämänhallinta- ja toimeentulo-ongelmiin. Tuloverotuksen, sosiaalisten tulonsiirtojen, maksujen ja palvelujen on muodostettava toimiva ja kannustava kokonaisuus.....Hallitus edistää hallinnonalojen välistä yhteistyötä huono-osaisimpien väestöryhmien toimeentuloon, työhön, koulutukseen, asumiseen, yhdyskuntarakenteeseen, elinympäristöön ja palvelutarpeisiin liittyvien ongelmien ratkaisemiseksi, syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseksi ja poistamiseksi.*

Edellämainittu hallitusohjelma ei huomioi romaneja nimeltä, mutta etenkin mainitut kohdat viittaavat niihin ongelmiin, joita erityisesti romanivähemmistöön kuuluvilla kansalaisilla on. Näin ollen voidaan odottaa, että hallitus toimenpiteillään pyrkii auttamaan myös romaneja.

Ulkoasiainministeriö

Edellämainitussa valtioneuvoston hyväksymässä periaatepäätöksessä *Hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi* todetaan, että ulkoasiainministeriö toimii aktiivisesti ja aloitteellisesti rasismien ja rotusyrjinnän vastustamiseksi kansainvälisissä yhteyksissä. Tavoite huomioidaan toiminassa Yhdistyneissä kansakunnissa ja sen erityisjärjestöissä, Euroopan Unionissa, Euroopan neuvostossa, Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestössä sekä Pohjoismaiden ministerineuvostossa. Ulkoasiainministeriö tukee sen yhteydessä toimivan Rasismien vastaisen valtuuskunnan toimintaa.

Ulkoasiainministeri *Tarja Halosen* eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antamassa selonteossa Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 11.11.1998 todetaan, että Suomi painottaa vähemmistöjen oikeuksia kriisisien ja pakolaisuuden ennaltaehkäisemisessä. YK:ssa Suomen tavoitteena on vähemmistöoikeuksien nykyistä tehokkaampi käsittely ja Suomi osallistuu aktiivisesti vähemmistötyöryhmän työhön. EN:ssa ja ETYJissä Suomi haluaa kehittää vähemmistöoikeuksien valvontaa ja erityisesti romanien oikeuksien toteutumista. Suomi tukee EU:n aktivoitumista syrjinnän vastustamisessa.²¹

Ulkoministeri *Tarja Halosen* selonteossa todetaan, että vähemmistöjen oikeuksien turvaaminen on yksi keskeisimpiä ihmisoikeuskysymyksiä. Vähemmistöihin kuuluvat joutuvat usein muita helpommin ihmisoikeusloukkausten kohteeksi. Olennainen osa maan sisäisistä ja joskus myös kansainvälisistä kon

²¹ Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopolitiikka, Ulkoasiainministeriön julkaisuja 12/1998.

flikteista juontaa juurensa etnisiin vastakkainasetteluihin ja vähemmistöoikeuksien loukkauksiin. Monet valtiot eivät edes ole halukkaita tunnustamaan vähemmistöjen olemassaoloa alueellaan.

Vähemmistöjen oikeuksien kunnioittaminen luo turvallisuutta ja vaikuttaa kriisejä ja pakolaisuutta ehkäisevästi. Vähemmistöoikeuksien kansainvälinen käsittely on kuitenkin osoittautunut vaikeaksi. Myös EU:n piirissä ja Pohjoismaiden kesken vallitsee erilaisia käsityksiä vähemmistöpolitiikasta ml. vähemmistömääritelmä. Määritelmiä koskeva kiista liittyy yhtäältä kysymykseen siitä, suojataanko vain perinteisiä, maassa pitkään asuneita vai myöskin ns. uusia vähemmistöjä kuten siirtolaiset. Mm. Euroopan neuvostossa omaksutun terminologian mukaan puhutaan ”kansallisista” eli perinteisistä vähemmistöistä.

Toisaalta määritelmäongelmat liittyvät siihen, ovatko vähemmistöjen oikeudet yksilöllisiä vai kollektiivisia oikeuksia. Suomen näkemys on se, ettei vähemmistöihin kuuluvien yksilöllisten oikeuksien suojaaminen ole mielekästä, jos ei nähdä sitä, että oikeuksia käytetään usein ryhmänä. Edes kaikki Euroopan valtiot eivät ole tähän valmiita vaan tunnustavat ainoastaan yksilön oikeudet esimerkiksi kielen ja kulttuuriin.

Suomi painottaa erityisesti vähemmistöihin kuuluvien naisten ja lasten ihmisoikeuksia. Myös vähemmistöjen on kunnioitettava ihmisoikeusperiaatteita. Esimerkiksi perinnäistavat eivät oikeuta poikkeamaan naisten tai tyttöjen oikeuksista.

YK:n piirissä hyväksyttiin vuonna 1992 julistus kansallisiin tai etnisiin, uskonnollisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden suojelusta. Ihmisoikeussopimuksissa on yleisen syrjintäkiellon lisäksi suojattu erityisesti myös vähemmistöihin kuuluvien oikeuksia. KP-sopimus²² takaa kansallisiin vähemmistöihin kuululle oikeuden harjoittaa yhdessä muiden kanssa omaa kulttuuriaan, uskontoaan ja kieltään. Esimerkiksi Suomen saamelaisia koskevia tapauksia on tämän säännöksen nojalla ollut KP-sopimusta valvovan ihmisoikeuskomitean tutkittavana.

Suomi tukee ulkoasiainministeriön selvityksen mukaan vähemmistöoikeuksien nykyistä laajempaa käsittelyä YK:n piirissä. YK:n vähemmistöjä käsittelevän työryhmän mandaatti päätettiin keväällä 1998 muuttaa pysyväksi, mihin Suomi aktiivisesti vaikutti. Kyseessä on ainut nimenomaan vähemmistöasioista käsittelevä elin YK:ssa.

²² Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (1966, SopS 7-8/1976).

Euroopan neuvostossa on menestyksellisesti luotu erityistä oikeudellista pohjaa vähemmistöoikeuksille. Myös ETYJ on pitkään toiminut näissä asioissa. Euroopassa esiintyy edelleen vakavia ongelmia romaniväestön osalta. Tämä ”eurooppalainen vähemmistö” kohtaa edelleen syrjintää mm. työ- ja asuntomarkkinoilla ja joutuu kohtaamaan myös suoranaisia vihanpurkauksia eri puolilla Eurooppaa. Suomi tukee Euroopan neuvoston ja ETYJin toimintaa mm. romaniväestön hyväksi ja pyrkii käyttämään aktiivisesti myös kahdenvälisen yhteistyön keinoja niissä maissa, joissa vähemmistökysymys on ajankohtainen.

Amsterdamin sopimuksen 13 artikla laajentaa EU:n toimintamahdollisuuksia etnisen syrjinnän torjumiseksi. Suomi kannattaa EU:n syrjinnän vastaisen toiminnan aktivoitumista. Suomi painottaa myös vähemmistöoikeuksien kunnioittamista yhtenä EU:n laajenemisperusteista. Tämän kriteerin toteutumisesta EU:n jäsenyyttä hakeneissa maissa tulee tarkoin seurata.²³

Suomen lähtökohtana on, että rasismi tulee nähdä ihmisoikeuskysymyksen yhteydessä. Rasismissa yksilön oikeudet eivät toteudu samanarvoisina hänen syntyperästään johtuen. Syrjinnän vastustaminen on ihmisoikeusajattelun ytimessä ja sisältyy useimpiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Etninen suvaitsemattomuus on ongelma kaikkialla maailmassa. Kasvava rasismi on vakava ongelma Euroopassakin, myös Suomessa. Suomi määrittää rasismi-termin laajasti niin, ettei se viittaa vain rotukäsitteeseen - ihmisrotujahan ei voida katsoa olevan olemassa. ”Rodun” käsitettä käytetään merkitsemään ryhmiä, jotka erotetaan ihonvärin mukaan. Siten rodut ovat joko mustia tai valkoisia, mutta eivät milloinkaan ”isokorvaisia” tai ”pienikorvaisia”. Rodut ovat käsitteellisiä ja yhteiskunnallisesti kuviteltuja eivätkä biologisia realiteetteja. Rotukäsitteeseen liitetään värin ohella tietyt muut biologiset tai kulttuuriset ominaisuudet.²⁴

Rotukäsitteen katsotaan pitävän sisällään myös etniseen alkuperään perustuvan syrjinnän. Erityisesti YK:ssa rasismi pyritään usein esittämään lähinnä teollisuusmaiden ongelmana, joka kohdistuu uureihinsa ihonvärin perusteella. Suomen tavoitteena on kuitenkin laajentaa tätä poliittiseen eteläpohjoinen asetelmaan liittyvää kysymyksenasettelua. Ongelmiin tulee reagoida missä tahansa ne ilmevätkin.

Suomen tavoitteena on, että myös etniset vastakkainasettelut huomioidaan rasismin yhtenä osana. Rasismin vastaisen työn merkitys myös alueellisella tasolla on korostunut. EU:ssa Amsterdamin sopimus laajensi syrjinnän vastaisia toimintamahdollisuuksia. Suomen tavoitteena on, että tämä johtaa konkreettiseen toimintaan myös etniseen alkuperään liittyvän syrjinnän suhteen. Suomi seuraa aktiivisesti

²³ Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopoliittikka, mt. s.45-46.

EU:ssa perusteilla olevan rasismien vastaisen seurantakeskuksen toimintaa ja tukee voimakkaasti Euroopan neuvoston jo pitkällistä toimintaa suvaitsevaisuuden puolesta. Euroopan rasismien ja muukalaisvihan vastaisen komission (ECRI) toimintaedellytyksiä tulee kehittää. Suomen osalta ulkoasiainministeriö seuraa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten toteutumista.²⁵

Sisäasiainministeriö

Valtioneuvoston periaatepäöksessään todetaan, että poliisilla on keskeinen asema rasististen ilmiöiden ehkäisemisessä ja selvittämisessä. Rasismien ehkäisyyn liittyvät asiat otetaan huomioon poliisin tulossuunnitelmissa ja erityisesti lähipoliisitoiminnassa. Ongelmien kärjistyminen pyritään ehkäisemään jo alkuvaiheessaan paikallistason sidosryhmäyhteistyöllä ja nopealla puuttumisella rasististen ilmiöiden syihin. Rasististen ongelmien ilmettyä poliisi toimii osaltaan kokoavana tahona, joka kutsuu seripuolet selvittämään ja sovitteluun paikallistasolla ilmenneitä ongelmia. Poliisihallinnon sisällä asioita käsitellään sopivilla foorumeilla kuten poliisin neuvottelupäivillä ja tuloskeskusteluissa.

Poliisin maahanmuuttajia ja syrjintää koskevaa tiedottamista sekä poliisin osallistumista esimerkiksi yhteisiin tilaisuuksiin maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöryhmien kanssa lisätään, jotta perusteeton epäluulo viranomaisia kohtaan vähenee. Tiedottamista kohdennetaan myös kantaväestöön, jotta maahanmuuttajia kohtaan tunnettua epäluuloa voidaan hälventää.

Poliisin rikosilmoitusten kirjaamisjärjestelmää (RIKI) täydennetään ja ohjeistetaan siten, että järjestelmästä saadaan tietoa teoista, joiden motiivi on rasistinen. Poliisi on suunnittelemassa tässä kohden rikostilastouudistuksia, koska nykyään tilastoja ei voida tehdä siten, että niissä näkyy etninen tausta. On ehkä vaikea tehdä sellaista uudistusta, joka olisi sopusoinnussa henkilökisterilain kanssa, jos tilastoihin merkitään henkilön etninen tausta. Rikos- ja vastaavien tilastojen laadinnassa tullaan erottamaan selkeästi toisistaan Suomessa asuvien maahanmuuttajien tekemät rikokset ja Suomessa käyvien matkailijoiden tekemät rikokset.

Sisäasiainministeriö antoi vuonna 1997 poliisille ohjeet, joita käsitellään yksityiskohtaisemmin luvussa 4. Päälinjana on, että seurataan tiukasti organisoituneita ja rasistisia toimintaryhmiä ja puututaan mahdollisiin rikkomuksiin välittömästi asianmukaisella tavalla. Madalletaan olennaisesti rasistisiin tekoihin puuttumisen kynnyksiä. Kehitetään poliisihallinnon koulutusta niin, että entistä tehokkaammin kyetään puuttumaan syrjintätapauksiin kun sellaisia havaitaan. Pyritään aktiivisesti parantamaan edellytyk-

²⁴ Miles, Robert: Rasismi, Vastapaino, Tampere, 1994, 106.

²⁵ Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopoliittikka, mt. s.53-54.

siä etnisiin vähemmistöihin kuuluvien hakeutumiselle poliisihallinnon palvelukseen. Käsitellään aikaisempaa enemmän etnisiä kysymyksiä poliisin ylijohdon ja sen alaisen poliisihallinnon julkaisuissa.²⁶

Opetusministeriö

Opetusministeriön kohdalla opetusta koskevat toimenpiteet ovat keskeisiä. Opetussuunnitelmien perusteita uudistettaessa ja vahvistettaessa on suvaitsevaisuuden lisäämistä, rasismien ehkäisyä ja uusien kulttuurien kohtaamista korostettava nykyistä enemmän sekä varmistettava, että perusteet eivät sisällä rasismien mahdollistavia osioita. Ihmisoikeuksien opettamisen tarve selvitetään. Opetusta ohjaavat VN:n päätöksen toimenpiteet ovat voittopuolisesti maahanmuuttajien opetukseen liittyviä.

Kulttuuripoliittisissa toimissa opetusministeriö tukee vähemmistökulttuuria edustavien ryhmien toimintaa ja suvaitsevaisuutta lisäävää kansalaistoimintaa. Vähemmistökulttuuriryhmäksi katsotaan etniset ja kielelliset vähemmistöt, pakolaiset ja maahanmuuttajat. Tukea myönnetään vähemmistökulttuuria edustavien ryhmien oman kulttuurin ja identiteetin säilyttämiseen. Vähemmistökulttuuriin kuuluvilla tulee olla oikeus valita oman kulttuurisen identiteetin säilyttämisen tavat. Viranomaistoiminnoissa on hyväksyttävä vähemmistökulttuurien itse ilmaisema traditioittensa, tapojen ja muotojen arvojärjestys.

Kauppa- ja teollisuusministeriö

Ministeriön osalta päätös koskee vain maahanmuuttajia.

Sosiaali- ja terveysministeriö

Sosiaali- ja terveysministeriö huolehtii monikulttuurisen ammattitaidon ja työmenetelmien kehittämisestä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Tilastotuotantoon sisällytetään maahanmuuttajia koskevia tietoja.

Työministeriö

Työministeriö huolehtii siitä, että työsyryjä kyetään tunnistamaan ja että siihen puututaan entistä paremmin. Työministeriö käynnistää hankkeen, jonka tavoitteena on antaa tietoja maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen syrjinnästä ja syrjinnän ilmenemismuodoista työmarkkinoilla. Muuten tältäkin osin VN:n päätös käsittelee etupäässä maahanmuuttajia.

²⁶ Sisäasiainministeriön ohje Suvaitsevaisuuden lisääminen ja rasismien ehkäiseminen poliisissa, 30.6.1997, Dno 15/011/97.

Ympäristöministeriö

Ympäristöministeriö huolehtii siitä, että yhdyskunta-, kunta- ja asuntopoliittisella suunnittelulla estetään maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen yksipuolinen keskittyminen tiettyihin kunnan osiin ja maahanmuuttajalähiöiden muodostuminen. Ministeriön tulee kuitenkin toteuttaa tätä tavoitetta siten, että yksilön oikeutta valita asuinpaikkansa ei loukata.

VN:n periaatepäätöksen toteuttamisesta vastaavat asianomaiset ministeriöt yhdessä hallinnonalansa virastojen ja laitosten kanssa. Rasismin ehkäisemiseksi perustettu ministeriryhmä seuraa ja ohjaa päätösten toteutusta. Ministeriryhmää avustavat rasismin ehkäisytyöryhmä ja opetusministeriö.²⁷

1.4 Suomen ratifioimat kansainväliset vähemmistön suojelua koskevat sopimukset

1.4.1. Suomen vähemmistöt:

Suomenruotsalaiset ovat Suomen suurin vähemmistö, 293.691 henkilöä (5,7 % väestöstä) vuodenvaihteessa 1997-98. Suomenruotsalaiset asuvat ensisijaisesti Etelä-, Lounas- ja Länsi-Suomen rannikkoalueella ja Ahvenanmaalla.

Saamelaiset ovat Suomen ainoa alkuperäiskansa. Suomessa suurin osa saamelaisista, 4000 henkilöä, asuu Lapissa saamelaisten kotiseutualueella (Utsjoki, Inari, Enontekiö ja Sodankylän kunnan Lapin paliskunnan alue) ja muualla maassa heitä on noin 2.400 henkilöä.

Romaneja on Suomessa arviolta 10.000. Heitä asuu koko maassa, mutta suurin osa heistä on sijoittunut Etelä-Suomen taajamiin. Romanit ovat asuneet Suomen alueella lähes viisisataa vuotta. Ruotsissa asuu noin 3000 suomalaista romania.

Juutalaisia on Suomessa noin 1.300 henkilöä. He asuvat pääosin Helsingissä, Turussa ja Tampereella. Tarkkaa tietoa siitä, koska ensimmäiset juutalaiset saapuivat Suomeen, ei ole saatavissa, mutta jo 1850-luvulla heitä oli parisataa.

²⁷ Valtioneuvoston periaatepäätös 1997, mt.

Tataarit ovat turkinsukuinen muslimivähemmistö, jonka jäsenten esivanhemmat tulivat Suomeen 1870-1920 välisenä aikana. Tataareja on tällä hetkellä arviolta 900 henkilöä. He asuvat pääosin pääkaupunkiseudulla.

Vanhavenäläiset ovat Suomeen pääosin viime vuosisadan vaihteessa muuttaneiden venäläisten jälkeläisiä. Tämän ryhmän koko on vaikeasti arvioitavissa, koska viime vuosina venäjää puhuvien henkilöiden määrä on huomattavasti lisääntynyt Suomessa kasvaneen maahanmuuton seurauksena. Venäjää äidinkielenään puhuvia on tällä hetkellä yli 20.000. Vanhavanäläisten määrän on arvioitu olevan noin 5.000 henkilöä.

Suomessa asuvien ulkomaalaisten määrä oli vuodenvaihteessa 1997-98 noin 80.600 henkilöä. Neljä suurinta ryhmänä olivat venäläiset (14.316), virolaiset (9.689), ruotsalaiset (7.507) ja somalit (5.238). Eräänä erityisryhmänä voidaan mainita inkeriläiset, jotka ovat Suomesta Stolbovan rauhassa vuonna 1617 Ruotsin saamalle Inkerinmaalle (nykyisen Venäjän federaation alueella) muuttaneiden jälkeläisiä. Vuosina 1990-1997 Suomeen on muuttanut noin 20.000 inkerinsuomalaista.²⁸

Kansallisten vähemmistöjen sekä näihin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksien ja vapauksien suojeleminen on kiinteä osa ihmisoikeuksien kansainvälistä suojaamista, joka sellaisenaan kuuluu kansainvälisen yhteistyön piiriin. Suomi on vähemmistöasioissa yhteistyössä pääasiassa seuraavien kansainvälisten järjestöjen kanssa: YK, Euroopan neuvosto, Itämeren valtioiden neuvosto (CBSS), Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö (ETYJ), ILO ja UNESCO.

1.4.2. Luettelo keskeisistä sopimuksista

Suomi on ratifioinut seuraavat vähemmistöjen suojeleminen kannalta keskeiset kansainväliset sopimukset:

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1966, SopS 7-8/1976),

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1966, SopS 6/1976),

Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen sopimus (1965, SopS 37/1970),

Yleissopimus lapsen oikeuksista (1989, SopS 56-60/1991),

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (1979, SopS 67-68/1986)
 Euroopan ihmisoikeussopimus (1950, SopS 18-19/1990),
 Alueellisia tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (1992, SopS 23/1998),
 Euroopan sosiaalinen peruskirja (1961, SopS 43-44/1991),
 Euroopan unionin liittymissopimuksen 3. pöytäkirja (1994,
 Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1998, 1-2/1998)

Edellämainituista sopimuksista Suomi on määräajoin raportoinut kansainvälisille yhteisöille. Tässä selvityksessä näihin sopimukseen liittyvät yksityiskohtaisemmat huomautukset tulevat esille kussakin luvussa niiden sisältöalueesta riippuen.

1.4.3. Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (1966, SopS 7-8/1976) tuli voimaan vuonna 1976 ja sitä valvotaan siten, että sopimusvaltiot toimittavat YK:n pääsihteerille viiden vuoden välein kertomuksia hyväksymistään toimenpiteistä, jotka toteuttavat yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet. Suomi antoi neljännen määräaikaisraporttinsa vuonna 1995 ja se käsiteltiin YK:n ihmisoikeuskomiteassa 1.4.1998. Kuulemisessa painottui vuoden 1995 perusoikeusuudistus, minkä lisäksi tulivat esille etenkin rasisminvastaiset toimenpiteet, vähemmistöjen oikeudet, tasa-arvo, kielikysymykset, ulkomaalaisten asema sekä uusi rikosprosessilaki. Todettiin, ettei Suomessa esiinny mainittavia ongelmia KP-sopimuksen toteuttamisessa.²⁹

Suomen valtuuskunta korosti perusoikeuksien merkitystä kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden toteutumiseksi. Komiteaa kiinnostivat romaneihin ja ulkomaalaisiin kohdistuva syrjintä, rasistiset rikokset, kansanryhmän syrjintään kiihottamisen kriminalisointi sekä muutkin kuin lainsäädännölliset toimet rasismien torjumiseksi. Vähemmistöjen oikeuksista tulivat esille muun muassa romanien asunto- ja työllisyystilanne ja etenkin vähemmistöjen kielelliset oikeudet ja koulujen kieltenopetus. Useamman komitean jäsenen näkemys, että rikoslailta olisi Suomessa liian vahva asema, aiheutti selvennystarpeen.³⁰

Komitean huolenaiheet olivat lähes poikkeuksetta aloilta, joissa lainsäädännössämme ei ole huomauttamista. Kuitenkin käytännössä on paljon kielteisiä ilmiöitä, joiden ehkäisemiseksi tarvitaan muita kuin

²⁸ Suomen ensimmäinen raportti kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta, UM:n moniste 4.2.1999

²⁹ Ulkoasiainministeriö, oikeudellinen osasto, Päivi Pietarinen, kokousraportti 9.4.1998.

lainsäädännöllisiä toimenpiteitä. Komitea pahoitteli romanien kohtaamaa syrjintää käytännön elämässä, etenkin yksityisillä asuntomarkkinoilla sekä työmarkkinoilla. *Komitea suositti viranomaisten suvaitsevaisuuskoulutusta ja ryhtymistä toimiin syrjinnän ehkäisemiseksi.*³¹

1.4.4. Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus

Jo ennen otsikossa mainittua puiteyleissopimusta Euroopan neuvoston parlamentaarikkojen kokous hyväksyi vuonna 1993 suosituksen numero 1203 ”*Romanien tilanteesta Euroopassa*”. Suosituksessa todetaan romaneilla olevan erityisasema eurooppalaisena vähemmistönä. Suositus edellyttää, että jäsenvaltioiden hallitukset tai viranomaiset laajentavat toimenpiteitä romanien aseman kehittämiseksi eri alueilla, kuten kulttuurissa, koulutuksessa, tiedotuksessa ja valistuksessa, tasa-arvossa ja jokapäiväisessä elämässä. Romaneilla on erikoisasema, koska heiltä puuttuu oma isänmaa.³²

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (SopS 1-2/1998) hyväksyttiin Euroopan neuvoston ministerikomiteassa 10.11.1994 ja tuli kansainvälisesti, myös Suomessa, voimaan 1.2.1998. Tähän mennessä puitesopimuksen on allekirjoittanut 37 valtiota, joista 24 sen on ratifioinut. Puiteyleissopimus on ensimmäinen oikeudellisesti sitova kansainvälinen asiakirja, joka nimenomaan koskee kansallisten vähemmistöjen suojelua. Se on myös ensimmäinen kansainvälinen asiakirja, jolla alueellisesti toteutetaan YK:n vuoden 1992 julistusta kansallisiin tai etnisiin, uskonnollisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksista.

Puitesopimuksessa määritellään ohjelmaluonteisesti ne periaatteet, jotka velvoittavat sopimusvaltioita omalla alueellaan suojelemaan kansallisia vähemmistöjään. Vähemmistöryhmiin kuuluvien henkilöiden oikeusolot on saatettava sopimuksen mukaiseen tilaan kansallisella lainsäädännöllä, hallintokäytäntöä muuttamalla tai tekemällä kahden- tai monenvälisiä sopimuksia.

Sopimuksen valvonta kuuluu Euroopan neuvoston ministerikomitealle, jota avustaa neuvoa-antava komitea. Valvontaa varten sopimusvaltiot antavat neuvoa-antavalle komitealle raportin lainsäädännöllisistä ja muista toimenpiteistä, jotka on toteutettu puiteyleissopimuksessa esitettyjen periaatteiden täytäntöönpanemiseksi. Suomi on antanut ensimmäisen raportin vuonna 1999 ja sen on valmisteltu virkamiestyönä ulkoasiainministeriössä eri ministeriöiden ja viranomaisten lausuntojen pohjalta. Romaniasiain neuvottelukunta on antanut oman lausuntonsa asiassa. Muita vähemmistöjärjestöjä, joilta

³⁰ Sama.

³¹ Sama.

³² Romer i Sverige-tillsammans i förändring, Regeringskansliet, Inrikesdepartementet, Stockholm 1997, 17.

lausunto pyydettiin, ovat: Svenska Finlands Folkting, saamelaisten itsehallintoelin Saamelaiskäräjät, Suomen Islam-seurakunta, Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvosto ja vanhavenäläisen vähemmistön edustaja. Lausunnon antoivat Saamelaiskäräjät, venäläisen vähemmistön edustaja ja Romaniasiain neuvottelukunta, jonka lausunto sisällytettiin STM:n lausuntoon.

Suomi ei ole määritellyt ratifiointinsa yhteydessä, mitkä ryhmät olisi katsottava ”kansallisiksi vähemmistöiksi”, koska on katsottu, ettei vähemmistöjen olemassaolo riipu hallituksen julistuksesta, vaan tosiasiallisesta tilanteesta maassa. Käytännössä Suomi on aikaisemmin raportoinut YK:n valvontaelimille saamelaisista, romaneista, juutalaisista, tataareista, vanhavenäläisistä ja suomenruotsalaisista.

Puiteyleissopimuksen artikla 4:n mukaan

1. sopimusosapuolet sitoutuvat takaamaan kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille oikeuden yhdenvertaisuuteen lain edessä ja tasavertaiseen lain suojaan. Tässä suhteessa kaikki syrjintä kansalliseen vähemmistöön kuulumisen perusteella on kielletty.
2. Sopimusosapuolet sitoutuvat tarvittaessa ryhtymään riittäviin toimenpiteisiin täyden ja tehokkaan yhdenvertaisuuden edistämiseksi kaikilla talous- ja yhteiskuntaelämän sekä poliittisen elämän ja kulttuurielämän aloilla kansalliseen vähemmistöön ja valtaväestöön kuuluvien välillä. Tässä suhteessa sopimuspuolten tulee asianmukaisesti ottaa huomioon kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden erityisolosuhteet.
3. Edellä 2 kappaleen mukaisesti toteutettuja toimenpiteitä ei pidetä syrjintänä.

Suomen ulkoasiainministeriön laatimassa Suomen raportissa kerrotaan, että yhdenvertaisuuden edistämiseksi on tiettyihin ryhmiin suunnattu asuntopoliittisia erityistukitoimia. Esimerkkinä mainitaan romanien asunto-olojen järjestäminen 1970-luvulla. Myös Kolttalain (253/1995) tavoitteena on edistää kolttaväestön ja -alueen elinolosuhteita ja toimeentulomahdollisuuksia.

Romanien osalta Suomen raportti puiteyleissopimuksen noudattamisesta toteaa, että romanien ja muun väestön välinen sosio-ekonominen ero on edelleen huomattava. Asumiseen liittyvät ongelmat, työttömyys, heikko koulutustaso, sosiaaliset ongelmat ja sitä kautta myös syrjäytyminen ovat yleisiä ilmiöitä romanien keskuudessa.

Tosiasiallinen tasa-arvoisuus ei toteudu myöskään asumisessa. Ympäristöministeriössä syyskuussa 1996 laaditun selvityksen mukaan valtaosa romaneista asuu kunnallisissa ja yleishyödyllisten yhteisöjen vuokra-asunnoissa. Romanien on syntyperänsä ja heikomman taloudellisen asemansa vuoksi erittäin vaikea saada asuntoa yksityisiltä markkinoilta. Joka kolmas romanihakijoista oli erittäin kiireellisessä asunnon tarpeessa.

Puiteyleissopimuksen artikla 5 toteaa:

1. Sopimuspuolet sitoutuvat edistämään olosuhteita, jotka ovat tarpeellisia, jotta kansallisiin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt voivat ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä säilyttää identiteettinsä oleelliset perustekijät nimittäin heidän uskontonsa, kielensä, perinnäistapansa ja kulttuuriperintönsä.
2. Sopimuspuolet pidättäytyvät kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden vastentahtoiseen sulauttamiseen tähtäävistä toimintaperiaatteista tai käytännöistä ja suojelevat näitä henkilöitä kaikelta toiminnalta, jonka tarkoituksena on tällainen sulauttaminen, sanotun kuitenkaan vaikuttamatta sopimuspuolten yleisen integraatiopolitiikkansa mukaisesti toteuttamiin toimenpiteisiin.

Mielenkiintoinen on se seikka, miten romanit itse kokevat kuuluvansa Suomeen ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Ovatko he aidosti suomalainen vähemmistö vaiko yleis-eurooppalainen tai kansainvälinen valtioton kansa tai ei-alueellinen kansakunta, jonka identiteetti ja solidaarisuus on muuta kuin suomalaista. Tässä kohden suomalaiset romanit tähdentävät sitä tosiasiaa, että he ovat ensi sijassa suomalaisia ja heidän kotimaansa on Suomi. Kansainvälinen identiteetti ja solidaarisuus muiden maiden romaneja kohtaan ovat toissijaisia tekijöitä vaikkakin vaikuttamassa taka-alalla.³³

Vaikka Hallitusmuodon 14 § takaa romaneille oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan ja kieltään, romanit joutuvat syrjinnän kohteiksi ja kommunikaatiovaikeuksiin pitäytyessään oman kulttuurinsa mukaisissa erityispiirteissä. Oman kulttuurin tavat ja muut erityispiirteet antavat romaneille suojan valtaväestön kulttuurin ylivoimaa vastaan, mutta toisaalta esimerkiksi romaninaisten pitäytyminen perinteisessä pukeutumistavassa johtaa usein syrjintään esimerkiksi työhönotossa sekä rasistisiin reaktioihin julkisilla paikoilla liikuttaessa, kuten sisäänpääsyn eväämiseen kauppoihin, ravintoloihin, hotelleihin ja julkisille leirintäalueille loma-aikana. Kaupoissa asioidessaan romaninaiset ovat usein erityisen tarkkailun kohteina. Poliisien ohella uusiksi romanien valvojiksi ovat tulleet erilaisten liikeyritysten vartijat, jotka ovat ottaneet romanit erityiseksi silmätikuksi. Viranomaisten palvelu- ja informointialttius on huonompaa kuin vastaavissa tilanteissa valtaväestön kohdalla. Kunnalliset asuntoviranomaiset eivät useinkaan ole perillä romanikulttuurin asumiseen liittyvistä erityispiirteistä (selvitys asumista koskevassa luvussa), jolloin romanien asumiseen liittyviä tarpeita ei osata huomioida asianmukaisella tavalla. Suomesta puuttuu vielä myönteinen asenne vieraisiin kulttuureihin.

Puiteyleissopimuksen artikla 6:ssa todetaan, että

- 1) sopimusosapuolet rohkaisevat suvaitsevuuden henkeä ja kulttuurien välistä vuoropuhelua.... sekä

³³ Selvitysmiesten romanien parissa tehdyt haastattelut ja kysely keväällä 1999.

2) sitoutuvat toteuttamaan soveltuvia toimenpiteitä sellaisten henkilöiden suojelemiseksi, jotka voivat joutua syrjinnän, vihamielisyyden tai väkivallan tai niiden uhan kohteeksi etnisen, sivistyksellisen, kielellisen tai uskonnollisen identiteettinsä johdosta.

1.4.5. Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus

Sopimus kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamiseksi (SopS 37/70) hyväksyttiin vuonna 1965 YK:n yleiskokouksessa. Sopimuksen ratifioinnille pyydettiin eduskunnan hyväksyminen. Vaikka eduskunnan hyväksymistä pyydettiin muun muassa sopimuksen valinnaisen 14 artiklan mahdollistaman yksilövalitusmenettelyn vuoksi ja vaikka ulkoasiainvaliokunta korosti sopimusmääräyksen tarkoittaman selityksen antamista ”mahdollisimman nopeasti”, Suomi ei avannut rotusyrjintäsopimuksen mahdollistamaa ja eduskunnan hyväksymää yksilövalitustietä ennen kuin vasta vuonna 1994, jolloin Suomi tunnusti rotusyrjinnän poistamista käsittelevän komitean kelpoisuuden vastaanottaa ja käsitellä Suomea vastaan tehtyjä yksilövalituksia (SopS 81/1994).

Rotusyrjinnän poistamista koskeva sopimus oli Suomen osalta viimeksi tarkasteltavana YK:n rotusyrjinnän vastaisessa komiteassa 3-4.3.1999. Suomen kertomuksissa on pääasiassa selostettu hallituksen toimenpiteitä romani- ja saamelaisväestön aseman parantamiseksi.³⁴

Mainitulle YK:n komitealle oli myös toimitettu *Ihmisoikeusliitto ry:n* ns. varjoraportti, joka pyrkii kartoittamaan rasismiin ja syrjintään liittyviä ongelmia ja esittelee esimerkkejä oikeudenloukkauksista. Varjoraportin mukaan kiihottamista kansanryhmää vastaan ei meillä vielä nähdä riittävän vakavana rikoksena. Vain harvoin on ryhdytty oikeudellisiin toimiin rasistisen propgandan levittäjiä vastaan. Varjoraportissa ilmaistaan huoli oikeusministeriön passiivisuudesta rasismia ja syrjintää koskevien lainmuutosten valmistelussa ja seurantajärjestelmän kehittämisessä. Uudistuksia kaivataan erityisesti työsyryjinnän tunnistamisessa ja puuttumiskynnyksen madaltamisessa. *Seurantajärjestelmän kehittäminen ei ole osoitettu tarvittavia varoja valtion tulo- ja menoarviossa.* Amsterdamin sopimuksen tullessa voimaan Suomen EU-puheenjohtajakaudella olisi Ihmisoikeusliiton käsityksen mukaan lupa odottaa Suomen hallitukselta huomattavaa aktiivisuutta rotusyrjintäasiassa. EU voi kyseisen sopimuksen perusteella valmistella ja hyväksyä kaikkia EU:n jäsenmaita sitovan syrjinnän vastaisen lainsäädännön.³⁵

³⁴ Scheinin, 1991, mt., 153-154.

³⁵ Ihmisoikeusliiton tiedote 29.3.1999, Suomella vielä matkaa rasismin vastustamisen mallimaaksi.

Komitea piti merkittävänä Suomen hallituksen vuonna 1997 tekemää periaatepäätöstä hallinnon rasismin vastaisista toimenpiteistä. Periaatepäätös on hallituksen ensimmäinen asiaa koskeva toimintaohjelma. Lisäksi komiteaa kiinnosti muun muassa vireillä oleva hanke ulkomaalaisvaltuutetun viran muuttamiseksi *syrijintävaltuutetun viraksi*. Uudistus lisäisi komitean mukaan valtuutetun mahdollisuuksia puuttua syrjintään laajemmin ja nykyistä tehokkaammin. Komiteaa kiinnosti myös romanivähemmistön asumisolot, korkea työttömyys ja koulutusongelmat. Eräät komitean jäsenet ilmaisivat huolestuneisuutensa siitä, että syrjintää, erityisesti työsyryntää koskevia tapauksia ei tuoda riittävästi tuomioistuinten käsiteltäviksi. Komitea totesi, että ravintolasyrjintä on edelleen arkipäivää sekä romaneille että maahanmuuttajille. YK:n rotusyrjintäkomitea kehottaa Suomea ryhtymään riittäviin toimiin, jotta kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus nauttia yleisölle tarjotuista palveluista. Tosiasiallisen syrjinnän poistamiseen on matkaa myös kouluopetuksessa ja asunto- sekä työmarkkinoilla. Komitean mielestä suunnitelmat ulkomaalaisvaltuutetun toimialan laajentamisesta koskemaan myös syrjintää ja kansallisia vähemmistöjä ei ole edennyt toivotulla tavalla. Komitea edellyttää Suomen raportoivan jatkossa käytännön toimista vähemmistöryhmien suojelemiseksi syrjinnältä sekä antavan tietoja rasisista rikoksista ja erityisesti työsyryntään uhreille maksetuista korvauksista. *Komitean jäsenet totesivat, että poliisin tulisi rekrytoida myös erilaisen etnisen taustan omaavia henkilöitä.*

Selvitysmiesten näkemys on, että Suomen on luotava seurantajärjestelmä syrjinnän tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi sekä ryhmä- että yksilötasolla..

1.4.6. Euroopan alueellisten ja vähemmistökielten peruskirja

Asiakirja tuli voimaan Suomen osalta 1.3.1998. Peruskirja on ensimmäinen sitova kansainvälinen asiakirja, jolla pyritään vahvistamaan vähemmistökielten asemaa. Joka viikko maailmassa kuolee jokin kieli, joten olemassa olevien kielten säilyttäminen ja kehittäminen on maailman väestölle rikkaus, jota tulee vaalia. Peruskirjassa vähemmistökielet jaotellaan kolmeen ryhmään: 1) alueelliset kielet ja vähemmistökielet, 2) valtion alueella vähemmän puhutut viralliset kielet ja 3) ei-alueelliset kielet. Ensimmäiseen ryhmään kuuluu mm. saamen kieli, toiseen ryhmään ruotsin kieli ja kolmanteen romanikieli. Ei-alueellisilla kielillä tarkoitetaan kieliä, joita perinteisesti puhutaan tietyssä valtiossa, mutta joita käyttävät kansalaiset eivät asu tietyllä alueella.

Romanikielen asemaan tulee vaikuttamaan myönteisesti vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen yhteydessä hyväksytty Hallitusmuodon 14 § 3 momentti, jonka mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan, sekä

samana vuonna voimaan tullut päivähoitoasetuksen muutos, jonka mukaan lasten päivähoidosta annettussa laissa tarkoitettuja kasvatustavoitteita ovat myös romanien oman kielen ja kulttuurin tukeminen.

Koululakeihin tuli vuoden 1995 alusta muutos, jonka mukaan koulussa voidaan oppilaalle opettaa romanikieltä äidinkielenä. Sama säännös sisältyy 1.1.1999 voimaan tulleeseen perusopetuslakiin. Lakia kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta muutettiin 1.11.1996 alkaen siten, että laitoksen tehtäviin kuuluu myös romanikielen tutkimus ja huolto. Yleisradio Oy:stä annettua lakia muutettiin 1.1.1999 alkaen ja siinä todetaan, että julkisten palvelujen tehtävänä on kohdella ohjelmatoiminnassa yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielisiä sekä tuottaa palveluja saamen-, romanin- ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muille kieliryhmille.

Romanien kielikysymyksestä on tässä selvityksessä oma kokonaisuutensa luvussa 2 sekä koulutuksesta luvussa 4.

1.5. Romanien aseman turvaaminen suomessa ja euroopassa, strategista pohdintaa

Viime vuosien poliittiset mullistukset ovat tuoneet Euroopan kansojen oloihin merkittäviä muutoksia. Keski- ja Itä-Euroopan maiden poliittinen reformi ja demokratisoituminen ovat murtaneet rajoja ja luoneet uuden perustan kansalaisyhteiskunnan synnylle entisissä valtiojohtoisissa maissa. Samaan aikaan on kuitenkin puhjennut kansallisia ja etnisiä jännitteitä, jotka ovat olleet pinnan alla vuosikymmeniä. Romanit ovat kauan olleet Euroopassa yhteiskunnan heikoimpia ryhmiä ja heitä ovat taloudelliset muutokset kohdanneet pahiten. He ovat lisäksi joutumassa nationalismin ja rasismien uhreiksi joka puolella Eurooppaa: kaikki heidän elinolojensa parantamiseen tähtäävä politiikka on samalla aktiivista eurooppalaista politiikkaa, jonka päämääränä on kansallisuus- ja roturajojen ylittäminen. Demokratian lujittuminen Keski- ja Itä-Euroopassa ja sen säilyttäminen maanosan joka kolkassa edellyttävät, että hallitukset ja Euroopan instituutiot ottavat asiakseen ratkoa romanien päivittäin kohtaamia ongelmia. Romanit ovat entisessä Jugoslaviassa käydyn sodan suurimmat kärsijät, ja sotaa paenneiden sosiaalinen asema on huonontunut ratkaisevasti. Monet tältä alueelta paenneet haluavat palata kotiinsa. Itä- ja Keski-Euroopasta tulleet romanit, joilla on pakolaisen status Länsi-Euroopassa, ovat samanlaisessa vaikeassa taloudellisessa ja sosiaalisessa tilanteessa, kunnes heidän turvallinen kotiinpaluunsa voidaan taata.³⁶

³⁶ Euroopan parlamentin 12.7.1996 ”pyöreän pöydän” kokouksen ns. Brysselin julistus.

Romanit ovat yksi Euroopan vanhimmista etnisistä ryhmistä. Heitä on asunut jokaisessa Euroopan maassa vuosisatojen ajan. Koska romanit ylittävät kansallisuusrajoja, liikkumisvapaus Euroopan unionin sisällä on heidän elämässään ensiarvoisen tärkeä arvo. Kuitenkin tällä hetkellä romanit ovat tässä suhteessa suuressa vaarassa, koska he joutuvat pikemminkin uudistusten uhreiksi sen sijaan, että voisivat niistä muiden eurooppalaisten tavoin hyötyä, varsinkin menettäessään kansalaisoikeutensa. Uusissa vasta perustetuissa valtioissa, kuten myös muissa maissa, romanien kansalaisoikeuksia on evätty. Suuri määrä romaneja on luokiteltu valtiottomiksi, koska monessa maassa kansalaisuus ja kansallisuus on katsottu samoiksi asioiksi. Tämä on eurooppalainen teema, jonka pohtiminen on osoitettava kaikille Euroopan instituutioille. Niinpä Euroopan Unionilla, Euroopan neuvostolla ja Euroopan Turvallisuus- ja Yhteistyöjärjestöllä on velvollisuus valvoa romanien juridista asemaa ja parantaa toimialueittensa puitteissa heidän asemaansa siellä, missä aihetta ilmenee. Vain sillä tavoin voidaan romanien järjestelmällinen syrjintä estää pitkällä tähtäyksellä ja heidän sosiaalinen integraationsa voi lopullisesti onnistua Euroopan valtioissa. Erityistä huomiota on EU:n mukaan kiinnitettävä monessa tapauksessa valikoivaksi ja diskriminoivaksi koettuun oikeushallintoon niissä tapauksissa, joissa on kysymys romaneihin etnisistä syistä kohdistuvasta väkivallasta.³⁷

Euroopan romanit on varsin suuri ei-valtiollinen kansa, yhteensä 6-12 miljoonaa ihmistä levinneenä useimpiin Euroopan maihin, etenkin Keski-, Itä- ja Etelä-Eurooppaan. Kommunismin sortuminen on merkinnyt suurta muutosta entisissä kommunistimaissa asuneille romaneille, joiden sosio-ekonominen tilanne huononi jyrkästi yhteiskuntien muuttuessa markkinavoimien temmellyskentäksi. Aikaisemmin heille oli perinteinen maatalous esimerkiksi kolhooseissa tai sovhooseissa antanut työpaikkoja, mutta uudessa sosiaalitaloudellisessa tilanteessa heidän on vaikea saada työtä. Kommunismin sortuminen Keski- ja Itä-Euroopassa sai aikaan romanien vastaisen liikkeen, joskus väkivaltaisenkin. Tämä liike puolestaan johti romanien sisäiseen etnisen tietoisuuden heräämiseen ja liikekannallepanoon romaninyhteisön sisällä. Romanien omien järjestöjen nopea kasvu on yksi osoitus tästä heräämisestä. Romanit ovat 1990-luvulla lukuisin joukoin muuttaneet pois maista, joissa heitä on kohdeltu huonosti. Esimerkiksi Kanadaan on muuttanut paljon romaneja Keski-Euroopasta.

Romanien omat 1990-luvulla esiin nousseet johtajat ovat sitä mieltä, että romanit ovat tulossa uuteen vaiheeseen historiassaan. Muutos on pakottanut romanit toimimaan aktiivisesti heitä koskevissa poliittisissa ja muissa toimintaohjelmissa. Romaneille on heitetty haaste, johon tarttumalla heidän tulee päästä sisälle eurooppalaiseen politiikkaan ja saada mahdollisuus edustaa omaa kansaansa. Romanit ovat viimeisiä Euroopan etnisiä ryhmiä, jotka ovat havahtuneet huomaamaan etnonationalismin mah

³⁷ Sama.

dollisuudet ja voiman, joita voidaan käyttää oman poliittisen vaikutusvallan saamiseksi.³⁸ Ei ole epäilystäkään siitä, että romanit ovat nyt eurooppalaisen historiansa epävarmimmassa vaiheessa, kriisissä, josta ulospääsy voi avata oven aivan uuteen alkuun.

Kun romaneja kuitenkin asuu monessa Euroopan maassa, heillä on erilaisia näkemyksiä ja mielipiteitä siitä, miten romanien asioita tulee hoitaa. Niinpä koko kansainvälisen romaniyhteisön tulee itsensä määrittellä oma poliittinen liikkumatilansa kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Romaniyhteisössä käydään joskus kiihvastakin keskustelua siitä, millä strategialla parhaiten turvataan romanien ihmis- ja vähemmistöoikeudet sekä heidän etnisen ja kulttuurisen identiteettinsä jatkuvuus samalla kun joudutaan selviytymään jokapäiväisen arkisen elämän välttämättömyystarpeiden tyydyttämisestä.

Perinteet ovat romaneille tärkeitä, ja heidän johtajansa ovat valikoituneet epävirallisesti voimakkaista suvuista. Ikä, sukupuoli ja suku ovat romanijohtajien valinnalle ominaisia kriteereitä. Usein johtajat ovat tunnetun suvun vanhoja miehiä. Tällainen johtajuuden malli heijastaa haluttomuutta osallistua puoluepoliittisiin toimiin ja epäluuloa julkista valtaa kohtaan.

*Romanien oman demokraattisen ja muodollisen hallinnon puuttuminen on toiminut esteenä romaneille osallistua nykyaikaiseen hallintoon ja päätöksentekoon. Niinpä romaniyhteisön haasteena on perustaa oma virallinen edustus- ja osallistumisjärjestelmä.*³⁹

Romanit puhuvat itse romanieliitistä, mutta se voidaan ymmärtää myös uutena demokraattisena johtajuutena, joka ponnistelee saavuttaakseen yhtenäisyyden romaniliikkeessä ja etsii tarkoituksenmukaisia organisaatorakennelmia poliittista edustusta ja toimintaa varten. Romanijohtajat ovat enemmän kuin koskaan ennen etsimässä mahdollisuuksia valtioiden rajojen yli tapahtuvaan yhteistyön laajentamiseen. Suomen romanien ajatuksia identiteetistään ja romanien uudesta johtajuudesta sekä kansainvälisestä toiminnasta tuomme esille tämän selvityksen eri luvuissa romanijärjestöille ja läänien romaniasiain alueellisille neuvottelukunnille tehdyn kyselyn sekä romanien kesken käytyjen haastattelujen ja keskustelujen perusteella.

Selvitysmiesten tekemän kyselyn perusteella voidaan sanoa, että Suomen romanit ovat varovaisesti suuntautumassa uuteen johtajuuteen, sillä koulutusta ja kokemusta/ikää ei pidetä toisiaan poissulkevinä vaihtoehtoina. Koulutus antaa valmiudet johtajuuteen erityisesti, jos siihen yhdistyy romaniarvoihin

³⁸ Mirga, Andrzej ja Gheorghe, Nicolae: Romanipolitiikan suuntaviivat, STM:n monisteita 1998:15, 6.

³⁹ Sama.

sitoutuminen. ”Johtajuus voi olla kollektiivista johtajuutta, jossa nuoremmat koulutetut romanit kantavat päävastuun vanhempien ohjauksen alaisuudessa.”⁴⁰

Romaniväestö on eri maissa vähemmistönä eikä sillä myöskään ole poliittista yhtenäisyyttä yhtenäisestä etnisestä taustastaan huolimatta. Heillä ei myöskään ole omaa aluetta, vaan he ovat hajaantuneet ympäri Eurooppaa ja sen ulkopuolelle ollen joka paikassa vähemmistönä. Heidän identiteettiinsä kuuluu poliittinen ja sosiaalinen syrjäytyminen useissa maissa. Heidät leimataan kielteisellä ennakkoluuloisuuden leimalla, koska heitä pidetään yhteiskunnan enemmän tai vähemmän poikkeavana osana. Romanit puolestaan haluavat puolustautua ja sulkeutuvat omaksi eristäytyneeksi alakulttuuriksi, jonka halutaankin pysyvän valtaväestölle lukittuna. Romaniyhteisön jäsenet kiertävät usein kurjuuden kehää eristyneissä, ala-arvoisissa ja alistetuissa asemissa. Valtion näkökulmasta romanit saattavat muodostaa uhkatekijän, joka kilpailee yhteiskunnan arvojen ja normien kanssa ja jopa torjuu ne. Usein totalitarismiin kuuluu ehdottomuus ja huono poikkeavuuden sietokyky esimerkkinä fasismin aikaansaamat hirmuteot Saksassa. Fasismia esiintyy aina, kun kiivaillaan oman elämänmuodon paremmuudesta toiseen verrattuna. Myös yhteisöillä ja yhteiskunnilla on oma psykososiaalinen ilmastonsa, joka riippuu mm. yhteiskunnan rakenteesta. Usein pienet tiiviit kyläyhteisöt vaativat yhdenmukaista käyttäytymistä, jolloin poikkeavuus koetaan uhkatekijänä ja sitä ei hyväksytä. Teollistumisen mukanaan tuoma suuri työnjako ja suuret asutuskeskukset antavatkin mahdollisuuden romaneille elää aikaisempaa vapaammin omaa elämäänsä. Poikkeavuus voi olla esimerkiksi vapautta elintasovaatimusten oravanpyörästä, jonka valtaväestö on itse itselleen luonut.

Vanha agraariyhteiskunta tarjosi työtä romaneille (usein pakkotyötä) mutta piti toisaalta alistetussa asemassa. Kaupunkimainen teollistunut yhteiskunta antaa uusia mahdollisuuksia mutta tuo samalla turvattomuutta.

Euroopassa romanien asema on historiallisen kehityksen tuloksena hyvin erilainen riippuen siitä missä maissa romanit asuvat. Kaksi kolmasosa romaneista asuu nykyään Keski- ja Itä-Euroopassa ja Balkanilla. Tämä väestöpoliittinen tosiasia vaikuttaa heidän asemaansa kielteisesti. Länsi-Euroopassa romanit eivät koskaan ole muodostaneet niin huomattavaa osaa väestöstä kuin mainituilla alueilla. Länsimaissa romanit käsitetään usein vaeltaviksi ryhmiksi, kun taas Keski- ja Itä-Euroopassa mielikuva on laajoissa ghetoissa paikallaan asuvista romaneista. Heidät on pakotettu pysymään aloillaan alistettuina, köyhinä ja marginalisoituina.⁴¹

⁴⁰ Selvitysmiesten tekemä kysely romanijärjestöille ja alueellisille neuvottelukunnille .

⁴¹ Sama, 9.

Siirtyminen kommunistisesta yhteiskunnasta markkinatalouteen ja länsimaiseen demokratiaan aloitti uuden kauden Keski- ja Itä-Euroopan historiassa. Romanit saivat oikeuden osallistua julkiseen ja poliittiseen elämään ja se sai aikaan sen, että romanien keskuuteen nousi uusi johtajisto, jolla on aikaisempaa enemmän tietoa ja koulutusta yhteiskunnallisista asioista. Romanien asiat nostettiin uudella tavalla esille ja romanit alkoivat vapaaehtoisesti osallistua poliittiseen toimintaan suurella joukolla ensimmäistä kertaa. Niinpä romanien puolueet ja järjestöt ovat onnistuneet saamaan romaniedustajia parlamentteihin ja hallitusten neuvoa-antaviin elimiin. Romanien poliittinen johtajisto tajusi, että *demokratia vaatii osallistumista, läsnäoloa ja aktiivisuutta sekä johtajilta että tavallisilta yksilöiltä ja yhteisöiltä. Tämä on ehkä suurin romaneja kohtaava haaste seuraavalla vuosisadalla eli 2000-luvulla.*

Romanit haluavat eri maissa yhteiskunnan täyttä tunnustusta romanien kielellisille, kulttuurisille ja poliittisille oikeuksille vähemmistöryhmänä. *He vaativat parempia neuvotteluasemia paikallisten, kansallisten ja kansainvälisten viranomaisten kanssa sekä laajennettua osallistumista ja edustusta poliittisissä elimissä kaikilla tasoilla. Näiden vaatimusten täytyminen on edellytys muiden, sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien hoitamiseen.* Julkiseen keskusteluun romanit haluavat asiat, jotka koskevat etnistä ja kulttuurista identiteettiä, ihmis- ja vähemmistöoikeuksia, syrjinnän poistamista ja tasa-arvoa. Vaikka monessa maassa, kuten Suomessa, romanien etnisyys myönnettäisiin ja tunnustettaisiin laissa ja romanien kansalaisoikeudet taattaisiin perustuslaissa, käytännössä he kuitenkin kohtaavat syrjintää ja epätasa-arvoa. *Aikaisemmin valtio määritteli romaneja koskevien toimintojen tavoitteet ja keinot. Romanit olivat vain näiden toimenpiteiden kohteita. 1990-luvulla on tapahtunut kansainvälisesti katsottuna tässä kohden muutos ja yhä useammat romanijohtajat ja -järjestöt on tunnustettu valtion välttämättömiksi kumppaneiksi, joiden ääntä täytyy kuulla.* Onhan kehitysyhteistyöpolitiikassakin yhä enemmän kysymys kumppanuudesta eikä alikehittyneiden maiden auttamisesta ylhäältäpäin.

Monessa suhteessa romanit ovat muita vähemmistöryhmiä epäedullisemmassa asemassa. *Heitä ei aina haluta määriellä kansalliseksi vähemmistöksi, koska heillä ei ole ”isänmaata” jossakin Euroopassa.* Lisäksi romanit eivät asu jollakin tietyllä asuinalueella, vaan ovat levittäytyneinä laajalle alueelle tai viettävät kiertävää elämää. Euroopassa on valtioita, esimerkiksi Ranska, joissa ei lainsäädännössä tunnusteta kansallisia vähemmistöjä mutta joissa näitä ryhmiä suojaavat vahvat kansalaisyhteiskunnan perusoikeudet. Kansalaisoikeudet eivät kuitenkaan poista tai estä rotusyrjintää ja epätasa-arvoa.

Saksassa lainsäädäntö tunnustaa tietyt kansallisyhteisöt, kuten tanskalaiset. Kahdenvälisin sopimuksin on tunnustettu myös puolalaisen vähemmistön oikeudet Saksassa. Allekirjoittaessaan vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen Saksa ilmoitti, että sopimuksen ehdot koskisivat

Saksassa perinteisesti asuneiden vähemmistöryhmien jäseniä, mukaan luettuna ne sintit ja romanit, jotka olivat Saksan kansalaisia.⁴²

Yhä suurempi määrä ETYJin jäsenvaltioita on hyväksynyt vähemmistöjen oikeuksia koskevia lakeja tai muuttanut lainsäädäntöään kansainvälisten sopimusten mukaisiksi. Muutamat valtiot erityisesti mainitsevat romanien oikeudet perustuslaeissaan: Suomi (14 §, 2-3 mom.), Slovenia (kappale 65) ja Makedonia (kappaleet 48 ja 78). Muut maat mainitsevat romanit kansallisissa vähemmistölaeissa: Unkari 1993 ja Itävalta 1993.

Romanien poliittisesta tai muusta osallistumisesta on useita erilaisia malleja Euroopassa. Romaneja voidaan valita kansallisen tason puoluelistoilta toimimaan kansallisissa lakia säätävissä elimissä. Näin on menetelty Tsekin tasavallassa, Bulgariassa, Unkarissa ja Espanjassa. Romaniassa romanit valitaan omilta vaalilistoiltaan. Unkarissa romaneilla on oikeus muodostaa omia hallituksia sekä paikallisella että kansallisella tasolla. On myös olemassa malli, jossa romaneja voidaan palkata valtion romaneja koskevia asioita hoitaviin elimiin. Näin on menetelty esimerkiksi Bulgariassa, Unkarissa, Romaniassa, Slovakiassa ja Suomessa. Voidaan myös luoda neuvoa-antavia elimiä, joissa romanit ovat edustettuna. Näin on mm. Suomessa, Ranskassa, Unkarissa ja Itävallassa.

Romanien vähemmistöasema on joissakin valtioissa hyvin näkyvä, koska heitä on väestössä huomattava määrä. Heille on tärkeätä, että heitä kohdellaan lain mukaan joko kansalaisina, joilla on samat oikeudet ja vapaudet kuin muillakin kansalaisilla, tai vähemmistöryhmänä, joka on oikeutettu omien oikeuksiensa suojeluun. Huolimatta lainsäädännöstä romanit kokevat syrjintää, epätasa-arvoa ja eriarvoista kohtelua kansalaisina. Siksi romanien johto monissa maissa vaatii yhteiskunnalta romanien tunnustamista vähemmistöryhmänä ja pitää parempana vähemmistöoikeuksien saamista. Monet romanijohtajat uskovat kansalaisyhteiskunnan vahvistamisen edistävän myös romanien tilannetta. He torjuvat vaatimukset vähemmistöaseman tunnustamisesta ja luottavat yleiseen lainsäädäntöön ja kaikkia kansalaisia koskeviin oikeuksiin ja vapauksiin. Ajatus kansalaisyhteiskunnasta edellyttää liberaaleja demokraattisia instituutioita ja tasavertaisen kansalaisuuden ja yksilöiden oikeuksien periaatteita. Toisaalta se edellyttää myös, että romanit itse pystyvät organisoitumaan ja pitääään puoliaan eri intressien kamppailussa yhteiskunnan eduista.

Entisissä kommunistimaissa ajatus kansalaisyhteiskunnasta on utopiaa, ja niissä pikemmin on vallalla kansallisvaltioajatus, jossa nationalismi ei hyväksy moniarvoisuutta ja monikulttuurisuutta, vaan asettaa etusijalle yhden kansan ja yhden kielen. Esimerkiksi romanien asema Balkanilla on vaikeutunut

⁴² Mirga ja Georghe, 1998, mt., 14-15.

tämän ristiriidan vuoksi. Etninen nationalismi ei perustu liberaaliin käsitykseen kansalaisuudesta vaan käsitykseen jäsenyydelle kansalliskulttuurissa tai verenperinnössä.

Romanien kesken vallitsevaa erilaista ajattelutapaa kuvastaa hyvin se, että Saksan sintien ja romanien Keskusneuvosto (Zentralrat) vastustaa Euroopan neuvoston päätöstä n:o 1203, joka tuli hyväksytyksi pitkälti romanien aktiivisuuden ansiosta. EN:n päätöksen mukaan romanit eivät sovi määritelmään kansallisesta vähemmistöstä ja siten heille täytyy suoda erikoisasema ei-alueellisena vähemmistönä. Kun otetaan huomioon etnisen nationalismin asettamat rajoitukset, on EN:n päätöksen mukaan perusteltua monissa maissa puolustaa romanien oikeuksia muilla kuin kansalaisyhteiskunnan arvoilla. Romaneille pitää tämän vaihtohtoisen strategian perusteella määritellä erityisasema vähemmistönä ja antaa sille samaa suojelua kuin muillekin vähemmistöille samassa valtiossa, tai sitten romaniväestö katsotaan muihin vähemmistöihin nähden poikkeavaksi vähemmistöksi ja siksi sille tulee antaa erityinen suoja. Kaikki romanit eivät halua mitään erikoisasemaa itselleen ja heimolleen, koska katsovat erikoisaseman vain leimaavan heidät negatiivisesti. Pitää olla lainvoimaisia takuita yksilöllisistä oikeuksista kulttuurin alueella.⁴³ Määritelmän mukaan kansallisen vähemmistön on asuttava ”asumiseen kaavoitetulla alueella”, mitä määritelmää romanit eivät aina täytä. Saksan Romanien Keskusneuvosto ei hyväksy mainitunlaista kansallisen vähemmistön määritelmää, vaan vaatii romaneille tunnustusta kansallisena vähemmistönä ja saksalaisena etnisenä ryhmänä, jolla on oma 600-vuotinen saksalainen historiansa, kielensä ja kulttuurinsa painottaen isänmaanaan Saksaa. Tämä kannanotto heijastaa saksalaisten romanien isänmaallisuutta ja solidaarisuutta Saksalle enemmän kuin muiden maiden romaneille. Tämä on aiheuttanut pirstoutumista ja ristiriitoja muiden Saksassa asuvien romaniyhteisöjen keskuudessa, koska heitä kohdeltiin erilaisina romaneina kuin niitä romaneja, jotka olivat pitkään asuneet Saksassa.

Tässä kohden on mielenkiintoista verrata tätä ajattelua suomalaisten romanien ajatteluun, josta on saatu valaistusta eri romanijärjestöille lähetetyn kyselyn perusteella. *Suomalaiset romanit katsovat olevansa ensisijaisesti kansallinen vähemmistö. Suomalaiset romanit vetoavat usein siihen, että he ovat asuneet Suomessa jo 1500-luvulta lähtien, joten he ovat suomalaisia siinä missä muutkin täällä pitkään asuneet heimot.* Toki vastauksissa esiintyi muitakin mielipiteitä, mutta ylivoimainen enemmistö kannatti ajatusta suomalaisesta vähemmistöstä valtiottoman, ei-alueellisen monikansallisen heimon sijasta. Esille tuli myös ajatus, että Suomessa asuvat romanit ovat poliittisesti suomalainen mutta etnisesti monikansallinen vähemmistö.⁴⁴

⁴³ Sama, 19.

⁴⁴ Selvitysmiesten tekemä kysely romanijärjestöille ja alueellisille neuvottelukunnille.

Romanien kansallinen kongressi (Romani National Congress, RNC) on sillä kannalla, että romaniväestö tarvitsee erikoissuojelua, koska se on valtioton ja ei-alueellinen Euroopan kansa, joka on kohdannut rasismia ja vainoa kautta koko historiansa. Euroopan valtioiden tulisi sen mielestä laatia ja ratifioida romanioikeuksien eurooppalainen sopimus. RNC katsoo perinteisten romaneihin kohdistettujen toimintaohjelmien epäonnistuneen ja samaan aikaan kuin Euroopan yhdentymisprosessi etenee, romaneja koskevat ihmisoikeusstandardit ovat huonontuneet. Niinpä tämä ristiriitainen kehitys tulee katkaista laatimalla ja säätämällä lainsäädännössä luja asema Euroopan romaneille. Kun Saksan sintien ja romanien Keskusneuvosto vaatii täysiä kansalaisoikeuksia, RNC vaatii erityissuojelua vähemmistölle.

Romani Unioni (RIU) esittää erityiskohtelua romaneille Euroopassa sillä perusteella, että romanit ovat laillinen osa eurooppalaista kulttuuria ja yhteiskuntaa ja että he ainutlaatuisen historiansa ja ongelmien perusteella ovat ansainneet erityiskohtelun Euroopassa. Pääväite tätä vaatimusta vastaan on, että idea ”eurooppalaisen vähemmistön” laillisesta tunnustamisesta ei sovi nykyisiin kansainvälisiin oikeuskäsitteisiin ja kieleen. Toisen ongelman nostaa esiin käsitys romanien eurooppalaisuudesta. Romaniyhteisöjä on Lähi-idässä, Keski-Aasiassa, Pohjois- ja Etelä-Amerikassa ja Austraaliassa. Miksi romanit siis pitäisi tunnustaa eurooppalaisena tai edes ”varsinaisena eurooppalaisena” vähemmistönä? Jotkut romanit vaalivat intialaisia juuriaan ja jotkut taas etsivät identiteettiään Euroopasta.

Mirga ja Gheorge ovat sitä mieltä, että ajattelutavalla romanit kansallisena vähemmistönä on etunsa ja vaaransa. Se vahvistaa romanien keskinäistä pirstoutumista eri valtioihin. Vähemmistölakien suomat etuudet on tiukasti rajoitettu niihin romaneihin, jotka ovat omien valtioidensa kansalaisia. Heidän mielestään romaneilla on vain kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäinen vaihtoehto on vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa pitäen etnisyyttä epäolennaisena yksilöiden ja ryhmien yksityisasiana. Tätä lähestymistapaa he kutsuvat ”liberaaliksi nationalismiksi”.

Toinen vaihtoehto on, että tavoitellaan sellaista lainsäädäntöä, joka suojelee romanien oikeuksia tasevertaisina muiden vähemmistöryhmien kanssa.

Mainitut romanitutkijat ovat kuitenkin sillä kannalla, että vaikka romanit useimmissa valtioissa kohtaamien ongelmien laajuuden ja luonteen takia ansaitsevat erityistä huomiota, sitä ei kuitenkaan pidä osoittaa antamalla romaneille ylimääräisiä oikeuksia tai uusia etuoikeuksia, vaan **huomio tulee kohdistaa ongelmia ratkaiseviin järjestelyihin.**⁴⁵

⁴⁵ Mirga ja Gheorge, mt., 21-23.

Kansainvälinen yhteistoiminta

Kansainvälinen yhteistoiminta romaniasioissa on kasvanut viime vuosina huomattavalla nopeudella. Esimerkiksi Euroopan Unioni ja Euroopan neuvosto kumpikin toimivat romaniasioissa. Suomessa Romaniasiaain neuvottelukunta on antanut lukuisia lausuntoja esimerkiksi ulkoasiainministeriölle romaniasioissa.

Pohjoismainen yhteistoiminta on ollut säännöllistä ja suhteellisen vilkasta. Pohjoismaisessa romanineuvostossa (1973-1998) suomalaisilla on ollut vahva edustus maamme romaniväestön suuresta lukumäärästä johtuen. Pohjoismainen yhteistyö on koettu tärkeänä, koska 3000 suomea puhuvaa romaniasuu Ruotsissa. Pohjoismaisen romanineuvoston lakkauttamisen jälkeen pohjoismaisia yhteyksiä hoitaa Romernas Riksförbund. Suomen romaniyhdistys ry. on osallistunut aktiivisesti kansainvälisen *Romani Unionin* toimintaan sen perustamisesta vuodesta 1971 lähtien. Romani Unionilla on tarkkailija YK:ssa. Eräs järjestön tehtävistä on koordinoita romanien *kansainvälinen kesäkoulu* -hanketta, joka on kuukauden kestävä kansainvälinen nuorten opiskelu- ja kulttuurifoorumi.⁴⁶

Myös Viro on viime vuosina tullut mukaan perinteiseen pohjoismaiseen yhteistoimintaan.

Suomalaiset romanijärjestöt näkevät kansainvälisen yhteistyön tärkeänä. Niiden käsityksen mukaan kansainvälinen toiminta tulisi hoitaa virallisella tasolla erilaisten seminaarien ja tapahtumien avulla sekä epävirallisesti keskinäisten suhteiden kautta. Tärkeä seikka on tiedon vaihto eri maiden välillä romaniasioissa. Siltä pohjalta voidaan käynnistää erilaisia yhteisiä hankkeita esimerkiksi kielen ja kulttuurin alueella ja voidaan tavoitella jopa yhteistä eurooppalaista romanipolitiikkaa. Tämä puolestaan vahvistaa sekä ylikansallista romani-identiteettiä että kansallista vähemmistöidentiteettiä. Lisäksi Suomen romanipolitiikka voi toimia esimerkkinä muille valtioille onnistuneesta integroitumisesta ympäröivään yhteiskuntaan. Parempiosaiset voivat auttaa heikompiosaisia.⁴⁷

Selvitysmiesten kysely osoitti, että kansainvälistä toimintaa romanit pitävät hyvänä mahdollisuutena vaikuttaa romanien asemaan, vaikka tällainen toiminta vaatii pitkälle kehittyneen systeemin ja yhteistä tahtoa toimia yhteisten tavoitteiden suuntaan. Tarvitaan laajapohjainen edustus, että kaikkien romanien ääni saadaan kuuluviin. Epäilyjä tuli kyselyssä esille yhteisen tahdon löytymiselle. Niinpä vastaukset olivat konditionaalissa: pitäisi, tulisi jne. Yhteistä tahtoa ei tunnu ihan vielä löytyvän riittävästi.

⁴⁶ Suomen romanit. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 1993: 6; Romanilapsen maailma. Romanilasten päivähoitoryhmän muistio 1991, 68-69.

⁴⁷ Selvitysmiesten tekemä kysely, mt.

Kuitenkin kansainvälinen toiminta nähdään tehokkaana foorumina, koska kansallisella tasolla ei uskota minkään poliittien ryhmittymän asettuvan ajamaan suhteellisen pienen romanikansan asioita. Sen sijaan kansainvälinen painostus ja asioiden seuranta pakottaa enemmistön ja tässä tapauksessa Suomen valtion ryhtymään toimenpiteisiin vähemmistöjen ja sitä kautta myös romanien suojelemiseksi. Romanian oman edustajan kansainvälisessä toiminnassa tulee olla aito sekä tunnustettu ja koulutettu romani.⁴⁸

Kansainvälinen toiminta vaatii rahoitusta, jota kyselyn perusteella ajatellaan hankittavan YK:lta, EU:lta, Suomen valtiolta, seurakunnilta esimerkiksi yhteisvastuukeräyksellä.

Selvitysmiehet katsovat, että *RONK:n resurssit eivät enää riitä yhä kasvavaan kansainväliseen toimintaan, koska ulkoasianministeriön edellyttämä ja muu työpanos on niin suuri, että sen täyttäminen edellyttää lisätyövoiman palkkaamista RONK:lle.*

⁴⁸ Sama.

2. ROMANIEN KULTTUURI JA SEN ERITYISPIIRTEET

2.1. Romanikielen asema

Romanikieli eli romkieli on sukua intialaisille sanskriitin ja hindin kielille. Kielitutkimus on osoittanut lähes korvaamattomaksi romanien historian lähteeksi. Eri maissa elävien romanivähemmistöjen kieli on pohjimmiltaan sama, mutta eri murteita on lukuisia. Murteet sisältävät joukon kreikkalaisia ja iranilaisia lainasanoja, mutta Suomessa asuvien romanien kielessä on vaikutteita myös Ruotsin ja Suomen kielestä. Ennen levittäytymistä länteen ja pohjoiseen romanit ovat pitkään asuneet Kreikan alueella. Myös nykyisen Venäjän alueen kielet ovat jättäneet jälkensä Suomessa puhuttavaan romanikieleen.

Vaikka Suomessa romanikielen taitajia ei ole kovin runsaasti, on kielellä selvä identifioitumistehtävä romanien kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä. Tutkimustietoa romanikielen tämänhetkisestä käytöstä on niukasti, mutta tiedetään, että jo vuonna 1954 noin 80 % romaneista käytti keskustelukielenään enimmäkseen tai yksinomaan suomenkieltä.⁴⁹ Saman tutkimuksen mukaan 71 % aikuisista osasi omaa kieltään. Nuorista 16-19 vuotiaista yli puolet puhui kieltä, mutta 18 % oli täysin taitamattomia.⁵⁰ Vuonna 1981 tehdyssä selvityksessä 83% tutkituista romaninuorista osasi romanikieltä vain alle 50 sanaa.⁵¹

Romaniväestön yhtenä keskeisenä ongelmana mainitaan usein, etteivät romanit osaa kunnolla kumpaakaan kieltä. Niin kutsuttu puolikielisyys tarkoittaa tilannetta, jossa henkilön pitäisi olla kaksikielinen, mutta ei käytännössä osaa kumpaakaan kieltä kunnolla. Puolikielisyyden sijaan Suomessa asuvien romanien kielikysymyksessä lienee kyse siitä, että nuoret ja lapset ovat menettämässä kaksikielisyyttään. Varsinaisesti romanikieltä ei voi pitää puolikielisyyden aiheuttajana. Äidinkielenään romanit pitävät Suomea. Romaniväestön kirjallisen ilmaisun valtaväestöä heikompi taso johtuu sekä alhaisesta koulutustasosta että muista kulttuurisista tekijöistä. Romanikulttuurin ja -identiteetin säilyttämiseksi tarvitaan omaa äidinkieltä. Sitä tarvitaan välineenä romaniväestön sisäisessä vuorovaikutuksessa ja perinteen siirtämisessä. *Romanikielisen opetuksen tukemista ja vahvistamista voidaan pitää itseisarvoisena päämääränä, jota voidaan tavoitella moniarvoisuuden ja kulttuurin rikkauden säilyttämisen perusteella.*⁵²

Romanien heikon kouluvalmiuden on joskus katsottu johtuvan juuri puolikielisyydestä. Puolikielisyyttä suuremmaksi huolenaiheeksi näyttää 1990-luvulla kuitenkin muodostuneen vajavaisesti opittu suomen

⁴⁹ *Mustalaiset vähemmistönä suomalaisessa yhteiskunnassa.* Mustalaisasiain neuvottelukunta 1981, 58.

⁵⁰ Koivisto 1994, ix.

⁵¹ Jokela 1992, 22.

⁵² Ks. Koivisto 1994, ix-x; *Mustalaiset vähemmistönä suomalaisessa yhteiskunnassa.* Mustalaisasiain neuvottelukunta 1981, 58-60.

kielen taito erityisesti kirjallisessa ilmaisussa. Kielikysymys onkin kaksijakoinen. Yhteiskuntaan sopeutumisen ja syrjäytymisen estämisen kannalta tulisi tukea romanien suomenkielen opetusta. Tätä kuitenkin herkästi vastustetaan, koska identiteetti ja oma kieli ovat lähestulkoon erottamattomia. Kieli heijastaa elämäntapaa ja ajattelua. Kielellä identifioidutaan ja tarpeen tullen eristäytytään. Jos romanit muuten pelkäävät sulautuvansa valtaväestöön, tarjoaa kieli luontevan pakopaikan. Oma kieli lisää yhteisön sisäistä kanssakäymistä, jonka omalakisuus jää valtaväestölle tuntemattomaksi.⁵³ Perustelut romanikielen aseman vahvistamisesta liittyvät kulttuurin ja identiteetin puolustamiseen, kun taas suomenkielistä opetusta voidaan perustella syrjäytymisen estämisellä.⁵⁴

Suomen koulutuksen lainsäädäntö on kiinnittänyt huomiota vähemmistöihin. Vuoden 1995 voimaan tullessa päivähoitoasetuksessa (1336/95) säädetään, että *lasten päivähoidosta annetun lain 2a §:ssä tarkoitettuihin kasvatustavoitteisiin kuuluu myös suomen tai ruotsinkielisten, saamelaisten ja romanien ja eri maahanmuuttajaryhmien lasten oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa.* Samaa linjaa noudattaa koko opetustoimen lainsäädäntö. *Peruskoululaissa (1448/95), lukiolaissa (1449/95) ja aikuislukiolaissa (1450/95) säädetään, että saamenkieliselle, romanikieliselle ja vieraskieliselle oppilaalle voidaan opettaa äidinkielenä oppilaan omaa äidinkieltä.*

Peruskouluasetuksessa (1457/96) säädetään, että saamenkieliselle, romanikieliselle ja vieraskieliselle oppilaalle, jolle opetetaan äidinkielenä oppilaan omaa äidinkieltä, opetetaan toisena kotimaisena kielenä suomen kieltä tai ruotsin kieltä. Lukioasetuksen (1458/95) mukaan lukiossa, jossa saamenkielisille, romanikielisille ja vieraskielisille oppilaille opetetaan äidinkielenä oppilaan omaa äidinkieltä, tulee valinnaisaineena olla ruotsin kieli tai suomen kieli. Aikuislukioasetuksessa (1459/95) säädetään, että saamenkielisille, romanikielisille ja vieraskielisille opiskelijoille, joille opetetaan äidinkielenä oppilaan omaa äidinkieltä, opetetaan toisena kotimaisena kielenä suomen kieltä tai ruotsin kieltä. Toisen kotimaisen kielen sijasta edellä mainituille opiskelijoille voidaan opettaa suomea tai ruotsia myös äidinkielenä. Lisäksi mainittuja opiskelijoita varten opetussuunnitelmaan tulee kuulua valinnaisaineena ruotsin kieli tai suomen kieli.

Edellä mainittu laki sekä uudempi perusopetuslaki (1998) 12§ ei kuitenkaan mitenkään velvoita kuntia järjestämään äidinkielen opetusta romanikielellä. Romanikielisten ja vieraskielisten oppilaiden oman äidinkielen opetus järjestetään tällä hetkellä yleensä opetusministeriön täydennysopetukseen myönnettävän valtionavustuksen perusteista annetun päätöksen (248/1995) nojalla. Valtio maksaa kunnille tällaisen äidinkielen opetuksen aiheuttamista kustannuksista. Vuonna 1998 kaikkiaan 1500-1700 oppi

⁵³ *Mustalaiset vähemmistönä suomalaisessa yhteiskunnassa.* Mustalaisasiain neuvottelukunta 1981, 58-60.

⁵⁴ Ks. Romanipolitiikan suuntaviivat 1998, 29.

velvollisesta romanilapsesta, romanikielen opetukseen osallistui kahdeksassa kunnassa n. 220 oppilasta.⁵⁵

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen yhteyteen perustettiin 1.6.1997 romanikielen lautakunta, jonka tehtävänä on ko. kielen kehittäminen, huolto ja tutkimus. Romanin kielen huoltoa ja tutkimusta varten ei ole kuitenkaan olemassa virkaa. Romanikieltä ei ole myöskään mahdollista opiskella korkeakoulutasolla.

Suomessa romanikielen opetuksen esteenä on aiemmin pidetty oppimateriaalin puutetta. Nykyisin aineistoa on jonkin verran saatavilla.⁵⁶ Romanijärjestöt ovat järjestäneet kielen opetusta ja 1980-luvun lopulta opetusta on järjestetty joissakin peruskouluissa. Romanikielen opettajia on nykyisin 30-40.⁵⁷ Yleensä kunnat ovat muodostaneet koulujensa oppilaista pienryhmiä, joissa romanilapset ovat saaneet kulttuurin ja kielen opetusta kaksi tuntia viikossa. On myös kokeiltu romanikielen luokkia, joissa oppilaat ovat opiskelleet osan viikosta. Koulunsa keskeyttäneille romaneille on laadittu opetussuunnitelmia, joihin on sisältynyt oman kielen ja kulttuurin opintoja. Peruskoulun keskeyttäneet ovat voineet opiskella romanikieltä ja -kulttuuria myös aikuisopetuksessa, kansanopistoissa, kansalais- ja työväenopistoissa sekä vankiloissa. Romanikielen kesäkoulut ovat suosittuja. Näitä kahden viikon mittaisia kursseja on järjestetty eri kansanopistoissa.

Usein romanikielen asemaa verrataan saameen (puhujia lasketavan mukaan 1500-3000), jonka asema vahvistui lainmuutoksen myötä vuonna 1992. Saamea käytetään nykyisin viranomaiskielenä ja saamelaiset voivat saada opetusta omalla kielellään. Koska romanikieltä osanee noin 30 prosenttia aikuisväestöstä⁵⁸, on ymmärrettävää, että romanijärjestöt tavoittelevat tasavertaista asemaa saamen kielen kanssa. Ongelmakohta kielikysymyksessä on, kuinka sovittaa yhteen kulttuurin puolustamisen ja syrjäytymisen estämisen näkökohdat.⁵⁹

Euroopan alueellisten ja vähemmistökielten peruskirja tuli voimaan Suomen osalta 1.3.1998. Peruskirja on ensimmäinen sitova kansainvälinen asiakirja, jolla pyritään vahvistamaan vähemmistökielten asemaa. Joka viikko maailmassa kuolee jokin kieli, joten olemassaolevien kielten säilyttäminen ja kehittäminen on maailman väestölle rikkaus, jota tulee vaalia. Peruskirjassa vähemmistökielet jaotellaan kolmeen ryhmään: alueelliset kielet ja vähemmistökielet, valtion alueella vähemmän puhutut viralliset

⁵⁵ Suomen ensimmäinen raportti kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta. (4/2/99)

⁵⁶ Vuonna 1982 ilmestyi romanikielinen aapinen *Drabibosko ta raniboskobyrjida* ja vuonna 1987 romanikielen kielioppi *Rakkavaha Romanes*. Edellisten lisäksi Viljo Koivisto on laatinut Romani-suomi-englanti sanakirjan, joka ilmestyi vuonna 1994.

⁵⁷ Granqvist 1999.

⁵⁸ Hagert 1997, 111.

kielet ja ei-alueelliset kielet. Ensimmäiseen ryhmään kuuluu mm. saamen kieli, toiseen ryhmään ruotsin kieli ja kolmanteen romanikieli. Ei-alueellisilla kielillä tarkoitetaan kieliä, joita perinteisesti puhutaan tietyssä valtiossa, mutta joita käyttävät kansalaiset eivät asu tietyllä alueella.

Opetushallituksessa toimivan romaniväestön koulutusyksikön tehtävänä on romaniväestön valtakunnallisen koulutuksen kehittäminen ja toteuttaminen sekä romanikielen ja -kulttuurin edistäminen. Tehtäviin kuuluu myös valistus- ja tiedotustoiminta. Koulutusyksikkö siis tarjoaa seminaareja, kursseja ja neuvottelupäiviä sekä romaneille että pääväestölle. Se myös kouluttaa yhdyshenkilöitä ja tekee julkaisutoimintaa. Siitä esimerkkinä mm. oman tiedotuslehden (”Latso Diives“) julkaiseminen ja oppimateriaalin tuottaminen.

Romanikulttuurin suhtautuminen koulutukseen on aiempaa myönteisempää. Kulttuurin säilymisen kannalta koulutusta ei enää pidetä uhkana. Suomenkielisen koulutuksen hankkiminen on hyväksyttävää ja sitä pidetään usein tarpeellisena.⁶⁰ Samanaikaisesti romanikielen arvo kuitenkin entisestään korostuu, koska muut etnisiä rajoja säilyttävät mekanismit ovat heikentyneet ja ovat edelleen heikkenemässä. Entiset suojaimekanismit valtaväestöön sulautumista vastaan, esimerkiksi lukutaidottomuus ja koulutautumattomuus, nähdään vanhentuneina periaatteina, joista on olosuhteiden muututtua luovuttava. Kuitenkaan koulutus ja yhteiskunnallinen aktivoituminen ei saa olla ristiriidassa perinteisten arvojen kanssa. Perinteisenä arvona voitaneen pitää esimerkiksi vanhempien kunnioittamista, puhtaustapoja ja omaa kieltä. Romanikieli voi säilyä ja kukoistaa symboliarvonsa perusteella. Romanien ensisijaiseksi äidinkieleksi sitä lienee hyvin vaikea ellei mahdoton elvyttää.⁶¹

2.2. Identiteetti

Romanidiasporasta (hajautunut romanikansa) johtuen romanien identiteettiä on etsittävä irrallaan kansallisvaltiosta tai etnisestä alueesta. Romanikansan identiteettiä on hahmotettu tarkastelemalla käsitettä ”kansa” pikemminkin poliittisena ideana kuin käsityksenä yhtenäisestä, tietylle alueelle sijoittuvasta kansasta. Tämän ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa kohtuuttoman laajaa identiteetin määritelmää, erityisesti koska pääväestön aiheuttamat vastoinkäymiset näyttävät muokanneen romanien identiteettiä maasta ja asuinalueesta riippumatta.⁶²

Suomen romanien etnisessä identiteetissä voidaan erottaa kaksi samanaikaista kerrostumaa. Yhtäältä on kyse vahvasti suomalaisesta identiteetistä, johon usein liitetään isänmaallisuuden korostaminen. Roma

⁵⁹ Ks. esim. Romanipolitiikan suuntaviivat 1998, 29.

⁶⁰ Ks. Romaniasiaain selvitysmiesten kysely, kohta 5.

⁶¹ Jokela 1992, 23; Kopsa-Schön 1996, 43.

nien osallistuminen maanpuolustukseen menneissä sodissa ja valmius siihen tulevaisuudessa on yksi keskeinen romanien suomalaisuus-identiteetin ilmentymä. Samanlaisuutta suhteessa suomalaisiin korostetaan myös äänioikeuteen, muihin kansalaisyhteisöihin ja -velvollisuuksiin viittaamalla. Tietyissä tilanteissa, kuten urheilukilpailuissa, kansalaisuus laajenee oikeuksia ja velvollisuuksia laajemmaksi yhteenkuuluvuuden tunteeksi. Toisaalta romanien identiteetti rakentuu omaleimaisen pukeutumisen, kielen, yhteisöllisyyden ja kulttuurin varaan. Kriteerit joilla romanit pyrkivät erottautumaan valtaväestöstä ovat monimuotoisia, mutta voidaan karkeasti hahmottaa biologisiin ja kulttuurillisiin tekijöihin.⁶³

Nämä kaksi päällekkäistä identiteettiä on käsiteltävä ainoastaan karkeiksi malleiksi, jotka ovat jatkuvasti yksilön muokattavissa. Oleellista on kuitenkin huomata, että ajattelutavan mukaan identiteetti rakentuu näiden kahden - romanikulttuurin ja valtaväestön kulttuurin - välisessä jännitteessä. *Romani-identiteetti on tämän konstruktivisen ajattelun mukaan enemmän jotain, jonka yksilö voi rakentaa ja tuottaa kuin jotain, jonka voi löytää tai kadottaa. Identiteetti syntyy jatkuvan prosessin tuloksena. Prosessi on käynnissä arkielämän tilanteissa esimerkiksi työelämässä, koulunkäynnissä tai perhesuhteissa. Romanien itsensä määrittelemät kriteerit, oman etnisyyden rakennuspalikat, syntyvät perimästä (biologisesti), pukeutumisesta, kielestä, yhteisöllisyydestä sekä kulttuurista.* Kulttuurilla romanit näyttävät lähinnä tarkoittavan tapakulttuuria⁶⁴ ja vanhempien kunnioituksen ideologiaa. Konstruktivisen identiteetin rakentumisen luonteeseen kuuluu, että yksittäiset elämäntilanteet tai alueet ovat tasa-arvoisia eikä yhtä identiteetin piirrettä voi pitää toista hallitsevampana.⁶⁵

Kansan tai ryhmän identiteettiin kuuluu keskeisesti tietynlainen dualismi. Omaan identiteettiin kuuluu kaikki, mikä koetaan tai uskotaan kuuluvan osaksi oman ryhmän luonnetta. Muu maailma on vierasta, ulkopuolista ja minään kuulumatonta. Kansan tai ryhmän identiteetti perustuu subjektiiviseen kokemukseen, joka on aina kollektiivinen: ympäristön suhtautuminen vähemmistöön synnyttää ryhmän kokemusta omasta asemastaan ja arvostaan.⁶⁶ Romanien identiteetin muodostumisessa dualismi ilmenee selkeästi. Yhtäältä omaa identiteettiä ilmaistaan romaniyhteisössä, joka itsessään sisältää kahtiajakoisen maailmankatsomuksen (puhdas / epäpuhdas). Valtaväestön keskuudessa omaa identiteettiä ilmaistaan monimutkaisessa kokonaisuudessa, joka nähdään kilpailun, itsekkyyden, moniarvoisuuden ja häikäilemättömyyden elämänpiirinä.⁶⁷

⁶² Romanipolitiikan suuntaviivat 1998, 17-18.

⁶³ Rantala & Huttunen 1993, 45, 117.

⁶⁴ Romanien tapakulttuurilla tarkoitetaan esimerkiksi puhtaustapoja, moraalitapoja ja kunnioittamistapoja. Ks. esim. *Mustalaiset vähemmistönä suomalaisessa yhteiskunnassa*. Mustalaisiasiain neuvottelukunta 1981, 34.

⁶⁵ Rantala & Huttunen 1993, 112-113.

⁶⁶ Ketonen 1980, 101.

⁶⁷ Kopsa-Schön 1996, 130.

Jotta käsite *dualismi* identiteetin yhteydessä voidaan ymmärtää oikealla tavalla symboliseksi ilmaukseksi, on syytä tarkastella sekä ideaalityyppejä romanista (mustalaisesta) että valtaväestöstä (valkolaisista). *Myyttinen mustalainen* on romanien oman kuvauksen mukaan lämmin, tunteikas, toisista huolta pitävä, musikaalinen, tapakulttuuria noudattava, vanhempia kunnioittava henkilö, joka pukeutuu mustalaispukuun ja puhuu jonkin verran mustalaiskieltä. *Myyttinen valkolainen* määrittyy paljolti tämän myyttisen romanin vastakohtaksi: valkolainen on huonosti käyttäytyvä ja itseks. Nämä kategoriat ovat pikemminkin myyttejä kuin stereotyyppioita, koska ne ovat varsin muuttuvia. Romani-identiteetti näyttää syntyvän perustavalla tavalla näiden myyttien toistuvasta uudelleentulkinnasta. Oma identiteetti määritellään yhtäältä suhteessa valtaväestöön, myyttiseen valkolaiseen, ja toisaalta suhteessa myyttiseen, oikeanlaiseen romaniin.⁶⁸

Vaikka tämänkaltainen elämänpiirin kahtiajakoisuus on ilmeinen, nykyiseen romanien elämäntapaan liittyy aiempaa selkeämmin kyky toimia enemmän tai vähemmän vaivattomasti molemmissa etnoyhteisöissä. Valtaväestöön sulautumisen pelossa romanit ovat perinteisesti toimineet vain taloudellisissa asioissa valtaväestön kanssa tiiviissä yhteydessä. Talouden on katsottu olevan alue, jolla on kulttuurisesti turvallista olla yhteydessä. *Uudempi kontaktiväylä romanien ja valtaväestön välille näyttää muodostuneen ideologiselle, uskonnolliselle ja kulttuuripoliittiselle tasolle. Näillä alueilla romanit ovat olleet uusien vaikutteiden ulottuvilla. Erityisesti uskonnollisuuden synnyttämän kontaktiväylän voi katsoa muokanneen romanien moraalista identiteettiä. Ideologinen tai uskonnollinen vuorovaikutus valtaväestöön soveltuu kontaktikanavaksi, koska siinä voi toteutua sen kaltainen yhteisöllisyys, joka kiinteästi kuuluu perinteiseen romanikulttuuriin.* Toisinaan yhteisöllisyyden katsotaan kuuluvan myös osaksi romaniväestön biologista perimää. Yhteisöllisyyttä kuvataan keskinäiseksi välittämiseksi ja kaipaukseksi, ihmissläheisyydeksi tai huolenpidoksi.⁶⁹

Kun romanien identiteetti nähdään konstruktiivisena eikä jonakin pääasiassa periytyvänä ”valmiina” ominaisuutena, ei kysymys valtaväestöön sulautumisesta samalla tavalla uhkaa romani-identiteettiä kuin, jos identiteetti on selvärajainen ja jokseenkin muuttumaton. Oman identiteetin jatkuva uudelleentulkinta muuttaa käsitystä myyttisestä romanista ja myyttisestä valkolaisesta. Romani-identiteetti voi säilyä, vaikka henkilö omaksuu piirteitä valtaväestön kulttuurista.⁷⁰ Erityisesti nuoren polven romanit tulkitsevat ”myyttistä mustalaisuutta” löytäen siitä uusia merkityksiä. 1990-luvun romani-identiteetti näyttääkin etsivän uusia mahdollisuuksia sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan romanina.⁷¹

⁶⁸ Rantala & Huttunen 1993, 114. Ks. myös Kopsa-Schön 1996, 62.

⁶⁹ Rantala & Huttunen 1993, 62-63.

⁷⁰ Romanipolitiikan suuntaviivat 1998, 29.

⁷¹ Rantala & Huttunen 1993, 117.

Jos romani-identiteetin ymmärretään rakentuvan ja syntyvän arkielämän valintojen tuloksena, voi valintatilannetta luonnehtia jaottelulla romanina pysyminen - yhteiskuntaan sopeutuminen ja siinä pärjääminen. Romanien omat kuvaukset omasta identiteetistään todistavat kuitenkin implisiittisesti kaksikulttuurisuudesta, jossa nämä vastakohdat ovat sisäkkäisiä eivätkä vastakkaisia. Romanien identiteetti etsii muotoaan aktivoimalla molempia identiteetin kerrostumia. Arkielämä perheen ja suvun parissa näyttäytyy romani-identiteetin näyttämönä, jossa yhteisöllisyys, toisista huolehtiminen ja vanhojen ihmisten kunnioittaminen ovat hyveitä. *Romani-identiteetin valitseminen arkielämässä on eräänlainen turvapaikka modernissa maailmassa, jossa kilpailu ja taloudelliset arvot ovat korostuneita.* Valtaväestön kulttuurista hyväksytään kuitenkin yhä enemmän koulunkäynti ja palkkatyö, koska entisillä romaniammateilla ei saavuteta riittävää taloudellista hyvinvointia. Koulutusta suurempi uhka on kouluttautumattomuus. Juristit lääkärit ja maisterit voivat olla aitoja romaneja, ja mitä enemmän romaniväestöön kuuluu koulutettuja, sitä enemmän on varaa olla ylpeä omasta romaniudesta.⁷² Kaksikulttuurisuus tarkoittaa sitoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan kunniallisena kansalaisena, kunhan kansalaisuus voi tarkoittaa pysymistä aitona romanina. Myyttinen mustalaisuus toimii siis sekä eron tekemisessä valtaväestöön että välineenä romaniyhteisön sisällä: ”valkolaistuminen” on edelleen tehokas tapa kritisoida toisten romanien elämäntapaa.⁷³

2.3. Perinteiden arvo romanikulttuurissa

Romanien asemaa on kuvattu vaikeaksi, koska romanikulttuurin ja valtaväestön kulttuurin on katsottu olevan keskenään arvoristiriidassa. Tällöin romanikulttuurin tyypillisiksi arvoiksi määritellään esimerkiksi epäitsekkyyks, avoimuus, vanhempien kunnioittaminen ja vapauden kokeminen. Valtaväestön arvoina mainitaan usein esimerkiksi terveys, rauha, itsenäisyys, taloudellinen toimeentulo tai luonnon säilyminen puhtaana. Näiden yksittäisten, vaikeasti mitattavissa olevien arvojen vastakkainasettelua merkityksellisempää lienee tarkastella romanikulttuurin perustana olevaa arvohierarkiaa. Merkittävimmäksi päämääräarvoksi romanikulttuurissa on mainittu väestön ja kulttuurin säilymisen arvo. Monet romanikulttuurin välineelliset arvot näyttävät asettuvan hierarkiseen järjestykseen suhteessa tähän päämäärään. Romani-identiteetin voi todeta rakentuvan tälle kulttuurin säilyttämisen päämäärälle. Kulttuurin merkitys saa näin sille kuuluvan aseman romanien elämäntavassa. Romanit sulautuvat valtaväestöön, jos tästä kulttuurin suojelemisen arvosta luovutaan. Jos romanit siirtyvät kokonaan tavoittelemaan valtaväestön kulttuurin arvoja, on ilmeistä että koko romanikulttuuri on vaarassa hävitä. Romaneilla siis täytyy olla distinktiomenetelmiä eli erottautumiskeinoja. Romanien olemassaolo näyttää hyvin keskei-

⁷² Ks. Romaniasiain selvitysmiesten tekemä kysely 1999, kohta 5.

⁷³ Rantala & Huttunen 1993, 117.

sesti perustuvan tälle tavoitteelle.⁷⁴ Tuula Kopsa-Schön toteaaakin osuvasti, että ”Mustalaisilla on pikemminkin ollut yhteistä mustalaisuuden jatkuvuus kuin sen yhtenäisyys.”⁷⁵

Kulttuurin suojelemisen kenties voimakkaimpia ilmaisumuotoja kielen lisäksi ovat yleinen tapakulttuuri, pukeutuminen ja musiikki. Tapakulttuurin yksityiskohtaista sisältöä ei kuitenkaan ole tiukasti rajattu. Kysymyksessä on puhtautta, ruoanvalmistusta ja yleisesti häveliäisyyttä koskevia normeja, joilla paitsi tehdään eroa valtaväestöön myös yhä uudestaan määritellään ”oikeaa” romani-identiteettiä. Vanhojen ihmisten vaatteita ei esimerkiksi voi pestä samalla kertaa koneessa nuorten vaatteiden kanssa eikä miesten vaatteita naisten vaatteiden kanssa. Myös saunavuoroissa on noudatettava ikä- ja sukupuolikategorioita.⁷⁶

Pukeutuminen on hyvä esimerkki ”oikean” romanikulttuurin mukautumiskyvystä ja osoitus romani-identiteetin osittaisesta myyttisyydestä. Vielä 1800-luvun lopulla romaninaisten puku ei juuri eronnut tavallisen suomalaisen naisen puvusta muutoin kuin shaalin ja värien suhteen. Mustan sametinkin väitetään yleistyneen vasta 1960-luvulla. Yhtenäistä visuaalista kulttuuria tai laajemmin yhtenäistä elämäntapaa ei voidakaan historiaa tutkimalla löytää. Sen sijaan yhteisen menneisyyden ja romanielämän maine elää vahvana romanien kulttuuri-identiteetissä. Romanikulttuurin alkulähdettä ei ole perusteltua tarkasti määritellä, koska romanit ovat olleet yli tuhannen vuoden ajan tekemisissä useiden kulttuurien kanssa. Romanit ovat olleet näiden erilaisten kulttuuristen vaikutteiden kantajia mutta ennen kaikkea näiden vaikutteiden muokkaajia. Tästä syystä ainoastaan erojen etsiminen valtaväestön ja romanien kulttuurien väliltä on suppea lähestymistapa. Romanikulttuurin luonteen ymmärtämiseksi etnisen vähemmistön ja tietyn kulttuurin vuorovaikutuksen huomioiminen on tärkeää. Tämä voi auttaa näkemään, mikä romanikulttuurissa on pohjimmiltaan luovuttamatonta eli arvokasta.⁷⁷

Pukeutumisessa ilmenevää kulttuurin mukautumiskykyä ei tule pitää osoituksena kulttuurin heikkoudesta tai ohuudesta vaan osoituksena edelläkuvatusista arvohierarkiasta. Romanikulttuurin säilymisen päämäärä on primääri arvo suhteessa sekundaarisiin arvoihin, kuten tiettyyn tapaan käyttäytyä tai ajatella. Eri aikakausina romanit ovat käyttäneet eri erottautumiskeinoja kulttuuri-identiteettiään suojelemaan. Tapakulttuuri voi toisin sanoen mukautua palvelemaan arvohierarkian ylempiä tasoja - romanikulttuurin suojelemista. Tämä ei tarkoita luopumista romankulttuurin arvoista tai normeista, vaan näiden jatkuvaa uudelleentulkittamista muuttuvissa olosuhteissa. Tämä ajattelutapa ei poista mahdollisia arvoristiriitoja romaniväestön ja valtaväestön kulttuurien väliltä, mutta voi auttaa näkemään ne ristiriidat, joilla on todellista merkitystä romanikulttuurin säilymisen / valtaväestön kulttuuriin integroitumisen

⁷⁴ Jokela 1992, 17.

⁷⁵ Kopsa-Schön 1996, 63.

⁷⁶ Rantala & Huttunen 1993, 50.

kannalta. Ainakaan koulutus tai osallistuminen yhteiskuntaan ei näytä muodostavan tämän primäärin arvon kannalta ratkaisevaa uhkaa romanikulttuurille.⁷⁸

Perinteisten romaniammattien häviäminen on nostanut esiin kysymyksen romanikulttuurin kaupallisesta arvosta. Vähemmistökulttuurin profilointi sellaiseksi, että näyttäytyisi enemmistökulttuurille arvokkaana sisältää kuitenkin ongelmia. Ensinnäkin kulttuuri-identiteetin eri puolien näkyväksi tekeminen voi vähemmistölle itselleen olla jokseenkin merkityksetöntä, koska profiloituminen tapahtuisi kuitenkin enemmistökulttuurin ehdoilla. Toisekseen vaarana on, että kulttuurin profilointi nostaisi esiin puolia, jotka eivät ole tämän päivän elävää perinnettä vaan kulttuurisesta ”varastosta” tarpeen mukaan koottuja piirteitä. Kulttuurin tuotteistaminen herättääkin suuria ristiriitoja. Osa nuoresta romanisukupolvesta on kuitenkin valmis käyttämään tätä romanikansan yhteistä omaisuutta toimeentulon hankkimiseen. Ristiriidoissa on hyvin selvällä tavalla kyse ”oikean mustalaisen” rajojen pysyvyydestä. Taistelua käydään individualismin ja kollektiivisuuden, kulttuuripolitiikan ja spontaanin emotionaalisuuden sekä tulevaisuuden ja menneen välillä.⁷⁹

2.4. Kielen ja kulttuurin kehittämisen tarpeet

Vuoden 1995 perustuslakiuudistus on antanut etnisille vähemmistöille oikeuden kehittää ja ylläpitää kieltään ja muuta kulttuuriaan. Vähemmistöjen oman kulttuurin kehittämisen ja oman identiteettinsä säilyttämisen perustekijät eli heidän uskontonsa, kielensä, perinnäistapansa ja kulttuuriperintönsä ovat kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevassa puiteyleissopimuksessa (luku 1.4.4.) todetut.

Kysymystä kielen ja kulttuurin kehittämisestä on tarkasteltava yhteydessä romani-identiteettiin ja siten myös romanien koulutukseen. Koulutus merkitsee väistämättä identiteetin muuttumista, ja siinä mielessä se ei ole puolueetonta. *Koulutus on avain sekä menestykselliseen kilpailuun valtaväestön kanssa että etnisen identiteetin säilymiseen, ja siksi romanien koulutusta on edelleen kehitettävä.* Aiemmin nähty vahva ristiriita näiden välillä on häviämässä. Koulutuksen katsotaan nykyisin estävän sulautumista valtaväestöön ja mahdollistavan toimivan identiteetin säilymisen.⁸⁰ Samalla koulutus vahvistaa romanien yhteiskunnallista asemaa tavalla, joka voi myönteisesti edistää integraatiota. Tämä näkemys on saavuttanut suosiota myös kansainvälisen romanipolitiikan suuntaviivojen hahmottamisessa.⁸¹

⁷⁷ Kopsa-Schön 1996, 63-64;

⁷⁸ Ks. Romaniasiaan selvitysmiesten tekemä kysely 1999, kohdat 4, 5 ja 6.

⁷⁹ Kopsa-Schön 1996, 141-143.

⁸⁰ Ks. Romaniasiaan selvitysmiesten tekemä kysely 1999, kohdat 4, 5 ja 6.

⁸¹ Romanipolitiikan suuntaviivat 1998, 29.

Asennekasvatuksessa luontevin tapa oikean tiedon levittämiseen, on tutustuttaa valtaväestöä romanikulttuurin monimuotoisuuteen. Kulttuuri voi kehittyä, jos sen edustajilla on vahva ja toimiva identiteetti. Toimiva identiteetti hahmottuu monissa romanipolitiikan tulevaisuusvisioissa juuri edelläkuvatun konstruktivisen mallin mukaiseksi.⁸² Kulttuurin kehittämisen kannalta tärkein kysymys lienee, *kuinka valtaväestö voi hyväksyä romanikulttuurin rikkauden - kaksikulttuurisuuden*. Avainasemassa on jälleen kysymys romani-identiteetin liikkuvuudesta. Kyse on siitä, kuinka romanit ymmärtävät oman identiteettinsä pysyvyyden, ja siitä, kuinka valtaväestö pystyy näkemään yli ”myyttisen mustalaisuuden”.

Vähemmistökulttuurin avustamiseen on varattu opetusministeriön tulo- ja menoarviossa noin 2 mmk. Tukea myönnetään vähemmistökulttuuria edustavien ryhmien oman kulttuurin ja identiteetin säilyttämiseen. Avustuksia voidaan myöntää äidinkielen vaalimiseen, kulttuuritraditioita ylläpitävien tapahtumien järjestämiskuluihin, vähemmistökulttuuriryhmien sisäisen yhteydenpidon tarpeisiin, omakoh- taiseen taide- ja muuhun kulttuuriharrastustoimintaan, vähemmistökulttuurien ja kantaväestön kulttuurisen kanssakäymisen ja vuorovaikutuksen vahvistamiseen, vähemmistökysymyksiä käsittelevän tiedotustoiminnan tarpeisiin sekä rasismien ja muukalaisvastaisuuden ehkäisytoiminnan tarpeisiin.

Romanikielen osalta Suomen raportissa todetaan, että Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen yhteyteen perustettiin 1.6.1997 romanikielen lautakunta, jonka tehtävänä on romanikielen kehittäminen, huolto ja tutkimus. Lakia kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta muutettiin 1.11.1996 alkaen siten, että laitoksen tehtäviin kuuluu myös romanikielen tutkimus ja huolto. Romanikielen huoltoa ja tutkimusta varten ei ole kuitenkaan olemassa virkaa. Tämä ongelma heijastuu myös romanikielen opetukseen. Romanikielen opetusta ovat haitanneet paitsi kuntien säästötoimenpiteet myös opettajien puute sekä puutteellinen romanikielen opettajien koulutus. Romaniopettajien työolosuhteet ovat vaikeat, sillä oppilaita on vähän ja he asuvat hajallaan, jolloin opettajien työmatkat, joita ei korvata, muodostuvat kohtuuttoman pitkiksi. Romanikielen opettajien palkkaus kunnissa on usein sidottu lukukausimääräi- kaan, eivätkä he saa korvauksia loma-ajoilta. *Valtionosuusjärjestelmää tulee muuttaa siten, että valti- onosuuksia voidaan kohdentaa päivähoidossa ja peruskoulussa työskentelevien romanikielen opettaji- en palkkaukseen ja koulutukseen. Palkkauksessa tulee huomioida mahdolliset työstä aiheutuvat matka- kustannukset. Siten kunnissa romaniopettajien työsuhte tulee tasa-arvoiseksi muiden opettajien kans- sa.*

Ongelmana on myös, ettei lukiota varten ole olemassa oppimateriaalia sen enempää romanikielellä kuin romanikielestäkään. *Lukio-opetusta varten tulee jatkossa ohjata määrärahoja, joiden turvin to*

⁸² Romanipolitiikan suuntaviivat 1998, 29; Kopsa-Schön 1996, 191; Rantala & Huttunen 1993, 126.

teutetaan oman äidinkielen opetukseen tarvittava oppimateriaali. Romanikielen lukijoille tulee antaa mahdollisuus kirjoittaa oma äidinkieli toisena äidinkielenä ylioppilaskirjoituksissa.

Puiteyleissopimuksen artikla 11 mukaan jokaisella kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä on oikeus käyttää vähemmistökielistä sukunimeään ja vähemmistökielisiä etunimiään sekä oikeus saada ne virallisesti tunnustetuksi. Suomen nimilaki ei aseta esteitä sille, että kansalliseen vähemmistöön kuuluva henkilö käyttäisi vähemmistökielistä etu- ja sukunimeä. Suomen romanit käyttävät usein heille tyypillisiä etunimiä, joita ei kuitenkaan ole otettu ns. kalenterinimiksi.

Romanikieliset etunimet tulee ottaa suomalaiseen nimipäiväkalenteriin kuten muutkin nimet.

Hallitusmuodon 13 § mukaan jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Perusopetuslain mukaan (628/1998) kunta, jossa on sekä suomen- että ruotsinkielisiä asukkaita, on velvollinen järjestämään perusopetuksen erikseen kumpaakin kieliryhmää varten.

Puiteyleissopimuksen artikla 14 edellyttää, että jokaisella kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä on oikeus oppia vähemmistökieltään. Suomen raportissa todetaan, että Perusopetuslain (628/1998) 10 §:n mukaan koulun opetuskieli on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi myös olla saame, *romani* tai viittomakieli. Koululakeihin tuli vuoden 1995 alusta muutos, jonka mukaan koulussa voidaan oppilaalle opettaa romanikieltä äidinkielenä. Sama säännös sisältyy 1.1.1999 voimaan tulleeseen perusopetuslakiin. Perusopetuslain 12 §:n mukaan äidinkielenä opetetaan oppilaan opetuskielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kieltä. Äidinkielenä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä. Lukiolain 6 ja 8 §:ssä on samat määräykset.

Yllämainittu perusopetuslain 12 § ei velvoita kuntia järjestämään äidinkielenopetusta romanikielellä. Romanikielisten ja vieraskielisten oppilaiden oman äidinkielen opetus järjestetään tällä hetkellä yleensä opetusministeriön täydennysopetukseen myönnettävän valtionavustuksen perusteista annetun päätöksen (248/1995) nojalla. Valtio maksaa kunnille 86 % tällaisen äidinkielen opetuksen aiheuttamista kustannuksista. Näin ollen, vaikka opetuksen saaminen käytännössä riippuu kunnan taloussuunnittelusta, kunnilla pitäisi olla taloudellisia mahdollisuuksia opetuksen järjestämiseen. Opetusta ei kuitenkaan aina järjestetä taloudellisiin syihin vedoten.

Romaniväestön koulutusyksikkö opetushallituksessa on julkaissut mm. seuraavia oppikirjoja ja muuta opetusmateriaalia romanikielen ja -kulttuurin opetuksen tukemiseksi:

- Romani - englanti - suomi - sanakirja, 1994
- Romanin kielen alkeisoppikirja peruskoulujen käyttöön, 1995.
- Romanin kielen opettajien opas ja kielioppi, 1996
- Romanioppilas koulussa, virikemateriaali koulujen henkilökunnan käyttöön (suomenkielinen), 1997
- Romanioppilaan kotia ja kulttuuria esittelevä video koulujen käyttöön, 1997
- Romanin kielisiä lastenlauluja esittävä kirjanen ja äänite päivähoiton ja peruskoulun ala-asteen käyttöön, 1997.

Lisäksi romaniväestön koulutusyksikkö on käynnistänyt romaniväestöltä tallennettujen elämäkertojen ja satujen keräämishankkeen, johon se saa EU:n tukea. Ihmisoikeusliitto on vuonna 1995 julkaissut romanien historiaa ja yhteiskunnallista asemaa esittelevän kirjan ”Vankkurikansan perilliset”. Kirjaa käytetään koulujen ylä-asteiden oppikirjana romanilapsille.

Romanilapset voivat käyttää kaikkia yhteiskunnan tarjoamia tietopalveluja, mutta romanin kielistä materiaalia on vähän, eikä romanikulttuuria käsittelevää suomenkielistäkään aineistoa ole kovin runsaasti.

Romanilapset ovat Suomesa muiden lasten tavoin oppivelvollisia. Heitä sijoitetaan suhteessa muita lapsia useammin erityis- ja mukautetun opetuksen piiriin. Syynä on useimmiten kieleen liittyvät ongelmat ja kulttuureista johtuvat erot ja niiden ymmärtämättömyys. Romanin kielen opetuksen yhteydessä on havaittu, että romanikodeissa käytetty suomenkieli on sanastoltaan ja käsitteistöltään erittäin suppeaa. Vanhempien puuttuvan koulutuksen vuoksi kodeissa ei aina synny niitä kielellisiä valmiuksia, joita peruskoulussa vaaditaan. Tämä voi olla yksi suurimpia syitä romanilasten kouluvaikeuksiin ja koulunkäynnin keskeytyksiin. Siten oman vähemmistökielen puutteellinen hallinta nuoremman väestön keskuudessa sekä pääväestön kielen heikko hallinta saavat yhdessä aikaan syrjäytymistä ja epätasa-arvoisen yhteiskunnallisen aseman jatkumisen.

Koululainsäädännön kokonaisuudistukseen sisältyvä laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta ei turvaa riittäviä voimavaroja romanin kielen opetukselle. Perusoikeuksiin nojaava ja koululakeihin sisältyvä pienten vähemmistökielten turva ei käytännössä toteudu, jos opetuksen rahoituksesta ei huolehdi siten, että oppilaitoksen ylläpitäjä saa korvauksen, joka kohtuudella vastaa aiheutuneita lisäkustannuksia. *Opetushallinnon valtionosuuden maksamisessa tulee romanikielen opetuksessa siirtyä ”korvamerkittyihin” avustuksiin kunnille, joiden tulee palkata joko sivu- tai täysitoiminen romanilasten koulunkäyntiavustaja. Tämä voi toimia samalla romanikielen opettajana. Romanikulttuurin oh*

jaajan ja erityisohjaajan tutkinnot tulee saada pikaisesti valmistelluiksi romanikielen ammattiopettajien riittävyyden takaamiseksi.

Euroopan sosiaalirahaston (ESR) tukema Romako-projekti on tarkoitettu koulutukseen tai työmarkkinoille haluaville 25-55 -vuotiaille romaneille. Tuusulan työvoimatoimisto ja Tuusulan sosiaalialan opilaitos järjestävät kyseisen hankkeen, jossa sosiaali- ja terveysalan perustutkinto eli lähihoitajan tutkinto voidaan suorittaa erityisenä romaneille tarkoitettuna koulutuksena. Tällä varmistetaan hoitolaitosten ja avohuollon mahdollisuudet ymmärtää romanikulttuuria ja palvella romaneja tarpeen vaatiessa heidän omalla kielellään.

3. ROMANIEN JÄRJESTÖTOIMINTA

3.1. Romanijärjestöjen määrä, koko ja alueellinen jakautuminen

Romaneilla on nykyisin viisi valtakunnallista järjestöä. Vanhin on *Romano Missio ry.* (entinen Mustalaislähetys ry.), joka perustettiin vuonna 1906. Romano Missiossa on jäseniä noin 400 ja toiminnan ytimen muodostavat kristillinen lastensuojelu- ja sosiaalityö. Yhdistyksen toimintalinja näyttää muodostuneen tasapainottelusta välillä hengellinen kasvattaminen - sosiaalityö. Järjestöllä on nykyisin suurimmat taloudelliset resurssit ja yhteistyön mahdollistavat suhteet romanityössä. Järjestö on jäsen muun muassa seuraavissa valtakunnallisissa järjestöissä: Lastensuojelun Keskusliitto, Sosiaali- ja Terveysturvan Keskusliitto, Raha-automaattiyhdistys ja Suomen Pipliaseura. Erityisesti yhteistyö ev.lut. paikallisseurakuntien kanssa antaa Romano Missiolle mahdollisuuksia laaja-alaiseen toimintaan. Vuonna 1998 meneillään oli mm. seuraavia sosiaalityön muotoja: romaninuorten syrjäytymisen ehkäisy -projekti ”Aina ammattiin asti”, ”Romaneiden päihdetyön kehittäminen”-projekti, Lahden perhekoti, Päiväkummun lastenkoti (Hämeenkoski), Kotimäen lastenkoti (Sipoo) sekä Mäntsälän perheryhmäkoti. Hengellistä toimintaa ovat olleet esimerkiksi romanikieliset jumalanpalvelukset eri puolilla Suomea, kesäleiritoiminta yhteistyössä paikallisseurakuntien kanssa ja raamatunkäännöstyö romanikielelle. Romano Missio toimii koko maassa, mutta Pohjois-Suomessa ei vielä ole yhteistyöryhmää. Yhdistys julkaisee *Romano Boodos* -lehteä, jossa ilmestyy myös romanikielisiä artikkeleita.⁸³ Lehti on merkittävien romanien kulttuuri-, tiedotus-, evankelioimis-, uutis-, ja mielipidelehti Suomessa..

Suomen Vapaa Romanilähetys ry. on perustettu vuonna 1964 kokoamaan vapaiden suuntien kristittyjä romaneja yhteen. Yhdistys tekee hengellistä ja sosiaalista työtä romaniväestön keskuudessa. Luonteeltaan yhdistys on evankelioiva, mutta sivistykselliset ja sosiaaliset tehtävät ovat lisääntyneet viime vuosikymmeninä. Yhdistys on jakautunut eri toimikuntiin, joita ovat lapsi- ja nuorisotoimikunta, musiikki-, näyttely- ja kotilähetystoimikunta, työvaliokunta sekä telttatyö. Yhdistyksellä on lähetystoimintaa Baltiassa, Keski-Euroopassa, Venäjällä, Intiassa ja Pakistanissa. *Vapaa Romanilähetys* julkaisee *Elämä ja Valo* -lehteä, joka ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Suomen romaniyhdistys ry. on yhteiskunnallisesti värittynyt romanien etujärjestö. Romaniyhdistys on ainoa varsinainen etujärjestö, joka toimii ensinnäkin painostusjärjestönä viranomaisiin ja valtiovaltaan nähden. Toiseksi järjestöllä on tiedotustehtävä sekä romaneille että valtaväestölle. Kolmantena tehtävänä on valvoa rotusyrjintälain toteutumista käytännössä. Neljänneksi romaniyhdistys vaalii Suomen romanien kulttuuriperinnettä. Yhdistys on perustettu vuonna 1967, jolloin se syntyi välittömään tarpeeseen

⁸³ Ks. esim. *Romano Missio ry:n vuosikertomus 1996, 1997 ja 1998.*

seen edistämään romanien huonoja elinolosuhteita. Erityisesti asunto- ja koulutusolot sekä romanikie-
len ja -kulttuurin edistäminen ovat olleet yhdistyksen kiinnostuksen kohteita.

Vuonna 1993 on perustettu romaniasiain yhdyshenkilöyhdistys *Ryhdy ry.*, joka yhdyshenkilöiden (28 henkilöä vuonna 1999) välityksellä kehittää romaneille nuoriso-, vanhus- ja päihdetyötä. Yhdyshenkilöitä toimii paikallisten viranomaisten ja romanien välisinä tulkkeina pyrkimyksensä opastaa viranomaisia romaniasioissa ja romaneja viranomaisten kanssa asioimisessa. Yhdyshenkilöitä toimii pääkaupunkiseudulta aina Ouluun asti. Ruotsissa on suomalaisten romanien keskuudessa toiminut yhdyshenkilö vuodesta 1997. Toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen. Helsingissä kaupunki on antanut yhdyshenkilön käyttöön toimitilat. Ryhdys ry on saanut pieniä avutuksia toimintaan opetusministeriöltä ja RAY:ltä.

Gypsies future ry. on vuonna 1998 perustettu nuorten romanien tukiyhdistys, joka tekee tukihenkilö- ja vapaaehtoistoimintaa erityisesti lastensuojelun tehtävissä. Yhdistys on saanut Raha-
automaattiyhdistykseltä 200.000 mk käytettäväksi vuosina 1998-2000. Varat käytetään sijaishuollossa kasvaneiden romanilasten ja -nuorten sosiaalisen valmennuksen projektiin.

Valtakunnallisten järjestöjen lisäksi 1990-luvulla on syntynyt paikallisia yhdistyksiä tai yhteistyöryhmiä. Nämä näyttävät ajavan pitkälti samoja asioita valtakunnallisten järjestöjen kanssa. Kaikki paikalliset yhdistykset tai yhteistyöryhmät eivät ole virallisesti järjestäytyneet, minkä vuoksi niiden asema niin rahoituksen kuin toiminnan sisältöjen osalta on vaihteleva ja osittain epäselvä. Näyttää kuitenkin siltä, että yhdistykset pyrkivät levittämään romanikulttuurin tuntemusta ja siten ehkäisemään romanien syrjintää.⁸⁴ Kuntaryhmiä on perustettu Keski-Suomen alueella ainakin Karstulaan, Keuruulle, Pihtiputaalle ja Äänekoskelle. Kuntaryhmiä on syntynyt, koska romaniväestö keskittyy aikaisempaa enemmän kaupunkeihin ja asutuskeskuksiin. Haja-asutusalueilla asuville muutamille romaniperheille on ehdotettu liittymistä lähimpään kuntaryhmään. Ryhmissä on keskitytty lasten esiopetukseen ja peruskoulutukseen. Romanivanhemmille on järjestetty tiedotustilaisuuksia, joissa on kerrottu esiopetuksen tärkeydestä kouluvalmiuksien parantamiseksi. Myös muiden läänien kuntaryhmissä pääpaino on ollut koulutusasioissa.⁸⁵

Ruohonjuuritason toiminta voi muodostua merkittäväksi yhteiskuntaan osallistumisen kanavaksi, jos toiminta muodostuu pysyväksi ja yhdistysten organisaatiot kehittyvät toimiviksi. *Erityisen merkittävä paikallisyhdistysten tehtävä voisi olla yleisen yhteiskuntatietämyksen lisääminen romanien keskuudessa.* Tarve yleisluotoiseen ”yhteiskuntaoppiin” on selvästi olemassa, jotta romanit voisivat nykyistä paremmin hahmottaa paikkaansa ja asemaansa yhteiskunnassa. Tämä tarve on useaan otteeseen todettu

⁸⁴ Ks. Tampereen Romaniyhdistys ry:n esite.

erilaisissa keskusteluissa, joita on käyty mm. alueellisten neuvottelukuntien kanssa. Tämä mahdollistaisi oikeiden vaikutuskanavien syntyminen, joilla romanien etuja voitaisiin ajaa tehokkaasti esimerkiksi kunnallisessa päätöksenteossa.

Opetushallituksen tulee yhdessä Suomen Kuntaliiton kanssa järjestää romaniasiain yhdys henkilöiden koulutusta, jotta nämä voivat toimia romanien ja viranomaisten välisenä yhdysverkostona.

Romanijärjestöjen rooli yhteiskunnassa

Romanijärjestöt ovat pääasiassa kulttuurijärjestöjä ja hengellisiä järjestöjä, joiden toiminnassa myös sosiaalinen toiminta on merkittävässä asemassa. Selvitysmiesten tekemässä kyselyssä tuli esille romanijärjestöjen roolin muutos nykyistä enemmän palvelujen tarjoajiksi yhteiskunnan palvelujen heikentyessä. Romanit pelkäävät jäävänsä sivuun yhteiskunnan tarjoamista palveluista ja haluavat omat järjestönsä tähän palvelutehtävään. Tähän tarvitaan taloudellista tukea yhteiskunnalta. Romanijärjestöt voivat löytää parhaat tavat omiensa auttamiseksi. Valtaväestö ei osaa tuoda esille sukulaisten tukea esimerkiksi päihdeongelmissa, lasten- tai vanhustenhoidossa. Valtaväestö ei tunne romanien erilaista aikakäsitystä. Romanit elävät tässä ja nyt periaatteella ja heiltä siksi puuttuu usein pitkän tähtäyksen suunnitelma.

Tätä nykyä romanijärjestöt saavat taloudellista tukea erilaisiin hankkeisiin, sosiaalipalveluihin, hengelliseen työhön, kenttätöihin, lehtien julkaisemiseen, kieli-, kulttuuri- ja tiedotustukeen Raha-automaattiyhdistykseltä, valtiolta, kunnilta, kirkolta ja yksityisiltä järjestöiltä.⁸⁶

Yhteiskunnan tulee käyttää romanijärjestöjä palvelujen hankintaorganisaatioina, joilta voidaan ostaa esimerkiksi koulutuspalveluja, lastenhoitoa, vanhustenhoitoa, kotiapua, siivousta, päivystys-, vartiointi, kuljetus- ym. palveluja.

3.2. Tarvitaanko romanijärjestöjen keskusorganisaatiota?

Saamelaisten kulttuuri-itsehallintoon vedoten on hyvä pohtia tulisiko myös romaneilla toisena huomattavana vähemmistökansana olla Suomessa vastaavanlainen kulttuuri-itsehallintoelin, romaniparlamentti tai romanikäräjät, joita viranomaisten olisi kuultava ennen romanien asemaan vaikuttavan päätöksen tekemistä. Miten tähän elimeen valittaisiin edustajat ja mitenkä romani määriteltäisiin? Saame

⁸⁵ Välimäki 1993, 43-45.

⁸⁶ Romaniasiain selvitysmiesten tekemä kysely.

laisillahan on vaikeuksia saamelaisuuden määrittelyssä. Sama vaikeus on romanien suhteen seka-avioliittojen johdosta. Voitaisiin ajatella, että romanien keskuudessa perustettaisiin oma romanien keskusjärjestö jo olemassaolevien järjestöjen yhdysiteeksi edustamaan romaneja suhteissa Suomen valtioon ja kansainvälisiin järjestöihin.

Romanien osalta-Suomen raportissa ”Kansallisten vähemistöjen suojelun puiteyleissopimuksen toteuttamisesta” todetaan, että lainsäädännön valmisteluvaiheessa sekä valiokuntakäsittelyssä eduskunnassa on lisääntyvässä määrin kuultu romaniväestön mielipiteitä. Kuuleminen on tapahtunut eri tavoin, mutta yleisimmin Romaniasiain neuvottelukunnan kautta. Romaneilla ei siis ole omaa kansallista edustuksellista hallintojärjestelmää, vaan valtion viranomaisten ja romaneiden yhteiselin, Romaniasiain neuvottelukunta, hoitaa romanien edustuksen suhteessa Suomen valtioon ja kansainvälisiin järjestöihin.

Selvitysmiesten tekemän kyselyn perusteella romanit pitävät omaa kattojärjestöä mahdollisena, jopa tarpeellisena. Oulunläänin romaniasiain neuvottelukunta ehdotti keskusjärjestön tehtäväksi painostus- ja asiantuntijatehtäviä ja jäsenten valitsemista keskusjärjestön hallintoelimeen vaaleilla, joissa vain aito romani saisi äänestää. Ehdotuksia tehtiin myös siten, että romaniyhdistykset nimeäisivät keskusjärjestön hallintoon edustajat. Nykyisin vain pieni osa romaneista osallistuu järjestötoimintaan, joten keskusjärjestön tulisi ehdotuksen mukaan koota romaneja laajasti osallistumaan toimintaan. Keskusjärjestö ei saisi syrjäyttää nykyisten järjestöjen tehtäviä. Mahdollinen keskusjärjestö voisi jakautua piiri-järjestöihin, jotka puolestaan voisivat valita edustajat kunnan tai läänin eri organisaatioihin. Keskusjärjestö edustaisi romaneja valtion keskushallintoon päin. Kyselyn mukaan tärkeätä olisi pyrkiä kohti alueellista edustavuutta ja kuunnella paikallisen romaniväestön mielipiteitä.⁸⁷

Selvitysmiehet ehdottavat perustettavaksi romanien keskusjärjestön, jonka päättävä elin valittaisiin romanien valtakunnallisten ja alueellisten järjestöjen tekemän valinnan mukaisesti. Valtion tulee antaa tukea romanien keskusjärjestön toiminnan aloittamiseksi.

Saamelaisten itsehallinto

Suomen Hallitusmuodon 51 a §:n mukaan saamelaisille alkuperäiskansana turvataan saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva kulttuuri-itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. Tämä saamelaisten hallinnollisia oloja koskeva perustuslain säännös tuli voimaan vuoden 1996 alusta.

⁸⁷ Selvitysmiesten tekemä kysely.

Kulttuuri-itsehallintoa koskevan säännöksen tavoitteena on luoda saamelaisille perustuslain turvaama hallinnollis-poliittinen asema, jonka avulla he voivat nykyistä laajemmin vaikuttaa heitä erityisesti koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Toteutuessaan tämä tavoite edistää saamelaisten mahdollisuutta huoltaa, ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan sekä sosiaalisia ja taloudellisia olojaan. Pyrkimyksenä on, että tulevassa lainsäädännössä määrätään saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskevissa asioissa toimielimet, toimivaltarajat ja tehtävät saamelaishallinnolle, kunnalliselle itsehallinnolle ja valtion hallinnolle. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon ulottuvuudet määräytyvät samaan tapaan kuin kunnallisen itsehallinnon perustuslain suoja. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto on tarkoitettu dynaamiseksi ja saamelaiset kehittävät sitä itse.⁸⁸

Hallitusmuodon 51 a § tekee mahdolliseksi saamelaisten kulttuuri-itsehallintoon kuuluvien asioiden ottamisen kuntien tai valtion hallintoa koskevaan lainsäädäntöön saamelaisten kotiseutualueella tai näiden tehtävien siirtämisen kuntien ja valtion hallinnosta erityiselle saamelaishallinnolle. Säännöksen mukaan järjestelyllä luodaan edellytykset parantaa saamelaisen kansanryhmän asemaa kunnallisessa itsehallinnossa, valtion hallinnossa ja erityisessä saamelaishallinnossa sitä mukaa, kun saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa ja sen mukaisia hallintopalveluja kehitetään lainsäädännössä. Säännös luo myös valtiolle velvollisuuden toimia lainsäädännössä saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon toteutumiseksi. Saamelaisten kulttuuriautonomiata toteuttaa saamelaiskäräjät.⁸⁹

Saamelaiskäräjät on lailla (974/95) asetettu saamelaisten kulttuuri-itsehallintoelin, joka on aloittanut toimintansa vuoden 1996 alusta. Saamelaiskäräjät on Suomen saamelaisten korkein poliittis-hallinnollinen elin, joka toimii oikeusministeriön hallinnonalalla. Se ei ole osa Suomen valtionhallintoa. Saamelaiskäräjät on luonteeltaan edustuksellinen, sillä sen 21 jäsentä ja 4 varajäsentä valitaan saamelaisten kesken joka neljäs vuosi toimeenpantavilla vaaleilla. Saamelaiskäräjät on Suomessa ainoa toimielin, joka voi ilmaista saamelaisten virallisen näkemyksen heitä koskevissa asioissa, sillä se on kansanvaltaisesti valittu täysin saamelainen elin. Saamelaiskäräjät edustaa saamelaiskäräjälain mukaan saamelaisia sekä kansallisissa että kansainvälisissä yhteyksissä.

Saamelaiskäräjien tärkeimpiä toimielimiä ovat käräjien kokous, hallitus ja päätoiminen puheenjohtaja. Lisäksi käräjien toimintaorganisaatioon kuuluvat kuusi lautakuntaa: elinkeino- ja oikeus-, koulutus- ja oppimateriaali-, kulttuuri-, saamen kielen-, sosiaali- ja terveys- sekä vaalilautakunta. Käräjien toimintaa rahoitetaan valtion varoin. Saamelaiskäräjien sihteeristö jakaantuu yleiseen, saamen kielen sekä

⁸⁸ HE 248/1994 vp s.14,16;

⁸⁹ HE 248/94 vp s.20 -21.

koulutus- ja oppimateriaalitoimistoon. Sihteeristössä työskentelee tällä hetkellä 10 vakinaista virkamiestä ja lisäksi muutamia määräaikaista virkamiehiä.⁹⁰

Saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Tehtäviinsä kuuluvissa asioissa käräjät voi tehdä viranomaisille aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja. Näissä asioissa saamelaiskäräjät käyttää lisäksi päätösvaltaa siten kuin sitä koskevassa laissa tai muualla laissa säädetään. Saamelaisia on lisäksi kuultava heitä erityisesti koskevassa asiassa eduskunnan erityisvaliokunnassa.

Valtiopäiväjärjestyksen 52 a §:n mukaan saamelaisia on kuultava heitä erityisesti koskevassa asiassa sen mukaan kuin eduskunnan työjärjestyksessä säädetään. Työjärjestyksessä säädetään, että saamelaisten edustajille on annettava tilaisuus tulla kuulluksi. Viranomaisten tulee neuvotella saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat vaikuttaa saamelaisten asemaan.

Lisäksi viranomaisilla on saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaan neuvotteluelvoite saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat saamelaisten kotiseutualueella muun ohella sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämistä. Kyseinen neuvotteluelvoite tarkoittaa eduskunnan perustuslakivaliokunnan mukaan suunnilleen yhtä hyvää suojaa kuin hallintomenettelylakiin perustuva asianosaisen oikeus tulla kuulluksi omassa asiassaan. Viranomaisen on varattava saamelaiskäräjille tilaisuus tulla kuulluksi ja mahdollisuus neuvotella vireillä olevasta asiasta, jonka toteutuminen vaikuttaisi saamelaisten asemaan.⁹¹

3.3. Romanien yhteiskunnallinen osallistuminen

Suomessa ei ole erityisiä vähemmistöpuolueita, ellei Ruotsalaista kansanpuoluetta lueta sellaiseksi. Kuitenkin monet suomenruotsalaiset ovat muidenkin puolueiden kuin RKP:n jäseniä tai kannattajia. Eduskunnassa ei ole erillisiä vähemmistöille varattuja paikkoja lukuunottamatta yhtä Ahvenanmaan maakunnan kansanedustajan paikkaa. Käytännössä pienten etnisten ryhmien ei ole mahdollista saada paikkaa eduskunnassa. Siten esimerkiksi saamelaisilla ei ole omaa kansanedustajaansa, eikä romaniedustajaakaan ole valittu eduskuntaan. Suomenruotsalaisia kansanedustajia on lähes kaksikymmentä.

⁹⁰ Magga Ristenrauna: Saamelaisten vammaisten, vanhusten ja pitkäaikaissairaiden tiedotus- ja tukiprojektin loppuraportti, Saamelaiskäräjät ja Kynnys ry, Inari 1999, 11-12.

⁹¹ Sama, 12.

Kunnallisella tasolla pienten ryhmien edustajat voivat kuitenkin saada niin paljon ääniä, että voivat tulla valituiksi. Saamelaisilla, romaneilla, tataareilla ja suomenruotsalaisilla on edustajia kunnallistasolla. Perustellusti voidaan kysyä, *miksi ei romaneilla ja saamelaisilla perinteisinä vähemmistökansallisuuksina ole omaa edustajaa Suomen eduskunnassa?* Romaneja ja saamelaisia on yhteensä suunnilleen sama määrä kuin on asukkaita Ahvenanmaalla. Tulevaisuudessa romanien demokraattisen järjestötoiminnan kehityttyä sellaiseen muotoon, että heillä on oma päätöksentekuelimensä, saattaa tulla eteen kysymys entistä suuremman vaikutusvallan saamisesta myös eduskuntatasolla. Tällöin saamelaisten ja romanien etniset kansalliset vähemmistöt saattaisivat yhteisvoimin esittää oman vaikkapa yhteisen kansanedustajan nimeämistä romanien ja saamelaisten edustajaksi.

Romaniväestöllä ei ole omaa puoluepoliittista toimintaa kuten on esimerkiksi joillakin maahanmuuttajilla. Romanien osallistuminen eri poliittisten ryhmien toimintaan on ollut vähäistä. Kunnallistasolla romaneja kuitenkin on valittu kunnallisiin elimiin. Romanit tuntevat itsensä aroiksi osallistumaan valtaväestön kanssa poliittiseen toimintaan. Heiltä puuttuu poliittisen osallistumisen traditio ja esteenä on myös puutteellinen luku- ja kirjoitustaito. Romanit ovat katsoneet, että nouseminen julkiselle forumille kääntää myönteisen tarkoituksen kielteiseksi.⁹²

Romanien lainsäädännöllisen aseman parantuminen 1990-luvulla on herättänyt romanit tiedostamaan omia poliittisia mahdollisuuksia. Alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien tehtäväksi onkin esitetty kielen ja kulttuurin kehittämiseen liittyvien perusoikeuksien puolustamista. Vaikka perusoikeus uudistuksessa määritellyt oikeudet eivät kaikissa tapauksissa täysimittaisina toteudu, näyttää perusoikeus uudistus synnyttäneen toimintaa, joka tähtää näiden oikeuksien toteutumiseen.

Myös Suomen allekirjoittama *kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus* vaatii vähemmistön etnisen, sivistyksellisen, kielellisen ja uskonnollisen identiteetin kunnioittamisen lisäksi toimia, joilla luodaan tarkoituksenmukaiset olosuhteet, joissa vähemmistö voi ilmaista, säilyttää ja kehittää tätä identiteettiä. Romanien asema näyttääkin turvatun ns. *negatiivisen vapauden* merkityksessä: esteet vapauden ilmaisulle puuttuvat. Sen sijaan *vapaus positiivisesti* määriteltynä, mahdollisuuksien ja tilaisuuksien olemassaolon merkityksessä, on vielä täysimittaisesti toteutumatta.⁹³

Selvitysmiesten tekemän kyselyn perusteella voidana sanoa, että romanit ovat poliittisesti melko passiivisia, joka selittyy monilla eri seikoilla. Romanit ovat perinteisen hallinnon kannattajia, jotka vasta ovat opettelemassa demokratian aakkosia. He eivät ole valinneet äänestyksillä tai vaaleilla johtajiaan, vaan johtajat valikoituvat perinteen mukaisella tavalla tietyistä suvuista iän ja kokemuksen perusteella.

⁹² Selvitysmiesten haastattelut romaniväestön keskuudessa keväällä 1999.

Lisäksi romanit asuvat toisistaan erillään hajallaan eri vaalipiireissä, minkä vuoksi poliittinen vaikutusvalta jää heikoksi. Heikko sosiaalinen asema vaikuttaa myös passivoivasti. Romanit suhtautuvat kuitenkin mahdolliseen poliittiseen aktivoitumiseen ja järjestäytymiseen myönteisesti. He itse katsovat osallistumisen olevan keino vaikuttaa päätöksiin, joita poliittiset puolueet ja ryhmät tekevät nykyisin ilman romaneja. Romanit katsovat, että poliittisen aloitteen tulee lähteä yksittäisestä romanista, jonka tulee esimerkiksi pyrkiä kunnanvaltuustoon.⁹⁴

Romanien keskuudessa ei kovin hyvin tunneta edes omia romanijärjestöjä ja niiden hallinnossa toimivia romaneja saatikka näiden järjestöjen toiminnan tavoitteita ja hallintoa. Ongelma on, että samat ihmiset vaikuttavat vuodesta toiseen kaikissa järjestöissä muiden jäädessä sivuun. Romanijärjestöjen haaste on paremmin hyödyntää koko potentiaalia. Romaneilla on ikään kuin personaaliunioni, jossa eri järjestöt ovat keskenään yhteydessä samojen henkilöiden kautta. Nämä henkilöt ovat jäseninä ristiin eri järjestöissä ja asiat voidaan hoitaa usein hyvä-veli -periaatteella.

Selvitysmiesten kyselyn perusteella näyttää siltä, että romanikulttuurin kehittäminen voitaisiin luontevasti yhdistää yhteiskunnalliseen osallistumiseen, jonka uskotaan tapahtuvan luontevasti sitä mukaa kuin yhteiskunnallinen osallistuminen kasvaa. Tärkeänä pidetään osallistumismahdollisuuksien antamista romaninuorille. Vanhojen romanipolitiikan asiantuntijoiden on osattava väistyä ajallaan. Järjestötoiminta nähdään luontevana kanavana kulttuurin kehittämisessä ja yhteiskunnallisessa osallistumisessa. Vaikka politiikasta ollaankin syrjässä, kuitenkin ne jotka lähtevät politiikkaan, saavat nykyisin romaniväestön tuen.⁹⁵

Oikea ja aito tasa-arvo edellyttää jatkuvaa tiivistä kanssakäymistä eri väestöryhmien välillä. Kanssakäyminen voidaan aloittaa jo päiväkodissa ja jatkaa koulussa ja työapaikoilla sekä yhteiskunnallisella alueella ja eri harrastuspiireissä. Yhdessä eläminen on edellytys ennakkoluulojen häviämiseksi. Valtion ja muun yhteiskunnan tulee luoda yhdessä elämiselle suotuisat edellytykset romanien ja valtaväestön kesken.

⁹³ Ks. esim. Romaniväestön osallistumisen mahdollisuudet aluehallinnossa 1999, 10. Positiivinen ja negatiivinen vapaus ks. esim. Pursiainen, Terho: Isänmaallisuus, Helsinki 1997.

⁹⁴ Selvitysmiesten tekemä kysely.

⁹⁵ Selvitysmiesten tekemä kysely.

3.4. Romanit ja seurakuntatoiminta

Suomessa asuvista romaneista valtaosa (n. 90% vuonna 1996) kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Romanit ovat yleensä omaksuneet oleskelumaansa pääuskonnon. Suomessa romanien ja kirkon suhde on 1990-luvulla muuttumassa kohti aitoa vuorovaikutusta ja vastavuoroista kunnioitusta.

Vuonna 1594 Ruotsin kirkko päätti ettei se kasta, vihi, ei jaa ehtoollista eikä hautaa romaaniväestöä. 1600-luvulla kirkko osoitti jonkin verran sopeutta romaneita kohtaan senaatin käskystä. Kuitenkin vasta 1868 kirkkolaissa määrättiin, että romanilapsia voitiin kastaa vanhempien pyynnöstä. Romanien hengellillä kasvattamisella tavoiteltiin elämäntapojen muuttamista ”kristillisiksi” eli lähinnä valtaväestön kaltaisiksi.

Myös itsenäisen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja romaniväestön suhteet ovat kuitenkin aina 1990-luvulle asti olleet varsin ongelmalliset. Luterilainen kirkko on kohdellut romaneja erittäin syrjivästi. Kirkollista kuten myös valtiollista vähemmistöpolitiikka on pitkään hallinnut pyrkimys yhtenäisyyskulttuuriin. Luterilainen kirkko on ollut tukemassa kulttuurista sopeuttamista, mutta selvää periaatteellista rasismia se ei ole Suomen itsenäisyyden aikana harjoittanut. Kirkko lienee tarkoittanut hyvää, mutta ei ole silti osannut kysyä toisen osapuolen mielipidettä siitä, mikä on heidän hyvänsä ja mistä heidän elämäntavassaan oikeastaan on kysymys. Viimeistään 1990-luvulla tapahtunut kirkon voimakas kansainvälistyminen ekumeenisen liikkeen myötä on muuttanut suhtautumista myös oman maan vähemmistöihin. Tämä on tapahtunut ikään kuin sivutuotteena, kun on tavoiteltu kirkkojen välistä yhteyttä. Tällöin on saatu todeta, missä merkityksessä kristillinen usko on aina sidoksissa paikallisen kulttuurin kontekstiin ja sen muokkaamiin tulkintoihin. Ekumeenisen liikkeen kenties keskeisin käsite *sovitettu erilaisuus* tarkoittaa kulttuurien rikkauden kunnioittamista ja sen säilymistä niin, että väärinymmärrykset ja eroavaisuudet on sovitettu. Toisin sanoen *kulttuurin erityispiirteistä tulee hyväksyä kaikki sellainen, mikä ei ole vahingoittamassa toista*.⁹⁶ Tämä on avannut mahdollisuuden tarkastella myös kansallisia vähemmistöjä kokonaan uudella tavalla. Prosessi näyttää käynnistyneen myös kirkon suhtautumisessa romaneihin. Vuonna 1995 järjestetyssä ensimmäisessä kirkko ja romanit seminaarissa kirkon edustaja esitti anteeksipyynnön siitä, miten kirkko on romaneja kohdellut historiansa aikana.

Vaikka tämänkaltainen erilaisuuden hyväksyminen vaikuttaa vaatimattomalta ja ainoastaan periaatteelliselta suvaitsevaisuudelta, sen vaikutukset ovat merkittävät. Periaatteellisen kannan muuttuminen on osoitus siitä perusteellisesta uudelleenarvioinnista, mitä kirkko on tehnyt suhteessaan erilaisuuteen. Sen mahdolliset vaikutukset on syytä nähdä yhtä voimallisina, kuin mitä suvaitsemattomuus on kirkon historiassa pahimmillaan saanut aikaan. Romanien ja kirkon välinen vuorovaikutus on vasta rakentumassa, ja on

asioita, missä suvaitsevaisuuden esteenä on pikemminkin kyvyttömyys ja vaikeus puhua kuin haluttomuus puhua.⁹⁷

Viime vuosina romanit ovat itse olleet aktiivisesti edistämässä kirkon ja romanien suhteiden kehittämistä. Aiemmin 1980-luvulla kirkon diakoniatyön keskus asetti työryhmän laatimaan ohjeita seurakuntien romanityölle. Työryhmän mietintö *Kirkko ja mustalaiset* julkaistiin vuonna 1987. Ongelma kirkon romanityössä on ollut, että työtä on ohjattu pääasiassa ilman romaniväestön edustajia. Romanien oman osallistumisen lisääminen on 1990-luvulla ollut päätavoite. Vuonna 1994 perustettu *Kirkko ja romanit* työryhmä on laatinut julkaisun luterilaisen kirkon työntekijöille, jossa kerrotaan romaniväestön historiasta, kulttuurista ja uskonnollisista tavoista. Julkaisu pyrkii edesauttamaan kirkon työntekijöitä kohtaamaan romanien tarpeita ja odotuksia sekä näin mahdollistamaan romanien aktiivisen osallistumisen paikallis-seurakunnan toimintaan.⁹⁸

Romanit toimivat aktiivisesti myös muissa kirkoissa, erityisesti helluntaiseurakunnassa. Vapaat sunnat tarjoavat kanavan ilmaista avoimesti uskonnollisia tunteita ja kokemuksia. Romanikulttuurissa uskonasi-oista pystytään keskustelemaan avoimesti, mikä monesti näyttää vastaavan helluntaiherätyksen uskonnollisuuden luonnetta. Vapaakristillisestä herätyksestä alkunsa saanut *Mustalaislähetys ry.* eli nykyinen *Romano Missio ry.* perustettiin vuonna 1906 tavoitteenaan romanien pelastaminen sekä hengellisestä että taloudellisesta rappiutilasta. Romanien protestanttinen voimakas herääminen Euroopassa levisi Suomeen 1960-luvulla. Tämä vahvasti fundamentalistinen liike synnytti vuonna 1964 *Suomen Vapaan Evankelisen Romanilähetys ry:n*, johon kuuluvat Helluntaiseurakunta, Baptistiseurakunta ja Vapaakirkko. Yhdistyksen voimavarat riittävät pääasiassa evankelioimistyöhön. Ev.lut. kirkko ei ole ollut mukana tämän yhdistyksen toiminnassa vaan yhteistyötä on tehty lähinnä Romano Missionin kanssa.⁹⁹

Hengellinen romanityö toteutuu nykyisin usein yhteistyössä ev.lut. seurakuntien kanssa. Lasten ja nuorten leirit, musiikki- ja perheleirit, diakoniatyö ovat tyypillisimpiä seurakunnallisen romanityön muotoja. Toimintaa rahoittavat eri seurakunnat ja Suomen Vapaa Sisälähetysseura. Romano Missio saa avustuksia kirkkohallitukselta. Koska ev.lut. kirkolla on osoittaa taloudellisia voimavaroja romanityöhön, on se luontevin yhteistyökumppani romanien hengellisessä työssä. Ev.lut. seurakuntien romanityön suurimpia ongelmakohtia on romanien tunnevoimaisuus ja uskontulemiseen liittyvä voimakas elämän uudelleenjärjestäminen. Paikalliset ev.lut. seurakunnat pyrkivätkin yhteistyöhön romanisaarnaajien kanssa voidakseen

⁹⁶ Pihkala 1999.

⁹⁷ Ks. Pihkala 1999.

⁹⁸ Romanit ja kirkko 1999.

⁹⁹ Kopsa-Schön 1996, 150-152.

tavoittaa sellaisen uskonnollisuuden luonteen, joka romaneita puhuttelee, mutta joka luterilaisessa kansankirkossa on vieraampi.¹⁰⁰

Suomen vapaakirkon seurakunnissa eri puolilla maata on romaneita mukana toiminnassa. Vapaakirkon työ romanien parissa syntyi 1900-luvun alussa vastaamaan romanien tarpeisiin niin asumisen, lastensuojelun, lukutaidon kuin hengellisten tarpeiden asioissa, kun Tampereen vapaaseurakunnan jäsenen Oskari Jalkion lähetyskutsumus kääntyi kotimaassa eläviin romaneihin. Osallistuminen vapaakirkon toimintaan on toiminut romanien ja valtaväestön tasavertaisen kohtaamisen alueena. Vapaakirkossa on voitu toimia työntekijöinä eikä ainoastaan työn kohteen asemassa.¹⁰¹

Romanien ja kirkkojen vuorovaikutus on lisääntymässä ja tämä mahdollistaa yhteistyön, jossa romanit ovat tasavertaisesti kehittämässä seurakuntien toimintaa. Tämä edellyttää, että romanikulttuurin erityisluonne tulee huomioiduksi toimituksissa, jumalanpalveluksissa, diakoniatyössä ja leiritoiminnassa. Tätä varten romanit ovat itse olleet aloitteellisia ja tehneet ohjeet seurakunnan työntekijöille romanien kanssa asioimisesta. Vihkonen julkistettiin Porin kirkkopäivillä toukokuussa 1999. Ohjeet tullaan lähettämään seurakuntiin vuoden 1999 aikana. *Seurakuntien, joiden alueella asuu paljon romaneita, tulisi perustaa työryhmä romanityölle, jotta työtä voidaan kehittää romanien tarpeista käsin. Romaneita tulisi myös kannustaa osallistumaan seurakunnan päätöksentekoon, esimerkiksi luottamusmiehinä seurakuntaneuvostoissa.*

3.5. Avoin osallistuminen - uusi avaus yhteiskuntaan

Ihmiskäsitys

On olemassa erilaisia ihmiskäsityksiä ja ihmiskuvia. Yksilön ja yhteisön välinen suhde on usein haidelmällinen mutta samalla ongelmallinen. Yksilöllisyys viittaa itsekkyyteen ja yhteisö sosiaalisuuteen. Kumpaakin tarvitaan oikeassa suhteessa. Niinpä individualismin ja kollektivismien välinen kilpailu on kuin veteen piirretty viiva tai aaltoliike. Joskus on trendinä individualismi ja joskus yhteisöllisyys. Mitään ehdotonta totuutta tässä asiassa ei ole. Osallistumisella yksilö ottaa osaa yhteisön asioihin ja sitoutuu siten sen jäseneksi. On olemassa pakollisia ”jäsenyyksiä”, jotka lankeavat luonnostaan kuten esimerkiksi kunnan jäsenyys, ja on vapaaehtoisia ”jäsenyyksiä” erilaisissa järjestöissä. Ihmisten aktiivisuus ottaa osaa eri yhteisöjen toimintaan vaihtelee yksilöstä ja yhteisöstä riippuen. Yhteiskuntatieteissä on katsottu ihmisen tarpeisiin kuuluviksi sosiaaliset tarpeet, joihin luetaan mm. yhteenkuuluvuuden tarve, rakkauden tarve ja tunnustetuksi tulemisen tarve. Yhteisö voi palkita tai rangaista jäseniään, ja yksilöt ovat kiitollisia saadessaan palkintoja ja katkeria saadessaan rangaistuksen.

¹⁰⁰ Romanit ja kirkko 1999; Kopsa-Schön 1996, 154-155.

Romaneille perhe ja suku ovat tärkeitä yhteisöjä, mutta sen sijaan sellaiset yhteisöt kuin asuinkunta tai valtio ovat vähemmän merkitykselliset muussa kuin fyysisen tuen mielessä. Romanit katsovat usein kuuluvansa ensisijassa omaan perheeseen ja sukuunsa ja vasta sen jälkeen kuntaan tai valtioon. Yksi antiikin kreikkalaisten suurista oivalluksista oli, että ihmisellä on ”luonto”, ruumiillisten ja henkisten ilmentymien ykseys. Rousseaulle ihmisluontoon kuului olennaisesti vapaus. Romaneihin pätee *Rousseau*’n käsitys vapaudesta. Ihmisellä on luontonsa ja vapaus on seurausta ihmisen luonnosta. Kenelläkään ei ole luonnon perusteella käskyvaltaa toista kohtaan, vaan laillinen käskyvalta perustuu sopimukseen, johon puolestaan kuuluu vastavuoroisuus. Ihmisen luontoon kuuluu myös huolehtiminen omasta olemassaolostaan.

Rousseau kirjoittaa:

”On keksittävä yhtymismuoto, joka kaikella yhteisellä voimalla puolustaa ja varjelee jokaisen yhteisön jäsenen henkilöä ja omaisuutta ja jossa kukin sellainen jäsen, liittyessään kaikkiin muihin, tottelee kuitenkin vain itseään ja pysyy yhtä vapaana kuin ennenkin.”

Yhteisön ja yksilön välinen suhde perustuu tämän käsityksen mukaan yhteiskuntasopimukseen, jossa yksilö säilyttää vapautensa, joka on lähtökohta. Toisaalta vapaus turvataan yhteiskuntasopimuksen ja siihen kuuluvien velvollisuuksien kautta. *Rousseau*’n malliin kuuluvat siten oikeudet ja velvollisuudet.¹⁰²

Kaikkien yhteiskunta

Hyvinvointiyhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan kehittäminen voisi johtaa vähitellen yhteiskuntaan, joka on suunniteltu kaikille. Tällainen yhteiskunta pyrkii jäsentensä mahdollisuuksien yhdenvertaistamiseen ja luomaan edellytykset ihmisten mielekkäälle elämälle, tuottavina, itsenäisinä kumppaneina yhteiskunnassa. Tällaisen yhteiskunnan kehitysaskeleet ovat seuraavat:

- 1) Erilaisuuden sietäminen ja lisääminen osana ihmisten yhdenvertaisuuden ja valinnanmahdollisuuksien turvaamista ja lisäämistä.
- 2) Yhteiskunnan kaikkien rakenteiden ja toimintojen sopeuttaminen jo suunnitteluvaiheessa ihmisten erilaisuuksiin - johtuvat ne sitten iästä, sukupuolesta, etnisestä taustasta, kykyeroista yms.
- 3) Ihmisten elämänhallinnan mahdollistaminen, jotta he voivat löytää ja käyttää kaikki potentiaalinsa.

¹⁰¹ Kuusinen 1999.

¹⁰² Kempainen, Erkki: Osallistuminen sosiaalisena oikeutena ja velvollisuutena Euroopassa, kirjoitus teoksessa Yhteiskunta ja osallistuminen (toim. Erkki Kempainen), Stakesin raportteja 112, Jyväskylä 1993, 48.

Kansalaisten mahdollisuuksia lisätään:

- a) poistamalla tai madaltamalla sosiaalisia, fyysisiä ym. esteitä ihmisten välittömästä elinympäristöstä.
- b) luomalla aktiivisesti yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia sekä kanavia ”olla mukana”.
- c) auttamalla niitä, joilla on elämänhallinnan ongelmia, kuten kuntouttamisella laajimmassa merkityksessään (fyysinen kuntoutus, tietoisuuden herättäminen, motivaation vahvistaminen, tietojen ja taitojen kehittäminen), tukipalvelujen tarjoamisella, välittömän elinympäristön sopeuttamisella ihmisen erityistarpeisiin ja kustannusten tasoittamisella yhteisvastuu- tai vakuutusperiaatteella.
- 4) intressiryhmien itsehallinnan edistämisellä, jotta ne voivat
 - a) ilmaista ja välittää jäsentensä tarpeet päätöksentekoon
 - b) tulla mukaan palvelujen tuotantoon
 - c) mahdollistaa kuluttajien vapauden vaatia ja itse kontrolloida hoivan ja tuen kulutustaan
- 5) valtion, markkinoiden ja kotitalouksien uuden kumppanuuden synnyttämisellä ja työnjaon tasavertaisten hyvinvoinnin edellytysten luomisella.

Yhteiskuntaan integroiminen ei riitä, koska meidät voidaan integroida sopeuttamalla ja samanlaistamalla. Käsite ”kaikkien yhteiskunta” idea on täysin vastakkainen: sopeuttaa yhteiskunta ihmisille. Ihmisten voimavarojen hyödyntäminen on sekä kehityksen edellytys että kehityksen päämäärä.

Osallistumisen alueita

On sanottu, että ruoan, suojan yms. tarpeet eivät olekaan ihmisen perustarpeita, vaan välttämättömiä välineitä hengissä pysymiseksi. Perustarpeita olisivat vain ihmisen omien voimavarojen avaaminen ja itsensä toteuttaminen ihmisenä. Ainakin voimme sanoa, että viimeainitut ovat ihmiselle ominaisia lajityypillisiä tarpeita. Osallistuva suunnittelu ottaa huomioon erilaisten ihmisten tarpeet ja resurssit. Osallistuminen on nähtävä tavoitteellisena toimintana, jonka tarkoitus on sosiaalisten ja poliittisten prosessien hallinta.¹⁰³

Tarpeiden olemassaolon sijasta voitaisiinkin ja tulisi tarkastella ihmisen resursseja, joiden avulla hän selviytyy elämässä. Resurssien puutetta voi olla asumisen, työn, koulutuksen tai sosiaalisten suhteiden tai vaikutusmahdollisuuksien suhteen. Siten poliittinen koneisto, esimerkiksi demokratia, on resurssi, joka auttaa ihmistä selviytymään elämässä.

¹⁰³ Wiman, Ronald: ”A Society for All, Ett samhälle för alla.” Kaikkien yhteiskunta vai yhteiskunta kaikille? Kirjoitus teoksessa Yhteiskunta ja osallistuminen (toim. Erkki Kempainen), Stakesin raportteja 112, Jyväskylä 1993, 7.

Köyhyys ja syrjäytyminen ovat myös osallistumisen tai osallistumismahdollisuuksien puutetta. Osallistumisen tukeminen eri tavoin voi olla keino vähentää syrjäytymistä, koska se antaa ihmisen omille voimavaroille mahdollisuuksia tulla käyttöön. Osallistumisen ja kumppanuuden periaatteet sisältävät sen, että paikallisten ja kansallisten osapuolien, julkisen ja yksityisen sektorin sekä itse köyhien tulee toimia yhdessä köyhyyden syihin vaikuttamiseksi. Euroopassa korostetaan paikallisuutta, kumppanuutta ja moniulotteisuutta. Erilaisissa hankkeissa pyritään vaikuttamaan koulutukseen, ammatilliseen valmennukseen, terveyteen, asumiseen jne.

Usein osallistuminen edellyttää tietoa ja kykyä hahmottaa asioita. Romanian yhteiskunnallisen tiedon saanti on ollut vähäistä ja sattumanvaraista. Romanian osallistumisen ehtona on yhteiskunnallisen tiedon saaminen ja sitä kautta osallistumisen halun syntyminen. Avoimuus tiedonsaamisessa ja julkisuusperiaate ovat demokratian kulmakiviä, joita yhtyvässä Euroopassa ollaan vahvistamassa.

Osallistuminen voi liittyä työyhteisöön, jossa työntekijöiden osallistumista voidaan kehittää. Osallistuminen liittyy myös työturvallisuuteen.

Kolmannen sektorin suorittama osallistuminen vapaaehtoistyönä on olennainen osa hyvinvointiyhteiskuntaa. Kolmas sektori muodostuu palkattomasta vapaaehtoistyöstä, ei perheen ja tuttavien hyväksi, vaan tuntemattomien hyväksi, jotka tavoitetaan organisoidusti esimerkiksi vapaaehtoiskeskuksen kautta. Kolmannelle sektorille on siis ominaista vapaaehtoisuus, palkattomuus ja organisointi. Vapaaehtoistyö voi olla esimerkiksi keskusteluja, vierailuja, pienien asioiden toimittamista tai muita tukipalvelun luonteisia palveluita. Usein vapaaehtoistyö toimii yhteistyössä kunnan sosiaalitoimen kanssa. Siihen liittyy merkittävä yhteiskuntafilosofinen kysymys itsekkyyden voittamisesta. Mikäli kaikki yksilöt ja perheet ajattelevat vain omaa välitöntä etuaan, yhteiskunta ei voi pysyä pystyssä. Itsekkään ajattelun vastapainona on ns. toisen asteen ajattelu: mikäli minä annan toiselle tarvitsevalle, toinenkin antaa minulle apua tarvitessani. Kun maksan veroni, olen myös joskus saajapuolen asemassa.

Romanit suorittavat epäitsekästä toimintaa oman perheensä ja sukunsa piirissä hyvinkin paljon. Voivatko romanit osallistua kolmannen sektorin vapaaehtoistyöhön yhdessä valtaväestön kanssa? Tätä mahdollisuutta tulee kokeilla, sillä siinä saattaa olla ennakkoluulojen poistamiselle hyvä kanava. *Romanit tulee ottaa tasavertaisesti mukaan kolmannen sektorin vapaaehtoistyöhön seurakuntien, Pelastusarmeijan, SPR:n ja muiden vapaaehtoisjärjestöjen sekä kunnallisen sosiaalitoimen hankkeissa.*

Edustuksellinen demokratia on monelle romanille vieras ajatus johtuen romanikulttuuriin kuuluvasta johtajuuskäsitteestä. Tiettyjen sukujen vanhemmat miehet toimivat romanijohtajina. Romanian keskuudessa vallitseva arvonanto ja kunnioitus on perustunut traditionaaliseen heimokulttuuriin, jossa

kaikkien romanien tasa-arvoisuus on ollut itsestään selvä ajatus. Kun romanit nykyään sopeutuvat modernin yhteiskunnan vaateisiin ja muodostavat omia yhdistyksiään tullaakseen kuulluksi ja tulevat ehkä muodostamaan jopa omia poliittisia järjestöjä, kysymys on pitkäaikaisesta muutostapahtumasta, johon sisältyy paljon toiveita ja odotuksia. Romanien oman järjestötoiminnan kehittyminen tekee heistä kuultavia ja näkyviä oman kansansa edustajia, joiden mielipiteitä poliitikkojen tulee ottaa huomioon. Romanit saavat omalla järjestötoiminnallaan jalansijan yhteiskunnassa uudella maaperällä, jolla he aikaisemmin eivät juuri ole kulkeneet.

Suomalaisen yhteiskunnan tulee tukea romaneja demokraattisten pelisääntöjen ja menettelytapojen opettelussa eri tavoin. Yhteiskunnan panos voi olla esimerkiksi tarvittavien yhdistystilojen järjestäminen romanien omalle toiminnalle.

4. ROMANIVÄESTÖN HUONO-OSAISUUS JA SYRJÄYTYMINEN

4.1. Yleistä

Huono-osaisuutta tarkastellaan yleensä aina valtaväestön näkökulmasta käsin, jolloin otetaan tietty yksilön tai ryhmän ominaisuus tarkastelun kohteeksi. Vertaillaan yksilöitä tai ryhmiä toisiinsa, jolloin toiset ovat huono-osaisempia kuin toiset. Yleensä huono-osaiset ovat vähemmistönä vertailussa siinä yhteiskunnassa, johon he kuuluvat. Tällainen määrittely lähtee määriteltävän yksilön ulkopuolelta ikään kuin vanhakantainen sairauden määrittely. Tällöin yksilön tai ryhmän subjektiivista kantaa asioihin ei oteta huomioon. Tauti määriteltiin ennen ”objektiivisesti” ottamatta huomioon esimerkiksi yksilön sairauden tunnetta. Samoin tehdään huono-osaisuuden suhteen, jolloin pyrkiminen objektiivisuuteen ei lyö yksiin yksilön tai ryhmän subjektiivisen arvion kanssa. Voi olla, että tosiasiasa jollain ulottuvuudella enemmistö on huono-osaisempi kuin vertailtavana oleva vähemmistö. Enemmistö vain luulee olevansa parempiosainen. Kaikkia ongelmia ei tietenkään voida tarkastella subjektiivisina tuntemuksina, mutta esimerkiksi vammaiset ovat antaneet kannatusta mainitulle huono-osaisuusajattelulle. Sen mukaan huono-osaisuus merkitsee eri ihmisille eri asioita.¹⁰⁴ Sairas tai vammaisen ihminen saattaa löytää sairautensa kautta aivan uuden elämän, joka tyydyttää häntä monessa suhteessa paremmin kuin entinen elämä edellyttäen elämän perustarpeiden olevan tyydytetyn. Romanian osalta voidaan aavistella, että monesti heidän tapansa elää saattaa olla vapaampi ja sydämellisempi kuin valkolaisten tiukkaan säännelty kamppailu taloudellisten vaatimusten oravanpyörässä.

Syrjäytymisestä on useita määritelmiä. ”Syrjäytyminen on prosessi, jossa yksilöt tai ryhmät joutuvat kokonaan tai osittain syrjään osallistumisesta yhteiskuntaan, jossa he elävät.”¹⁰⁵ Euroopassa on alettu köyhyyden sijasta *puhua sosiaalisesta syrjäytymisestä (social exclusion)*. Kun köyhyys usein on staattinen tila, sosiaalinen syrjäytyminen on prosessi, jossa etäännyminen normaaliksi katsotusta elämäntavasta tapahtuu yhtäaikaaisesti usealla hyvinvoinnin ulottuvuudella. Materiaalinen köyhyys on yksi syrjäytymisen muoto.¹⁰⁶

Syrjäytymisprosessit ovat luonteeltaan dynaamisia ja moniulotteisia. Ne eivät liity vain työttömyyteen ja/tai matalaan tulotasoon, vaan myös asuinoloihin, koulutustasoon ja -mahdollisuuksiin, terveyteen ja syrjintään, kansalaisuuteen ja integroitumiseen paikallisyhteisöön. Tämän vuoksi syrjäytymisen estäminen ja sitä vastaan taisteleminen vaatii laaja-alaisten toimenpiteiden käyttöönottoa sekä taloudellisten ja yhteiskunnallisten toimenpiteiden yhdistämistä. Euroopan tasolla tämä merkitsee myös sitä, että

¹⁰⁴ Rauhala, Urho: mt. 1991, 9.

¹⁰⁵ European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions

¹⁰⁶ Syrjäytymisen estäminen, hallinnonalan toimenpidekokonaisuus, Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1998:5, 1.

syrjäytymistä pitää käsitellä aina EU-politiikan yhteydessä.¹⁰⁷ Huono-osaisuus- ja syrjäytymisilmiöissä on etsittävä ne keskeiset tekijät, joihin vaikuttamalla päästään pureutumaan ongelman juuriin ja sitä kautta saamaan vihjeitä siitä, mitä on tehtävä näiden ongelmien ehkäisemiseksi, lievittämiseksi ja poistamiseksi.¹⁰⁸ Olennaista on sektorirajat ja hallinnonrajat ylittävä yhteistyö ja toimenpiteet, jotka koordinoidaan. Samoin keskeistä on paikallisyhteisön omien voimavarojen aktivointi. Syrjäytyneiden itsensä osallistuminen on tärkeää.

Kansainvälistä vertailua käyttäen Suomi on yksi maailman vauraita valtioita, joka on varsinkin toisen maailmansodan jälkeen pystynyt luomaan pohjoismaisen mallin mukaisen hyvinvointivaltion, jossa yhteiskunta on ikään kuin takuumiehenä monien yksilöä koskettavien mahdollisten riskien varalta. Hyvinvointivaltiossa kansalaiset on vakuutettu niin syntymän, kuoleman, sairauden, vanhuuden, työttömyyden kuin onnettomuuksienkin varalta. Laajat tulonsiirrot väestöryhmältä toiselle ovat niin monimutkaisia, ettei vasen käsi aina tiedä mitä oikea tekee eli on melko vaikeata tehdä yhteenvedoa hyvinvointivaltion voittajista tai häviäjistä eli kukaa saa ja kuka maksaa. Olemme luoneet järjestelmän, jonka vankeja me monessa suhteessa olemme. Riskeihin varautuminen maksaa ja olemme valinneet maksajan roolin. Maksamme mieluummin kuin olemme epävarmuudessa erilaisten vastoinkäymisten tai luonnollisen ihmisen elämään kuuluvan heikkouden kohdatessa. Suomelle ominaisia ovat laajat koulutus-, sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelut, joissa keskeisenä periaatteena, kuten tulonsiirroissakin, on ollut kansalaisten tasavertainen kohtelu sekä sukupuolten välinen tasa-arvo. Työvoimapolitiikka liittyy kiinteästi julkiseen palvelujärjestelmään.

4.2 Romaniväestön koulutus

Jo teollistumisen myötä ja myös myöhemmin yhteiskunnan muuttuessa nopeatahtiseksi informaatioyhteiskunnaksi perinteiset ammatit eivät ole enää elättäneet. Tämä on johtanut lopulta työttömyyteen myös romaneilla. On syntynyt paljon uusia ammatteja ja vanhoja on jäänyt mm. koneellistumisen myötä pois. Puutteellinen peruskoulutus, ammattitaidon puute, työmarkkinoiden kiristyminen, romani-kulttuurin erityispiirteet ja syrjintä valtaväestön puolelta ovat syitä, jotka vaikeuttavat romaneiden työhönsijoittumista¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Syrjäytyminen ja sosiaalityö Euroopassa - sosiaalisen osallisuuden edistäminen, IFSW EU Liaison Committeeen projekti-raportti, Sosiaalityöntekijäin Liitto 1997, 17.

¹⁰⁸ Rauhala Urho, Köyhyys- ja huono-osaisuusongelman lähtökohdista ja ratkaisuyrityksistä, STM:n kehittämisosaston julkaisuja 1991:7, 4.

¹⁰⁹ Ollikainen.1984

4.2.1 Hallinnolliset puitteet

Viime vuosina opetushallinto on muuttunut radikaalisti. Opetusministeriön ja opetushallituksen rooli on muuttunut enemmän neuvoa-antavaksi päätöksenteon hajautuessa aikaisempaa enemmän oppilaitoksiin. Tämän seurauksena on hajautettu päätöksentekojärjestelmä, johon on aikaisempaa vaikeampi vaikuttaa. Romanipolitiikan näkökulmasta katsottuna opetuksen tavoitteisiin kuitenkin tulisi voida vaikuttaa romanipolitiikan tavoitteiden edellyttämällä tavalla. Romanien sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisemiseksi opetusministeriön ja lääninhallitusten tulee vaikuttaa kuntatason opetusviranomaisiin. Kuitenkin tällä hetkellä kuntien itsehallinnon voimistumisesta ja valtionosuusjärjestelmästä johtuen valtion on aikaisempaa vaikeampi saada aikaan muutoksia paikallistasolla.

Valtion keskushallinto ei enää voi vaikuttaa aikaisemmalla tavalla kuntien ja kuntayhtymien järjestämään koulutukseen. Kuitenkin työelämän nopea muuttuminen, uudet elämän perusedellytykset sekä strategiat edellyttävät ihmisen jatkuvaa kouluttamista.

Yhteistyön tavoitteet romaniväestön koulutuksessa

- a) *Tiivis yhteistyö romanien ja opetusviranomaisten kesken työelämän kannalta tarpeellisten osaamisalueiden sisällyttämiseksi opetushallinnon hyväksymiin koulutusohjelmiin ja opetussuunnitelmiin.*
- b) *Yhteistyömuotojen kehittäminen ja tehostaminen opetushallinnon uudelleenorganisoinnin yhteydessä ja uusien yhteistyömuotojen kehittäminen. Opetusministeriön roolin korostaminen romaniasioissa.*
- c) *Yhteistyön lisääminen työelämän kanssa koulutus- ja osaamistarpeiden kartoittamiseksi.*

Opetushallituksen romaniväestön koulutusyksikkö

Opetushallituksessa on toiminut 1.2.1994 lähtien Romaniväestön koulutusyksikkö. Se on sijoitettu ruotsinkielisen koulutuksen linjalle, suoraan ylijohtajan alaisuuteen. Romaniväestön koulutusyksikkö on toiminnallisesti itsenäinen ja sen toiminta rahoitetaan aikuiskoulutukseen erityisesti romaniopetukseen osoitetuista määrärahoista. Toiminta pohjautuu eduskunnan, hallituksen ja opetusministeriön kannanottoihin ja päätöksiin, nimenomaan romaniväestön koulutuksen kehittämisestä ja kulttuurin toteuttamisesta. Opetushallituksen työjärjestykseen on kirjattu myös yhdeksi tehtäväalueeksi kieli- ja kulttuurivähemmistöjen opetukseen liittyvät asiat. Toimintaa ohjaa johtoryhmä, jossa on myös romaniväestön edustus. Johtoryhmän tehtävänä on seurata romanien koulutuskysymyksiä ja edelleen vahvistaa yksikön toiminnan suuntaviivat sekä yksikön vuosittainen toimintasuunnitelma.

Romaniväestön koulutusyksikön tehtävänä on romaniväestön valtakunnallisen koulutuksen kehittäminen ja toteuttaminen sekä romanikielen ja -kulttuurin edistäminen. Tehtäviin kuuluu myös valistus- ja tiedotustoiminta. Koulutusyksikkö siis tarjoaa seminaareja, kursseja ja neuvottelupäiviä sekä romaneille että pääväestölle. Se myös kouluttaa yhdyshenkilöitä ja tekee julkaisutoimintaa. Siitä esimerkiksi mm. oman tiedotuslehden (”Latso Diives”) julkaiseminen ja oppimateriaalin tuottaminen.

Koulutuksen tarkoituksena on tarjota valmiuksia arkipäivän elämän askareissa, kannustaa ja auttaa nuoria peruskoulun loppuun suorittamisessa. Koulutus pyrkii täydentämään myös aikuisväestön peruskoulutusta ja yhteiskuntatietoutta ja sitä kautta parantamaan myös heidän asemaansa työmarkkinoilla. Koulutus lisää siten romaniväestön valmiuksia toimia kulttuuritulkkina romanien ja valtaväestön välillä. Romaniväestön koulutusyksikön tavoitteena onkin tapahtumillaan lisätä romanikulttuurintuntemusta valtaväestön keskuudessa. Kansainvälinen toiminta on muodostanut yhä suuremman osuuden yksikön työstä Euroopan Unioniin liittymisen myötä.

Rahavarojen niukkus näkyy kuitenkin myös opetussektorilla, vaikka toisaalta lainsäädäntö antaa mahdollisuudet joustaviinkin järjestelyihin, joiden avulla voi lisärahoitusta hakea. Olisikin viipymättä saatava vireille arvokeskustelua. Koulutuksessa saavutettu säästö kostautuu myöhempinä vuosina usein lisääntyneinä sosiaalitoimen kustannuksina, joten tulisi muistaa, että koulutukseen investoiminen jo varhaiskasvatuksesta lähtien on pitkällä tähtäyksellä kannattavaa.¹¹⁰

4.2.2 Lainsäädäntö

Rasismi ja syrjintä on antanut aiheita yhä kehittää erilaisia kansainvälisiä sopimuksia ja rajoituksia sekä lainsäädäntöä. Niillä on pyritty vahvistamaan vähemmistöjen ja sorrettujen identiteettiä ja kylvämään suvaitsevaisuutta kansoihin. Mainitaanhan jo Suomen säädöskokoelman perusoikeuksissa, että *ihmiset ovat samanarvoisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän jne. henkilöön liittyvän syyn perusteella.*

Pienillä lakimuutoksilla ei kuitenkaan saada aikaiseksi suuria muutoksia koko yhteiskunnan rakenteellisiin ongelmiin. Lain tarjoama suoja ei ole ollut riittävä. Niillä ei ole voitu turvata poliittista edustusta romaneille, eikä syrjinnän kriminalisoinnilla voitu lisätä romanien osallistumista yhteiskunnallisiin toimiin. Romanien ja valtaväestön taloudellinen ja myös sosiaalinen ero on yhä suuri. Asumiseen liittyviä ongelmia: on työttömyyttä, sosiaalisia ongelmia ja heikko koulutustaso. Voitaisiinkin todeta, että

¹¹⁰ Lillberg, Eine ja Salvia, Linda. Romanioppilas koulussa. Opetshallitus, Moniste 17/1997,11.

oikeastaan todellinen romaniväestön tunnustaminen vähemmistöksi tapahtuikin vasta 1990-luvulla, jolloin 1995 vuonna tehtiin perustuslakiuudistus.

Koulutuksen kannalta yksi keskeinen asiakirja on Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus, joka hyväksyttiin Euroopan neuvoston ministerikomiteassa 10. päivänä marraskuuta 1994 ja sopimus tuli kansainvälisesti voimaan 1. helmikuuta 1998. Sopimus tuli silloin voimaan myös Suomen osalta. Sen mukaan sopimuspuolet ryhtyvät opetuksen ja tutkimuksen alalla tarpeen mukaan ” *toimenpiteisiin kansallisten vähemmistöjensä yhtäläillä kuin valtaväestönkin kulttuuria, historiaa, kieltä ja uskontoa koskevan tiedon vaalimiseksi*”. 14. artiklassa sopimuspuolet sitoutuvat tunnustamaan, että ”*jokaisella kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä on oikeus oppia vähemmistökieltään. Mikäli alueilla, joilla asuu perinteisesti tai huomattava määrä kansallisiin vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä, on riittävää kysyntää, sopimusosapuolet pyrkivät mahdollisuuksiensa mukaan ja opetusjärjestelmien puitteissa varmistamaan, että näihin vähemmistöihin kuuluvilla henkilöillä on riittävät mahdollisuudet saada vähemmistökielen opetusta tai opetusta tällä kielellä. Tämän artiklan 2 kappaletta sovelletaan siten, että se ei vaikuta virallisen kielen oppimiseen tai tällä kielellä tapahtuvaan opetukseen*”. EN:n vähemmistömääritelmää on pohdittu myös luvussa 1.5.

Vaikka sekä perusoikeusuudistuksen että koululainsäädännön uudistuksen tavoiteena oli koulutuksen yhdenvertaisuus maan eri osissa, tämä ei kuitenkaan toteudu, sillä romanilapset saavat romanikielistä äidinkielenopetusta vain muutamissa kunnissa. Vaikka valtio tukee romanien kielen opetusta kouluissa, on siitä huolimatta resurssien puutteesta johtuen vain alle kymmenen kuntaa on ottanut koulujen opetusohjelmaan romanin kielen opetuksen. Lääninkohtaiset romaniasiain neuvottelukunnat ovat tehneet aloitteita romanin kielen opetuksen aloittamiseksi peruskouluissa. Neuvottelukunnat ovat myös kiinnittäneet huomiota ala-asteen koulunkäyntiavustajien saamiseen romanilapsille. Myös romanilasten päivähoiton tukihenkilötoimintaa pyritään saamaan aikaan.

Vuonna 1998 kaikkiaan 1500-1700 oppivelvollisesta romanilapsesta, romanikielen opetukseen osallistui kahdeksassa kunnassa n. 220 oppilasta³. Oppilaiden vähyteen on useita syitä. Opetuksen järjestämisessä ei ole vielä löydetty oppilaiden kannalta parasta mahdollista ratkaisua, jota vaikeuttaa mm. romanien asuminen hajallaan toisistaan.

Opetushallituksen työryhmä on laatinut laajan muistion ja esityksen romanikielen ja -kulttuurin asemasta eri kouluasteilla ja eri koulumuodoissa. Esitykseen sisällytettiin mm. ajatus luokanopettajakoulutuksen kiintiöstä romaneille. Opetusministeriö on hyväksynyt romanikulttuurin ohjaajan ammatti- ja

erikoisammattitutkinnot vuoden 1997 ammattitutkintolain tarkoittamiksi tutkinnoiksi. Käytännössä se on romanikielen opettajan tutkinto ja osa Suomen virallista tutkintorakennetta. Romanikielen opetusta ovat haitanneet paitsi kuntien säästötoimenpiteet, myös opettajien puute sekä puutteellinen romanikielen opettajien koulutus. Romanikielen opetusta on käsitelty enemmän luvussa 2.1.

Romaniasiaain neuvottelukunta on huomauttanut, että tilastojen mukaan romaneja ja heidän kulttuuriin on tutkittu huomattavasti vähemmän kuin esimerkiksi suomenruotsalaisia, saamelaisia, inkeriläisiä tai pakolaisia ja että romanikulttuurin ominaispiirteiden tuntemus on kantaväestön keskuudessa puutteellista. Osasyynä tähän on, että koulujen oppimateriaalit sisältävät melko vähän tietoa perinteisistä vähemmistöistä.

4.2.3 Romanit peruskoulussa

Jotta vähemmistökulttuurit voivat säilyä yhteisössä, on niiden päästävä tasavertaiseen yhteiskunnalliseen asemaan yhteisön valtaväestön kanssa. Ilman kunnollista peruskoulutusta jatkokoulutukseen hakeutuminen ja ammatin hankinta on mahdotonta. Koulutukselliset mahdollisuudet on oltava kaikille samat. Erityisesti romanilasten kohdalla on tärkeää, että ensimmäisten peruskouluvuosien aikana oppilaan perustaidot ovat vähintään keskitasoa tai tietenkin mielummin jopa korkeammat. Nykypäivän koululuokat ovat kuitenkin valitettavan usein hyvin suuria kooltaan ja siten yksilöopetukseen ei jää aikaa eikä panostusta. Romanilapsen suurin ongelma ensimmäisten kouluvuosien aikana näyttää liittyvän kielenhallintaan, joka juuri vaatisi yksilöopetusta ja opetushenkilökunnan vahvaa panostusta. Romaninkielistä kirjallisuutta tulisikin kehittää myös peruskoulun ala-asteen oppilaan käytettäväksi. Suomalaisilla romanilapsilla ei ole esimerkiksi käytössään romaninkielistä lastenraamattua tai muuta kristillistä, lapsille suunnattua kirjallisuutta. Uusin romaninkielinen aapinen ilmestyi 1995.

Valitettavan usein käy niin, että ensimmäiset luokat sujuvat vain muiden mukana ja vasta myöhemmin yläasteelle siirryttäessä ongelmat kasaantuvat. Yläasteella tavallaan odotetaan oppilaalta jo jonkin asteista omatoimisuutta ja yhteistyökykyä. Samaan aikaan yleensä kasvava nuori kuitenkin kohtaa identiteettikriisinsä ja koulumotivaatio saattaa romahtaa. Poissaolojen määrät kasvavat. Varsinkin romanityttöjen kehitys murrosiässä on niin nopea, että koulunkäynti tuntuu lapselliselta. Tämä tapahtuu juuri siinä iässä, jolloin tytöt saattavat tehdä valinnan romaniasun ja valtaväestön asun välillä.

³ Suomen ensimmäinen raportti kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta.

Eine Lillbergin ja Marja Erosen tutkimuksen (1995) mukaan ¹¹¹ romaninuorten peruskoulun keskeyttämishuippu osuu 7:nteen luokkaan, joten aivan erityistä huomiota tulisi kiinnittää romaninuorten ja heidän perheidensä tukemiseen juuri yläasteen kynnyksellä. Peruskoulutuksen keskeyttäminen tyrehdyttää jatko-opiskelumahdollisuudet ja usein estää myös työkokemuksen hankkimisen. Turun ja Porin läänissä (1990) tehty selvitys osoitti, että vain neljännes romanioppilaista sai peruskoulun päästötodistuksen ja heistäkin useat saivat todistuksensa erityisluokilta. Tähän keskeyttämiseen yhtenä syynä lie-nee romaninuorten itsenäistymisen varhaisempi ajankohtaisuus kuin valtaväestöllä. Romaniväestöllä ns. nuoruus onkin lyhyempi kuin valtaväestöllä. Lapsuudesta siirrytään vain lyhyen ajan jälkeen aikuisuuteen, perustetaan perhe ja rakennetaan koti. Romaninuoren ajatuksissa perheen perustaminen menee usein koulutuksen edelle. Koulutusta ei nähdä sellaisena sijoituksena kuin nähdään valtaväestön kulttuurissa. Tietenkin on myös huomioitava, että kaikki romanilapset eivät välttämättä aloita peruskouluun 7- vuotiaana, vaan kenties myöhemminkin. Onkin ymmärrettävää, jos silloin se muutaman vuoden vanhempi romaninuori tuntee itsensä yläasteelle siirryttäessä jo täysin aikuiseksi muun luokan rinnalla.

Peruskoulun keskeytymisen jälkeen hakeutuminen ammatilliseen koulutukseen on vähäistä. Lopulta romaninuoren toimeentulolähteinä saattavat olla tulonsiirrot ja avustukset, esimerkiksi toimeentulotuki. Asioiminen sosiaalitoimen kanssa kenties kuuluu jo jokapäiväiseen elämään. Nuori oppii sosiaalitoimen asiakkaaksi. Tässäkin tilanteessa on kuitenkin syytä korostaa, että nuori siis syrjäytyy koulutuksesta, työelämästä tai toimeentulosta vain valtaväestön termien ja normien mukaan. *Hyvin harvoin romaninuori syrjäytyy esimerkiksi omista sosiaalisista kontakteistaan. Heitäkin kuitenkin tapaa esimerkiksi Keravan nuorisovankilassa.* Tästä asiasta on selvitys luvussa 4.8.2.1. ”Rikollisuus sosiaalisena kysymyksenä”.

Aivan tuoreiden tutkimustulosten mukaan tulisi kiinnittää yhä suurempaa huomiota romanien koulutuksen mukautetun ja erityisopetuksen tarpeeseen ja sen järjestämiseen sekä tukitoimien oikeaan ajoitukseen. Jyväskylän projektin ”Aina aikuisesta ammattiin” puitteissa romanilapsista peruskoulun yleisessä opetuksessa oli suurin osa. Projektissa oli kyselyjä lähetetty 1000 kpl. joista 650 palautettiin. Jyväskylän, Helsingin ja osa vanhan Vaasan läänin 233 oppilaasta jopa 178 suorittaa peruskouluun yleisopetuksella. Yläasteella näistä 233 oppilaasta oli 60 oppilasta, joista 40 siellä yleisopetuksessa. Peruskoulun ala-astetta suoritti siten 173 oppilasta.¹¹² On erityisen kiinnostavaa huomioida, että alasteella oli 173 romanioppilasta, mutta yläasteella enää vain 60. Mihin katoaa kaikki ne 113 romanioppilasta?

(4/2/99)

¹¹¹ Eine, Lillberg ja Marja, Eronen: Romaniväestön koulutustarvekartoitus 1995.

¹¹² Välimäki 1998.

Kun tutkimuksen otos oli melko suuri, syntyvyyden vaihtelu tai muuttoliike ei yksin riitä selitykseksi. Ala-asteelta mennään yläasteelle ja tässä tapauksessa ylä- ja ala-asteen välinen ero on suuri. On vaikea sanoa, miten suurta osuutta näyttelee koulun keskeyttäminen, mutta näyttäisi siltä, että sillä on tässä merkittävä osuus.

Tutkimustulosten mukaan myös mukautettu opetus on käytössä. Mukautetussa opetuksessa opetus mukautetaan yksilön tarpeiden mukaan. Oppisisällöt ja vaatimustasot ovat pienemmät kuin yleisopetuksessa. Mukautettu opetus ei toimi enää täydellä teholla myöhemmässä vaiheessa, vaan lapsen puutteet ja tarpeet on huomioitava heti koulunkäynnin alkutaipaleella. Lähes kaikki tämän projektin mukautetussa opetuksessa olevat lapset olivat siirtyneet mukautettuun tapaan jo varhaisessa vaiheessa. Oppilas siirtyy usein mukautettuun opetustapaan jonkintasoisista oppimisvaikeuksista johtuen sekä asiantuntijan päätöksellä.

Tutkimuksen mukaan erityisopetus ei ole romanilapselle mitenkään yleistä, varsinkaan peruskoulun ala-asteella. Mikäli lapsi ei heti ensimmäisillä kouluvuosilla ole siirretty erityisopetukseen, ongelmat nousevat uudelleen esille muutamia vuosia jälkeenpäin, kuten jo aiemmissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, usein yläasteelle siirryttäessä. Erityisopetukseen siirtyminen tapahtuu usein asiantuntijan päätöksestä. Erityisopetusratkaisuun saatetaan päätyä myös koulun ja kodin aloitteesta. Erityisopetussiirtoihin ja niiden tarpeellisuuteen tulee kiinnittää yhä enemmän huomioita ja niihin perusteluja tulee yhtenäistää. *Romanioppilaille tulee antaa henkilökohtaista eriytettyä opetusta huomioiden heidän romanitaustansa.* Erityisopetus on toimiva, kun siihen oikein panostetaan, mutta turhia siirtoja erityisopetukseen ei saa tapahtua. Erityisopetussiirroissa tulee käyttää perusteellista harkintaa. Esimerkiksi Porissa erityisopetussiirrot on purettu, henkilökohtaisia opetussuunnitelmia suositaan. Erilaisuudelle on annettu tilaa. Porissa romanioppilaiden koulunkäynti on saatu hallintaan. Oppilaat käyvät koulua ja heidän tilannetta tarkkaillaan henkilökohtaisen opetussuunnitelman kautta. Jotta tähän tilanteeseen on päästy, se on vaatinut ponnisteluja kaikilta osapuolilta. Rehtoreiden lisäksi on Porissa koulutettu kaikki päivähoiton ja koulujen henkilökunta, joka on tekemisissä ja opettamassa romanilapsia ja nuoria. Heille on järjestetty tiedotustilaisuuksia ja konsultointia. Lisäksi kaupungissa on toiminut romanikuuraattori sekä henkilökohtainen avustaja, joka on itse ollut romaniväestön edustaja. Romanien harrastustoimintaa on järjestetty ja Porin palveluopistossa järjestetään romaninaisten ompelukurssi työllisyysvaroin.

Tulisiko romanilapsen olla peruskoulunsa ajan integroituneena valtaväestön luokkaan vai pitäisikö vaalia ns. romanioppilasluokkia, jolloin koulun kaikki romanilapset kuuluisivat samaan ryhmään? Vantaan Mikkolan ala-asteella on havaittu hyväksi opetustapa, jossa romanilapset ovat integroituneena

yleisopetukseen saman ikäisten toveriensa seuraan.¹¹³ Romanilapsille järjestetään kuitenkin romanikielen opetusta, jolloin tarjotaan lapselle työskentelyä myös oman ryhmän parissa. Nämä romanikielen oppitunnit toimivat siis samalla myös lapsen oman identiteetin kehityksen kannalta positiivisena kannustimena. Oma kulttuuri kasvaa vahvana valtaväestön kulttuurin rinnalle. Vantaan Mikkolan ala-asteella romanioppilaat eivät erotu koulun muista oppilaista erityisenä ryhmänä, tosin on huomioitava, että kyseisessä koulussa on edustettuna runsaasti myös muita eri kansallisuuksia ja kulttuureja. On myös mainittava, että koulun kolme kiertävää romanikielen opettajaa toimivat samalla kuratiivisissa tehtävissä koulun ja kodin välillä, jolloin mm. lisätään koulun tietoutta romanikulttuurista ja tavoista. Kielen opettajat tuovat kotiin tietoutta koulusta, sillä usein romaniperheistä puuttuu koulutusperinne. Lapsen vanhemmat eivät välttämättä ole omassa lapsuudessaan suorittaneet peruskouluaan tai eivät arvosta koulutusta, kuten valtaväestön piirissä on tapana. Romanilapsista lopulta vain pieni osa on todella heikkolahjaisia.

Romanikulttuurin edustajia tarvitaan sekä kielen opetukseen että kuratiivisiin tehtäviin, joten nuoria opiskelijoita olisikin syytä kannustaa opintoihin myös opetus- ja sosiaalialalle.

Opetushallitus on vuonna 1998 asettanut työryhmän suunnittelemaan aikaisemmin mainittuihin opetusministeriön vuonna 1997 hyväksymiin ammattitutkintolain tarkoittamiin romanikulttuurin ohjaajan ammattitutkintoon sekä erikoisammattitutkintoon näiden tutkintojen opetussisältöjä. Romanikulttuurin ohjaajien toimenkuvaa suunnitellaan laaja-alaiseksi siten, että se kattaisi niin varhaiskasvatuksen, koulutuksen, sosiaalitoimen, kulttuuritoimen kuin asuntotoimenkin alueet.¹¹⁴

Uusi peruskoululaki antaa mahdollisuuden oppilaalle edetä omaa tahtia oman opinto-ohjelman mukaisesti. Tämä onkin varsin käyttökelpoinen tapa romanioppilaille, jotka usein muuttavat ja liikkuvat paikkakunnalta toiselle perheensä mukana valtaväestöön nähden useasti. Koulunkäynti ei ole säännöllistä. Uudessa koulussa ei kenties olla aivan ajan tasalla romanilapsen jo suorittamista opinnoista. *Olisikin kätevää, jos romanioppilaalla olisi käytettävissä ns. oppipassi tai opintokirja, jossa olisi esillä oppilaan siihen saakka saama opetus. Oppipassi olisi uuden koulun käytettävissä, kun oppilas jälleen vaihtaa paikkaa.*¹¹⁵

¹¹³ Selvitysmiesten vierailu Vantaan Mikkolan ala-asteella 19.5. 1999.

¹¹⁴ Opetushallituksen työryhmän esitys opetusministeriölle 1997.

¹¹⁵ Häti 1999.

4.2.4 Romanit lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa, romanien aikuiskoulutus

Romanien perinteisiä ammatteja ovat aina olleet hevosenhoitoon- ja käsitöihin liittyvät ammatit. Näissä ammateissa työaika on ollut suhteellisen liukuvaa ja työ varsin itsenäistä. Tämä sama suunta näkyy myös tämän päivän romaninuorissa. Suosiossa on näppäryyttä ja itsenäisyyttä vaativat ammatit. Myös yksityisyrittäjyyden suosio on nousussa. Romaninuori valitseekin nykypäivänä peruskoulunsa jälkeen opintopaikaksi mieluummin suoraan ammattiin valmentavan koulun kuin lukion.

Vuonna 1998 avattiin romanien oma lukio Tshekissä Prahan lähetyvillä. Euroopassa ei tiettävästi ole toista samantyyppistä oppilaitosta.¹¹⁶ Koulun tavoitteena on kouluttaa siellä opiskelevista romaneista sosiaalityöntekijöitä oman ryhmänsä keskuuteen. Romanien oma lukio on Tshekissä suuri edistysaskel romanien koulutussaralla, mutta toisaalta se antaa myös aihetta pohdintaan. Tarvitaanko romanien omaa lukiota? Eikö olisi eduksi suorittaa koulu yhdessä muiden oppilaiden kanssa ja onko hyväksi kouluttaa romaneista sosiaalityöntekijöitä pelkästään romaneille? Kulttuurista huolimatta on hyvä, että romaneita on sosiaalialalla, mutta heidän tulisi toimia myös valtaväestön keskuudessa. Sosiaalisten taitojen rinnalla he toisivat tietoutta myös omasta kulttuuristaan ja tavoistaan suurelle yleisölle. Romanien ei tule toimia täysin omana, erillisenä ryhmänä, muusta yhteiskunnasta, vaan integroitua ympäröivään yhteiskuntaan.

Romano Mission tietojen mukaan Suomessa romanioppilaista lukion aloittaa keskimäärin noin 10 ja korkeakoulun 5 oppilasta vuosittain.

Romano Mission myöntämien opintoavustusten määrän perusteella voidaan havaita, että romanit ymmärtävät koulutuksen tärkeyden ja sen tuomat mahdollisuudet. Vuonna 1998 opintoavustuksia myönnettiin 80 kpl, kun avustusten määrä on jo nyt, vuoden 1999 toukokuussa 36 kpl. Tosin on muistettava, että tähän ryhmään ei esimerkiksi kuulu ne joilla on mahdollisuus saada työvoimapoliittista tukea opintoihinsa, joten luvut saattavat olla vieläkin suurempia.

Eine Lillbergin ja Marja Erosen vuonna 1995 tekemän Romaniväestön koulutustarvekartoituksen mukaan kolmasosa vastanneista ilmoitti haluavansa ammatillista koulutusta. Vastanneista puolet arvioi, ettei ole saanut tarpeeksi tietoa koulutusmahdollisuuksista. Vastanneista 30% halusi koulutusta sosiaali- ja terveysalalle, 10% kaupan ja hallinnon alalle sekä 9% auto- ja kuljetusalalle, lisäksi neljännes toivoi muuta koulutusta. Toiveammattien kärjessä olivat ompelija, opettaja, nuoriso-ohjaaja, sosiaalihoitaja, kokki, keittäjä ja kuorma-autonkuljettaja sekä yksityisyrittäjä.¹¹⁷

¹¹⁶ Romano Missio ry:n julkaisu, Romano Boodos 1/99,4.

Ammatillista koulutusta ryhdyttiin järjestämään romaneille vuonna 1979 heidän elämänpiiriin läheisesti kuuluvalla hevosenhoito- ja ravivalmennusalalla. Myös kansallispukuompelukoulutus ja muu romanien kulttuuriin liittyvä käsityökoulutus lähti tuolloin käyntiin Kursseja on järjestetty eri puolilla maata ja niiden kesto on ollut keskimäärin 4,7 kk. Koulutuspaikkoina ovat olleet ammatilliset aikuiskoulutuskeskukset, ammatilliset oppilaitokset sekä yliopistot ja korkeakoulut. Vuosina 1979-89 on järjestetty 45 kurssia, joille on osallistunut n. 450 romanian.¹¹⁸ Koulutuspoliittiset tavoitteet aikuiskoulutuksessa lähtevät aikuisten tarpeista ja elämäntilanteista liikkeelle. Jokaiselle tarjotaan mahdollisuus saada työ-, yhteiskunta- ja kulttuurielämään osallistumisen kannalta riittävät tiedot ja taidot. Koulutusta tarjoamalla ollaan pyritty myös muokkaamaan vanhempien henkilöiden epäluuloisuutta koulutusta kohtaan ja siirtämään asenteita myönteisempään suuntaan koulutuksesta puhuttaessa.

Monissa eri yhteistyötahojen koulutushankkeissa pyritään torjumaan romanien pitkäaikais- ja nuorisotyöttömyyttä ja sitä kautta yksilön syrjäytymistä. Tarjotaan uusi mahdollisuus lukutaidottomuudesta tai peruskoulun keskeyttämisestä huolimatta. Työvoimakoulutusta on pääasiassa kahdenlaista: yleistä ja erityistä. Erityiskoulutus on suunniteltu jollekin tietylle ryhmälle, kun taas yleinen on kaikille avointa koulutusta. Erityiskoulutuksessa voidaan opiskeluaikoja ja opintojen sisältöäkin muuttaa tutkintotavoitteiden saavuttamiseksi ja varmistamiseksi. Työvoimakoulutuksessa suunnittelu perustuu työvoiman koulutustarpeeseen ja työnantajien työvoimatarpeeseen. Koulutusta suunniteltaessa, on kuitenkin huomioitava myös romanien omat intressit. Koulutukseen hakeutuminen on voimakkaasti yhteydessä yksilölliseen orientoitumiseen. Lisäksi tulisi huomioida kurssin opetustapa; esimerkiksi monimuoto-opetus sopii niille henkilöille, joilla on perhe ja työpaikka.

Kansanopistot ja kansalaisopistot soveltuvat myös hyvin sellaiseen aikuiskoulutukseen, joka on suunnattu erityisesti romaniväestölle. Opetus on tärkeää erityisesti sellaisille romaneille, jotka eivät ole suorittaneet oppivelvollisuuden edellyttämää oppimäärää. Opetuksen tavoitteena on ensisijaisesti luku-, kirjoitus- ja laskutaidon oppiminen ja peruskoulun oppimäärien suorittaminen eri oppiaineissa. Toisaalta romanikielen ja kulttuurin oppiminen on tärkeää. Tarpeelliseksi on todettu myös, että romaneille järjestettäisiin myös yhteiskunnallisiin aineisiin liittyviä orientoivia kursseja heidän omalla paikkakunnallaan. Opistot voisivat laajentaa opetustaan myös vankiloihin. Vankiloissa on romaneja, jotka ovat orientoituneita lukutaidon oppimiseen. Heille järjestetyn opetuksen tulee olla sen tasoista, että romanit koulutuksensa puutteista huolimatta pystyvät sitä seuraamaan.

¹¹⁷ Sama

¹¹⁸ Pellinen, Mervi: Esiselvitys romaniväestön työvoimapolitiittisesta aikuiskoulutuksesta vuosina 1986-91. STM/RONK. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön monisteita 1992:32. s4

Tulee painottaa romanien ATK-koulutuksen tärkeyttä. Nopeatahtisessaa yhteiskunnassamme tietoliikenteestä suurin osa kulkee päivittäin tietokoneiden välityksellä. Tietokone on tietopankki. Romaneille tulee järjestää mm. internetin käytön koulutusta ja sen hallintaa. Internetin käytön avulla romani oppii samalla tuntemaan myös yhteiskuntamme rakennetta. Myös monet työpaikat vaativat nykypäivänä tietokoneen käytön hallintaa.

Yksi tällä hetkellä käynnissä oleva koulutusprojekti on ”Suomen Romako”. Projektin toiminta-aika on 3.8.1998 - 31.12.2000. Sen rahoituksesta vastaa työhallinto 60% ja Euroopan sosiaalirahasto 40%. Tuusulan työvoimatoimisto toimii projektissa vastaavana organisaationa koko maassa. Se päättää koulutustarjousten perusteella sopivat koulutuspaikat. Tavoitteeksi on määritelty 130 henkilön mukanaolo hankkeen eri toiminnoissa, joita ovat työvoimakoulutus ja tukityöllistyminen. Tämä koulutus on tarkoitettu koulutukseen tai työmarkkinoille haluaville pääsääntöisesti 25-55 vuotiaille työttömille romaneille. Siihen hakeudutaan oman työvoimatoimiston kautta. Esimerkkejä Suomen Romakon mahdollisuuksista ovat mm. kesken jääneen peruskoulun loppuun suorittaminen, ammatillisen koulutuksen tai sen osien suorittaminen, työllistyminen tai koulutuspaikan saaminen työharjoittelun kautta, luku- ja kirjoitustaidon vahvistaminen ja romanikielen ja kulttuurin opiskelu. Koulutus saa kestää korkeintaan 8 kuukautta. Toimenpiteiden tavoitteena on parantaa pitkäaikaistyöttömien ja syrjäytyvien työmarkkina-asemaa siten, että 50%:lle osallistuneista löytyy työ- tai opiskelupaikka ja 95% suoriutuu ohjelmasta saaden siitä todistuksen.

Tällä hetkellä Suomen Romakossa osallistujamäärä on 163 ja keskeyttäneitä on 14. Määrälliset tulokset projektissa ylitettiin, mutta korkea 95%:n selviytymistavoite jäi saavuttamatta. Projektin merkittävimpänä vahvuutena voidaan pitää romaniväestön suurta halukkuutta osallistua koulutukseen ja nimenomaista halukkuutta saada ammatti. Romako tarjoaa peruskouluopintojen suorittamisen lisäksi mm. mahdollisuuden lähihoitajatutkinnon, parturikampaaja tutkinnon tai nuoriso- ja vapaa-ajan tutkinnon sekä osatutkintojen suorittamiseen, joita voi myöhemmin jatkaa.

Romaneille aikuiskoulutus tarjoaa mahdollisuuden päästä tasavertaiseen asemaan valtaväestön kanssa hankkimalla ammatti. Romanien varhaisen aikuisuuden, perheen ja kodin perustamisen jälkeen tulee lopulta ajankohtaiseksi ammatin ja työn hankkiminen. Aikuiselta romanilta voi silloin löytyä aikaa ja kiinnostusta koulutukseen. Kurssit ja koulutukset tulisi kuitenkin jo varhaisessa vaiheessa suunnitella hyvin tarkkaan. Jokainen toteutettava kurssi on tulosvastuullinen yksikkö, jossa koulutuksen toteuttajatahot vastaavat taloudellisista ja laadullisista tuloksista. Koulutuksen tulee taata osallistujalle ammatti. Suunniteltu aikataulu ei saa olla liian tiukka, koska kurssin lyhyenä aikana ei ehdi saada ammatillista pätevyyttä alalta. Romanien kursseille tulee yleensä oppilaita koko maasta, niinpä työministeri

ön tulisikin rahoittaa työvoimakoulutus heidän osaltaan keskitetysti. Työvoimapiirien käytössä olevat määrärahat ovat lähinnä oman piirin yleisiä koulutustarpeita varten.

Romanien integraatio suomalaiseen yhteiskuntaan voi toteutua vain, jos heidän lapsensa saavat onnistuneen kasvatuksen ja koulutuksen ja jos nuorille järjestetään ammatillista koulutusta. Tällaisen integraation tarkoitus ei kuitenkaan saa olla romanien yhtäläistäminen tai vieraannuttaminen heidän omasta kulttuuristaan. Etusija pitäisi antaa sellaisille opetus- ja valmennusmenetelmille, jotka ottavat huomioon romanien elämän erityispiirteet ja heidän kielensä. Romanikielen, -kulttuurin ja heidän sosiaalisten erityispiirteittensä on sisällyttävä kiinteästi hallitusten ja Euroopan instituutioiden pyrkimyksiin, joiden tarkoituksena on edistää kulttuurin moninaisuutta kaikilla koulutuksen tasoilla. Tärkeä askel tässä työssä on soveltuvien mekanismien käytön edistäminen korkeamman asteisessa koulutuksessa sekä tietoverkkojen hyväksikäyttö, esimerkiksi Sokrates ohjelman puitteissa.

4.2.5 Mitä on huomioitava

Yhteiskuntamme taloudellisesta tilanteesta johtuen on säästöt kohdistettu usein koulutukseen. On viipymättä saatava aikaan arvokeskustelua ja pohdittava koulutuksesta säästämisen kannattavuutta. Koulutuksessa saavutettu säästö kostautuu kuitenkin myöhemminä vuosina usein lisääntyneinä sosiaalitoimen kustannuksina, joten tulisi muistaa, että koulutukseen investoiminen jo varhaiskasvatuksesta lähtien on pitkällä tähtäyksellä kannattavaa.

Käytettävät määrärahat tulisi kohdistaa koulutukseen tehokkaasti. Koska romanien kurssit ovat yleensä keskimääräistä kalliimpia, rahoitus on suunnattava tehokkaasti päämäärään. Romanien mukanaolo koulutuksen suunnittelussa takaa koulutuksen tarpeiden vastaavuuden, kun koulutus toteutetaan myös heidän omista intresseistä lähtien. Asiantuntemus koulutettavien erityistarpeista on huomioitava.

Koulutuksessa kulttuurisen vähemmistön huomioiminen voidaan ottaa esille vähemmistöryhmän edustajan avulla. Opetusalalle tulee kouluttaa yhä enemmän vähemmistöryhmään kuuluvia. Siten tietoisuus vähemmistökulttuureista kasvaa ja suvaitsevaisuus lisääntyy. Vähemmistöryhmää edustava työntekijä toimii samalla kulttuurilinkkinä lapselle myös oman kielen osalta. Kielikylyyn tarjoaminen jo ensimmäisinä kouluvuosina ja esiopetuksessa on hyvä keino säilyttää arvokas vanha kieli.

Kodin ja koulun välillä tulee olla yhteistyötä. Jos romanikodeissa ei ole tietämystä koulun sisällöstä, tarvitaan yhdyshenkilö koulun ja kodin välille. Vähemmistökulttuurin edustaja voi toimia ainutlaatui

sena yhteistyöhenkilönä ja tehostaa koulun ja kodin välistä informaation kulkua. Tällöin pystytään jo varhaisessa vaiheessa puuttumaan oppilaan poisaaoloihin, kenties ehkäisemään niiden synty.

Romanien osalta tulee tutkia kiintiöjärjestelmän mahdollisuutta, joka mahdollistaisi romanien korkeammat opinnot. Myös romanien toisen asteen koulutusta on lisättävä. Romanien tulee päästä opiskelemaan toisen asteen oppilaitoksiin valtaväestön nuorten rinnalla. Mikäli romaneille järjestetään omia ammattikursseja, erityistä huolta on pidettävä ammatillisen koulutuksen laadusta, jotta se on täysin muiden kurssien laatua vastaava. Jatkuvat pätkäkoulutukset erilaisina kursseina eivät anna ammatinimikettä tai valmenna ”oikeaan ammattiin” eivätkä siten anna muodollista kelpoisuutta. On pyrittävä tiettyihin ammatteihin kouluttamiseen, joista olisi mahdollisuus saada myöhemmin myös nimikettä vastaavaa työtä. Romaninuorten koulutusta suunniteltaessa tulee kehittää ammattipätevyden antavaa tutkintoon johtavaa koulutusta.. Koulutuksen suunnittelussa ja opetuksessa tulee ottaa huomioon romanikulttuurin erityispiirteet.

Opetushallituksen romanien koulutusyksikön tulee palkata 1-2 vuodeksi erityisopettaja selvittämään peruskoulun romanioppilaiden koulunkäynnin ongelmia ja tekemään ehdotuksensa niiden ehkäisemiseksi.

Valtionosuuksiin tulee varata ”korvamerkittyä” rahaa romanien peruskoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen kehittämiseen romanien syrjäytymisen ehkäisemiseksi, ja jotta Suomi voi vastata ratifioimiansa kansallisia vähemmistöjä koskevien kansainvälisten sopimusten toteuttamisesta.

Romaniaikuisille tulee järjestää luku- ja kirjoitustaitokamppanjoita. Romaniväestössä on yhä vielä lukutaidottomia tai heikosti lukevia henkilöitä sekä runsaasti sellaisia, jotka eivät osaa kirjoittaa. Vankeiloiden romaniväestön koulutustarpeita ei saa myöskään unohtaa.

Romanikulttuurin ohjaajan koulutuksen tulee laajentua. Romanikulttuuri-ohjaaja voi toimia kulttuurintulkkina, romanikielen opettajana, yhdyshenkilönä ja kuratiivisissa tehtävissä. Hän voi kouluttaa myös päivähoiton henkilöstöä romanikulttuurin tuntemiseen.

Romanien koulutuksen yleisinä yhteiskunnallisina tavoitteena tulee olla:

- a) määrällisesti ja laadullisesti riittävä henkilöstö turvaamaan romanien tarpeet koulutoimessa;*
- b) koulutushenkilöstön valmiudet joustavasti sopeutua uusien palvelutuotannon mallien edellyttämiin osaamisalueisiin ja toimintaperiaatteisiin;*

c) koulutuksen, tutkimuksen ja kehittämistoiminnan arviointi sekä niiden tulosten hyödyntäminen.

4.3. Asumistarpeet ja asumispalvelut

4.3.1. Taustaa

Romanien asuntotilanteesta ei Suomessa pidetä tilastoja, koska henkilökisterilaki (471/1987) kieltää arkaluonteisten tietojen rekisteriöinnin. Mainitun lain 6 §:n mukaan henkilökisteriin ei saa kerätä eikä rekisteriin tallettaa arkaluonteisia tietoja. Arkaluonteisina tietoina pidetään henkilötietoja, jotka on tarkoitettu kuvaamaan mm. etnistä alkuperää. Koko maan kattavaa tietoa romanien asunto-oloista aadaan parhaiten kuntien asunto- ja sosiaaliviranomaisilta sekä romaniyhdyshenkilöiltä. Tätä selvitystä varten on onneksi käytettävissä muutamia selvityksiä: Ilkka Paulus: Romaniväestön asuntotilanne 1990-luvun puolivälissä, Ympäristöministeriö 1996; Tuula Laukkanen: ”Asukasvalinta ja valintojen valvonta, Ympäristöministeriö 1998; Asukasvalintatyöryhmän muistio, Ympäristöministeriö 1998; Pirjo Vesänen-Virpi Tiitinen: Ongelmia asunnottomuuden vähentämisessä, Ympäristöministeriö 1998; Niemi Helena: Mustalaisten asunto-olojen kehitys vuosina 1976-1979, mustalaisväestön erityisasuntolain vaikutusten tarkastelu, asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosasto, tutkimuksia ja selvityksiä 1981:1. Helsinki 1981; Tanner, Riikka: Mustalaisten asunto-olot. Selvitys puutteellisesti asuvista ja asunnottomista mustalaisista vuonna 1985. Sosiaalihuollituksen raporttisarja Nro 5/1986. Helsinki 1986.

Pekka Kuusen 60-luvun sosiaalipolitiikan siivittämänä sosiaalipolitiikan tavoitteeksi 1960-luvulla asetettiin mm. toimeentuloerojen tasaaminen sekä kohtuullisen elintason ja sosiaaliturvan ylläpitäminen. Kaiken toiminnan tavoitteena oli ”kansalaisen paras”. Syntyi radikaalisia liikkeitä ja ryhdyttiin ajamaan tasa-arvopolitiikkaa. 1970-luvun alussa syntyi mm. sosiaalityön periaatekomitean mietintö näiden ajatusten pohjalta. Romanien kohdalla ryhdyttiin konkreettisiin toimiin kohentamalla romanien heikkoja asunto-oloja. Selvitysten mukaan yli puolet maamme romaniväestöstä asui 1970-luvulla eri tavoin puutteellisesti tai oli kokonaan vailla vakituista asuntoa. Asunto-olojen parantamista pidettiin ajan hengen mukaisesti romaniväestön elinolojen muiden ongelmien ratkaisemisen perusedellytyksenä. Asunto sinällään on tärkeä, vaikkei se yksinään voi ratkaista muita ongelmia. Se luo kuitenkin pohjan uudelle kehitykselle. Romanikysymys konkretisoitui asuntokysymyksenä ja vuonna 1975 säädettiin määräaikainen erityisasuntolaki ja siihen sisältyvä erityisrahoitusjärjestelmä. Erityistoimenpiteiden jälkeen romanien asunto-oloista oli tarkoitus huolehtia asunto-olojen yleisen kehittämistoiminnan yhteydessä. Laki mustalaisväestön asunto-olojen parantamisesta (713/75) tuli voimaan vuoden 1976 alusta lukien ja sen tavoitteena oli saattaa romanien asunto-olot muun väestön kanssa samalle tasolle

vuoden 1980 loppuun mennessä. Lain voimassaoloa jatkettiin kuitenkin vuodella, jotta tavoite voitiin saavuttaa.

Erityisasuntolaki on esimerkki etniseen ryhmään kohdistetusta erityislaista, joka antaa etuoikeuksia tälle ryhmälle asettaen sen erityisasemaan muihin väestöryhmiin nähden. Erityiskohtelusta on sekä etua että haittaa. Etuna on tietenkin mahdollinen asunnon saaminen aikaisempaa helpommin. Haittana on vähemmistöön kohdistuvien ennakkoluulojen, kateuden ja holhoamisen lisääntyminen. Suomen perusoikeusuudistuksen yhteydessä vuonna 1995 on nimenomaan todettu mahdolliseksi ns. positiivinen diskriminaatio, joka merkitsee edun antamisen mahdollisuutta jollekin vähemmistöryhmälle ilman, että se loukkaa tasa-arvoperiaatetta.

Erityisasuntolaki velvoitti kuntia huolehtimaan alueellaan asuvien romanien asuntotilanteen parantamisesta. Kuntien tuli laatia vuosittain selvitys romanien asunto-oloista ja yksityiskohtainen suunnitelma niiden parantamiseksi. Lakiin sisältyviä erityislainoja voitiin myöntää edullisella korolla sekä yksityisille romanienhenkilöille oman asunnon hankkimiseksi, rakentamiseksi tai korjaamiseksi että kunnille vuokra-asuntojen hankkimiseksi, rakentamiseksi tai korjaamiseksi romanikäyttöön.

Erityisasuntolaki toteutui käytännössä vuosina 1976-1981 välisenä aikana siten, että voitiin parantaa kaikkiaan yli 600 romaniruokakunnan asunto-oloja. Romaniväestöön kuuluville henkilöille myönnettyillä omistusasuntolainoilla kohennettiin yli 400 ruokakunnan asumistasoa. Lisäksi kunnat hankkivat noin 200 vuokra-asuntoa romanikäyttöön.¹¹⁹ Kuntien hankkimat asunnot oli rajattu pelkästään romanikäyttöön eikä niistä tarvinnut lyhentää velkaa valtiolle niin kauan kun ne olivat romanikäytössä. Kunnat eivät kuitenkaan olleet kovinkaan innokkaita hankkimaan vuokra-asuntolainoja tähän tarkoitukseen, vaikka lainaehdot olivat edulliset, koska niiden käyttötarkoitus oli rajattu.

Erityislainsäädännön avulla romanien asunto-olot kuitenkin paranivat huomattavasti. Vuoden 1981 alussa arvioitiin puutteellisesti asuvien romaniruokakuntien osuuden kaikista romaniruokakunnista vähenevän aina kymmeneen prosenttiin, mutta selvitykset osoittivat tämän arvion liian optimistiseksi.¹²⁰ Toimenpiteet eivät kohdistuneet sosiaalisin perustein kaikkein heikoimmiin asuneeseen romaniväestön osaan. Melko usein parannettiin jo ennestään kohtuullisen hyvin asuneiden romaniperheiden asumistasoa, kun samaan aikaan jäi kokonaan toimenpiteiden ulkopuolelle liki puolet heikosti tai vält

¹¹⁹ Asuntohallitus 1988, 9-12; Valtiokonttori 1996, Paulus 1996, 10-11.

¹²⁰ Tanner 1986, 5-6.

tävästi asuneista ruokakunnista.¹²¹ Laille asetettua tavoitetta ei siten saavutettu kokonaisuudessaan edes väliaikaisratkaisuna, joksi se oli suunniteltu.

Asunto-olojen kehittämislakiin (919/85) oli asetettu tavoitteeksi 60-luvun sosiaalipolitiikan malliin kohtuullisen asumistason ja viihtyvyyden turvaaminen kaikille yksilöille, perheille ja väestöryhmille. Romaniväestön asuntoasioita hoidettiin erityisasuntolain jälkeen 1980- ja 1990-luvuilla pääasiallisesti yleisen asuntopolitiikan asunto-olojen kehittämistoiminnan kautta. YK:n Kansainvälinen asunnottomien vuosi 1987 nosti asunnottomuuden uudelleen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tästä vuodesta lähtien kuntien ja yleishyödyllisten yhteisöjen käyttöön on osoitettu valtion varoista vuosittain erityismääräraha vuokra-asuntojen hankkimiseksi ja rakentamiseksi asunnottomille ruokakunnille. Ympäristöministeriön hallinnonalan erityismäärärahojen lisäksi sekä Raha-automaattiyhdistyksen että sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön rahoitusta on käytetty asunnottomien asumisolojen parantamiseen. Selvitysten mukaan tämä ns. hankintalainoitus ei kuitenkaan ole kohdentunut romaniväestöön ennakkoon oletetulla tavalla. Kunnat ja julkisyhteisöt eivät ole 1990-luvulla hankkineet yhtään vuokra-asuntoa romanikäyttöön koko massa kyseisen kunnille edullisen rahoitusmuodon avulla.¹²²

1990-luvun alussa romanien ja pakolaisten asunto-olojen kohentaminen otettiin nimenomaisesti mainittujen asuntopoliittisten erityiskeinojen piiriin. Tällöin noin yksi viidesosa romaniväestöstä asui eritavoin puutteellisissa olosuhteissa. Asumiseen liittyvät ongelmat olivat yleisempiä romaniväestön keskuudessa kuin koko väestöllä keskimäärin.¹²³

Romanien asunto-ongelmien tautalla on kiihtynyt muuttoliike eteläiseen Suomeen, asutuskeskuksiin ja erityisesti pääkaupunkiseudulle. Muuttoliike merkitsi vapaina olevien asuntojen lukumäärän suhteellista vähenemistä eli vuokra-asuntopulaa. Lisäksi 1990-luvun alun lama tyrehtytti omistusasuntomarkkinat kysynnän puutteessa. Kysyntä siirtyi vuokra-asuntoihin, mikä nosti vuokratasoa vuokrasääntelystä vapautuneilla asuntomarkkinoilla. Julkisella asuntopolitiikalla ei ole kyetty täysin turvaamaan kaikkein heikoimmassa taloudellisessa asemassa olevien ihmisten asumista. Ongelmat ovat koskettaneet erityisesti romaniväestöä, joka ei pysty hankkimaan omistusasuntoja eikä vapaarahoitteisia vuokra-asuntoja niiden korkean hintatason ja erilaisten takuuvaatimusten vuoksi. Niinpä romaniväestö on muuta väestöä riippuvampi yhteiskunnan tuesta ja julkisista aravavuokra-asunnoista.

¹²¹ Niemi 1981, 41.

¹²² Asuntotoimi Suomessa 1993, 84; Paulus, 1986, 34-35; Asuntorahaston ylitarkastaja Jorma Laurosen haastattelu 3.5.1999.

¹²³ Tanner 1986; Asuntohallitus 1988; Paulus, 15.

Monet romanit eivät aikanaan päässeet tai osanneet hakeutua erityisasuntolainoituksen piiriin. Vuonna 1996 erityislainoitetuista romanien asunnoista 319 kpl eli 66% oli poistunut romanien omistuksesta. Kuntien erityisrahoituksella hankkimista vuokra-asunnoista on poistunut tilapäisesti tai pysyvästi romanikäytöstä 53 kpl eli 27%. Jotkut romanit eivät ole pystyneet maksamaan asuntovelkojen lyhennyksiä ja ovat joutuneet myymään asuntonsa taloudellisten vaikeuksien vuoksi. Valtiokonttorin käsityksen mukaan lainoja myönnettäessä hakijoiden maksukykyyn ei kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Asuntojen uusiksi omistajiksi on lähes poikkeuksetta tullut joku muu kuin romaniväestöön kuuluva henkilö. Näin on tapahtunut siitä huolimatta, että edulliset lainaehdot olisi voitu siirtää asunnon ostavalle toiselle romaniruokakunnalle. Erityislainoitettut omistusasunnot ovat siis pääosin poistuneet romanikäytöstä. Jäljellä olleista omistusasuntolainoista oli maksurästejä tutkimusajankohtana joka kolmannessa lainassa. Valtaosaa näistä rästeistä ei Valtiokonttorin tietojen mukaan enää kyetä maksamaan, joten näitä erityislainoitettuja asuntoja tulee jatkossakin poistumaan romanikäytöstä. Jälkikäteen arvioiden romanien omistusasuntojen erityislainoitusta voidaan pitää vähemmän onnistuneena ratkaisuna romanien asuntotilanteeseen. Romanien taloudelliset resurssit eivät riittäneet näiden asuntojen maksamiseen, vaikka lainaehdot olivat edulliset yleisiin lainaehtoihin verrattuna. Lisäksi lunastusmenettely on koettu romanien keskuudessa epäoikeudenmukaisena lunastushinnan määrittelyn osalta.

Edellisessä kappaleessa kerrottu romanien asuntolainoitettujen omistusasuntojen siirtyminen muun kuin romaniväestön käyttöön selittyy myös sillä, ettei mikään perhe juuri asu vuosikymmeniä samassa asunnossa asunnon tarpeen muuttuessa perheen koon ja muiden tekijöiden vaikutuksesta. On aivan luonnollista, että asuntoa vaihdetaan, ja näin on tapahtunut myös romanien kohdalla. Edellämainituista seikoista ja romaniväestön vähälukuisuudesta johtuen ei romanin myynnissä olevaan asuntoon aina ole tarjolla toista romaniala.

Kuntien romanikäyttöön hankkimista vuokra-asunnoista on poistunut selvästi vähemmän kuin mitä tapahtui romanien omistusasuntojen kohdalla. Vuokra-asuntojen avulla on voitu hoitaa kohtuullisen hyvin romaniväestön asumisen järjestämistä, vaikkakin kuntatasolla erityislainoitettuihin romaniasuntoihin liittyviä tiukkoja rajoituksia on pidetty ongelmallisina. Asunnon koko ei aina ole vastannut romaniruokakunnan muuttuvaa tarvetta, eikä rajoituksissa ole huomioitu romanikulttuuriin liittyviä, asunnontarpeeseen vaikuttavia seikkoja. Asuntokohtaisen erityislainan rajoitukset eivät mahdollista esimerkiksi lainan siirtoa toiseen vuokra-asuntokohteeseen.

Aravavuokra-asuntoja on yhteensä noin 360 000 asuntoa eli noin 15% koko asuntokannasta. Näistä noin 300 000 on tavallisia vuokra-asuntoja, vanhusten asuntoja on reilut 40 000, opiskelija-asuntoja samoin reilut 30 000 asuntoa sekä muille erityisryhmille kuten asunnottomille, pakolaisille ja roma

neille tarkoitettuja asuntoja reilut 5000. Aravavuokra-asuntokannasta yli 60% on kuntien yhtiöiden tai yhteisöjen omistuksessa. Yleishyödylliset yhteisöt, kuten VVO-yhtymä Oy, Sato-Yhtymä Oyj, Tarveasunnot Oy, YH-Rakennuttajat Oy sekä Y-Säätiö, omistavat niistä noin kahdeksan prosenttia.

Vuonna 1997 hakijoita aravavuokra-asuntoihin oli yli 200 000, joista asunnon sai 72 000 ruokakuntaa eli 35% hakijoista. Hakijoita oli valmistunutta tai vapautunutta asuntoa kohden koko maassa keskimäärin kaksi-kolme mutta pääkaupunkiseudulla yli kuusi. Edellisenä vuonna vastaava suhdeluku oli koko maassa 3,2 ja pääkaupunkiseudulla 4,8. Pääkaupunkiseudulla 52 000 hakijasta asunnon sai vuoden 1997 aikana runsaat 11 000 eli 22% hakijoista.

4.3.2. Romaniväestö aravavuokra-asuntomarkkinoilla

Vuonna 1994 aravavuokra-asuntoihin haki koko maassa noin 1700 romaniruokakuntaa eli noin 5000 henkilöä. Näin ollen hyvin suuri osa romaneista on julkisten aravavuokra-asuntomarkkinoiden piirissä. Koko maan romanihakijakunnasta lukumääräisesti eniten hakijoita oli entisen Uudenmaan ja Hämeen lääneissä, yhteensä yli 60% koko maan romanihakijakunnasta. Vuonna 1994 romanihakijoista sai aravavuokra-asunnon 48%, kun samaan aikaan asunnon saaneiden osuus kaikista hakijoista oli vain 45%. Siten romanit olivat hyvinkin tasavertaisessa asemassa aravavuokra-asuntomarkkinoilla. Helsinki vetää puoleensa eniten muuttajia suhteellisesti katsottuna. Aravavuokra-asuntoa hakeneista romaniruokakunnista Helsingissä asui 35%, kun kaikista ruokakunnista Helsingin osuus oli 14%.

Uudenmaan läänin romanihakijoista sai aravavuokra-asunnon 50% ja pääkaupunkiseudun hakijoista 56%. Vastaava luku kaikkien Uudenmaan hakijoiden osalta oli 39% ja pääkaupunkiseudun osalta vain 34%. Asukasvalinta kohdentui siten romanien hakijajoukkoon varsin hyvin. Tähän on todettava, että *totta kai romanien tulikin saada suhteellisesti enemmän aravalainoitettuja vuokra-asuntoja, kun heidän asumistarpeensakin oli suurempi kuin koko maassa keskimäärin. Romaneista suurempi osa kuin muista asunnon hakijoista luokiteltiin erittäin kiireelliseen luokkaan.*

Erikoinen piirre romanien asumisessa on se, että *täysin kodittomia romaneja tuskin koskaan tai ainakin hyvin harvoin löytyy hätämajoituksista, koska heillä on niin tiivis suhde sukulaisiin, että majoitus on aina hätätapauksissa saatavilla.*¹²⁴

¹²⁴ Ympäristöministeriön ylitarkastaja Pirjo Vesasen haastattelu 3.5.1999.

Vuonna 1995 tehdyssä arvioinnissa aravavuokra-asuntoa hakeneista 1350 romaniruokakunnasta ensimmäiseen kiireellisyysryhmään kuului koko maassa 440 ruokakuntaa. Näin ollen joka kolmas romaniruokakunta oli erittäin kiireellisessä asunnontarpeessa ja niistä yhdeksän kymmenestä haki asuntoa kaupungeista. Romaneista oli erittäin kiireellisessä asunnontarpeessa olevien ruokakuntien osuus (33%) suurempi kuin koko hakijajoukossa keskimäärin (25%). Asunto-ongelmat näyttävät olevan edelleen romaniväestön joukossa jonkin verran keskimääräistä yleisempiä.

Romanihakijat ovat keskittyneet pääkaupunkiseudulle ja heidän asunnontarpeensa on usein erittäin kiireellinen. Vaikuttaa siltä, että romanien asunnontarve ja taloudellinen tilanne on huomioitu suhteellisen hyvin aravavuokra-asuntojen asukasvalinnassa. Romanihakijat ovat usein perheellisiä ruokakuntia, joiden asema asukasvalinnassa on yleensä pieniä ruokakuntia selvästi parempi. Asukasvalinnoissa on kuitenkin paljon ongelmia.

Asukasvalintaan ja valvontaa liittyviä ongelmia ovat:

- kakkein kiireellisimmässä asunnontarpeessa olevien ohittaminen asukasvalinnassa,
- asukkaiden valikoituminen eri tavalla eri omistajatahojen asuntoihin
- tulorajojen taso,
- varallisuuden huomioon ottaminen asukasvalinnassa,
- asukasvalinnan muutoksenhakuprosessiin liittyvät ongelmat sekä
- valvonnan ongelmat.

Asukasvalintaa on tutkittu viime vuosina. *Arto Laaninen* (1996) selvitti lisensiaatintyössään erään kaupungin asuntajonoa kymmenen vuoden ajalta. Keskeisimpiä tuloksia oli se, että asukkaiksi kunnan omistamiin aravavuokra-asuntoihin pääsi helpoimmin parisuhteessa elävät, työssäkäyvät, hieman parempituloiset ja hyväkuntoisista asunnoista muuttaneet. Pisimpään asuntajonoissa odottivat sen sijaan asuntoa asunnottomat, hädätetyt, yksinäiset, heikoissa asunto-oloissa asuvat ja kaikkein pienituloisimmat hakijat. Tulokseen vaikutti tietenkin myös tarjolla oleva asuntokanta: yksinäisille hakijoille sopivista pienasunnoista on kaikkialla eniten pulaa.¹²⁵ Sama ilmiö oli jo aikaisemmin tullut esille *Jokisen ja Juhilan* (1991) tutkimuksessa. He totesivat mm., että hyvätasoisten vuokra-asuntojen ovet aukeavat varsin harvoin ns. pohjimmaisten asuntomarkkinoiden asukasryhmille.¹²⁶

Työttömiä ja toimeentulotuen varassa eläviä kunnat eivät halua asukkaikseen heistä aiheutuvien kustannusten pelossa. Niinpä heitä ei suosita asukasvalinnoissa. Toivotaan, että nämä henkilöt muuttaisivat muihin kuntiin. Tätä muuttoa pyritään jopa tukemaan. Erityisesti kuntien omistamat aravavuokra

¹²⁵ Asukasvalintatyöryhmän muistio, Ympäristöministeriö 1998.

taloyhtiöt ovat kaksoisroolissa, kun niiden toisaalta tulee tulla toimeen taloudellisesti omillaan ja toisaalta ottaa huomioon sosiaalisuus asukasvalinnoissa. Myös kuntien ja yleishyödyllisten yhteisöjen aravavuokratulojen isännöitsijät joutuvat entistä enemmän ottamaan huomioon liiketaloudellisia periaatteita, jolloin heikompiensaisten asema vaikeutuu. Myös muut vuokralaiset ottavat valintaan herkästi kantaa ja painostavat isännöitsijää. Tämä on näkynyt erityisen selvästi etnisten vähemmistöjen asuttamisessa ja varsinkin silloin, kun kotikuntaa halutaan vaihtaa.

Eduskunnan oikeusasiamies on päätöksessään tehtyyn kanteluun todennut, että yhdenvertaisuusperiaate koskee kaikkea viranomaistoimintaa, eikä hallinnossa saa asettaa ketään eriarvoiseen asemaan. Kanteleija oli etniseen vähemmistöön kuuluva toispaikkakuntalainen, jolle kunta ei asuntoa myöntänyt perusteena hänen kuulumisensa romanivähemmistöön. Eduskunnan oikeusasiamies antoi huomautuksen ko. kunnanjohtajalle virheellisestä menettelystä.

Periaatteessa vuokravakuuksia voidaan hakea toimeentulotukena tai Takuu-Säätiön luottona. Selvitysmiesten käsitys on, että Takuu-säätiön luotossa on edellytyksenä arvio asiakkaan kokonaistilanteesta ja maksukyvyistä luoton takaisin maksamiseksi myöhemmässä vaiheessa. Takuu-Säätiön ilmainen neuvonta auttaa vuokrasopimuksen teossa.¹²⁷ Toimeentulotuessa ennalta ehkäisevinä takautuvina menoina tulee ottaa huomioon vuokrarästit, koska monissa kunnissa asunnon hakijaa, lapsiperheitä lukuunottamatta, ei oteta vuokrajonoon, ellei vuokrarästejä ole maksettu tai niistä esitetty vähintään maksusuunnitelmaa.

Keskitetty hakumenettely mahdollistaa sen, että viranomainen asettaa ehdolle hakijat, joista asuntojen omistaja valitsee asukkaansa. Keskitetystä hausta seuraa monenlaisia etuja:

- asunnontarvitsijalla on käytössään ”yhden luuku” periaate, yhdellä hakemuksella voi hakea kaikkia kunnassa vapautuvia tai valmistuvia asuntoja;
- päällekkäisten hakemusten ongelma poistuu, ja turhat valinnat jäävät tekemättä. Kunnalla on kokonaisnäkemys asuntojen kysynnästä ja tarjonnasta alueellaan;
- kunta voi vaikuttaa siihen, mihin vuokralaiset sijoitetaan. Näin voidaan välttää esimerkiksi liian yksi-puolinen asukasrakenne taloyhtiössä ja segregaatiota vastaan voidaan toimia tietoisesti.

Hajautetusta vuokra-asuntojen hausta voi olla seurauksena ns. erityisryhmin kuuluvien asunnonsaamisen vaikeutuminen tai keskittyminen yksinomaan kunnan omistamiin taloihin. Kunta voi valita joko aktiivisen tai passiivisen roolin asukkaiden valinnassa. Aktiivisessa roolissa kunta voi käyttää asukasvalintaa asuntopolitiikan välineenä. Passiivisessa roolissa kunta huolehtii vain asukasvalintojen sää

¹²⁶ sama kuin edellä.

¹²⁷ Neuvonta toimii numerossa 080098009 ja tähän numeroon on syytä olla yhteydessä ennen vuokrasopimuksen tekemistä.

dösten laillisuudesta. Kunnalla on kaavoitusmonopoli, joten kunta voi myös kaavoituksen avulla ohjata sosiaalisen vuokra-asumisen määrää, laatua ja sijoittumista. Kunta voi asuntotuotannon eri vaiheissa asettaa myös asukasvalintaa koskevia ehtoja. Esimerkiksi maanvuokraussopimukseen voidaan asettaa ehto, jonka mukaan asukkaat on valittava yhteistyössä viranomaisten kanssa tai että osa asunnoista on luovutettava kunnan asukasvalintojen piiriin.

Inkeriläiset paluumuuttajat, pakolaiset ja romanit haluavat muuttaa eteläiseen Suomeen kasvukeskukseen ja erityisesti pääkaupunkiseudulle. On paljon keskusteltu siitä, mikä olisi hyvä asukasrakenne. Tietenkin maanpohjan omistus ja hinta vaikuttavat siihen, mihin rakennetaan aravavuokrataloja, joten taloudelliset tekijät ovat yhtenä osana vaikuttamassa asukasrakenteen sosiaaliseen jakautumiseen. Kunnan tulee asuntopolitiikan yhtenä osana pyrkiä hankkimaan omaa asuntoalueiksi kaavoitettavaa maapohjaa. Oma vaaransa on suurissa kaupunkitaajamissa heikomman sosiaalisen tulotason omaavien sijoittaminen samoille ongelma-alueille, joilla vuokra-asuntojen neliöhinnat ovat alhaisia. Kun samoille alueille sijoitetaan useita heikompituloisia, työttömiä, mielenterveysongelmaisia ym. erityisryhmiä, on vaarana, että alue leimautuu ja sen sosiaaliset ongelmat vahvistavat toinen toisiaan.¹²⁸

Tietty heterogeenisuus on asukasrakenteessa eduksi. Silloin sosiaaliset ongelmat eivät ruoki toisiaan ja keskity tietylle alueelle. Asukasrakenteen monipuolisuus merkitsee rauhallisempaa ympäristöä ja monipuolisia palveluja esimerkiksi lapsiperheiden ja vanhusten asuessa samalla alueella. On kuitenkin myös selvää, että monet pakolaiset tai samaan etniseen ryhmään kuuluvat asuvat mielellään lähellä toisiaan. Oma kieli ja kulttuuri on paremmin säilytettävissä, kun kontaktit säilyvät. Lähekkäin asumisesta seuraa myös kunnille myönteisiä asioita: esimerkiksi palveluiden järjestäminen on helpompaa rajatulle alueelle. On olemassa tiettyjä sukujen välisiä rasitteita niin pakolaisten kuin romanienkin keskuudessa, jotka estävät lähellä asumisen. Näistä rajoitteista viranomaisten tulee olla selvillä. Tämä on mahdollista yhdyshenkilöjärjestelmän avulla. *Asukasrakenne voi olla yleislinjaukseltaan heterogeeninen ja siihen voi sisältyä tiettyjä homogeenisia mikroalueita, joissa yhtäläinen kieli ja kulttuuri tukevat myönteisesti elämää.*

Tutkimuksissa on todettu, että kaikkein pienituloisimmat asukkaat valikoituvat kunnan omistamiin aravavuokra-asuntoihin, kun taas ns. yleishyödylliset yhtiöt saavat ”hyviä vuokralaisia” tarkistamalla luottotiedot ja vuokravakuuksia vaatimalla. Asukkaiden valikoituminen voi tapahtua myös yleishyödyllisen yhtiön imagon perusteella. Tällainen valikoituminen johtaa asuinalueiden liian yksipuoliseen asukasrakenteeseen ja ongelmien kasaantumiseen. On tullut valituksia siitä, että ulkomaalaistautaiset asukkaat keskitetään liiaksi uusille asuinalueille. Vuokralaiset ovat vaatineet ulkomaalaisille

¹²⁸ Sama kuin edellä.

asetettavaa kiintiötä ja että asukkaiden tulisi saada päättää, kenelle vapautunut asunto osoitetaan. Tämä on kuitenkin mahdoton toteuttaa hakijoiden intiimien tietojen salassapysyvyyden säilyttämiseksi. Lisäksi voidaan kysyä, miten talotoimikunnat suhtautuisivat etnisiin vähemmistöihin.

Asukasvalinnan muutoksenhakuprosessin ongelmana on, että ainoastaan kunnan tekemästä aravavuokra-asunnon asukasvalintapäätöksestä saa hakea oikaisua, ei muiden omistajatahojen asukasvalinnasta. Jos kunta ei tee varsinaista päätöstä asiassa, hakija ei voi hakea oikaisua. Osa kunnista on nimittäin yhtiöittänyt vuokratilansa ja silloin kunta ei tee asukasvalintapäätöksiä, vaan päätökset tekee yhtiö. Kuitenkin ympäristöministeriö on käsitellyt valituksia myös muiden kuin kunnan tekemistä asukasvalinnoista, koska ministeriön lähtökohtana on ollut se, että kunnalla on valvontavelvollisuutensa kautta mahdollisuus vaikuttaa asukasvalintoihin.

Valitusväylää ei siis ole ja tämä aiheuttaa ongelmia kaikkein pienituloisimmille ja heikoimmille asukasryhmille, joiden oikeusturvakysymyksenä valitusmahdollisuus pitäisi olla. Tässä asiassa vallitsee juridisesti epäselvä tilanne. Jos kunnassa on etukäteisvalvonta ja kunta tekee päätöksen, voidaan myös muiden kuin kunnan tekemistä asukasvalinnoista tehdä oikaisuvaatimus ja sen jälkeen kunnallisvalitus lääninoikeudelle.

Selvitysten mukaan yli 90%:ssa kuntien ja muiden tahojen omistamissa aravavuokratiloissa valvotaan asukasvalintoja. Ongelmana on kuitenkin se, mitä valvotaan. On nimittäin etukäteishyväksyntää ja jälkikäteishyväksyntää sekä pistokokeita. Osa on sellaisia, joissa asukasvalintoja ei valvota ollenkaan. Käytössä olevilla valvontajärjestelmillä ei päästä näkemään varsinaista hakijajonoa; ei tiedetä, onko jonossa kiireellisemmässä asunnontarpeessa olevia hakijoita kuin mitä valitut ovat. Kaikki asunnon saaneet saattavat täyttää kriteerit, mutta preferenssijärjestystä valvonta ei pysty tarkistamaan. Jos valvonta jää vain tulorajojen tarkasteluun, varsinainen asunnontarve jää huomiotta.¹²⁹

Asukasvalintatyöryhmän (YM) muistiossa esitetään seuraavia *toimenpide-ehdotuksia* asumisongelman ratkaisuksi:

Valtion asuntopoliittisia tukitoimia kehitettäessä romaniväestön asuntotilanne ja erityistarpeet otetaan huomioon. Asunto-ohjelmissa ja sosiaalihuollon suunnitelmissa tulee kuntien kiinnittää erityistä huomiota kunnissa kirjoilla olevien asunnottomien ja erittäin puutteellisesti asuvien romanien asumisolosuhteiden kohentamiseen. Kuntien tulee suunnitelmissaan varautua myös osoittamaan asuntoja äkillisesti asunnottomiksi joutuneille ja ulkomailta palaaville romaneille.

Uuden romaniväestön erityisasuntolainavalla kunnat voisivat hankkia, rakentaa tai korjata vuokra-asuntoja romaneille tai romanit itse voisivat joko hankkia tai rakentaa omia asuntoja tai korjata niitä. Lainoituksessa olisivat samat periaatteet kuin entisessäkin järjestelmässä paitsi, että asuntojen käyttö-

¹²⁹ Asukasvalintatyöryhmän muistio, Ympäristöministeriö 1998.

ja luovutusrajoitukset olisivat nykyisen asuntotuotantolain mukaiset. Laki voisi olla voimassa viisi vuotta. Lainan myöntäisi kunta. Romaniväestön erityisasuntolainalla tulisi hankkia, rakentaa tai korjata noin 700 asuntoa romaneille.

Valtion tulo ja menoarvioon esitetään erillistä, romaniväestölle tarkoitettua määrärahaa, jolla voidaan rahoittaa kuntien vuokra-asuntojen hankintaa ja korjaamista sekä romanien omistusasuntojen parantamista. Määrärahasta myönnettäisiin avutuksia, joiden osuus olisi 40 prosenttia hankkeen kokonaiskustannuksista.

4.3.3. Esimerkkejä romanien asunto-ongelmista

1) Pääkaupunkiseutu, jossa 5-henkinen romaniperhe haki asuntoa vapailta vuokramarkkinoilta. Kumpikin vanhempi kävi työssä. Yhteys otettiin lehti-ilmoituksen perusteella puhelimitse. Hakijaperhe antoi työpaikka- ynnä luottotietojen tarkistusta varten kaikki tarvittavat tiedot vuokranantajalle, joka hyväksyi puhelimitse tietojen tarkastuksen jälkeen hakijaperheen vuokralaiseksi. Asunnon näytöstä ja vuokrasopimuksen teosta sovittiin. Näytön yhteydessä kävi ilmi, että hakiperhe oli romanivähemmistöön kuuluva, jolloin vuokranantaja kieltäytyi jyrkästi tekemästä sopimusta ihmetellen kuinka hakijaperhe oli huijannut häntä jättämällä ilmoittamatta kuuluvansa etniseen vähemmistöön.¹³⁰

2) Etelä-Suomessa sijaitsevassa kunnassa nuori romaniperhe, jossa oli vastasyntynyt lapsi, haki kunnallista aravavuokra-asuntoa. Perhe oli hakenut asuntoa jo pitkään asuen lapsen syntymään asti miehen vanhempien luona. Romanikulttuuriin kuuluu noin 1-3 kk:n häveliäisyysaika, jolloin äiti lapsineen ei osallistu yhteisön sosiaaliseen kanssakäymiseen, vaan keskittyy lapsen hoitamiseen. Perhe ei saanut kunnalta asuntoa ja valitti päätöksestä. Asuntohallituksen kanta oli, että kunnalla ei ollut syytä kieltäytyä antamasta asuntoa perheelle, erityisesti koska nuori perhe oli asunut pitkään aikaisemmin kunnassa omien vanhempiensa kanssa.

Asuntohallituksen päätöksen jälkeen romaniperheen ollessa yhteydessä kunnan asuntosihteriin tämä ilmoitti olleensa yhteydessä kunnan alueella toimivaan isännöitsijätahoon, joka oli tarjonnut asuntoa. Tarjottu vuokra-asunto oli kuitenkin tarkoituksella valittu toisen romaniperheen yläpuolelta, koska isännöitsijä tiesi, ettei toinen romaniperhe voi kulttuuriinsa kuuluvien puhtaus- ja moraalikäsitteiden mukaan asua toisen romaniperheen yläpuolella. Nuori romaniperhe jäi ilman asuntoa asuen lähes puolitoista vuotta muiden romanien ja sukulaisten luona. Perheen lapsi sairasti sellaista ihosairautta, että josen hoito olisi vaatinut hyvän asunnon.

¹³⁰ Vuolasranta, Miranda:muistio asukasvalinnoista 4.10.1998

3) Lähellä Helsinkiä sijaitsevassa pienessä kunnassa asuvat kymmenen romaniperhettä olivat jo pitkään hakeneet asunnon vaihtoa tai nuorten perheiden kohdalla kunnan aravavuokra-asuntoa. Asuntosihteerin ei kuitenkaan nähnyt kunnan romanien asuntotarvetta tärkeänä vedoten siihen, että kunnassa oli suuri määrä hakijoita vuokra-asuntojonossa. Asuntosihteerin suullisesta vastauksesta kävi ilmi, että muut hakijat olivat tärkeämpiä kunnalle, koska he olivat ns. paremmin toimeentulevia ja hyviä veronmaksajia. Kaksi kunnassa asuvaa romaniperhettä oli asumisesta annettujen kiireellisyysluokitusten mukaan erittäin kiireellisessä asunnon tarpeessa. Romanit tekivät kunnallisaloitteen, että kunta hakisi valtion korkotukilainaa, jolla voitaisiin hankkia asuntoja romaniväestölle. Kunnallisaloite meni läpi ja asuntosihteerin sai tehtäväkseen hakea kunnalle lainaa, jonka perusteluna oli asunnottomat ja romanit. Lainaa myönnettiin 2,3 mmk ja kunta hankki sillä omistukseensa 2-3 asuntoa, jotka se vuokrasi pääväestöön kuuluville hädetyille. Kunnassa eläville romaneille asuntoja ei lainalla hankittu, vaikka romanit jopa itse osallistuivat kysymykseen tulevien asuntojen etsintään.

Yksi mainitun kunnan romaneista oli työtön hevosten kouluttaja, joka asui perheineen (neljä henkeä) erittäin ahtaasti. Asunnon hankinnan perusteluna hän oli ehdottanut kunnalle alueella sijaitsevan maatalon hankkimista kunnan omistukseen siten, että se vuokraisi kyseistä kiinteistöä romaniperheelle, jolloin työttömänä ollut asunnonhakija olisi voinut työllistyä käynnistämällä hevosten hoitoon ja koulutukseen paneutuneen hevostallitoiminnan. Kunta ei kuitenkaan nähnyt romaniperheiden asuntoongelmaa tarpeeksi tärkeänä, vaan palautti käyttämättä jääneet valtion hankintalainan varat valtionkonttorille.

Myös paikkakunnalta toiselle muutavien romaniperheiden asunnonsaanti on vaikeutunut ja lisännyt romaniväestön tekemien valitusten ja kanteluiden määrää. Monissa tapauksissa kunta on selvästi perustellut asunnon antamatta jättämistä sillä, että hakija on romanivähemmistöön kuuluva tai työtön, eikä näin ollen tuo kunnalle verotuloja ja aiheuttaa kunnalle ylimääräisiä kustannuksia.

4.3.4. Romanikulttuurin erityispiirteitä asumiskysymyksissä

Vaikka romaniväestön asuntokysymykset ovat pitkällä aikaperspektiivillä helpottuneet, kerrostaloasuminen on tuonut uusia ongelmia, joita ulkopuolisen on vaikea ymmärtää, ellei tiedä niiden taustoja. Seuraavassa joitakin erityispiirteitä:

Ongelma on kerrostalossa samassa rapussa asuvan romaniperheen ylä- tai alapuolelle osoitettu asunto; romanikulttuurin puhtaus-, moraal- ja tapasääntöjen mukaan toinen romaniperhe ei voi asua toisen yläpuolella.

Perheenjäsenen kuolema saattaa aiheuttaa sen, että romaniperhe toivoo pikaista asunnon vaihtoa, koska perhe muuttaa pois kuolemantapauksen jälkeen siinäkin tapauksessa, että henkilö on kuollut muualla kuin asunnossaan.

Sellaisissa tapauksissa, joissa nuori romaniperhe on asunut asunnossa piittaamatta puhtaussäänöistä, vanhemmat romanit eivät tule edes käymään heidän luonaan, saati että muuttaisivat sinne asumaan.

Nuorten romaniperheiden asunnontarve konkretisoituu, kun he ovat asuneet avioitumisensa alkuaikojen vanhempiensa kanssa ja lapsi syntyy perheeseen; tämä tilanne vaatii romaniperinteen mukaan nuorta paria muuttamaan erikseen häveliäisyys- ja kunnioitussyistä vanhempaa väestöä kohtaan.

Vanha romanien oikeuskäytäntö on väistämismuuttamisvelvollisuus eli sosiaalisten ristiriitojen estomekanismi; siinä riidoissa olevien romanisukujen kohdalla toimitaan siten, että asian aiheuttanut suku/perhe on velvollinen muuttamaan pois paikkakunnalta ja välttämään siten kosketusta ristiriidassa toisen perheen/suvun kanssa; tämä tilanne saattaa aiheuttaa eri kuntien välillä hankausta, koska vastaanottava kunta ei aina halua ottaa vastaan olosuhteiden pakosta muuttamaan joutunutta perhettä. Hankalimpia tilanteita kentällä ovat juuri ns. väistämistilanteet. Vaikeudet ovat pahimmat pienissä kunnissa, joissa pelivara asuntojen suhteen on pienempi kuin suuremmissa asutuskeskuksissa.

Romanikulttuuriin kuuluu edellä mainituista syistä johtuen kysyä paikallisten romaniperheiden tai sukujen hyväksyntä muutolle uudelle paikkakunnalle; yleensä on otettu yhteyttä suvun vanhimpaan tai nykyään myös yhdyshenkilöön kunnassa.¹³¹

¹³¹ Vuolasranta, Miranda, muistio asukasvalinnoista 4.10.1998.

4.3.5. Asumiseen ja asuntopolitiikkaan liittyviä toimenpide-ehdotuksia¹³²

1. *Julkisen asuntopolitiikan tulee kiinnittää erityishuomiota ja turvata erityistoimenpiteillä romanien, asunnonsaanti aravavuokra-asuntojen tuotantoa lisäämällä. Kunnilla tulee olla keskitetty hakumenetely, jolloin voidaan paremmin kiinnittää huomiota siihen, mihin vuokralaiset sijoitetaan ja näin voidaan estää tietoisesti segregaatiota.*
2. *Romaniväestön asumisvaihtoehtojen lisäämistä tulisi tukea kuntien sosiaalipoliittisten toimenpiteiden avulla. Kunnissa tulisi tukea ja tiedottaa tehokkaammin mahdollisuuksista hankkia romaniväestölle asuntoja myös vapaarahoitteisilta asuntomarkkinoilta.*
3. *Aravavuokra-asuntojen ja korkotukilainoitettujen asuntojen asukasvalinnassa tulee paremmin ottaa huomioon asunnontarpeen kiireellisuuden ohella myös romaniväestön asumis- ja tapakulttuuriin liittyvät erityispiirteet ja -tarpeet. (Perustuslain 14 §) Tämä edellyttää mm., että viranomaiset tuntevat romanikulttuuria sekä luovat toimivat suhteet paikallisen romaniväestön kanssa. Ympäristöministeriön ja muiden julkisen asuntopolitiikan vastuutahojen tulee yhteistyössä romaniväestön kanssa laaata kunnille ja muille asumisesta vastuussa oleville tahoille opas romanikulttuurin erityispiirteistä ja -tarpeista asumiskysymyksissä.*
4. *Asukasvalinnoissa on tärkeitä eri viranomaistahojen, etenkin asunto- ja sosiaaliviranomaisten, välinen yhteistyö. Esimerkiksi äkillisissä ongelmatilanteissa viranomaisten tulee pystyä kuntarajojen ylittävään yhteistyöhön keskenään.*
5. *Romaneille tulee järjestää pari kertaa vuodessa yhteisiä keskustelu- ja tiedotustilaisuuksia oman kuntansa asuntokysymyksistä.*
6. *Romaniasiain koulutusyksikkö opetushallituksessa ja romaniyhdyshenkilöiden yhdistys Ryhdys ry. ovat kouluttaneet viime vuosina romaniyhdyshenkilöitä kuntiin. Tästä työstä, jota on suurimmaksi osaksi tehty vapaaehtoistyönä, on viime vuosina saatu hyviä kokemuksia eri puolilla maata. Sekä asuntoviranomaisten että romaniväestön etujen mukaista on kehittää romaniyhdyshenkilötoimintaa kunnissa. Yhdyshenkilö on koettu tärkeäksi nimenomaan romanien asuntoasioiden ja -ongelmien hoitamisessa. Yhdyshenkilö voi välittää tietoa asuntoasioista romaniväestön keskuuteen ja tarjota apuaan esimerkiksi hakemusasioissa, koska monet vanhemmat romanit eivät osaa lukea ja kirjoittaa. Yhdyshenkilöt ovat asiamiehiä romanien ja viranomaisten välillä. He ovat myös romaniasioiden ja kult*

¹³² Sama.

tuurin asiantuntijoita, joiden puoleen viranomaiset voivat kääntyä tarvitessaan tietoa romanikulttuurin erityispiirteistä. Nykyisin yhdyshenkilötoiminta perustuu paljolti vapaaehtoistyöhön. Mikäli yhdyshenkilötoimintaa laajennetaan, esiin nousevat toiminnan organisointiin ja rahoitukseen liittyvät kysymykset. Yhtenä vaihtoehtona joissakin kunnissa on käytetty romanikielen opettajan ja yhdyshenkilön toimien yhdistämistä siten, että kunta palkkaa yhdyshenkilön toimimaan kunnassa sekä yhdyshenkilön että päivähoidon, esiopetuksen ja peruskoulun opetustehtävissä.

Ympäristöministeriön ja Asuntorahaston tulee ottaa yhdyshenkilöt postituslistalle, jotta nämä olisivat tietoisia asuntorahoituksen eri mahdollisuuksista ja voivat tiedottaa asiasta romaneille ja vaikuttaa kunnan asuntopoliittiseen päätöksentekoon.

7. Kuntaliiton järjestämässä kuntien asuntosihteerien koulutuksessa tulee ottaa esille romanikulttuurin erityispiirteet ja romanien asuntotarve.

8. Ympäristöministeriön vaatima 45 vuoden käyttörajoitus romanasunnoksi tulisi muuttaa koskemaan lyhyempää ajanjaksoa, jotta kunnat ja yleishyödylliset julkisyhteisöt olisivat kiinnostuneempia hankkimaan kyseisiä asuntoja.

4.4. Toimeentulotuki

1990-luvun alussa puhjennut taloudellinen lama pani koetukselle sosiaalipoliittiset järjestelmät ja niiden ansiosta laajamittainen köyhyden leviäminen on voitu Suomessa estää. Kuitenkin sosiaaliturvatuksien piiriin tuli muutamassa vuodessa satoja tuhansia uusia asiakkaita. Eniten kasvoi työttömyysturvaa ja toimeentulotukea saaneiden asiakkaiden luku.

Lama aiheutti Euroopan eri maissa köyhyyttä ja syrjäytymistä. Euroopan neuvoston tavoitteena onkin selvittää köyhyden ja syrjäytymisen suuntaa Euroopassa, analysoida köyhyden ja syrjäytymisen yhteyttä perusoikeuksien toteutumiseen ja luoda konkreettisia toimintamalleja köyhyden ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

Tuloilla mitattu köyhyys, tuloköyhyys poistui Suomesta lähes kokonaan 1980-luvun kasvun vuosina. Vuonna 1990 käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna köyhiä kotitalouksia oli vain 3,3 prosenttia. Tämä osuus ei ole muuttunut 1990-luvulla lamasta ja kansantalouden suurista muutoksista huolimatta. Köyhyden määrää ja laatua koskevissa tutkimuksissa usein kaikkein heikoimmassa asemassa olevat jäävät tutkimuksen ulkopuolelle kuten asunnottomat, alkoholistit, avohoidossa olevat mielenterveys

potilaat yms. Tämä tutkimustekninen seikka saattaa jonkin verran vääristää tuloksia. Tuloksiin vaikuttavat tietenkin tutkimuksissa käytetyt mittarit eli millä mitalla me kulloinkin mittaamme köyhyyttä.

Köyhyyteen pätee vanha Raamatun viisaus: köyhät ovat aina keskelläme. Olipa yhteiskunta kuinka varakas tahansa, aina sieltä löytyy toista varakkaampia tai vähävaraisempia perheitä ja yksilöitä. Suhteellinen köyhyys ei ole maailmasta kadonnut edes hyvinvointivaltioista. Suomalainen tulontasausjärjestelmä progressiivisine verotuksineen ja tulonsiirtoineen on kuitenkin voimakkaasti tasannut tuloja, joten tuloerot Suomessa ovat pienemmät kuin useimmissa muissa maissa. Kuitenkin tuloerot ovat kääntyneet selvään kasvuun pääkaupunkiseudulla, jossa ne ovat suuremmat kuin muualla maassa.

Rikkaiden ja köyhien välinen kuilu kasvaa Euroopassa ja koko maailmassa. Euroopassa on noin 50 miljoonaa ihmistä, joiden voidaan katsoa elävän köyhyysrajalla tai sen alapuolella. Suomessa toimeentulotukiasiakkaiden määrä kasvoi 1990-luvulla taloudellisen laman johdosta 182 000 taloudesta 350 000 talouteen eli henkilömäärinä 314 000 hengestä 610 000:een henkeen. Suurimpana yksittäisenä toimeentulotuen saajien ryhmänä ovat alle 30-vuotiaat, uusista asiakkaista vajaa puolet. Tuen saajat ovat nuortuneet, mutta uutena piirteenä on ollut vanhusten määrän lisääntyminen avuntarvitsijoina. Yleisin toimeentulotuen saajien kotitaloustyyppi on yksinäisten miesten ryhmä eli 36 prosenttia. Tyyppillinen toimeentulotukiasiakas on yksinäinen, vuokralla asuva ja työmarkkinatukea saava työtön nuori. Hyvin usein asiakkaat ovat sellaisia, joilla on useita ongelmia: heikko terveys, päihteet, ihmissuhteet, työttömyys yms. Hyvin usein riittämätön työttömyysturva johtaa toimeentulotuen hakemiseen. Kolme neljänestä pitkäaikaistyöttömistä on luokiteltavissa syrjäytyneiden ryhmään. Heille on kasautunut epäedullisia taustatekijöitä huonosta koulutuksesta alkaen päätyen erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin. Tämä ”uloslöyty” ryhmä käsittää noin 20 000 - 30 000 henkilöä.

Kotitaloudet velkaantuivat 1990-luvun taloudellisen laman aikana. Vuoden 1995 alussa ylivelkaisia kotitalouksia oli 85 000 ja velan keskimäärä oli noin 170 000 markkaa. Yksityishenkilöiden velkajärjestelyistä säädettiin erillinen laki, joka tuli voimaan vuonna 1993. Arviolta noin 50 000 yksityishenkilöä on velkajärjestelyjen piirissä vuoden 1993 jälkeen ja lähes 200 000 perhettä on vuosittain sopinut pankin kanssa vapaaehtoisista uusista lainanhoitojärjestelyistä. Arviolta kolmasosalla velkajärjestelyssä olevista on vakavia sosiaalisia, taloudellisia ja terveydellisiä ongelmia, jotka vaarantavat maksuohjelmien toteuttamisen. Yllättävät menot, erilaiset kriisit perheissä ja työsuhteiden lyhytaikaistuminen sekä erityisesti asumiskustannusten nousu kasvukeskuksissa ovat tehneet tyhjiksi maksuohjelmat. Peruspäivärahalle putoavien sekä pitkäaikaistyöttömien toimeentulo on edelleen vaikea.

Kaupunkiköyhyys on noussut Suomessa aikaisempaa selvemmin esille johtuen paljolti työttömyyden leviämisestä. Suomessa on kaupunkeja, joissa on havaittavissa alueellista eriytymiskehitystä (segregaatiota). Joissakin lähiöissä työttömyysaste voi olla jopa 40 prosenttia. Alueellinen segregatio vahvistuu, mikäli pitkäaikaistyöttömyyttä ei saada putoamaan. On myös tiettyjä kaupunginosia, joissa on erilainen etninen rakenne kuin muualla.

Väestöryhmien väliset terveiserot ovat kasvaneet viime aikoina. Ne ovat sidoksissa ikään, sukupuoleen, siviilisäätyyn, asuma-alueeseen, koulutukseen, tuloihin ja työttömyyteen. Sosioekonomisten ryhmien terveiserot ovat kasvaneet viime vuosina eniten alkoholin käytössä, tupakoinnissa ja ravitsemuksessa. Alhaisemmilla sosioekonomisilla ryhmillä on epäterveellisemmät elämäntavat kuin ylemmillä ryhmillä. Siviilisääty vaikuttaa etenkin suomalaisten miesten kuolleisuuteen vahvasti. Perheellisyys pidentää ikää.

Perheiden pahoinvoinnista kertoo huostaanotettujen lasten määrä, joka on noussut 1990-luvulla. Asiakkaiden tilanteet ovat vaikeutuneet. Puhutaan ns. kovaosaisuuden kolmiosta: lastensuojelun, mielen-terveyden ja päihdeongelmien kasautumisesta.¹³³ Heikoimmassa asemassa ovat työttömät, yksinäiset miehet, toimeentulotuen varassa elävät, lapsiperheistä nuoret perheet sekä pitkäaikaissairaat. Päihteiden väärinkäyttö on usein syrjäytymisen taustalla.¹³⁴

Tutkimustulosten ja selvitysten pohjalta voidaan erottaa väestöryhmiä tai alueita, joiden kohdalla syrjäytymisriski on suurin. Tällaisia riskiryhmiä ovat:

- * pitkäaikaistyöttömät
- *mielenterveysongelmaiset
- *haavoittavissa oloissa elävät lapset ja nuoret
- *vammaiset
- *asunnottomat
- *päihdeongelmaiset
- *ylivelkaiset, hädetyt
- *heikoilla asuinalueilla asuvat.

Romanien osalta selvitysmiesten tekemä järjestökysely sekä lukuisat haastattelut sekä romanien että kuntien viranhaltijoiden keskuudessa osoittavat, että *romanit eivät yksilöinä tule poikkeavasti esille toimeentulonsa osalta, koska yhteiskunnassa toimeentulotuen varassa elävien joukko on kasvanut suureksi*. Romanit sulautuvat tähän pitkäaikaisten toimeentulotukiasiakkaiden joukkoon. Kuitenkin suh

¹³³ Syrjäytymisen estäminen, mt., 5-7.

¹³⁴ Sama kuin edellä, s.10.

teellisesti katsottuna romaneja on toimeentulotukiasiakkaina enemmän kuin valtaväestöä johtuen heidän vaikeuksistaan saada työpaikkoja huonon koulutaustansa takia. Kynnys työmarkkinoille on niin korkea, ettei peruskoulunsa kesken jättänyt romani sinne nykyaikana yllä. Yhteiskunta on kuitenkin antanut toimeentulotuen muodossa romaneille leivän. Romanit ovat tottuneet niukkaan elämään, joten he eivät pidä itseään minään yhteiskunnan pohjasakkana toimeentulon niukkuuden vuoksi, vaan he katsovat, että yhteiskunta on pystynyt heitä auttamaan.

Romanit itse katsovat, että huono taloudellinen tilanne aiheuttaa muita ongelmia, mutta toimeentulotuki nähdään normaalina tulonhankinnan muotona ikään kuin saavutettuna etuna.¹³⁵

Suomalaisen sosiaali- ja terveystalouden lähtökohtina ovat olleet kattavat toimeentulo- ja palvelujärjestelmät, eivät erilliset ohjelmat tai työsuhteeseen sidotut etuudet. On voitu selvästi osoittaa, että tulonsiirtojen, myös hyvinvointipalvelujen, taso ja peittävyys ovat tärkeitä. Ne ovat olleet keskeinen keino vähentää eri väestöryhmien köyhyyttä. Erityisryhmien tarvitsemat etuudet ja palvelut on hoidettu yleisen järjestelmän puitteissa. 1990-luvun taloudellinen lama on luonut uuden tilanteen, jossa on vaarana, että yhteiskuntaan syntyy pysyvä huono-osaisuuden tai syrjäytyneiden ihmisten joukko. Tätä kehitystä vastaan voidaan taistella kohdentamalla toimenpiteet uudella lailla suurimmassa syrjäytymis- ja köyhyysriskissä oleviin ryhmiin. Silloin puhumme räätälöidyistä toimenpiteistä tietyn yksilön tai ryhmän osalta tietyn ongelman ehkäisemiseksi, lievittämiseksi tai poistamiseksi.

Erityisessä syrjäytymisen ja huono-osaisuuden vaarassa oleviin riskiryhmiin tulee lisätä romanit. Mikäli halutaan katkaista pitkäaikainen toimeentulotukiasiakkuus, ratkaisun avaimet löytyvät lasten ja nuorten kouluttamisesta.

On selvää, että romanit kuuluvat alhaisen tulotason väestöön, koska heidän keskuudessaan työttömyys on asiasta tehdyn selvityksen mukaan 56 %:n luokkaa. Ryhmänä heidän sosiaali-ekonomisen tilanteensa poikkeaa jyrkästi muusta väestöstä. Tässä suhteessa toimenpiteet tasa-arvon luomiseksi koko valtakunnan väestölle ovat olleet riittämättömiä. Romanit ovat oppineet käyttämään toimeentulotukea eikä voida sanoa, että heidän joukossaan olisi kerjäläisiä tai yksilöitä tai perheitä, jotka eläisivät aineellisessa kurjuudessa. *Ongelma ei ole aineellinen kurjuus vaan huono-osaisuus, mikä merkitsee huonoa terveyttä, huonoa asuntoa, huonoa ruokaa, huonoa koulutusta, voimattomuutta suorittaa valintoja, vaikeutta osallistua yhteiskunnan eri sosiaalisiin toimintoihin, huonoja harrastusmahdollisuuksia jne.*

¹³⁵ Selvitysmiesten tekemä kysely.

Toimeentulon lähteinä on useilla romaniperheillä erilaiset avustukset, kuten lapsilisät, työmarkkinatuet ja toimeentulotuki. Vuonna 1969 tehdyn selvityksen mukaan oli romaniperheiden huoltajista ansio-työssä vain 16 %. Yli puolet ruokakunnista oli riippuvaisia erilaisista tulonsiirroista ja avustuksista. Tilapäistä huoltoapua sai 75 % romaniväestöstä. Nykyisestä tilanteesta ei ole olemassa tutkimustietoa. Vuonna 1989 Uudenmaan lääninhallituksen selvityksen mukaan Uudellamaalla asuvista romaniperheistä 2/3 sai toimeentulotukea, mikä on huomattavasti enemmän kuin valtaväestön vastaava osuus.¹³⁶

Varsinaisesta romanien syrjäytymisestä ei voida puhua sillä lailla, että romanit yleisesti ottaen olisivat syrjässä omasta etnisestä yhteisöstään. Oma yhteisö, perhe ja suku, pitävät yllä tiiviitä suhteita toisiinsa ja antavat monenlaista turvaa. Romanit joutuvat käyttämään myös ympäröivän yhteiskunnan palveluksia. Suomalainen yhteiskunta auttaa monin tavoin romaneja siinä missä muitakin kansalaisia mutta samalla se asettaa omia rajoituksia ja vaikeuttaa monin tavoin romanien elämää.

Valtaväestö voi omata voimakkaita ennakkoluuloja huono-osaisia tai syrjäytyneitä kohtaan. Valtaväestö voi elää juuri alimman tulotason yläpuolella, mutta se pelkää putoavansa samalla matalalle tasolle kuin avustusta saavat asiakkaat, tai sitten valtaväestö voi tuntea itsensä syrjityksi, koska se ei saa samoja avustuksia ja samanlaista huomiota osakseen kuin sosiaalihuollon asiakkaat. Tämä voi johtaa konfliktiin, jossa ei haluta kohdata yhteiskunnan ”pimeää puolta” eli meillä on ns. *Nimby-ilmiö* (”*not in my back yard*”- ”*ei minun takapihalleni*”-ilmiö). Suomessa monet eivät halua romaniperheitä naapurikseen tai eivät vuokraa heille asuntoa negatiivisen leimautumisen pelossa. Voi olla olemassa raja sille, mitä lähiyhteisö kestää tai mitä se on valmis hyväksymään. Jos tätä torjunnan ongelmaa ei oteta huomioon, myös romanit kärsivät siitä. Siksi integrointiprosessissa on eri osapuolet otettava huomioon, muuten heikommat kärsivät. *Yksi mahdollisuus lähestyä muuta väestöä on tarjota palveluja myös sille. Esimerkiksi romanien lastenkoti tai päiväkerho voi ottaa myös muita lapsia hoitoon.*

Köyhyys on muuttuneesta luonteestaan huolimatta joukkomittainen ilmiö, joka edustaa yhteiskunnan rakenteellista ominaisuutta. Yhteiskuntaan sisältyy mekanismeja, jotka luovat taloudellista eriarvoisuutta, ellei niiden vaikutuksia hillitä. Nykyisin taloudellisen toimeentulon ja sosiaalisten ongelmien kannalta keskeiseksi on muodostunut niiden tekijöiden joukko, joka rajoittaa osallistumista tuotantoelämään tai estää sen kokonaan, kuten esimerkiksi koulutuksen puutteellisuus romanien osalta. Ongelman helpottaminen edellyttää puuttumista turhautumia aiheuttaviin rakenteellisiin ominaispiirteisiin. Yhteiskunnalliset mekanismit toimivat myös alistavasti. *Michel Foucault ja Thomas Szasz* kuvaavat miten keskiaikaiset viranomaispiirit rankaisivat köyhiä, sairaita ja kulkureita varoittavina esimerkeinä. Myös oman aikamme yhteiskunnasta löytyy samanlaisia piirteitä. Artikkelissaan ”The Uses of

¹³⁶ Välimäki, Sari: Romanivanhusten elinoloista Suomessa, Stakesin Aiheita 38/1997, 10.

Poverty” *Herbert J. Gans* osoittaa kolmesta muotoa, joilla köyhyyttä hyödynnetään. Keskeisimmät näistä ovat seuraavat¹³⁷:

- 1) Köyhyyden esiintyminen varmistaa sen, että epämieluisat työt tulevat tehtyä. (Romanit eivät aina suostu tekemään kaikkia niitä töitä, joita viranomaiset heille osoittavat esimerkiksi romanasun takia epäsovivan työn vuoksi, ja tämä loukkaa valtaväestöä.)
- 2) Köyhät luovat työpaikkoja palvelu- ja suojelualoille. (Asunto- ja sosiaaliviranomaiset, kouluviranomaiset, jne.)
- 3) Köyhät stabiloivat markkinoita ostamalla ne epäkurantit tavarat, jotka eivät kelpaa muille. (Romanija ei päästetä kaikkiin palvelupisteisiin ja heitä vaihdetaan potentiaalisina varkaina).
- 4) Vallan puutteen johdosta köyhät tarjoavat mahdollisuuden erilaisille yhteiskunnallisille kokeiluille. (Romanien henkilörekisterin pelko).
- 5) Köyhät pönkittävät parempiosaisten itsetuntoa ja statusta. (Median osuus on tärkeä. Leimataan koko romaniväestö jonkun romanin tekemän rikoksen takia).
- 6) Köyhät kritiikin kohteena auttavat pönkittämään vallitsevien normien legitimitä. (Haetaan itsestä myönteiset ja Toisesta kielteiset seikat).

Köyhät ovat muuttuneet enemmistöstä vähemmistöksi, mutta yhä edelleen yhteiskunnassa rakenteelliset seikat ylläpitävät ainakin suhteellista köyhyyttä.

Maaliskuussa 1998 tehty perusturvauudistus koski toimeentulotukea, asumistukea, työttömyysturvaa sekä opintotukea. Toimeentulotuen saajien määrän kasvu haluttiin katkaista ja kääntää kehitys alenvalle uralle. Tavoitteena oli myös pysäyttää toimeentulotukimenojen kasvu ja saada asiakkuuden kesto lyhenemään. Haluttiin myös lisätä palkkatyön kannustavuutta sekä tuensaajien omia ponnisteluja asumismenojensa hillitsemiseksi. Toimeentulotuen saajien määrä vähenikin merkittävästi, 12,8 % kuukausitasolla. Merkittävintä asiakasmäärän aleneminen oli yhden ja kahden huoltajan lapsiperheissä. Vähennys oli sitä suurempi, mitä monilapsisemmista perheistä oli kysymys. Runsas neljännes toimeentulotuen asiakkaista oli ns. pysyväisasiakkaita. Uudistuksessa leikattiin lapsiperheiden normia, luotiin asumismenojen 7 %:n omavastuuosuus ja toisaalta parannettiin hieman työmarkkinatukea ja asumistukea, viimeksi mainittua etenkin yksinäisten ja lapsettomien kohdalla. Näiden uudistusten kokonaisvaikutus oli negatiivinen niiden kotitalouksien osalta, jotka edelleen saivat toimeentulotukea. He menettivät. Reformi siirsi painopistettä toimeentulotuesta ns. ensisijaisuuksiin, mikä olikin tavoitteena. Useampilapsisten perheiden kohdalla tulojen menetys saattoi olla merkittävä. Asumistuen osittainen uudistaminen koitui yksinäisten ja lapsettomien pariskuntien eduksi.¹³⁸

¹³⁷ Urponen, Kyösti: Sosiaalityön yhteiskunnalliset haasteet, kirjoitus Sosiaalityön vuosikirjassa 1982, 11.

Romaniperheet ovat valtaväestöä yleisemmin lapsiperheitä, joten edellämainittu toimeentulotuen ja muiden tukien uudistus on pienentänyt romanien saamaa yhteiskunnan tukea.

4.5. Sosiaali ja terveystalvet

Romaniväestön oikeuksia sosiaali- ja terveydenhuollossa voidaan edistää samoin yleisin yhteiskuntapoliittisin keinoin kuin valtaväestönkin oikeuksia: lainsäädännön, hallinnon, suunnittelun ja taloudellisten tukitoimien avulla.

Suomessa tasa-arvoinen kohtelu sosiaaliturvajärjestelmässä on toteutettu Hallitusmuodon 5 §:n yhdenvertaisuussäännöksellä. Pykälä sisältää myös syrjinnän kiellon, jonka mukaisesti ketään ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eriarvoiseen asemaan esimerkiksi sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Edellä esitetty ei kuitenkaan viittaa mihinkään yksittäiseen lakiin, vaan se sisältää yleisemmän lainsäätäjään kohdistuvan velvoitteen lainsäädännön kehittämiseksi.

Hallitusmuodon 15 a §:ään on koottu keskeiset sosiaaliturvaan liittyvät perusoikeussäännökset. Pykälän 1 momentin mukaisesti jokaiselle, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, tulee taata oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tällaiseen tukeen kuuluu esimerkiksi terveyden ja elinkyvyn säilyttämisen kannalta välttämättömän asumisen ja ravinnon järjestäminen.

Pykälän 2 momentin mukaisesti lailla taataan jokaiselle oikeus perustoimeentulon turvaan. Työttömyys, sairaus, työkyvyttömyys, vanhuus, lapsen syntymä ja huoltajan menetys ovat sellaisia tyypillisiä tilanteita, joissa yksilön toimeentulon mahdollisuudet ovat heikentyneet. Pykälän 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet. Julkisen vallan on säännöksen mukaan huolehdittava niiden saatavuudesta.

Velvollisuus järjestää kunnassa asuville riittävät talvet mm. terveys- ja sosiaalitalveluiden osalta on Suomessa julkista sektoria edustavalla kunnalla, jolla on oikeus kerätä veroja toimintansa rahoittamiseksi. Sekä perusterveydenhoito että erikoissairaanhoidto on pääosin hoidettu kunnan tarjoamina talveluina.

¹³⁸ Stakesin tiedote Nro 24/1999, 16.2.1999.

Suomen sosiaaliturva perustuu suurelta osin asumiseen. Kaikilla Suomessa pysyvästi asuvilla on yksilöllinen oikeus asumiseen perustuviin sosiaaliturvaetuuksiin. Asumiseen perustuvaan turvaan kuuluvat mm. sairausvakuutus siihen kuuluvine vanhempainetuksineen, äitiysavustus, lapsilisä, kansaneläkevakuutus, vammaisetuudet, suuri osa kuntoutuksesta, työttömyysetuudet sekä yleinen terveyden- ja sairaanhoito. Tyttömyyspäivärahassa vaaditaan Suomessa asumisen lisäksi työedellytyksen täyttymistä. Yksinomaan työskentelyperusteista sosiaaliturvaa on työeläkelainsäädäntö sekä tapaturma- ja ammatitautivakuutus.

Sosiaaliturva lähtee yksilökohtaisesta oikeudesta etuuteen. Perheenhuoltajan asema ei pääsääntöisesti vaikuta perheenjäsenten sosiaaliturvaan.

Sosiaali- ja terveystalveluissa tulee ottaa huomioon romanien oma kulttuuri ja kieli, kuten perustuslakiuudistuksessa todetaan. Kuitenkin hoito- ja hoivatyö sekä avo- että laitoshoidossa tapahtuu valtaväestön ehdoilla. Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtiosuudesta (1150/96) ei tunne romaneja. Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä ei ole säännöksiä, jotka velvoittavat viranomaisia järjestämään palveluja nimenomaisesti romanikielillä. Romanikieltä ei sosiaali- ja terveystalveluissa käytetä eivätkä kaikki romanitkaan sitä hallitse, mutta perustuslain hengen mukaista olisi sen käyttö mikäli romanit sitä haluavat.

Romanikielisten palvelujen suunnittelu ja rahoitus kunnissa on tekemättä. Sivistysvaliokunnan mietinnössä n:o 9/1993 vp todetaan valtion tehtäväksi vähemmistöjen kielellisestä moninaisuudesta huolehtiminen. Tässä tehtävässä vastuu syrjäytymisen estämisestä ja vähemmistöjen kulttuurista on opetusministeriöllä, sosiaali- ja terveysministeriöllä¹³⁹ ja työministeriöllä.

Romanikieltä osaavien sosiaali- ja terveystalvan henkilöiden kouluttaminen on sekä STM:n, OPM:n että työministeriön vastuulla. Romaniväestön palvelujen laadun parantamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi romaninuoria ja aikuisia tulee ottaa sosiaali- ja terveystalvan koulutukseen entistä enemmän. Tähän mennessä on romaneille järjestetty lähihoitajakursseja ammatillisena työllisyyskoulutuksena. Parempi vaihtoehto on, että romanit osallistuvat muiden oppilaiden kanssa yhdessä samoille kursseille. Kurssien järjestäjien tulee tuntea romanikulttuuria, jotta etukäteen voidaan välttää ongelmia esimerkiksi eri-ikäisten romanioppilaiden opetuksessa.

Romanikulttuuriin kuuluu voimakas perheen tuki ja turva. Romanivanhuksia koskevassa tutkimuksessa 81 %:lla kysymykseen vastanneista romanivanhuksista auttajana oli lähiomainen, tytär tai lapset

¹³⁹ K 4/1997 vp, 335.

yleensä. Myös aviopuoliso mainittiin, harvemmin poika. Myös lapsenlapsilta ja lapsien puolisoilta tai sisaruksilta sekä naapureilta ja ystäviltä saatiin apua. Muista avun antajista mainittiin useimmin kunnallinen kodinhoitaja, joka auttoi yhtä usein kuin naapuri tai ystävä eli noin yhtä kymmenestä romani-vanhuksesta. Myös seurakunta ja yksityiset palvelujen tuottajat ovat auttamassa. Yleisimmät auttajat ovat kuitenkin lähimaiset. Kunnallista kotiapua olisi valmis vastaanottamaan tarvittaessa lähes joka kolmas.¹⁴⁰

Romanien asiointiin sosiaali- ja terveyspalvelujen saamiseksi liittyy arkuus tuoda esille tietämättömyyttä valtaväestön tavoista. Asiointitilanteessa tilanteen jännitys vaikuttaa kielteisesti asiaan, ellei ammattihenkilöstö osaa suhtautua romaneihin ystävällisesti ja asiallisesti. Ei ainoastaan viranhaltijoiden kapulakieli vaan myös sosiaali- ja terveydenhuollon rakenne edustaa romaneille aivan vierasta maailmaa niin tavoiltaan kuin arvoiltaan. Romanin on vaikea hahmottaa virka- ja hallintokoneistoa ja omia mahdollisuuksiaan vaikuttaa tässä hänelle sekavassa byrokratiassa. Palvelujen hakemisprosessissa tulee esille vielä kirjoitus- ja lukutaidon vaje. Varsinkin kirjoittaminen tuottaa vaikeuksia romaneille. Tässä mielessä esimerkiksi toimeentulotuen kirjallinen hakemismenettely tuottaa vaikeuksia romaneille ja on huonompi ratkaisu kuin suullinen menettely. Romaneilla ei aina ole tietoa siitä, mitä sosiaali- ja terveyspalveluja on saatavilla ja mistä ja miten niitä haetaan. Palvelujärjestelmän kokonaisuus jää hahmottumatta ja se koetaan vaikeaselkoiseksi. Usein arkuus ja pelko saavat aikaan tilanteen kärjistymisen viranhaltijan ja romanin välillä.

4.5.1. Romanilasten päivähoito ja esiopetus

Päivähoito

Romanit ovat Suomen kansalaisia ja siten myös heillä on oikeus samaan koulutukseen kuin valtaväestölläkin. Kulttuuriset eroavuudet ja ennakkoluulot aiheuttavat vielä nykyäänkin mm. peruskoulussa oleville lapsille ja nuorille paineita, jotka lopulta saattavat johtaa koulunkäynnin keskeyttämiseen. Vanhempien romaneiden koulunkäyntivalmius on usein puutteellista, koska heillä kirjoitus- ja lukutaito saattavat puuttua koulutaustansa takia kokonaan. Lapsille olisikin jo varhaisessa vaiheessa tarjottava se kielellinen ja sosiaalinen perusta, jota myöhempi eläminen vaatii. Tällöin varmistettaisiin yksilöiden välinen mahdollisuuksien tasa-arvo peruskoulua aloitettaessa.

¹⁴⁰ Välimäki, Sari: mainittu, 25.

Romaniasiaain neuvottelukunta totesi 1970-luvun lopulla (silloinen mustalaisasiaain neuvottelukunta), että päiväkodilla on suuri merkitys romanilapsen kehitykseen ja että romanilasten osallistumista päiväkotitoimintaan tulee pyrkiä edistämään silloinkin, kun hoidolliset tarpeet eivät sitä edellytä, ainakin kahtena koulunkäyntiä edeltävänä vuonna.

Vasta vuonna 1995 tuli voimaan *päivähoitoasetuksen muutos (1336/95)*, joka antoi juridisen perustan romanilasten päivähoidolle. Asetus edellyttää, että suomen-, ruotsin-, saamen-, romanin-, viittoma-kieli ja maahanmuuttajien lasten oma kieli ja kulttuuri otetaan huomioon ja sitä tuetaan päivähoidossa yhteistyössä tämän kulttuurin edustajien kanssa. Uusi asetus ei käytännössä ole vielä aiheuttanut toimenpiteitä kunnissa tai lisännyt romaniväestön ja päiväkotien yhteistyötä.¹⁴¹ Lasten päivähoitohenkilökunnan koulutuksessa ei romanikulttuurin asiantuntemusta ole olemassa eikä yhteistyötä romanien kanssa ole painotettu. Arvion mukaan romanilapsia on päivähoidossa ja esikoulussa suhteellisesti ottaen vähemmän kuin muita lapsia. Romanikielen ja -kulttuurin huomioonottaminen varhaiskasvatuksessa vähentää ennakkoluuloja tuodessaan oikeata tietoa kouluihin ja päiväkoteihin. Myös romanikotien koulumyönteisyys ja romanilasten sopeutuminen kouluun lisääntyisi. Päiväkodin tulee rohkaista romanikoteja ottamaan yhteyttä päiväkotiin lasten hoidon aloittamiseksi ja kehittämiseksi.

*Kiertävä yhdistetty romanikulttuurin opettaja ja koulunkäyntiavustaja kunnassa on yksi vaihtoehto. Hän voi kiertää päiväkodeissa ja peruskoulussa kertomassa romanikulttuurista, opettamassa romanikieltä romanilapsille, leikkimässä, laulamassa ja tarinoimassa.*¹⁴²

STM:n varhaiskasvatustyöryhmän näkemyksen mukaan uuden *romanikulttuurin ohjaajan ammattitutkinnon suorittanut henkilö voisi toimia kulttuuritulkkina, romanikielen opettajana ja yhdyshenkilönä päivähoidon ja vanhempien välillä varhaiskasvatuksen kentässä. Ohjaaja voisi myös kouluttaa päivähoidon henkilöstöä kohtaamaan romanikulttuurin jäseniä.*¹⁴³

Ihmisen kehityksen ensimmäiset vuodet ovat sitä aikaa, johon myöhempi kehitys tukeutuu. Lasten päivähoidossa ja esikouluopetuksessa mm. laajennetaan lapsen sanavarastoa, tarjotaan valmiudet alkavaan koulunkäyntiin ja opetetaan sosiaalisia taitoja. Eli ne lapset, jotka ovat osallistuneet kodin ulkopuolella olevaan päivähoitoon tms. toimintaan, ovat etulyöntiasemassa kouluun siirryttäessä. Romaniväestössä suurimmat ongelmat koulutulokkailla on juuri suomenkielen hallinnassa ja koulunkäynnin säännöllisyydessä. Siksi *olisikin tärkeää, että romanilapsi osallistuisi mm. päivähoitoon ja sitä kautta hänen valmiutensa koulunkäyntiin kehittyisi.*

¹⁴¹ Varhaiskasvatustyöryhmän muistio, STM:n työryhmämuistioita 1999:4, 40.

¹⁴² Romanilapsen maailma, Sosiaali- ja terveyshallitus, Raportteja 29/1991, 32.

¹⁴³ Varhaiskasvatustyöryhmän muistio, mt., 40.

Romanikulttuurissa lasten hoitaminen on naiselle kunnia-asia. Lapsi kasvaa ympärillä olevaan kulttuuriin, tapoihin ja perinteisiin. Romanikulttuurista puuttuu ”koulutusperinne”¹⁴⁴. Oman koulutushistorian puuttumisen takia monelle romanivanhemmalle lasten motivoituminen koulunkäyntiin on vaikea tehtävä. Lisäksi koulun ja romanikulttuurin välillä saattaa olla joitakin arvostiritoja, jotka eivät tue romanilapsen koulunkäyntiä¹⁴⁵. Päiväkotien tavoitteissa on paljon sellaisia asioita, joita myös romanikulttuuri kunnioittaa, kuten hyvät tavat, vanhempien kunnioittaminen ja puhtaus.

Päivähoito ja esiopetus kuitenkin tarjoavat koulutuksellisen ja kielellisen perustan. Varhaiskasvatuksen merkitystä olisikin korostettava. Silloin *päivähoidon-, opettajan- ja lastentarhaopettakoulutus ovat avainasemassa. Myös siellä on opetuksen painopistettä siirrettävä kulttuurisen monimuotoisuuden suuntaan.*¹⁴⁶ *Monikulttuurinen edustus päiväkodissa auttaisi lapsia ymmärtämään ja arvostamaan erilaisuutta. Kenties myös romanikotien koulumyönteisyys ja romanilasten kouluun sopeutuminen siten lisääntyisi.* Kun opitaan arvostamaan erilaisuutta, osataan arvostaa myös itseä ja olla terveellä tavalla ylpeitä omista juurista.

Perhe on nähtävä kokonaisuutena, jolloin sen yksilön, lapsen, hyvinvointi riippuu perheen tilanteesta. *Lasta tuetaan parhaiten tukemalla perhettä.* Päivähoidon tehtävänä on tukea perheitä *kasvatustehtävissään*, samoin kuin lapsen kasvamista ja kehitystä ottaen huomioon perheen ja lapsen kulttuuritausta ja sen erityispiirteet, ja kunnioittaa perheen ja vanhempien kasvatuskäsitystä¹⁴⁷. Perhe nähdään ikään kuin keskiönä, johon voidaan kohdistaa tiettyjä tukitoimenpiteitä mm. varhaiskasvatuksen, koulun ja joukkotiedotuksen avulla. Tällaiset tukitoimenpiteet eivät kuitenkaan ole uhkana vanhemmille vanhemmuuden menettämisestä. Olisikin muistettava, että romanikodeissa tiedetään hyvin vähän esikoulun sisällöstä ja sen merkityksestä kouluun valmentautumisessa.

Pienen lapsen kehitys on myös kielellisen kehityksen aikaa. *Päivähoidon tulisikin tarjota myös vähemmistökuulttuurin omaavalle lapselle mahdollisuus oman kielen oppimiseen.* Kun pikkulapsi oppii puhumaan, ei ole kysymys pelkistä sanoista vaan myös niiden tarkoituksesta, maailmasta. Maailma järjestetään ja luokitellaan kielen avulla. Me kaikki saamme äidinkielen mukana värilliset silmälasit, jotka aluksi määräävät mitä näemme ympäröivästä maailmasta ja kuinka suhtaudumme siihen ja sen eri osiin. Lapsi oppii asettamaan rajoja ja alkaa tuntea yhteenkuuluvuutta oman ryhmänsä kanssa eli hän saa sosiaalisen identiteettinsä. Kieli toimii lapsella ajattelun, vaikuttamisen, tiedonhankinnan ja tiedon

¹⁴⁴ Välimäki, Sari:Koulutus,tie tasavertaiseen yhteiskunnalliseen asemaan- romaniprojekti Keski-Suomessa.1993,37.

¹⁴⁵ sama

¹⁴⁶ Romanilapsen maailma.Romanilasten päivähoitotyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 29/1991.s5.

¹⁴⁷ sama.Raija, Leponiemi.21.

välittämisen välineenä. Se toimii myös sosiaalisten suhteiden luomisen, ylläpitämisen ja tunteiden ilmaisemisen välineenä.¹⁴⁸

Päiväkodeissa tulee ottaa huomioon lasten etninen tausta ja kehittää yhteistyötä romanilasten vanhempien kanssa romanien oman kielen ja kulttuurin tukemiseksi päivähoidossa. Päiväkotien tulee ottaa romanilasten vanhemmat mukaan päiväkodin vanhempainneuvostoon ja rohkaista heitä esittämään asioita.

Päiväkotiin tulee palkata romanihenkilö töihin, koska ilman häntä romanilapsen jättäminen hoitoon on kuin lapsen jättäminen ajelehtivaan veneeseen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallisessa suunnitelmassa tulee huomioida romanien sosiaali- ja terveystalot yhtenä syrjäytymisen ehkäisymuotona.

Sosiaali- ja terveysministeriön sekä opetusministeriön tulee yhteistyössä toimia siten, että aikaisempaa enemmän romaneja voidaan kouluttaa sosiaali- ja terveysalan ammatteihin.

Sosiaali- ja terveysalan koulutuksessa tulee olla oma opetusjakso, jossa selvitetään romanikulttuurin erityispiirteitä.

Romaneille tulee järjestää yhteiskuntaopin yhteydessä informaatiota sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmästä.

Esiopetus

Romaniväestössä suurimmat ongelmat koulutulokkailla on juuri suomenkielen hallinnassa ja koulunkäynnin säännöllisyydessä. Siksi olisikin tärkeää, että romanilapsi osallistuisi esiopetukseen ja sitä kautta hänen valmiutensa koulunkäyntiin kehittyisi. Esikouluopetuksen on huomioitava opetussuunnitelmissaan myös romanikulttuuri.

On myös hyvin tärkeää tuottaa valtaväestön lapsille suomenkielistä kirjallisuutta romanikulttuurista. Koulussa saatetaan lukea kaukaisista alkuasukasheimoista ja eskimoista, mutta omaa yhteiskuntaa ei täysin tunneta.¹⁴⁹ Romanilapset joutuvat usein syrjinnän kohteiksi, koska heidän tapojaan ei tunneta. Kaikki vieras on aina outoa, eikä erilaisuutta osata arvostaa ilman tuntemusta. Suomalainen romanilapsi tarvitsee kipeästi kokemuksia, että hänen edustamansa oma kulttuuri on arvokasta ja hyväksyttävää.

Esikouluopetuksessa tulisi huomioida myös vammaiset edustajat. Vieläkään ei ole mahdollisuutta saada varhaiskasvatuksen materiaalia romanikulttuurista, joka huomioisi samalla lapsen ominaisuuden,

¹⁴⁸ sama. Inga, Selokoski.36-37.

¹⁴⁹ Inga Angersaari kirje Väinö Lindbergille toukokuussa 1999.

joka johtuu lapsen vamman laadusta. Suomessa ei ole esimerkiksi aineistoa romanikulttuurista sokeainpistekirjoituksella. Myöskään vammaisia romanilapsia ei koulumaailma ole huomionnut.

Suomesta puuttuu siis varhaiskasvatuksen materiaalia romanikulttuurista. Pitäisikin pikimmiten suunnitella laaja varhaiskasvatuksen yhtenäinen materiaalipaketti.¹⁵⁰

4.6. Romanivanhusten asema

Vanhuus ei ole pysyvä käsite, vaan se on sidoksissa aina tilanteeseen, aikaan ja paikkaan. Ympäröivä kulttuuri, historia, perimä ja sairaudet määräävät mikä kulloinkin on vanhuutta ja mikä ei. Ihmisten elinolojen parantuessa ja myös lääketieteen kehittyessä ihmisen elinikä on pidentynyt. Valtaväestön kohdalla 65-vuotias ei vielä ole vanhus, vaan nykyään alan tutkijat katsovat varsinaisen vanhuuden alkavan noin 80-vuotiaana. Sen sijaan romanikulttuurissa vanhuus tulee tavallaan aiemmin.

Vanhuus ei romaneille merkitse vain vuosia, vaan se saavutetaan muiden elinkausien jälkeen. Ihmisen elämä nähdään elämänkaaren sijasta ikään kuin nousevana tai kasvavana janana, jossa jokaisessa elämänvaiheessa pyritään täyttämään sen iän vaatimat odotukset esimerkiksi pukeutumisen ja käyttäytymisnormien avulla. Samanlainen elämän jatkuvuuden käsitys on joissakin muissakin kulttuureissa. Ympäröivä kulttuuri siis ikään kuin odottaa yksilöltä aina sen ikäiselle kuuluvaa toimintaa, joten ikään liittyy läheisesti myös vastuu. Romanikulttuurissa, toisin kuin valtakulttuurissa, vanhuutta ei pelätä, vaan se on kunniallinen ja tavoiteltava ominaisuus. Tavallaan kyse ei olekaan vanhuudesta, vaan ikään liittyvästä elämäkokemuksesta ja perinteiden hallitsemisesta. Romanivanhus on kulttuurin peruskivi. Vanhukset siirtävät viisauden, kokemukset ja kielen nuoremmalle sukupolvelle ja siten takaavat kulttuurin jatkumisen.

Asuminen

Sari Välimäen Romano Missiolle ja Keski-Suomen lääninhallitukselle tekemän kaksivuotisen projektin loppuraportin mukaan naisvanhuksista 3/4 elää yksin, kun miesvanhuksista vastaava osuus on hie-
man yli puolet¹⁵¹. Vanhukset hakeutuvat kuitenkin yleensä lähelle palveluja tai taajamia. Kyselyyn osallistuneista 3/4 asui joko kaupunkilähiössä tai kuntakeskuksessa.

¹⁵⁰ Sama.

¹⁵¹ Välimäki, Sari: Romanivanhusten elinoloista Suomessa. 1997,15.

Romanien yleisestä asuntotilanteesta on selvitys luvussa 4.3. ”Asumistarpeet ja asumispalvelut”. Valtaväestön ja romaniväestön tuloerot heijastuvat mm. vanhusten asumiseen. Erityislaeilla on pyritty takaamaan myös romaneille mahdollisimman hyvät asumisolot. Merkittävin uudistus tähän mennessä oli vuonna 1976-1981 voimassa ollut laki, jonka tavoitteena oli mm. saada romanien asunto-olot muun väestön kanssa samalle tasolle. Toteutus kuului kunnille. Lakiin liittyi myös ns. erityislainoja, joita voitiin myöntää sekä yksityiselle romanihenkilölle oman asunnon hankkimiseksi tai korjaamiseksi että kunnille vuokra-asuntojen hankkimiseksi tai korjaamiseksi romaniväestön käyttöön. Nykyään romaniväestön asuntoasioita hoidetaan valtion lainoittaman sosiaalisen aravavuokra-asuntokannan avulla. Kunnilla on myös mahdollisuus hakea ”hankintalainaa” vuokra-asuntojen hankkimiseksi olemassa olevasta asuntokannasta asunnottomille, pakolaisille ja romaneille, mutta valitettavasti tämä lainoitus ei ole kohdentunut romaniväestöön oletetulla tavalla (Aravalaki 1189/93). Suurin osa romanivanhuksista on riippuvainen kunnallisista aravavuokra-asunnoista. Myös asuminen romanilainalla (erityisasuntolaina) hankitussa omistusasunnossa on romaniväestön vanhuksilla yleistä.

Valtaväestön vanhuksista jopa 80% asuu omistusasunnossa. Tosin heistä useampi asuu maaseudulla, jossa asuminen on halvempaa kuin kaupungeissa.¹⁵² Yleisin nykyisessä asunnossa asumisaika oli kyselyn romanivanhuksilla 1-5 vuotta.¹⁵³ Ahtaasti asuminen on vanhuksilla yleisesti ottaen harvinaista. Se on kuitenkin yleisempää pienissä kunnissa kuin kaupungeissa.¹⁵⁴ Haastatteluun osallistuneiden romanivanhusten asunnot olivat myös varustetasoltaan hyviä. Esimerkiksi viemäri ja vesijohto oli kaikissa asunnoissa ja television omisti 73% kyselyyn osallistuneista vanhuksista.¹⁵⁵ Tyrkön mukaan (1991) asunnon puutteellinen taso on valtaväestön kohdalla yleensä yhdistetty iäkkäiden ja maaseudulla asuvien ihmisten ja heidän talouksiensa ongelmaksi.

Toimeentulo

Suomen vanhuspoliittinen tavoite- ja strategiatoimikunta teetti keväällä 1994 Suomen Gallupilla vanhuutta koskevan asenne- ja mielipidetutkimuksen ”Vanhusbarometrin”. Sen tulokset osoittivat, että suomalaisista enemmistö luokitteli vanhukset kohtuullisesti toimeentuleviksi. Toimeentulo halutaan säilyttää erilaisilla eläkejärjestelmillä ja julkisten palvelujen verkostoilla.

Romanien toimeentulo on aina ollut melko niukkaa. Romanit tekivät maaseudulla erilaisia töitä pääasiassa liittyen hevosten hoitoon ja käsitöihin. Teollistuminen toi joukkomuuton kaupunkiin. Kaupungissa monet romaniperheet joutuivat asumaan kaupungin laitamille ja ajautuivat lopulta köyhyyteen ja

¹⁵² Välimäki, Sari 1997, 16.

¹⁵³ Välimäki, Sari 1997, 16.

¹⁵⁴ Tyrkkö 1991, 51.

syрjäytymiseen. Myös nykyisin romaniperheen tulonlähteinä ovat usein avustukset kuten lapsilisät tai työmarkkinatuet. 1989 Uudenmaan läänissä tehdyssä tutkimuksessa ilmeni, että sen läänin romaniväestöstä sai toimeentulotukea jopa 2/3(Uudenmaan lääninhallitus. 1989).

Suomessa vanhusten toimeentulon perustana on eläketurva. Romanivanhusten toimeentulona onkin pääasiassa eläkkeet ja toimeentulotuki. Eläke koostuu usein työ- ja kansaneläkkeestä, romanivanhuk-silta kuitenkin usein työeläkkeet puuttuvat, joten ainoa tulonlähde on kansaneläke. Kansaneläkkeen tarkoitus on taata ihmisarvoinen vähimmäistoimeentulo työurasta riippumatta. Se millaisella toi-meentulolla yksilö kulloinkin tulee toimeen on subjektiivinen kokemus. Kansaneläkkeen pienuudesta johtuen romanivanhuksista lähes puolet elää toimeentulotuen varassa. Toimeentulolla on suora vaikutus asumiseen ja palvelujen hankkimiseen. Toimeentulolla on siten yhteys myös fyysisten ja sosiaalis-ten tarpeiden tyydytykseen. Se on edellytys myös vanhuksen itsenäisyydelle, omatoimisuudelle ja osit-tain myös turvallisuudelle.

Sosiaaliset verkostot ja kulttuuritietoisuus

Romanivanhukset halutaan pitää yhteisössä mahdollisimman pitkään, joten vanhainkoteihin ei vanhuk-sia mielellään haluta sijoittaa. Lähiomainen hoitaa vanhusta. Yleensä vanhukset ja lapset hoidetaan perheen ja suvun kesken. Vanhuksilla myös kunnallinen kodinhoitaja saattaa olla avun antaja. Vaikka kunnallinen palvelujärjestelmä on Suomessa kehittynyt hyvin ja sen palvelut kattaa laajan väestön, omaisapu koetaan yhä silti parhaaksi. Julkisen sektorin säästöistä johtuen se saattaa myös muotoutua ainoaksi avuksi vanhuksille. Kolmannen sektorin vapaaehtoistyö voi myös tarjota vaihtoehdon omai-savulle, tosin vapaaehtoistyöntekijöiden tulisi olla hyvin valveutuneita eri kulttuureista ja niiden toi-mintatavoista.

Koska vanhukset kokevat usein yksinäisyyttä, on muutamilla paikkakunnilla kuten esimerkiksi Helsin-gissä, Jyväskylässä ja Vantaalla järjestetty virkistyspäiviä palvelutalojen tai vanhusten palvelukeskus-ten yhteydessä. Virkistyspäivillä pyritään tiedottamaan myös muista kunnan vanhuspalveluista, sillä usein osallistumattomuuteen johtaa tiedon puute. Lukutaidottomille tiedon perille meno tulisikin var-mistaa myös suullisesti. Lisäksi tapahtumilla pyritään ylläpitämään ja lisäämään kontakteja muihin romanivanhuksiin.

Romanivanhuksilla on vielä paljon tietoa annettavana omasta kulttuuristaan. Tieto helpottaisi myös erityisesti sosiaali-ja terveydenhuollossa vanhustyössä työskentelevien työtä ja vapaaehtoistyötä teke

¹⁵⁵ Välimäki, Sari 1997,18-19.

viä. Romanit eivät ole olleet halukkaita antamaan tietoa omasta kulttuuristaan vasta kuin parin viime vuosikymmenen ajan. Taustalla on ollut ajatus haavoittuvuudesta: sitä vaikeampi on valtakulttuurien vahingoittaa vähemmistöjä mitä vähemmän he tietävät siitä. Vaikka tietoa tarjoavatkin nykyisin kirjastot ja erilaiset tutkimustulokset, paras tietolähde olisi kuitenkin vanhus itse. Saman kulttuurin jäsenet eivät aina toimi täysin samalla tavalla tilanteissa, vaan myös ihmisen yksilöllisyys on huomioitava.

Miten sitten säilyttää vanhukset osana muuta romaniyhteisöä, mukana ja jakamassa jokapäiväisiä kokemuksia arjessa? Yhtenä vaihtoehtona voisikin olla *paritalot tai soluasunnnot, joissa eri sukupolvet asuisivat rinnan*. Tuolloin vanhukset eivät enää kokisi tuntemaansa yksinäisyyttä, sillä eihän ole myöskään mitenkään harvinaista, että isovanhemmat huolehtisivat lapsenlapsistaan. Tällainen *yhteisöasuminen* voisikin tarjota vanhukselle virikkeellisyyttä ja turvallisuutta. Asumisyhteisö tulisi kokonaisuutena rakentaa siten, että myös vanhuksen olisi siinä helppo liikkua ja elää. Terveydelliset seikat tulisi huomioida, esimerkiksi romanivanhusten nivel- ja liikuntaelinsairaudet ja niiden tuomat rajoitteet. Tavaltaan edessä olisi paluu nykyisestä *laitoshoidosta vanhaan yhteisöhoitoon*, muotoon, jossa koko ihmisen elinaika syntymästä kuolemaan tulisi jälleen näkyväksi.

4.7. Romanien terveydenhuollon erityispiirteitä

Romanien heikko taloudellinen asema ja huonot asunto-olosuhteet ovat heijastuneet ja heijastuvat vieläkin vanhemman ja keskipolven terveydentilaan. Romanit ovat sairastaneet suhteellisesti enemmän kuin muu väestö ja heidän sairautensa ovat olleet vakavampia. Nykyäänkin romanit ovat heikosta työllisyystilanteestaan johtuen työterveyshuollon suhteen huonommassa asemassa kuin valtaväestö keskimäärin. Tämän seurauksena ehkäisevä terveydenhuolto heidän osaltaan paljolti puuttuu. Sairastutaan nuorena, koska romanien epäterveellinen ruokavalio ja liikunnan vähäisyys altistavat sairauksille. Romanit eivät halua mennä sairaalaan, vaan sairastavat mieluummin kotona.

Työterveydenhuollon puutteesta johtuen romaneille tulee terveyskeskuksissa järjestää ylimääräisiä terveystarkastuksia. Terveyskeskusten tulee antaa romaneille opastusta terveellisissä elintavoissa kuten oikeassa ruokavaliossa ja liikunnassa.

Jokaisessa kulttuurissa suhtaudutaan omalla tavalla sairauteen, terveyteen ja kuolemaan. Romanien ihmiskäsityksessä ihminen on ensisijaisesti osa perhettään, sukuaan ja yhteisöään, mikä puolestaan määrittää myös hänen suhtautumistaan terveyteen, sairastumiseen ja kuolemaan. Romani pitää itseään terveenä, jos hänen sairautensa tai vammansa ei vaikeuta hänen elämäänsä ratkaisevasti. Romanikult

tuurissa tuetaan sairastunutta ja hänen lähiomaisiaan eri tavoin. Turvallisen ilmapiirin luominen vaikuttaa myönteisesti sairauden selviytymisvaiheessa ja sillä lisätään potilaan omatoimisuutta toipumisvaiheessa.

Tavallisesti suku huolehtii itse sairaistaan ja vammaisistaan. Heitä ei sijoiteta mielellään laitoksiin. Aiemmin kun vanhus tuli niin huonoksi, ettei pystynyt enää kiertämään muun suvun mukana, hänelle etsittiin ”hoitokoti” joko romaneihin tai pääväestöön kuuluvan tuttavaperheen luota. Yleensä joku omainen jäi häntä hoitamaan. Sairaalle annettiin luonnosta saatavia parantavia aineita. Puhtaudesta pidettiin tarkkaa huolta.

Romanit rinnastavat psyykkiset sairaudet yleensä muihin sairauksiin eikä niitä pidetä leimaavina. Sairaille itselleen ne tosin saattavat tulla kipeiksi ongelmiksi. Psykiatrisessa hoitosuhteessa eri kulttuurien kohtaaminen voi aiheuttaa ongelmia. Psykkisen häiriön taustalla on usein henkilön vieraantuminen sosiaalisesta ja kulttuurisesta yhteisöstään. Psykkisistä häiriöistä kärsivät monet nuoret, jotka ovat pudonneet kahden kulttuurin väliin eivätkä ole pystyneet turvallisesti identifioitumaan kumpaankaan.

Romanien terveydenhuollossa tulee kiinnittää huomiota myös vammaisten varhaishoitoon. Jotkut romanivanhemmat, jotka hoitavat vammaista lastaan kotona, eivät ehkä osaa antaa lapselle riittävästi virikkeitä. Sairaalan lapsen vanhemmille tulisi jo neuvolassa kertoa esimerkiksi harjaantumiskoulujen, kuten kuulo- ja näkövammaistenkoulujen merkityksestä.

Romanien mielestä hyvä hoitaja on ammattitaitoinen, yhteistyökykyinen ja ystävällinen. Hoitaja tulee hyvin toimeen romanien kanssa olemalla lämmin ja avoin. Romanit toivovat, että heidän kulttuuri- taustansa otetaan hoidossa huomioon. Niinpä hoitaja tarvitsee oikeaa tietoa oikean asenteen saavuttamiseksi. Moni hoitaja on oman tietämättömyytensä vuoksi arka lähestymään romanipotilasta.¹⁵⁶

Terveydenhuollon koulutukseen tulisi sisällyttää asiallista tietoa etnisistä vähemmistöistä. Romani- kulttuurin piirteitä tulisi tässä koulutuksessa käsitellä läpäisyperiaatteella sopivissa yhteyksissä.

Romanien puhtaus- ja häveliäisyystavat sekä suvun ja perheen merkitys saattavat aiheuttaa hämmennystä ja ongelmia. Ongelmatilanteista tulisi puhua suoraan romanien kanssa.

¹⁵⁶ Romani ja terveystalvet, opas terveydenhuollon ammattilaisille, opetushallitus, sosiaali- ja terveysministeriö, 1998 Helsinki.

Romanit eivät käytä terveystalvveluita yhtä yleisesti kuin valtaväestö. He ovat aiemmin suhtautuneet terveydenhuoltoalvveluihin jopa torjuvasti osittain tiedonpuutteen vuoksi. Terveysteskkukseen mentäessä saattaa *usein riittää pelkkä keskustelu sairaanhoitajan kanssa*. Monesti potilaan huoli on suurempi kuin sairaus. Lääkärille saatetaan kertoa samalla kertaa kaikkien perheenjäsenten vaivat. Koska potilasaika on tarkoitettu vain yhdelle henkilölle, siitä olisi hyvä mainita jo aikaa varattaessa tai varata hänelle *pidempi potilasaika*. Samalla olisi hyvä korostaa, että sovitusta ajasta tulisi pitää kiinni. Moni romani ei mielellään mene vastaanotolle yksin. Mukana saattaa olla useampia saattajia, joista yksi on puhemiehenä. Lääkkeitä määrättäessä on hyvä tarkkaan kertoa *lääkkeen annostelu*, koska etenkin vanhemmat romanit eivät aina lue annosteluohjeita ja ottavat lääkkeitä epäsäännöllisesti. Lääkekuuri saatetaan lopettaa heti oireiden hävittyä.

Romaninuoret eivät puhu sukupuolisuuteen liittyvistä asioista vanhempiensa kanssa. *Kouluterveydenhoitaja voisi toimia yhdyshenkilönä romaninuorten ja opettajien välillä murrosikään kuuluvissa asioissa, koska häveliäisyysäännöt pätevät vain romanien kesken ja nuoret voivat puhua sukupuolisuuteen kuuluvista asioista pääväestöön kuuluvan terveydenhoitajan kanssa*.

Äitiys- ja lastenneuvoloiden kokemusten perusteella romanit käyttävät neuvolalvveluja vähemmän kuin pääväestö. Romanit eivät osaa hakeutua neuvolalvvelujen piiriin, koska eivät tiedä riittävästi niiden merkityksestä. Raskaana oleva romaniäiti saattaa käydä neuvolassa epäsäännöllisesti, ehkä vasta raskauden loppupuolella. Vaikka raskaudesta ei puhuta vanhemman romanin aikana, ammatti-ihmisen kanssa voidaan neuvolassa puhua avoimesti.

Romanit tulee saada neuvolalvvelujen piiriin nykyistä paremmin. Terveystenhuollon tulee antaa oikeata informaatiota romaniperheille esimerkiksi romanijärjestöjen kautta. Romaniäidille olisi hyvä kertoa terveydenhoidon ja ruokavalion merkityksestä raskauden aikana sekä neuvoa välttämään turhaa fyysistä rasitusta.

Romaniäiti saattaa tulla lastenneuvolaan kaikkien lapsiensa kanssa ja hän toivoo, että lapset tarkastettaisiin ja hoidettaisiin samalla käynnillä. Sovitusta neuvola-ajasta ei ehkä pidetä kiinni. *Jos neuvola ei voi ottaa romaniäitiä vastaan myöhästymisen vuoksi, kannattaa seuraava aika sopia mahdollisimman lähelle. Jos uusi aika on vasta kuukausien päässä, se saattaa unohtua. Lastenneuvolassa pitäisi huolehtia, että romanilapset rokotetaan säännöllisesti*.

Romanien synnytyksessä voi olla mukana joku toinen nuori nainen tai oma mies. Sairaalassa äitiä ja lasta käyvät katsomassa oma mies ja nuoret romanit. Aiemmin oli tavallista, että kun äiti kotiutui vas

tasyntyneen kanssa, hänellä oli aina apulainen, oma mies tai ystävä, joka hoiti keittiöaskareet ja toi ruoan ja juoman äidille valmiina. Tapaa noudatetaan vieläkin monissa perheissä.

Romani on yleensä vakavasti sairas, ennen kuin hän hakeutuu sairaalaan. Iso laitos koetaan ahdistavana ja usein sairaalaan on liittynyt epämiellyttäviä kokemuksia. Voidaan pelätä tartuntaakin ja lisäksi romanit joutuvat siellä eroon perheestään. Ehkä eniten sairaaloissa hämmästellään *romanivierailijoiden runsautta potilaan luona*. Romanit pitävät itsestään selvänä, että sairasta mennään katsomaan suurella joukolla pitkienkin matkojen päästä. *Sairas tuntee, ettei hän ole yksin*. Potilaan luona on usein ainakin yksi läheinen. Vaikka potilaan kunto olisi niin huono, ettei häntä päästä tervehtimään, romaneja saattaa olla sairaalan käytävillä, kahvioissa ja parkkipaikoilla. Näin halutaan tukea omaisia ja osoittaa myötätuntoa.

Jotta mut potilaat eivät häiriintyisi romanipotilaan monista vieraista, hänet kannattaa sijoittaa yhden tai kahden hengen huoneeseen, jos se on mahdollista eikä potilaalla itsellään ole mitään sitä vastaan. On eduksi, jos huone on lähellä osaston sisäänkäyntiä, ettei vierailijoista aiheudu kohtuutonta haittaa sairaalan muulle toiminnalle.

Romani ja terveyspalvelut kirjanen on opas terveydenhuollon ammattilaisille. Sen on vuonna 1998 julkaissut opetushallitus yhdessä sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimivan Romaniasiain neuvottelukunnan kanssa. Opas kertoo tavallisista tilanteista, joissa romanit ja terveydenhuolto kohtaavat. Se tarjoaa ehdotuksia siitä, miten missäkin tilanteessa tulisi menetellä.

4.8. Romanien syrjintä

4.8.1. Yleistä syrjinnästä ja luottamuksesta

Väestön muuttoliike, ihmisten muuttaminen paikasta toiseen on tuhansien vuosien ajan vaikuttanut yksilöiden, ryhmien ja kansojen elämään. Näin on myös tämän päivän Euroopassa, jossa uusnationalismi saa aikaan väestön muuttoliikkeitä pakon sanelemana. Ihmiset joutuvat vuorovaikutukseen *Toisen* kanssa ja heille syntyy mielikuvat, uskomukset ja arviot tuosta Toisesta. Niiden tuloksena hahmotetaan strategiaa kanssakäymiselle ja suhtautumiselle tuohon Toiseen. Toiseen liitetyt luonteenpiirteet heijastavat *Itsen* vastakkaisia luonteenpiirteitä. Esimerkiksi Britannian siirtomaapolitiikka perustui

brittiläisen valkoisen miehen herruuteen ja erinomaisuuteen. Kuitenkin Toista ei ole luotu vain kansallistalvian ulkopuolelle, vaan myös sen sisäpuolelle, esimerkkinä romanit ja juutalaiset.¹⁵⁷

Hallitusmuotomme 5 §:ssä on yleinen syrjintäkielto, jonka kriminalisointi rikoslain 11 § 9 momentissa toteaa, että jos virkatoimissa tai muuten asiakkaiden parissa työskentelevä henkilö ei kohtele kaikkia tasaveroisesti rodun, alkuperän, ihonvärin, kielen, sukupuolen, uskonnon tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi, hänet on tuomittava sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Rikoslain 47 § 3 momentissa säädetään työsyryjinnästä.

Perustuslakiuudistuksen yhteydessä 1995 todetaan kansalaisten perusoikeuksista 14 § 2 momentissa: ”Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.” Päivähoitoasetuksen muutos tuli voimaan 1.1.1995 ja sen mukaan lasten päivähoitosta annetussa laissa asetettuihin kasvatustavoitteisiin lisättiin muun muassa romanien oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä romanikulttuurin edustajien kanssa. Kumpikaan näistä oikeuksista ei vielä ole toteutunut kaikessa laajuudessaan, vaan on jäänyt odottamaan toteutustaan.

Suomi on ratifioinut kaksi merkittävää kansainvälistä vähemmistöjen oikeuksia turvaavaa sopimusta. Ensimmäinen niistä oli Euroopan neuvoston alueellisia vähemmistökieliä koskeva sopimus, joka tuli voimaan vuoden 1998 maaliskussa. Suomi nimesi romanikielen perinteiseksi ei-alueelliseksi vähemmistökieleksi. Toinen Suomen 1995 allekirjoittama romaniväestön kannalta tärkeä sopimus on Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus, joka tuli voimaan helmikuussa 1998. Suomi nimesi romaniväestön ja saamelaiset perinteisiksi vähemmistöiksi.¹⁵⁸ Näistä laeista on selvitys luvussa 1.4.

Romaneille lain ja sopimusten tarjoama suoja on tosiasiallisesti riittämätön, sillä käytännössä romanit kokevat laajamittaista syrjintää jokapäiväisissä elämäntilanteissa. Kulttuurin erityispiirteisiin pitäytyminen johtaa käytännössä usein syrjintään ja kommunikaatiovaikeuksiin viranomaisten kanssa. Romaninaisten pitäytyminen perinteisessä pukeutumistavassa johtaa usein syrjintään muun muassa työhönnotossa sekä myös rasistisiin reaktioihin julkisilla paikoilla liikuttaessa. Romaninaisten voidaan katsoa kokevan ns. *kaksoissyryjintää* sekä sukupuolensa että etnisen taustansa ja siihen liittyvän kulttuurisidonnaisen pukeutumisen vuoksi. Kulttuurin olennaisten elementtien säilyttäminen edellyttäisi monikulttuurisen asenneilmaston laajaa yhteiskunnallista omaksumista, eikä Suomi ole vielä ollut tähän kypsä.

¹⁵⁷ Miles, Robert: Rasismi, Jyväskylä 1994, 25 ja 62.

Lainsäädäntöasioita valmisteltaessa ja eduskunnan valiokuntakäsittelyn aikana on useimmiten romaniväestön mielipiteitä kuultu. Kuuleminen on tapahtunut eri tavoin, mutta yleensä Romaniasiaan neuvottelukunnan kautta.

Perusoikeusuudistuksen syrjinnän kieltävä säännös (5 §) ja romaniväestön oman kielen ja kulttuurin turvaava säännös (14 §) ovat selvästi vahvistaneet vähemmistöjen asemaa. Laki on kuitenkin ollut voimassa vasta 1.8.1995 lähtien, joten sen todellisia vaikutuksia ei vielä voida arvioida. Romaniväestön edustajien vastaus syrjinnästä on, että periaatteessa lain tasolla on suoja syrjintää vastaan, mutta käytännössä suoja ei toimi. Suurimpina ongelmina ovat edelleen yksittäisten romanien kohtaama syrjintä, jota ei useimmiten raportoida ja joka ei näy tilastoissa. Romanit kohtaavat syrjintää myös viranomaisissa, jossa se ilmenee palvelu- ja neuvontahaluttomuutena. Syrjintä näkyy myös sisäänpääsyn eväämisinä mm. kauppoihin, ravintoloihin, partureihin, hotelleihin ja yleisille lomavietto- ja leirintä-alueille. Oikeudenkäynneissä käsitellyt muutamat syrjintätapaukset eivät kerro ongelman koko laajuutta.

Usein voimme luokitella romanien kokeman syrjinnän sellaisen käsitteen alle kuin ”*syrjivä käytäntö*”, jolla tarkoitetaan kaikkia niitä tapauksia, joissa tietyn ryhmän osoitetaan jäävän paitsi voimavaroista ja palveluksista tai olevan epätasaisesti edustettuna luokkasuhteiden hierarkiassa. Esimerkiksi *romanit ovat yliedustettuna työttömien joukossa ja romanilapset tarkkailuluokilla tai muilla erityisluokilla koulussa*. Syrjivän käytännön olemassaolo on eriarvoisuutta yhteiskunnan edustuksellisuudessa tai palkintojen jaossa ja se edellyttää, että on olemassa päätöksiä ja prosesseja, jotka syrjivät toisia. Se edellyttää myös niukkuutta: syrjivät ja ulkopuolelle sulkevat toimet edellyttävät, että on tarve kohdentaa niukkoja voimavaroja ja palveluita. Kun on vähän asuntoja, on luotava kriteerit, joilla ihmisten arvo ja sopivuus punnitaan asukasvalinnoissa. Tällaiset syrjivän käytännön toimet eivät aina johdu ihonvärin merkityksellistämistä ja kielteisten merkitysten liittämistä siihen, vaan esimerkiksi korkea työttömyys tai lasten heikko koulumenestys voi johtua, ei niinkään tarkoituksellisesta syrjinnästä, jonka perustana olisi ruumiillisten piirteiden merkityksellistäminen, vaan se voi johtua heikosta koulutustasosta tai vanhempien heikosta koulutuksen arvostuksesta. Syrjivän käytännön takana voi kuitenkin olla myös rasismi.¹⁵⁹

¹⁵⁸ STM:n antama lausunto Ulkoasiainministeriölle 210/04/98.

¹⁵⁹ Miles, Robert: Rasismi, Jyväskylä 1994, 114-115.

Syrjivän käytännön käsite viittaa sekä tahallisiin tekoihin että tahattomiin seurauksiin, jotka luovat *eriarvoisuuden rakenteita*. Sekä teot että niiden seuraukset estävät yksilöitä saamasta joitakin palveluita tai asemia, tai ne johtavat heidän yliedustukseensa jossakin kielteisesti arvostetussa kategoriassa, kuten esimerkiksi poliisin tarkastusten kohteeksi joutumisessa. Mukana on sekä laskelmoituja yrityksiä saada aikaan eriarvoisuutta että sellaisten päätösten ja tekojen vyyhti, jotka tekijöiden tietämättä tuottavat eriarvoisuutta. Jotta voisimme tässä yhteydessä puhua *rasismista*, teko edellyttää rodullistamisen prosessia, jonka yhteydessä tietylle rodulle annetaan kielteiset ja omalle rodulle myönteiset merkitykset. Rasismia voi esiintyä missä tahansa ympäristöissä: yliopistoissa, tehtaissa ja toimistoissa. Työväenluokassa esiintyvät rasismien ilmenemiset selitetään työväenluokan saamalla kielteisillä kokemuksilla kapitalistisesta tuotantotavasta. Osa työväenluokasta saattaa nähdä toisen 'rodun' oman itsensä kilpailijaksi kamppailtaessa niukoista työpaikoista, asunnoista tai sosiaalipalveluista. Johtopäätöksenä on, että ongelmat voidaan ratkaista sulkemalla Toinen ulkopuolelle.¹⁶⁰

*Romaniasiaain neuvottelukunnan käsitys on, että Suomen lainsäädännön voidaan katsoa muodollisesti tarjoavan riittävät oikeusturvatakeet etnistä syrjintää vastaan. Kuitenkin tosiasiasa lain tarjoama suoja on riittämätön, sillä romanit kokevat syrjintää käytännössä päivittäin. Romaneilla on huonoja kokemuksia poliisin ja oikeuslaitoksen asenteellisuudesta. Tämä puolestaan on heikentänyt romanien luottamusta kyseisiin instituutioihin aiheuttaen sen, ettei aina tehdä rikosilmoitusta syrjintä- ja rasismirikosten johdosta.*¹⁶¹

Romaniasiaain neuvottelukunnan näkemyksen mukaan täyden ja tehokkaan tasa-arvon toteutuminen talous- ja yhteiskuntaelämän sekä poliittisen elämän ja kulttuurielämän aloilla romaneiden ja valtaväestön välillä ei voida sanoa vielä toteutuneen puiteyleissopimuksen artikla 4:n edellyttämällä tavalla, vaikka edistymistä onkin tapahtunut. Esimerkiksi romaniväestön koulutusyksikön vuonna 1995 tekemän kartoituksen mukaan romanien työllisyystilanne on erittäin vaikea: peräti 56 % vastanneista oli työttömiä.

Syrjinnästä Suomen raportti *Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen* osalta (SopS 1-2/1998) toteaa, että Suomen lainsäädännön voidaan katsoa muodollisesti tarjoavan riittävät oikeusturvatakeet syrjinnän estämiseksi (hallitusmuoto 5 § ja rikoslaki 9 §). Suomen raportissaakin todetaan, että *tosiasiallisesti lain antama suoja ei ole aina riittävä. Erityisesti romanit ovat kokeneet syrjintää jokapäiväisissä elämäntilanteissa. Poliisin tilastojen mukaan suurin osa rasistisista syrjintärikoksista kohdistuu nimenomaan romaneihin, vaikka heitä on esimerkiksi ulkomaalaisiin verrat*

¹⁶⁰ Sama, 120.

¹⁶¹ RONK:n lausunto Ulkoasianministeriölle 12.1.1999, Euroopan neuvoston vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus, 3.

tuna kahdeksan kertaa vähemmän.¹⁶² Työministeriö asetti 1.10.1998 johtoryhmän perusteilla olevalle kansallisen rasismien ja etnisen syrjinnän seurantajärjestelmälle, jossa aseurataan sekä uusiin maahanmuuttajaryhmiin että vanhoihin etnisiin vähemmistöihin kuuluviin kohdistuvaa syrjintää yhteiskunnan eri alueilla.¹⁶³

Kesäkuun 12 päivänä 1998 *Helsingin Sanomat* uutisoi neljästä romaninaisesta, jotka koemielessä yrittivät päästä sisään kolmeentoista Helsingin seudulla sijaitsevaan ravintolaan. Seitsemään näistä he eivät päässeet ja vain neljään he pääsivät ilman lisäkysymyksiä. Ravintoloihin, yökerhoihin tai baareihin sisäänpääsyä ei saa evätä etnisin perustein, mutta tämän kiellon rikkomista on vaikea osoittaa todeksi.¹⁶⁴

Ravintoloissa ja kauppaliikkeissä on lain mukaan palveltava samoilla ehdoilla asiakkaita, eikä syntyperän takia saa syrjiä. Uusi syrjintätapauksia on tullut viime vuosina esille useita. Turussa näitä oli viisi ja Jyväskylässä kaksi tapausta vuonna 1996. Helsingissä on vuosien 1997-1998 aikana ollut 12 syrjintätapausta.

Vieraiden kulttuurien kohtaaminen

Rasismien ehkäisemiseksi perustettu ministeri *Claes Anderssonin* johdolla toiminut ministerityöryhmä esitti toukokuussa 1996 hyväksymässään toimenpideohjelmassa tutkimusten tekemistä eri alojen virkamiesten asenteista etnisissä kysymyksissä. Joensuun yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella tehty tutkimus ”Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä”¹⁶⁵ on ensimmäinen usean tutkimuksen sarjasta, jonka ministerityöryhmä esitti toteutettavaksi. Tutkimuksessa kuvataan rajavartijoiden, poliisien, sosiaalityöntekijöiden, työvoimaviranomaisten ja opettajien kokemuksia erilaisten kulttuurien kohtamistilanteista sekä viranomaisten suhtautumista maahanmuuttajiin ja heidän kotouttamiseensa. Tutkimusaineisto hankittiin vuonna 1998 valtakunnallisella postikyselyllä.

Tutkimuksessa todettiin, että viranomaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin on yhteydessä paitsi ammattiryhmään (työn luonteeseen) myös kohtamiskokemuksiin: kokemuksiin maahanmuuttajista asiakkaina ja työtovereina sekä siihen, kuinka paljon ja kuinka monipuolisia kontakteja viranomaisilla on maahanmuuttajien kanssa vapaa-aikanaan.

¹⁶² Suomen ulkoasiainministeriön laatima Suomen ensimmäinen raportti. ... mt. 1999, 11.

¹⁶³ Suomen ulkoasiainministeriön laatima Suomen ensimmäinen raportti ...mt., 1999, 10-11.

¹⁶⁴ Ihmisoikeusliiton raportti helmikuu 1999, mt.

¹⁶⁵ Pitkänen, Pirkko - Kouko Satu: Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä, Helsinki 1999.

Kokemukset maahanmuuttajista asiakkaina vaihtelivat eri ammattiryhmissä. Opettajien, sosiaalityöntekijöiden ja työvoimaviranomaisten kokemukset olivat voittopuolisesti myönteisiä, sen sijaan poliiseista peräti joka kolmas luonnehti kokemuksiaan maahanmuuttaja-asiakkaista kielteisiksi. Niinpä myös viranomaisten asenteet maahanmuuttajia kohtaan ovat erilaisia. Torjuvimmin ulkomaalaisiin ja ulkomaalaistaustaisiin suhtautuvat rajavartijat ja poliisit, myönteisimmin sosiaalityöntekijät ja ruotsinkieliset opettajat. Aivan uutena ammattiryhmänä on kauppaliikkeiden vartijat, joiden asennoituminen romaneihin on selvitysmiesten tekemissä haastatteluissa todettu kielteiseksi.

Viranomaisten suhtautuminen erilaiseen etniseen taustaan kertoo heidän suhtautumisestaan myös romaneihin. Ulkomaalaisten maahanmuuton viranomaiset näkevät yhtäältä suomalaista kulttuuria rikastuttavana, toisaalta yhteiskuntarauhaa uhkaavana tekijänä. Erityisesti poliisit ja rajavartijat painottivat lisääntyvän maahanmuuton mukanaan tuomia riskejä.

Mieluiten maahanmuuttajat nähtäisiin vähän koulutusta ja kielitaitoa vaativissa tehtävissä, kuten siivoojina ja taksinkuljettajina. Kaikkein tervetulleimpia ulkomaalaisia ovat viranomaisten mielestä länsieuroopplaiset ja etenkin pohjoismaalaiset sekä inkerinsuomalaiset. Näiden ryhmien edustajiin myös luotetaan eniten. Vähiten toivottuja ulkomaalaisryhmiä puolestaan ovat Lähi-Idästä ja Pohjois-Afrikasta tulevat sekä venäläiset.

Lähes kaikki viranomaiset tuntevat tarvetta kielitaitonsa kohentamiseen. Kulttuurien erilaisuuden kokevat ongelmaksi erityisesti sosiaalityöntekijät, työvoimaviranomaiset ja poliisit. Lisäkoulutusta kaivataankin paitsi maahanmuuttajien kulttuurisista käytännöistä myös niiden takana olevista arvo- ja normijärjestelmistä.¹⁶⁶

Suomeen muuttavien ulkomaalaisten ei viranomaisten mielestä tarvitse tulla suomalaisten kaltaisiksi, vaan heidän tulee voida rakentaa elämänsä Suomessa omista kulttuurisista lähtökohdistaan käsin. Kuitenkin Suomen lain kanssa ristiriidassa olevista kulttuurisista käytännöistä maahanmuuttajien tulee luopua. Lisäksi heidän tulisi opetella puhumaan suomen tai ruotsin kieltä. Suhtautumisessa on havaittavissa hienoista ristiriitaa ihanteiden ja käytännön välillä, sillä vaikka viranomaiset ovat teoriassa positiivisen erityiskohtelun kannalla, käytännössä maahanmuuttajia ei haluta asettaa etusijalle esimerkiksi työpaikkaa täytettäessä tai kunnallisia vuokra-asuntoja jaettaessa. Samaten vain vähemmistö viranomaisista on valmis myöntämään muutaman vuoden Suomessa asuneille ulkomaalaisille poliittisia oikeuksia.

¹⁶⁶ Sama, 3-4.

Tutkimusten tulosten perusteella voidaan sanoa, että suomalaiset viranomaiset ovat vahvasti suvaitsevaisuustyön ja rasismien vastaisen toiminnan kannalla. Enemmistö jokaisen viranomaisryhmän edustajista on sitä mieltä, että koulujen, kirkkojen ja muiden yhteiskunnallisten instituutioiden tulisi osallistua nykyistä aktiivisemmin rasismien vastaiseen työhön. Myös poliisilta odotetaan tehokkaampia keinoja rasistisen rikollisuuden torjunnassa. Ylipäätään viranomaiset katsovat, että olisi kehitettävä toimintamuotoja, jotka lisäävät eri kulttuureista tulevien kanssakäymistä ja yhteisymmärrystä.¹⁶⁷

Suomen muuttuessa yhä enemmän monikulttuuriseen suuntaan romanien asema on tullut jossain määrin helpommaksi, koska maahan on saapunut pakolaisia ja muita maahanmuuttajia kaukaisista kulttuureista, jotka ovat vielä erilaisempia kuin romanien kulttuuri.

Romaniasiain selvitysmiesten tekemän kyselyn perusteella romanit asettavat *viranomaiset ja muut tahot paremmuusjärjestykseen* romanien kohtelussa seuraavalla tavalla parhaasta alkaen.¹⁶⁸

1. kirkko
2. kunta
3. poliitikot
4. tavalliset kansalaiset
5. oikeuslaitos
6. poliisi
7. kauppakeskusten vartijat

4.8.2. Poliisin ja oikeuslaitoksen suhde romaneihin

4.8.2.1. Rikollisuus sosiaalisena kysymyksenä

Jokaisessa yhteisössä vallitsee tietty oikeusnormisto, joka on rakentunut aikojen kuluessa yhteisön sisäisen näkemyksen mukaan. Yhteisön oma moraali perustuu kautta historian olemassaolon ja elämisen pakkoon. Säilyäkseen hengissä yhteisön on noudatettava tiettyjä tapoja. Joka rikkoo näitä tapoja, sen yhteisö saattaa karkottaa, eristää tai rangaista muulla tavoin. Myös romaneille on kehittynyt kulttuurisaan omia oikeus- ja moraalinormeja. Romanit itse pitävät nuorten rikollisuutta kaikkein huolestuttavimpana ja katsovat, että rikollisuus ”rehottaa” samaa vauhtia valtaväestön kanssa. Rikollisuuteen liittyy usein päihteiden käyttö, joka on lisääntynyt huolestuttavasti.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Sama, 116-117.

¹⁶⁸ Romaniasiain selvitysmiesten tekemä kysely.

Yhteisön piirissä tapahtuvia väärinkäytöksiä käsitellään romaniyhteisön sisällä ja syyllinen saa yhteisön päättämän rangaistuksen, joka yleensä on moraalinen, tietynlainen maineen menetys. Tämä voi jonkun mielestä olla mitätön rangaistus, mutta todellisuudessa sen teho on suuri. Romaniyhteisössä kunniakäsité toista romania kohtaan on ollut erittäin korostunut. Myös lähiomaisten maine saattaa kärsiä rikkomuksen vuoksi. Seuraamuksen kollektiivisuus johtuu yhteisön normeista, jotka velvoittavat ottamaan vastuuta omaisista ja heidän teoistaan.

Romanit eivät koe vankeusrangaistusta samanlaisena kuin valkolaiset, koska romanit ovat joutuneet vankilaan valkolaisten sääntöjen rikkomisesta, eivät omiensa. Omien sääntöjensä rikkomukset romanit sopivat keskenään. Romanit eivät leimaannu rikollisiksi yhteisönsä sisällä joutuessaan vankilaan, kuten käy valkolaisten, mutta vanhemmat romanit eivät pidä ”linna joutumista” hyväksyttävänä, vaan katsovat tällaiseen tilanteeseen joutuneen romanin syrjäytyneen romanikulttuurista.¹⁷⁰

Julkisuudessa korostetaan romanien verikostomentaliteettia. Tämä on yksipuolinen käsitys, sillä perinteisesti romanien keskuudessa on toiminut myös väistämis- ja välttämismekanismi. Jos toiselle on aiheutettu vakavaa vahinkoa, ovat syyllinen ja hänen lähimmäisensä pyrkineet välttämään kaikin keinoin vahingon kärsineitä. Näin ollen romanit pyrkivät tieteen tahtoon välttämään kostotoimenpiteitä.

Tutkimuksen perusteella yli puolella Keravan nuorisovankilassa 1980-luvun puolivälissä tuomiotaan suorittamassa olleista romaninuorista oli takanaan laitospasvatus tai heillä oli kasvattajana jotkut muut sukulaiset kuin omat vanhemmat. Tämä on vieraannuttanut poikia omasta romanikulttuuristaan, juuristaan. Lastenkotiin sijoittamiselle on ollut useampia erilaisia syitä, joista tärkeimpiä olivat vanhempien eroaminen siksi, että he eivät yksinkertaisesti tulleet toimeen keskenään, tai miehen juopottelu. Myös kiertelevä elämäntapa oli syynä, koska pieni lapsi oli haittana kaupusteleville vanhemmille. Muita syitä olivat huolimattomuus ja taitamattomuus lastenhoidossa tai äidin siveetön elämäntapa. Lastensuojeluviranomaiset olivat puuttuneet perheen asioihin ja panneet lapsen lastenkotiin.¹⁷¹

Romanilapsen koulunkäynti oli vaikeata muiden lasten kiusaamisen vuoksi. Syntyi tappeluja ja romanilapsi pantiin tarkkailuluokalle tai apukouluun, jossa romanit sopeutuivatkin paremmin muiden ”poikkeavien” kanssa. Koska koulusta ei saanut kavereita, heitä täytyi etsiä koulun ulkopuolelta. Kadulta löytyikin jo koulunsa lopettaneiden sekä tummien että valkolaisten joukko, joka ei kiusannut vaan piti kaverinaan. Alkoholien käyttö alkoi tässä porukassa jo varhain, joskus jopa 11 vuoden iässä. Kaikista Keravan nuorisovankilassa haastatelluista romaneista vain yksi oli tehnyt rikoksensa selvin

¹⁶⁹ Romaniasiaina selvitysmiesten tekemä kysely.

¹⁷⁰ Kemppainen, Juhani: Mustalaisista ja heidän vaikeuksistaan vankilassa, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/85, Helsinki 1986, 9.

päin. Viinarahojen hankkimiseksi varastettiin ja myytiin tavarat edelleen. Niinpä ei ollut ihme, että tällainen elämän tyyli johti pian poliisin puuttumiseen asioihin ja pian romanipoika havaitsi joutuneensa vankilaan.

Niin kauan kuin rikollisuuden kontrollointi on keskittynyt perinteisten omaisuus- ja väkivaltarikollisuuden kontrollointiin, niin kauan vankiloihin joutuu sosiaalisesti heikommassa asemassa olevia yksilöitä, olivat nämä sitten valkolaisia tai romaneja.

Romanivangeista oli tuomittu väkivaltarikoksista 23 %: pahoinpitelyistä 12 % ja henkirikoksista 11%. Omaisuusrikos oli syynä 52 %:ssa: varkaus 31 % ja ryöstö 21 %. Alkoholin luvattomasta myynnistä oli tuomittu vain 3 %.¹⁷²

Vankiloissa toiset vangit saattavat välttää ja syrjiä romanivankeja. Julkisuudessa on esitetty tilastoja vankiloissa olevien romanien määrästä, vaikkei tällaista tilastoa henkilökisterilain mukaan saa olla olemassa. Saattaa olla, että heitä lukumääräänsä nähden on yliedustettuna vankien joukossa, jolloin nousee esiin kysymys, miksi? *Syrjivä käytäntö johtaa rakenteelliseen väkivaltaan heikompia ryhmiä kohtaan.* Amerikan Yhdysvalloissa mustien vankien määrä on suhteellisesti suurempi kuin valkoisten. Ovatko samantyyppiset tekijät Suomessa ja USA:ssa vaikuttamassa siihen, että tietyllä kansanosalla on suurempi riski joutua vankilaan kuin toisella? Huonot sosiaaliset olosuhteet, heikko koulusivistys, työttömyys, syrjintä ja ylenkatse muiden taholta saattavat olla tekijöitä, joiden yhteisvaikutuksesta riski tehdä väärä teko on suurempi kuin on hyvän sosiaalisen taustan omaavalla, hyvätuloisella, ammattitaitoisella, koulutetulla suomalaisella. Silti yksilöiden väriä tekoja ei pidä yleistää rikolliseksi luonteenpiirteeksi koskemaan kokonaista vähemmistökansaa, jolla on oma moraalinsa ja joka myös tuomitsee keskuudessaan väärät teot. Niinpä poliisivirkamies ei voi kirjoittaa paikallislehteen pakinoita, joissa hän leimaa romanit viinanmyyjiksi tai muuta laitonta toimintaa harjoittavaksi kansaksi. *Voidaan kysyä, onko rikollisuus romanien keskuudessa sen yleisempää kuin rikollisuus muiden samassa sosio-ekonomisessa asemassa olevien suomalaisten kesken?*

Syrjäytymiseen liittyvä rikollisuus on saanut 1990-luvulla uusia piirteitä. Murhien ja tappojen määrä on jonkin verran kasvanut, ja kasvu keskittyy nuorehkojen syrjäytyneiden miesten väestönsaan. Kyse on vuositasolla enintään muutamista kymmenistä miehistä ja muutamista naisista, mutta suhteellinen muutos on suuri. Syrjäytyminen on tavoittanut entistä nuoremman osan väestöstä. Alkoholi ja myös huumausaineet aiheuttavat ongelmia. Kiihtyvä muuttoliike on tuottanut nopeaa kaupungistumista ja heikentänyt paikallisia tuki-, valvonta- ja vaikutusverkostoja sekä lisännyt sosiaalisesti irrallisen väes

¹⁷¹ Sama, 7.

tön määrää. Voidaan myös kysyä mahdollisesta suomalaisen yhteiskunnan kahtiajakautumisesta työllisiin hyväosaisiin ja työttömiin huono-osaisiin. *Kauko Aromaa* kirjoittaa, että Suomessakin jo nähdään, että perinteen ohjaama ja paikallisesti sitoutunut ihminen korvautuu tulevaisuuteen suuntautuneilla omien elämänprojektien toteuttajilla. Kääntöpuolena ovat oman onnensa varassa vajoavat syrjäytyjät.¹⁷³

Tällaiset yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat niihin kolmeen edellytykseen, joiden varassa rikokset toteutuvat. Ensimmäinen niistä on valmius tehdä rikoksia, toinen on mahdollisuus tai tilaisuus siihen ja kolmas, että sosiaalinen sitoutuminen ja sen mukana ihmisten keskinäinen, epävirallinen valvonta heikkenee.

Huonojen tulevaisuudennäkymien vuoksi monella on vähän menetettävää. Kauhuyhteiskunta on sellainen, jossa hyvin toimeentulevat yhteiskunnan jäsenet asuvat omilla asuinalueillaan eristettyinä muurien ympäröimissä tarkoin vartioituissa asunnoissaan, kun taas syrjäytyneet pyrkivät varastamaan ja ryöstämään näiltä tilaisuuden niin salliessa. Kenenkään ei tällaisessa yhteiskunnassa ole hyvä elää, ei edes parempiosaisten, ja tällaisia yhteiskuntia maapallolla on monia. Eriarvoisuus lisää katkeruutta ja johtaa ammattimaiseen rikollisuuteen, jossa tehdään myös henkirikoksia. Tietenkään kaikki syrjäytyneet eivät tee rikoksia, mutta heillä riski on suurempi kuin henkilöillä, jotka noudattavat muutenkin yhteiskunnan pelisääntöjä.

Kauko Aromaa toteaa, että on mielekästä panostaa uudistuksiin, jotka estävät syrjäytymistä ja tukevat etenkin lasten ja nuorten sosiaalista sitoutumista. Sellaiset voivat aikaa myöten vaikuttaa myönteisesti hirmutekojen ehkäisyyn. Asian merkitys korostuu sikäläkin, että syrjäytyminen näyttää jossain määrin periytyvän. Niinpä olisi viisasta ryhtyä toimiin, joilla korjataan satunnaisia olosuhdetekijöitä rikosten ehkäisyssä. Ulkoiset henkilöistä riippumattomat olosuhdetekijät tai tilanteet saattavat vaikuttaa siihen, miten juuri tietty tapaus toteutui ja juuri tiettyjen osapuolten kesken, tietyllä tavalla, tietynä aikana ja tietyssä paikassa, vaikka teko näyttäisikin tarkkaan ennalta suunnitellulta. Ihmiset toteuttavat kriisitilanteissa jo olemassaolevia ratkaisu- ja toimintamalleja, joista monet ovat olleet kauan tunnettuja, osa taas hiljattain ilmaantuneita. Näiden tekijöiden analyysissä sosiaalitoimella ja poliisilla on merkitystä.¹⁷⁴

Romanilapset tulee sijoittaa huostaanottotilanteissa romanien omaan kulttuuriseen ympäristöön, kuten esimerkiksi romanien omaan lastenkotiin. Tällöin he eivät irtannu juuristaan ja syrjäydy henkisesti ja

¹⁷² Sama, 39.

¹⁷³ Kauko Aromaa: Syrjäytyminen ja henkirikokset, HS 14.4.1999.

¹⁷⁴ Sama.

sosiaalisesti. Sosiaalitoimi ja poliisi voivat toimia sekä yhdessä että erikseen ennaltaehkäisevästi romanien sosiaalisissa ongelmissa, kun tiedossa on esille tulleita varoitusmerkkejä. Niinpä on mielekästä panostaa ehkäisevään työhön, kuten on tehty mm. itsemurhien ja liikennekuolemien osalta.¹⁷⁵ Parasta ehkäisevää työtä romanien rikollisuuden ehkäisemiseksi on romanikotien kasvatuksen ja lasten peruskoulun käynnin tukeminen, ammatillisen koulutuksen lisääminen ja päihdetyö.

Aikaiemmin tässä selvityksessä on todettu, että tutkimuksen mukaan viranomaisen suhtautuminen romaneihin vaihtelee riippuen mm. siitä, missä yhteyksissä keskinäiset kontaktit luodaan. Niinpä vankilahenkilökunnan suhtautuminen romaneihin on erilaista kuin valtaväestön suhtautuminen tai sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen. Vankilassa vartijoihin kohdistuu melkoinen määrä paineita eri suunnista ja nämä joutuvat paineiden ristiriidassa kehittämään omia tapojaan, normejaan ja asenteitaan. Vankinhoitohenkilökunnan kuva romaneista on usein vääristynyt. Eniten se on vääristynyt juuri vartijoilla, koska he joutuvat tekemisiin vain niiden romanien kanssa, jotka ovat joutuneet vankilaan. Heissä näkyy romanikulttuurin rappeutunut puoli. Tämä kielteinen käsitys romaneista yleistetään koskemaan kaikkia romaneja.

Vankiloiden henkilökunnalle tulee perus- ja täydennyskoulutuksessa jakaa asiallista tietoa romaneista ja heidän erityistavoistaan, jotta vankilassa romanivankien kohtelu olisi asiallista. Romanien erityistarpeet vähemmistöryhmänä tulee ottaa myös vankilaoloissa huomioon. Vankilassa tulee järjestää romaneille mahdollisuus osallistua joko viranomaisen tai vapaaehtoisen yhteisön järjestämään päihdehuoltoon. Siteet vanhaan, rikollista ja juopottelevaa elämäntyyliä harrastavaan jengiin tulee katkaista ja säilyttää suhteet omaan perheeseen ja sukuun sekä romanijärjestöihin..

Vankiloihin tulee perustaa romaneille erilaisia harrastus- ja keskustelupiirejä, joiden pitäjänä voisi toimia jokin romaniyhdistys. Romanivankien peruskoulun opetus tulee järjestää vankiloissa ottaen huomioon heidän puutteellisen koulutustasonsa.

4.8.2.2. Luottamus poliisiin ja oikeuslaitokseen

Romaniväestö ei kokonaisuudessaan luota Suomen oikeuslaitokseen ja poliisiin, koska näiden viranomaisten toiminnassa on esiintynyt asenteellisuutta. Poliisi saattaa ilmoittaa esimerkiksi henkilötietojen tarkistamisperusteeksi sen, että on ”mustalainen”. Poliisi saattaa pysäyttää auton, vaatia ajokortin ja

¹⁷⁵ Aromaa, mt. 1999.

rekisteriotteen kuljettajalta, mikä on lainmukainen toimenpide, mutta nähdessään autossa romaneja poliisi usein vaatii kaikilta henkilötiedot. Mikäli papereita ei heti löydy, seuraa meno ”kamarille” asiaa selvittämään. Poliisin ylin johto sisäasiainministeriössä on korostanut kuitenkin sitä, että etsintäkuulutusepäilyn tai rikosepäilyn yleensäkin on aina perustuttava todennäköisiin syihin eikä epäilyä saa käyttää keinotekoisena syynä toimivallan saamiseksi jonkin virkatehtävän suorittamiseen. Eräässä samantyyppisessä tapauksessa eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisussaan katsonut, että poliisin on osattava tilanteen vaatiessa myöntää erehtyneensä ja esittää toimenpiteen kohteeksi joutuneelle anteeksipyyntö.¹⁷⁶ Ehkä hallintomenettelylain mukainen palvelu ja kohtelias käytös auttaisi poliisin ja romanien välisissä suhteissa pääsemään hyvään tulokseen.

Poliisin erääksi toimintaohjeeksi on vahvistettu, että kansalaisuuteen, rotuun, uskontoon, sukupuoleen ja mielipiteeseen katsomatta poliisi turvaa ja kohtelee yhdenmukaisesti jokaista maassa oleskelevaa henkilöä. Poliisin ylijohdon ohjeissa todetaan, että¹⁷⁷

”eräät maahanmuuttajista ja etnisiin vähemmistöryhmiin kuuluvista henkilöistä saattavat joutua kohtaamaan kantaväestölle harvinaisempia turvattomuutta aiheuttavia tekijöitä. Heidän tarpeeseensa saada viranomaisilta apua ja suojelua tulee pystyä vastaamaan. Suomalainen poliisi mielletään ammattitaitoiseksi, oikeudenmukaiseksi ja rehelliseksi. Näitä ominaisuuksia on kyettävä täysipainoisesti soveltamaan myös maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöryhmien edustajiin.

Poliisin on toimittava nopeasti ja tehokkaasti reagoitava maahanmuuttajiin tai etnisten vähemmistöryhmien edustajiin kohdistuneiden laittomien tekojen saattamiseksi oikeusviranomaisten ratkaistaviksi, sekä määrätietoisesti panostettava ennaltaestävään toimintaan sellaisten tekojen vähentämiseksi.”

Syrjinnästä vain harvoin ilmoitetaan poliisille. Romaniväestöllä on kokemuksia, joiden mukaan poliisi ei useinkaan pidä rikosta vakavana, vaan suosittelee asian selvittämistä ilman oikeudenkäyntiä.¹⁷⁸

Eduskunnan oikeusasiamies puuttui helsinkiläisen poliisimiehen paikallislehteen tekemiin romaneja koskeviin kirjoituksiin ja vaati sisäasiainministeriötä puuttumaan kirjoitteluun. Poliisimies yleisti laittomien tekojen suorittamisen koskemaan koko romanien heimoa. Sananvapautta ei keneltäkään voida ottaa pois, mutta siinäkin on vastuunsa. Yksityishenkilö voi toki kirjoittaa pakinoita, mutta virkamiehenä pakinoita ei voi tehdä samalla lailla, vaan ns. vapausasteiden luku on pienempi, koska virkamies edustaa viranomaisen näkemystä asiassa. Yksityinenkään henkilö ei saa kiihottaa yleisöä toista kansanryhmää vastaan.

Koko poliisihallintoa koskevissa sisäasiainministeriön vuonna 1997 antamissa toimenpideohjeissa todetaan seuraavaa:

¹⁷⁶ Sisäasiainministeriö, poliisin ylin johto, päätös 88/662/98, 13.10.1998.

¹⁷⁷ Sisäasiainministeriö, Poliisin ylijohdo, Saatekirje 30.6.1997, Dno 5/600/97

¹⁷⁸ Mäkinen, Tuija: Mustalaisten kohtelusta, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 68, Helsinki 1984, 100.

Poliisiin on puututtava rasistisiin tekoihin tehostamalla syrjintärakosten ja kiihottaminen kansanryhmää vastaan -rikosten selvittämistä ja syyteharkintaan saattamista.

Poliisiin on omalta osaltaan huolehdittava siitä, että hyvän hallinnon periaatteet, kuten asiakaslähtöisyys, neuvonta, asianosaisen kuuleminen ja päätöksen perusteleminen toteutuvat myös maahanmuuttajien kohdalla.

Henkilöstön koulutukseen sekä erilaisiin neuvottelu- ja teemapäiviin sisällytetään vuodesta 1997 alkaen etnisiä suhteita käsitteleviä teemoja mikäli ne luontevasti soveltuvat ko. tilaisuuden tavoitteisiin.

Koulutusta suunniteltaessa on erityisesti otettava huomioon, että poliisin ylijohdon asiana on huolehtia siitä, että syrjintään liittyvät asiat tiedostetaan riittävästi erilaisia toimenpiteitä suunniteltaessa ja toteutettaessa.

Poliisiin tulokaskoulutukseen ja peruskoulutukseen liittyvään työharjoitteluun liitetään etnisiä kysymyksiä ja syrjinnän ehkäisyä käsittelevä osuus.

Poliisin henkilöstöjärjestöt tulee ottaa mukaan aihealueen koulutuksen suunnitteluun.

Poliisin ylijohdon ja sen alaisen poliisihallinnon tulisi käyttää koulutuksessa opettajina ja asiantuntijoina myös maahanmuuttajien ja kansallisten etnisten vähemmistöjen edustajia sekä tarvittaessa myös kansainvälisten järjestöjen edustajia ja ulkomaisia asiantuntijoita.

Poliisin ylijohdon ja sen alaisen poliisihallinnon henkilöstöpoliittisiin ohjelmiin tehdään tarvittavat muutokset, jotta edellytykset etnisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden rekrytoimiseksi parantuisivat.

Työhönottohaastatteluja suorittavat henkilöt koulutetaan tunnistamaan etnisten vähemmistöjen palvelukseen ottamisen hyödyt.

Aihepiiriin liittyvää koulutusta tulisi pyrkiä järjestämään jo vuoden 1997 aikana. Myös jo suunniteltuihin koulutustilaisuuksiin tulisi listätä aiheeseen liittyviä osioita.

Poliisin ylijohdo ja sen alainen poliisihallinto tulee julkaisutoiminnassaan käsittelemään nykyistä enemmän etnisiä suhteita ja syrjintäkysymyksiä. Näiden kysymysten käsittely lisätään poliisin viestintäpoliittisiin ohjelmiin. Poliisin ulkoisen ja sisäisen tiedotuksen ohjeissa aihealueet tulee käsitellä kattavasti.

Rasististen ongelmien kärjistyminen pyritään ehkäisemään jo alkuvaiheessaan paikallistason sidosryhmäyhteistyöllä ja nopealla puuttumisella rasististen ilmiöiden syihin.

Rasististen ongelmien ilmettyä poliisi toimii osaltaan kokoavana tahona, joka kutsuu eri osapuolet selvittämään ja sovitteluun paikallistasolla ilmenneitä ongelmia. Poikkihallinnollinen yhteistyöryhmä on saatava paikallistasolla pikaisesti poliisin toimesta kokoon, kun rasistisia ongelmia ilmenee.

Poliisin rikosilmoitusten kirjaamisjärjestelmää täydennetään ja ohjeistetaan siten, että järjestelmästä saadaan tietoja teoista, joiden motiivi on rasistinen.

Poliisilla on keskeinen asema rasististen ilmiöiden ehkäisemisessä ja selvittämisessä. Poliisi on ensimmäinen taho, jonka puoleen käännetään kun vähemmistöryhmien edustajaan on kohdistunut rikos. Poliisin ylijohdo vastaa yhdessä alaisensa hallinnon kanssa periaatepäätöksen toteuttamisesta.

Sisäasiainministeriöstä on todettu, että poliisin kannalta on tärkeää, että poliisiammattiin tulisi mukaan myös vähemmistön edustusta. ”Halutaan toisen näköisiä poliiseja.” Pääsyaatimuksista poliisikouluun ei kuitenkaan haluta tinkiä, sillä vähemmistön on päästävä sisään samoilla ehdoilla kuin valtaväestönkin. Jos olisi jonkin näköiset kiintiöt vähemmistöedustajille, paineet kohdistuisivat myös heihin. Katsottaisiin, että vähemmistöt pääsisivät koulutukseen oman vähemmistötaustansa avulla. Mitään pelkästään romaniasioita hoitavaa poliisivirkamiestä tai somaliasioita hoitavaa somalipoliisia ei haluta, vaan romanipoliisiin tulee hoitaa kaikkia niitä asioita, mitä poliisi muutenkin hoitaa.

Poliisi aloittaa yhdessä seurakuntien ja kansalaisjärjestöjen kanssa etnisen syrjinnän seurannan ja tilastoinnin Tampereen seudulla vuonna 1999 ns. Virkos -hankkeessa (viranomaisten ja kolmannen sektorin maahanmuuttajatyön kehittäminen). Hankkeessa kootaan tietoa syrjinnän eri muodoista sekä kerätyn tiedon pohjalta laaditaan ohjeet ja suunnitelma syrjinnän ehkäisemiseksi. Hankkeeseen liittyen Tampereen poliisi kouluttaa kymmenen henkilöä yhdyspoliiseiksi paikallisiin etnisiin yhdistyksiin. Esimerkiksi albaanien, somalien ja kurdistanien yhdistykset saavat oman yhdyspoliisin samoin kuin jomonia vuosia toimineet Tampereen Venäläinen klubi ja Romaniyhdistys. Poliisin tavoitteena on saada luottamusta viranomaiseen. Tehtävä on vaikea, koska monilla vähemmistöillä on huonoja kokemuksia viranomaisista. Tässä hankkeessa kysymyksessä on poliisin erityistoiminta-alue, ei tietyn etnisen taustan omaavan poliisin toiminta-alue.

Selvitysmiesten näkemyksen mukaan kelpoisuusvaatimusasiassa voitaisiin ajatella sisäasiainministeriöstä poikkeavaa kantaa sillä perusteella, että vaatii liian pitkän ajan ennen kuin romanit pääsevät sille asteelle koulutuksen suhteen, että heitä olisi normaali-ehdoilla pyrkimässä poliisikouluun. Esimerkiksi eräs romaninainen hylättiin poliisikouluun pyrkineistä siksi, että hän oli liian lyhyt. Tällainen kriteeri romaninaisen kohdalla tuntuu sellaiselta, josta voitaisiin hyvinkin joustaa, jos todella halutaan etniseltä taustalta erilaisia poliiseja.

Vuodesta 1997 poliisikoulutuksessa on ollut mukana ihmisoikeuskoulutusta. Poliisikoulutuksessa käsitellään rasismia sellaisessa koulutusjaksossa kuin ”*ideologisesti motivoitunut rikollisuus*”, johon liittyy rasismien ohella saatavan palvonta, kettutyttöjen iskut, ympäristöaktivistien toiminta yms.

Sisäasiainministeriön antamien ohjeiden lisäksi selvitysmiehet katsovat, että

Poliisin tulee toteuttaa sisäasiainministeriön antamia ohjeita suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismin ehkäisemiseksi. Poliisikoulutuksessa tulee ottaa huomioon etniset vähemmistöt ja heidän erityiset ongelmansa ja kulttuurinsa erityispiirteet. Poliisikoulutuksessa tulee hahmottaa romanien yhteiskunnallinen ja sosioekonominen asema suhteessa heidän suorittamiinsa rikoksiin. Sitä varten tulee suunnitella ja kehittää koulutuspaketti, jossa annetaan tietoa romanien tavoista, ruohonjuuritason ongelmista, poliisin ja romanien kohtaamistilanteista jne.

Poliisikunnassa tulee olla romaneja, samoin oikeusistuimien lautamiehissä. Poliisikouluihin on otettava oppilaisiksi romaniväestöön kuuluvia henkilöitä ja oikeusistuimien valinnoissa on huomioitava romanien edustus. Samoin oikeusministeriön alaiseen vanhkeinhoidon oppilaitokseen on otettava romaneja oppilaisiksi. Oppilaiden valinnassa tulee romanien kelpoisuutta tarkasteltaessa ottaa huomioon yhteiskunnalliset näkökohdat. Koulutuksen jälkeen koulutuksesta valmistuneita romaneja tulee tukea ammatissa mm. työnohjauksen keinoin.

4.8.3 Median suhde romaneihin

Oma vastuunsa valtaväestön asenteiden muodostamisessa on joukkoviestinnällä, medialla. Siinä on käsitelty romaneihin liittyviä asioita usein leimaavasti yleistäen joidenkin yksilöiden tekemät rikokset koko romanikansaa koskevaksi piirteeksi. Media näkökannallaan jakaa yhteiskunnan kahdeksi massaksi, joista toinen ”passiivinen massa” muodostuu kaikista ikävistä ja likaisista asioista. Passiiviseen massaan katsotaan kuuluvan vähemmistöryhmät; ”pakolaiset, neekerit ja mustalaiset”. Tällainen mustavalkoinen erottelu, hyvä-paha-vastakkaisuus ei näe yksilöä massalta. Toisaalta on myös esimerkkejä myönteisistä radio- ja televisio-ohjelmista sekä lehtiartikkeleista. Asialehtilinjalla käsitellään etnisyyttäkin asiallisemmin. Parhaimmillaan ne saattavat tarjota jopa uutta tietoa romanikulttuurista.

Media muokkaa huomaamattomasti mielipiteitämme ja antaa meille määrätynlaisia ajattelumalleja, jotka suoraan vaikuttavat asenteisiimme. Mielipide muodostuu usein lehtien, median ja kuulopuheiden perusteella. Lukijan pitäisi aina asettua kirjoituksen tai ohjelman toimittajan rooliin ja tarkastella kuvaa hänen näköpaikaltaan. Yleensä toimittajat ovat lisäksi vielä valtakulttuurin edustajia ja se näkyy aina lopputuloksessa. Romaninuoria tulisikin kannustaa toimittajan uralle. Hyvä toimittaja näkee asian pintaa syvemältä.

Kielteinen uutisointi aiheuttaa ennakkoluulojen kasvua ja katkeruutta romanien keskuudessa lehdistöä, televisiota ja radiota kohtaan. Se merkitsee negatiivista asennetta myös romanien puolelta valtaväestöön nähden. Romanit katsovat, ettei ole syytä avautua valtaväestölle, vaan on paras pysytellä hiljaa omissa oloissa. Kuitenkin juuri tällainen segregatio edistää ennakkoluuloja ja lopulta lisää eriarvoisuutta. Tämän vuoksi median velvollisuus on välittää tasapuolisesti ja puolueettomasti tietoja, myös

myönteisiä, romaneista valtaväestölle ja valtaväestöstä romaneille. Toimittajien tulisi kiinnittää huomiota enemmän myös haastateltaviin. Viranomaislähteitä etnisyyteen liittyvissä asioissa on kenties liikaa. Lisäksi tulisi poistaa ilmoitettavien asioiden mustavalkoinen linja. Tapahtumia tulisi käsitellä usealta kannalta. Miksi pitäisi haastatella skinhedejä kun haastatella voisi myös maahanmuuttajia?

Lehdistön, radion ja television toimittajille on annettava koulutusta vähemmistöjä, etenkin romaneja koskevissa asioissa, jotta he pystyvät ylittämään asenteellisuuden ja lähestymään romaneja objektiivisesti ja näkemään myös heidän hyvät puolensa. Tällainen koulutus kuuluu toimittajien perus- ja täydennyskoulutuksen piiriin ja vastuu siitä sekä opetusviranomaisille että työnantajille.

Mediassa vastuun kantaminen on hämärtynyt. Oman kirjoituksen taakse on helppo kätkeytyä nimimerkin avulla. Medialla on valtaa, mutta pitäisi olla myös vastuuta. Media ei toimillaan pelkästään seuraa ympäröiviä tapahtumia vaan kannanotoillaan myös osallistuu niihin. Myös viihteentekijöiden tulisi kantaa vastuunsa ja pohtia myös tulevia mahdollisia seurauksia. Kukaan ei ole aluksi paha, vaan yhteisön antamat leimat lopulta ohjaavat elämää ja toimintaa.¹⁷⁹

Romaniasiaain neuvottelukunnan käsityksen mukaan Suomessa on edistytty hyvin etnisten yhteiskuntasuhteiden ja suvaitsevuuden edistämisessä. Vielä on kuitenkin paljon ennakkoluuloja ja epäasiallista uutisointia romaneista. Kansallisuuden tai etnisen taustan julkistaminen voi olla nimen mainitsemista vahingollisempaa, koska ne altistavat koko ryhmän ennakkoluuloille ja syrjinnälle. Vaikutus on sitä vahvempi, mitä selvemmin henkilöön liitettävä ominaisuus erottaa hänet valtaväestöstä. *Median romaneja koskeva uutisointi tulee saada asiallisemmaksi ja neutraalimmaksi siten, että uutisointi käsittelee tapahtumia yksilötasolla ilman etnistä määrittelyä.*

Joukkoviestimet ovat aikaisempaa enemmän käsitelleet romaniväestöön liittyviä asioita ja kuulleet romaniväestön omia asiantuntijoita. Vuonna 1997 sähköisessä ja painetussa mediassa keskusteltiin erityisellä mielenkiinnolla siitä, voidaanko kuvitteellisessa ohjelmassa esittää romanit heihin liitettyjen kielteisten tyypittelyjen valossa. Romaniasiaain neuvottelukunnan käsityksen mukaan mediassa välitetty kuva romaneista on usein kollektiivisesti syyllistävä ja antaa heistä kielteisen kuvan. Monet tutkijat ovat tehneet erilaisia tyyppejä, kuten ovat tehneet myös kirjailijat. Eräänlaisen keskiarvotyyppin, Arvo Keskisen, luominen on taito sinänsä ja se edellyttää tieteellistä tutkimusta, johon fiktiivinen kaunokirjallisuus voi antaa oman lisämausteensa, mutta keskiarvotyyppiä ei voi sille rakentaa.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Åkerlund, Tuula 26.3.1998 Romanit ja media -tilaisuudessa.

¹⁸⁰ Ns. ideaalittyypin muodostamisesta esim. Suonoja, Kyösti: Kuluttajat rakentavat 1, Helsinki 1966.

Televisio on noussut yhteiskunnassamme myös suureksi kasvattajaksi. Romanilapset seuraavat valtaväestön lasten tavoin TV:n päivittäistä lastenohjelmatarjontaa. Myöskään TV ei ole huomionnut romanilasten tarpeita. Suomessa ei ole lastenohjelmia, jotka asiallisesti huomioisivat romanikulttuurin. Viihdeohjelmien tarjoamat roolihahmot eivät kelpaa kasvavalle lapselle oikeaksi roolimalliksi. *Pitäisi kehittää piirros- ja lastenohjelmia, joissa myös romanikulttuuri on edustettuna.*

Kansallisen vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen artikla 9 käsittelee sananvapautta. Suomen raportissa sopimuksen toteuttamisesta todetaan yleisradiotoimintaa koskeva lainsäädäntöuudistus. Yleisradio Oy:stä annetun lain (1380/1993) 7 §:ää on laajennettu koskemaan palvelujen tuottamista myös romanin ja viittomakielellä (746/1998) sekä soveltuvin osin myös maan muille kieliryhmille. Ruotsinkielinen televisio kattaa n. 9% kahden valtiollisen tv-kanavan ohjelmatuotannosta ja lisäksi on kaksi valtakunnallista radiokanavaa paikallislähetysten ohella. Saamelaisilla on oma radiokanava (Sámi Radio) kotiseutualueellaan ja se lähettää ohjelmia noin 40 tuntia viikossa. Suomessa on myös saamenkielinen teksti-TV.

Romaneilla on kolme neljännesvuosittain ilmestyvää lehteä, kaksi valtakunnallisen romanijärjestön julkaisemia ja yksi opetushallituksen julkaisema. Kaikki ovat suomenkielisiä sisältäen romaninkielisiä artikkeleita. Romaninkieliset radiouutiset lähetetään valtakunnallisessa verkossa kerran viikossa. *Romanien omaa radio ja televisio-ohjelmaa tulee laajentaa vastamaan muiden kansallisten vähemmistöjen ohjelmatoimintaa. Sen tulee käyttää erityisesti yhteiskunnallista ja kulttuuri-informaatiota.*

Maaliskuussa 1998 järjestettiin Helsingissä keskustelutilaisuus ”Romanit ja media”. Tilaisuuden olivat järjestäneet Romaniasiain neuvottelukunta yhdessä Suomen Journalistiliiton eettisen toimikunnan JET:n kanssa. Tilaisuudessa oli nelisenkymmentä romaniväestön edustajaa ja kymmenkunta toimittajaa. Tilaisuus koettiin hyväksi ja kenties olisi jälleen tulevaisuudessa aiheita pohtia uuden vastaavan tilaisuuden järjestämistä.

Romaniasiain selvitysmiesten tekemän kyselyn perusteella voidaan sanoa, että yhteiskunnan päättäjät saavat varsin niukasti informaatiota romaneista. Osasyynä on tieteellisen tutkimuksen ja tilastojen niukkuus. Tietoa on kuitenkin saatavilla, mikäli haluaa sitä etsiä esimerkiksi romanien omista lehdistä, oppaista, radioista, televisiosta tai internetistä. Perusongelmaa on ehkä se, että vaikka tietoa olisi olemassa, siitä ei olla kovin kiinnostuneita. Osasyynä tiedon puutteeseen saattaa olla myös romanien omat tavat pitää tietoa vain itsellään joistakin asioista.¹⁸¹

¹⁸¹ Romaniasiain selvitysmiesten tekemä kysely.

Romanit itse pitävät kyselyn perusteella tärkeimpinä omina tiedotuskanavinaan, joista he saavat tietoa, yleisiä tiedotusvälineitä eli radiota ja televisiota, ja niiden jälkeen romanien omia lehtiä sekä ”puskaradiota” ennen valtakunnallisia sanomalehtiä. Romanien keskinäisessä tiedottamisessa tärkein kanava on romanilehdet ennen ”puskaradiota”. Valtakunnalliset lehdet tulevat viimeisenä.¹⁸²

4.8.4. Syrjintä työmarkkinoilla

Suomen lainsäädännön mukaan syrjintä työhön otettaessa ja työelämässä on kielletty. Ministeri *Claes Anderssonin* työryhmä laati toukokuussa 1996 ohjelman ja toimintasuunnitelman etnisen syrjinnän kitkemiseksi mm. työelämässä. Vielä on liian aikaista sanoa, miten tämä ohjelma tulee vaikuttamaan romanien kokemaan syrjintään. Romaniväestön koulutusyksikön vuonna 1995 tekemän kartoituksen mukaan romanien työllisyystilanne oli erittäin vaikea: peräti 56 % oli työttömiä. Perinteisten ja nykyään jo vanhentuneiden ammattien osuus kertoo ammatillisesta syrjäytymisestä ja epätasa-arvoisesta yhteiskunnallisesta asemasta. Vastanneista 2/3 ilmoitti haluavansa ammatillista koulutusta. Alle 30-vuotiaista 85 % oli halukas ammatilliseen koulutukseen. Ammatinvalinnan ohjausta kaipasi 30 %.

Romanien työllistymistä vaikeuttaa heikko koulutus. Työelämässä tapahtuneista syrjintätapauksista ei ole tutkimustietoa. Heikko koulutus pohja, ”väärä” syntyperä ja huono yleinen työllisyystilanne asettavat romanit työnhakijoina muuta väestöä heikompaan tilanteeseen. Syrjinnän toteennäyttäminen on vaikeata, vaikka romanit omien kertomustensa mukaan kokevat usein syrjintä työtä hakiessaan. Romanien syrjintä työelämässä on romanien omien kuvauksien perusteella edelleen todellisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa lakien perusteella kaiken pitäisi olla hyvin ja elämän tasa-arvoista. Syrjinnästä ei ole olemassa tietoja, seurantaa eikä tilastoja, joiden perusteella voitaisiin hahmottaa ilmiön kehittymistä.

Työelämän syrjintätapauksista harvoin ilmoitetaan poliisille, koska näyttö on useimmiten hyvin vaikea ja prosessi vaivalloinen. Sen sijaan romanin kieltäytyminen omaan kulttuuriin vedoten työstä on aiheuttanut työttömyyskorvauksen epäämisen. Romaninainen ei voinut ottaa vastaan työpaikkaa, jossa olisi ollut pakotettu esiintymään ilman romanasua.¹⁸³

¹⁸² Romaniasiaain selvitysmiesten tekemä kysely.

¹⁸³ Romaniasiaain neuvottelukunnan lausunto STM:lle YK:n TSS-oikeuksia koskevan yleissopimuksen Suomen määräaikaisraportista (210/04/98).

Esimerkkinä romaninaisen ongelmista työmarkkinoilla eräältä romaninaiselta oli evätty työttömyyspäiväraha sen vuoksi, että tämä oli kieltäytynyt puistoalueiden raivaustyöstä. Nainen vetosi romanasun pitämistä edellyttäviin kulttuurinsa lakeihin ja korosti kieltäytyvänsä ainoastaan työvaatteiden käyttöä edellyttävästä ulkotyöstä. Hänen vanhempansa ja isovanhempansa asuivat samalla paikkakunnalla ja ”valkolaisten vaatteissa” kulkeminen olisi heitä kohtaan ollut suuri loukkaus. Työvoimatoimikunta katsoi kulttuuriperinteen olevan ristiriidassa työllisyyslain ja työttömyysturvalain kanssa ja ehdotti valituksen hylkäämistä. Työttömyysturvalautakunta ja vakuutusosasto seurasivat työvoimatoimikunnan kantaa ilman omia asiaperusteluja.

Toisessa tapauksessa työttömyysturvalautakunnan päätöksen mukaan muun kuin heimoasun käytöstä kieltäytynyt ja siksi ilman työtä virvoitusjuomatehtaan pullonlajittelijana jäänyt henkilö olisi itse aiheuttanut työttömyytensä.¹⁸⁴

Romanien kärsimä rasismi ilmenee usein juuri työhönottotilanteissa. Poliisin tietojen mukaan suurin osa rasistisista syrjäytäririkoksista kohdistuu nimenomaan romaneihin, vaikka heitä on esimerkiksi ulkomaalaisiin verrattuna kahdeksan kertaa vähemmän.

Osana työhön kannustavaa politiikkaa luotiin toimeentulotukeen vuonna 1998 mahdollisuus alentaa tuen perusosaa aina 40 % saakka niille, jotka kieltäytyvät tarjotusta työstä. Alustavien tulosten mukaan kunnat ovat soveltaneet tätä sanktiomahdollisuutta noin kolmessa prosentissa tapauksista. Kenttähaastattelujen mukaan tätä sanktiomahdollisuutta on käytetty pääosin nuorten kieltäytyjien kohdalla.¹⁸⁵ Sitä on kuitenkin mahdollisuus käyttää esimerkiksi mainituissa romanien työstä kieltäytymistapauksissa, joissa kieltäytymisen peruste liittyy kulttuurisiin pukeutumissääntöihin.

Työministeriön omassa syrjäytymisen ehkäisyä koskevassa selvityksessä todetaan, että *työvoimatoimistojen* asiantuntemusta tulee kehittää syrjäytymisvaarassa olevien henkilöiden ja ryhmien tunnistamiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Ammattitaidon kehittäminen koskee ennen muuta taidollisia valmiuksia, mutta *myös asenteellisiin kysymyksiin tulee kiinnittää huomiota*. Syrjäytymisvaarassa olevien kieltämättä vaikean työmarkkinatilanteen lievittäminen on *synnyttänyt työhallinnossa myös jakamisongelmia*. Tulisikin kiinnittää huomiota positiivisten kokemusten esille tuontiin ja niistä saatujen kokemusten vaihtoon.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Scheinin, mt. 1991, 265-266.

¹⁸⁵ Elsa Keskitalo-Matti Heikkilä: Vuoden 1998 perusturvamuutosten vaikutukset, Stakesin Aiheita 10/1999.

¹⁸⁶ Työhallinnon toimintaohjelma syrjäytymisen ehkäisyksi, mt., 27.

Työministeriön tulee käynnistää tehostettu rasismien ja etnisen syrjinnän seuranta esimerkiksi työsuojelupiirien toimesta. Työnantajien omien järjestöjen tulee informoida jäseniään syrjintäriskillisyydestä.

Esimerkki 1: Romaniopiskelijoiden ryhmä meni keväällä 1997 harjoittelupaikkaansa vanhainkotiin, jossa ei tiedetty harjoittelijoiden etnistä taustaa etukäteen. Vastaanotto oli tyly. Harjoittelijoita kiellettiin varastamasta, pukuhuoneisiin järjestettiin erityisvalvonta ja muitten työntekijöiden kaappeihin asennettiin lukot.

Esimerkki 2: Romaninainen haki töitä lasten päiväkodista. Kun hän meni työhaastatteluun, ilmoitettiin paikan jo olevan täytetyn.

Lain mukaan myös työsuojeluviranomaiset voivat käsitellä työsyryntää ja ovat velvolliset ilmoittamaan poliisille, mikäli syrjintää on ilmennyt. *Tulevaisuudessa valtion on kehitettävä järjestelmä, jolla kerätään tietoa syrjinnästä ja koulutetaan romaneja tiedostamaan oikeutensa ja toimimaan oikein syrjintätilanteissa. Mahdolliseen syrjintärekisteriin ei saa merkitä henkilötietoja syrjinnän kohteeksi joutuneesta.*

Romanien työvoimapolitiittinen koulutus monipuolistuu. EU:n sosiaalirahaston tukeman ja Amatti-instituutin toteuttaman ROMAKO-projektin avulla. Tämä projekti kartoittaa romanien yleistä koulutustavetta ja pyrkii järjestämään perus- ja ammatillista koulutusta romaneille. Opetushallituksen yhteydessä toimivan romaniväestön koulutusyksikön tehtävänä on romanien valtakunnallisen koulutuksen kehittäminen ja toteuttaminen. Tavoitteena on saada romaniväestö osalliseksi koulutuksesta tasavertaisesti muun väestön kanssa. Tämä parantaa romanien mahdollisuuksia työelämässä.

Monet romanit eivät työllisty avoimille työmarkkinoille, vaikka heillä olisi ammatillinen koulutus, työsyryjinnän johdosta. Vielä suurempi osa ei työllisty puuttuvan ammatillisen koulutuksen vuoksi. Heille tulisi tarjota kunniallinen, pysyväisluontoisempi työllistyminen kuin mitä pätkätyöt ja erilaiset työllisyyskurssit tällä hetkellä tarjoavat. *Työmarkkinoilla monet romanit ovat jääneet sosiaali- ja terveys-hallinnon sekä työhallinnon toimenpiteiden väliin. Sosiaali- ja työhallinnon yhteiset asiakkaat tulee aktivoida ja heille tulee antaa mahdollisuus työllistyä. Romaneja varten tulee kehittää oma työllistämismalli.*

4.8.5. Sukupuoleen perustuva syrjintä

Naisten ja miesten tasa-arvon edistämiseksi romanivähemmistön keskuudessa on huomioitava romanikulttuurin perinteiset roolijaot. Romanit pitävät merkityksettömänä kysymystä romanimiehen ja -naisen välisestä tasa-arvosta ryhmän sisällä. Mies on taka-alalla silloin kun on kyse naisen rooliin ja asemaan liittyvistä kysymyksistä ja päinvastoin. Mikäli romanien kulttuuri tässä suhteessa roolijaossa eroaa valtaväestön kulttuurista, romanien omaa kulttuuria on kunnioitettava, koska heillä on siihen oikeus.

Romaneille sukupuolten välinen kilpailu on vieras ajatus. Heille on tunnusomaista toistensa tukeminen, voimakas solidaarisuus ja ryhmähenki. Sitoutuminen omaan kulttuuriin, omaan sukuun ja heimoon on tärkeitä. Se on kulttuurin keskeinen arvo. Romaniväestön sukupuoliroolit ovat sopusoinnussa näiden arvojen kanssa. Romaneille sukupuolten välinen kilpailu on vieras ajatus. Heille on tunnusomaista toistensa tukeminen, voimakas solidaarisuus ja ryhmähenki. Romaniväestön sukupuoliroolit ovat sopusoinnussa näiden arvojen kanssa. Tasapainoisessa romaniperheessä eivät mies ja nainen kilpaile keskenään. Mies on perheen pää ja nainen sen sydän. Kummallakin on tärkeä merkitys ja asema perheen hyvinvoinnissa. Miestä arvostetaan sen mukaan, miten hyvin hän elättää perheensä ja naista sen mukaan, miten hän hoitaa kodin ja lapset. Naiselle on romaniyhteisössä erittäin tärkeä asema. Hän luo kodin ilmapiirin ja on yleensä pohjimmiltaan voimakas persoona naisellisella tavalla. Vaikka romaninaisen osaan kuuluu vieläkin paljon velvollisuuksia, naiset eivät yleensä koe itseään alistetuiksi. Romanit ovat herkkätunteisia. Mieskin voi olla tunteellinen. Ei ole noloa, jos mies itkee. Vanhempien romanien aikana aviopuolisot eivät suoranaisesti näytä tunteitaan toisiaan kohtaan. Avioparit osaavat kuitenkin ”huomaamatta” osoittaa vanhemmille, että heillä on hyvä elämä.¹⁸⁷

Nykypäivän muuttuneessa yhteiskunta- ja perhekehityksessä on tosin jo nähtävissä romanimiehen aseman heikkeneminen. *Lähitulevaisuudessa on kiinnitettävä erityistä huomiota romanimiehen syrjäytymisen estämiseen ja hänen osallistumisensa tukemiseen ja uudelleen koulutukseen.* Voidaan sanoa, että myös romanikulttuurissa nainen on vahvin ja naisen varassa elää suku ja perhe. Nainen hoitaa käytännön asiat, lasten kasvatuksen ja sosiaalistamisen. Miehellä on eräänlainen kokonaisvastuu perheestä ja suvusta, mutta mikäli miehen asema jotenkin tässä rakenteessa heikkenee, on vaarana sosiaalinen putoaminen ja syrjäytyminen. Myös romanimies joutuu uusien haasteiden eteen ja hänen on ehkä valtaväestön miestä vaikeampi kestää uusi aikaisempaa heikompi asemansa perheessä ja suvussa.

¹⁸⁷ Romanit ja terveyspalvelut, 2.painos, Opetushallitus ja STM/RONK, Helsinki 1998, 15.

Naiset ovat perinteisesti tottuneempia sopeutumaan uusiin olosuhteisiin. Esimerkiksi perinteisten toimeentulolähteiden ehdyttyä naiset ovat olleet valmiimpia uudelleenkoulutukseen kuin miehet. Tyypillinen piirre romanimiesten ja -naisten välisessä tasa-arvossa on se, että vanhoja romaninaisia kunnioitetaan yhtä paljon kuin vanhoja romanimiehiä. Tätä kuvastaa se, että parisuhteessa elävä nuorikin nainen esitellään tavallisemmin vanhempiensa tyttärenä kuin miehensä vaimona.

Romaninaisia on osallistunut romanikielen opettajille järjestettyyn lisäkoulutukseen, samoin yhdyshenkilökoulutukseen. Yhdyshenkilön tehtävänä on toimia kunnissa viranomaisten ja romaniväestön välillä linkkinä, ”kulttuuritulkkina”.

Suomen perustuslaki ja hallituksen tasa-arvoohjelma ovat yleisiä viitekehyksiä, joissa puitteissa valtion tulee järjestää romaninaisille mahdollisuuksia heille sopivaan koulutukseen ja työhön sekä yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen.

Romaninaisten kohdalla voidaan puhua yleisestä työsyrynnästä ja jopa rasismista palkkauksen ja työhönoton yhteydessä. Romaninaisten koulutustaso pitää saada nostetuksi epätasa-arvon poistamiseksi. Usein on vaikea sanoa johtuuko romaninaisten syrjintä työelämässä heidän etnisestä taustastaan, sukupuolestaan vai heikosta koulutuksesta. Tyypillisimmät esimerkit syrjinnästä antavat kuitenkin aiheen olettaa, että romaninaista kohdellaan poikkeavasti pääasiassa hänen alkuperänsä tähden ja sukupuoleen liittyvän perinteisen pukeutumisen vuoksi. Valtaväestön piirissä on käsitys, jonka mukaan perinteisessä romaninaisen puvussa ei voi osallistua kaikkiin työtehtäviin. Tällaisia on esimerkiksi työt sairaalassa tai keittiössä, joissa vaaditaan omat hygieniset työasut. Kuitenkin romanikulttuurin perinteisiin moraalij- ja kulttuuriarvoihin sekä puhtauskäsitteisiin liittyvä kansallispuvun käyttö on olennainen osa romaninaisen identiteettiä ja asemaa omassa yhteisössään. Sen tähden heille on vaikeata luopua kansallisasustaan ja sen tähden he kohtaavat enemmän syrjintää kuin miehet. Virastoissa asioinnin yhteydessä romaninaisten palvelu on selvästi haluttomampaa ja kauppoissa asioidessaan heidät asetetaan usein julkisen valvonnan alaisiksi tai kieltäydytään jopa päästämästä heitä sisään.

Romaniyhteisössä naisen rooli kodin sisäpuolella äitinä ja lastenkasvattajana on ollut perinteisesti tärkeä, mutta samanaikaisesti romaninainen on käynyt perheen ja kodin ulkopuolella hankkimassa päivittäistä toimeentuloa esimerkiksi liinojen vähittäismyyntikaupalla. Romaninaisten perinteinen vähittäiskauppa- ja käsityötaitoihin perustuva ammattirakenne on 1970-luvulta lähtien muuttunut käsittäen pukuompelu-, kokki- ja lähikasvattaja- sekä romanikulttuurin ohjaajan koulutuksen. RONK teki vuonna 1998 aloitteen romaniväestön koulutusyksikölle erityisten naisten seminaarien järjestämiseksi. Viimeksi tällainen on ollut vuonna 1998 aiheina lasten kasvatus ja oman aseman tiedostaminen. *Näistä seminaareista voi tulevaisuudessa kehittää romaninaisten kuulemistilaisuuksia.*

Tällä hetkellä tärkein kehittämistavoite on romaniväestön vaikuttamiskanavien ja yhteiskunnallisen osallistumisen turvaaminen. Romaninaiset ovat edustettuina romaniasiain neuvottelukunnassa sekä romaniväestön koulutusyksikössä. Romaninaisten oma aktiivisuus on ollut myönteisen kehityksen tärkeä edellytys.

RONK on todennut 22.3.1999 antamassaan lausunnossa, että vähemmistöön kuuluvien naisten osalta epätasa-arvoa voitaisiin poistaa positiivisilla erityistoimenpiteillä. Suomessa tasa-arvo-ohjelma on laadittu pääväestöön kuuluvien näkökulmasta ja näin ollen kansallisiin ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien romaninaisten asema ei tule riittävästi esille. Vähemmistöihin kuuluvien naisten tosiasiallinen yhteiskunnallis-sosiaalinen asema ja etniseen vähemmistöön kuuluminen, joka näkyy mm. kulttuurisidonnaiseen perinneasuun pukeutumisenä, asettaa heidät jo lähtökohdiltaan eriarvoiseen asemaan kuin muut naiset. Siksi Pekingin kongressin toimintaohjelman valtavirtaistamisen läpäisyperiaate ei yksin riitä romaninaisten kohdalla, vaan tarvitaan erityistoimia romanien koulutuksen, työnsaannin ja asumisen kehittämiseksi sekä työsyryntälainsäädännön kehittämistä ja seurantavalmiuksia vähemmistöjen kokeman työsyryntän suhteen.¹⁸⁸

Jatkoseurannan kannalta olisi tärkeätä kehittää Euroopan neuvostolle oma toimintamalli, jossa etniseen vähemmistöön kuuluvien naisten edustajia kuullaan säännöllisesti ihmis- ja vähemmistöoikeuksien sekä työsyryntän näkökulmasta. Yleensä kansainvälinen tuki ja seuranta on eduksi vähemmistöön kuuluville ryhmille.

Naisten ja miesten yhtäläisten oikeuksien toteutuminen tulee selvittää suomalaisessa yhteiskunnassa myös vähemmistöryhmän näkökulmasta katsottuna. Tasa-arvon toteutumisen seurannassa tulee huomioida monikulttuurisuuden näkökulma yhteiskunnassa.

4.8.6. Muut syrjinnän alueet

Kuntien asukasvalinnat tehdään usein asuntoasiain lautakunnissa, joissa luottamushenkilöt joutuvat paikallisten asukkaiden painostuksen kohteiksi ja sen vuoksi syrjivät romaneja asukasvalinnoissa kuntien aravavuokra-asuntoihin. Romanit tai maahanmuuttajat eivät useinkaan ole tervetulleita asuntoalueille, joissa asukkaat pelkäävät hankaluuksia ja asuntojen arvon alentumista. Eduskunnan oikeusasiamies on puuttunut erään kunnanjohtajan menettelyyn tämän valmisteltua päätösehdotuksen kunnalliselle lautakunnalle koskien romaniperheen asuntoa. Romaniperhe ei saanut asuntoa etnisen taus

¹⁸⁸ Miranda Vuolasrannan kommentointi 23.3.1999 EN:n uudistetun sosiaalisen peruskirjan ratifointi, RONK:n arkisto.

tansa johdosta ja siksi, ettei ollut sopivia asuntoja, joissa perhe voisi asua häiritsemättä muita henkilöitä. Mitään oikeusprosessia tapauksen johdosta ei käynnistetty.

Syrjinnästä asumisen osalta on kerrottu enemmän luvussa 4.3. ”Asumistarpeet ja asumispalvelut”.

5. ROMANIASIAIN HALLINTO

5.1. Kuntataso

Romaneja asuu enemmistössä Suomen kuntia. On joitakin kuntia, joissa heitä ei ole, mutta näitä kuntia on melko vähän. On selvää, että suuremmissa kunnissa resurssit romansiasioiden hoitoon ovat suuremmat ja hallinto myös kiinnittää romaneihin enemmän huomiota verrattuna pieniin kuntiin, joissa on vain muutama romani asukkaana. Tuntuu luonnolliselta, että romansiasioiden hoito on järjestettävä eri lailla erilaisissa kunnissa. Romanien oma aktiivinen osallistuminen on ollut vähäistä. Siksi romaneja on rohkaistava yhteydenottoihin viranomaisiin päin ja aktiiviseen osallistumiseen kuntatasolla.

Esteet romanien vaikuttamiselle ovat moninaiset:

- a) tiedon puute ja tiedotuksen vähyys,
- b) vaikuttamismahdollisuuksia ei anneta,
- c) käytännön esteet (taloudelliset, sosiaaliset, liikenteelliset)
- d) turhautuneisuus päätöksentekijöihin,
- e) voimattomuuden kokeminen,
- f) luottamuksen puute politiikkaan,
- g) ”herran pelko”,
- h) yhdyshenkilön puuttuminen,
- i) välinpitämättömyys,
- j) leimautumisen pelko,
- k) vieraantuneisuus valtaväestön kuntayhteisöstä ja
- l) byrokratia.

Ruotsissa esimerkiksi Malmön kaupunki, jossa romaneja asuu suhteellisen vähän, on luonut romanien kanssa kehittämishankkeen. Tasa-arvoisina kumppaneina romanien paikalliset yhdistykset voivat osallistua sosiaalitoimen ja poliitikkojen kanssa ryhmätyöhön, jossa etsitään uusia tapoja romanien ongelmien voittamiseksi. Myös Upsalan kaupunki on hyvä esimerkki siitä, miten yhteistyöllä on voitu herättää varhaiseläkkeellä olevien romanien halu opiskella.¹⁸⁹

Vastaavanlaisesta tasa-arvoisesta lähidemokratiasta, jossa kylän tai lähiön asukkaiden edustajat ovat kunnan suunnitteluryhmän jäseninä, on kokemuksia myös Suomesta. Kuitenkaan Suomessa tällaista suunnitteluyhteistoimintaa romanien, kunnan viranomaisten ja poliitikkojen välillä ei ole paljon ollut.

¹⁸⁹ Romer i Sverige, mt. 63.

Porin kaupunki on esimerkillisesti halunnut järjestää romanien ja kaupungin välisen yhteydenpidon perustamalla kaupungin romaniryhmän, jossa on edustettuna romanit sekä kaupungin koulutoimi ja sosiaalitoimi. Romaniryhmään kuuluu erityisluokan opettaja, koulutoimen johtaja ja suunnittelija, sosiaaliohjaaja sekä peruskoulun opettaja kolmen romanin lisäksi.

Forssassa on kymmenkunta vuotta toiminut oma romanien ja kaupungin yhteistyöryhmä, joka perustettiin yhteistyöelimeksi romanien ja kaupungin viranomaisten välille. Haluttiin löytää yhteistyökanaava, jossa romanit ja viranomaiset voivat puhua samaa kieltä. Nykyisin ryhmä on kokoontunut varsin harvoin, mutta se on saanut aikaan käytännössä paljon parannuksia romanien asioihin.

Yhteissuunnittelu on enemmän kuin yksi- tai kaksisuuntaista informaatiota ja vuorovaikutusta. Yhteissuunnittelu on menettelytapa, joka mahdollistaa romanien osallistumisen tasa-arvoisina oman yhteisönsä kehittämistyöhön. Yhteissuunnittelu on kunnan viranhaltijoiden, päätöksentekijöiden ja romanien kiinteään yhteistyöhön perustuvaa kehittämistyötä, jonka tavoitteena on romanien elinolojen kehittäminen. Yhteissuunnittelu perustuu yhteistyöhön, osallistumiseen ja tietoon romanien objektiivisista ja subjektiivisista elinoloista sekä tietoon kunnan ja romanien tavoitteista. Yhteissuunnittelussa on omat eettiset periaatteet tukena, jotta se voisi onnistua. Tällaisia periaatteita ovat mm. tasa-arvoisuus, avoimuus ja toisen kunnioittaminen.

Romanien ongelmien ratkaisuun sopii ns. *sosiaalipedagoginen malli*, jonka mukaan

- 1) romanien ongelman ratkaisun tulee lähteä romaneista itsestään (*ankkurointiperiaate*);
- 2) työtä on tehtävä romanien parissa, ei ylhäältä päin (*ruohonjuuriperiaate*)
- 3) kehitetään romanien omia resursseja (*mobilisointiperiaate*);
- 4) romanien tulee itsensä vaikuttaa ja muuttaa tilannettaan aktiivisella osallistumisella (*toimintaperiaate*);
- 5) romanit tulee saada tietoisiksi sosiaalisista, poliittisista ja taloudellisista yhteyksistä ja riippuvuuksista sekä mahdollisuuksista muuttaa olosuhteita (*tietoisuusperiaate*) ja
- 6) toiminnan tulee tapahtua romanien ehdoilla ja tuloksen tulee olla edullinen kaikille osapuolille (*itsevalvontaperiaate*).

Romaneja on huomattavan vähän yhteiskunnallisissa johto- ja luottamustehtävissä. Heidän sosiaalinen ja taloudellinen tilanteensa poikkeaa ryhmänä muusta väestöstä. Valtion ja kuntien toimet tosiasiallisen tasa-arvon luomiseksi romanien ja muun väestön välille ovat olleet toistaiseksi riittämättömiä.

Kuntoutuslakiin perustuen kunnissa toimii monialainen asiakaspalvelun yhteistyöryhmä sosiaali- ja terveydenhuollon, työvoimatoimiston ja Kelan välillä. Valtaosa ryhmistä toimii yhden kunnan alueella kokoontuen keskimäärin 3-6 kertaa vuodessa. Yhteistyöryhmien tarkoituksena on ratkoa yksittäisen asiakkaan ja viranomaisjärjestelmän neuvottomuutta terveyden, työn ja sosiaalisen syrjäytymisen kysymyksissä, joten ”kuntoutuksella” tarkoitetaan kokonaisvaltaista hyvinvoinnin edistämistä. Neuvottelut yksittäisen asiakkaan kanssa ovat keskeisin ryhmien toimintatapa. Asiakas on itse läsnä liki 70%:ssa ryhmien kokoontumisista. Ryhmätilanne kannustaa asiakasta miettimään omaa elämäntilannettaan kokonaisuudessaan. Ryhmässä selviävät ne realiteetit, joiden varassa kuntoutumista voidaan suunnitella. Asiakkaalla on mahdollisuus ottaa käsittelyyn mukaan tukihenkilö - omainen, ystävä tai viranomainen.¹⁹⁰

Asiakasyhteistyöryhmien voi katsoa soveltuvan yksittäisissä tapauksissa myös romanien kuntoutukseen. Kulttuurilliset tekijät voivat tulla kerralla kaikkien viranomaistahojen tietoon, jotka voivat huomioida nämä päätöksissään ja yhteistyössään. Asiakas välttää ”luukulta luukulle” asioimisen ja voi ymmärtää itseään koskevien päätösten taustoja ja perusteluja. Mahdolliset kielelliset vaikeudet (esim. toimeentulotuen kirjallisen hakemuksen täyttämässä) tai yleinen tottumattomuus viranomaisten kanssa asioinnissa voidaan huomioida esim. tukihenkilön avulla. Syrjäytymiseen johtavien tekijöiden kasautuminen, asunto-, työllisyys-, koulutus- ja toimeentulo-ongelmissa ovat kaikki kuntoutuksen yhteistyöryhmän kysymyksiä, oli asiakas romani tai valtaväestöön kuuluva. Yhteistyöryhmän etuna voidaan pitää, ettei sen työskentelyä rajoita vähemmistö- tai muu erityisryhmäleima.

Romaniyhdyshenkilöiden tulisi toimia yhteistyössä tämän paikallistasolla olevan yhteistyöelimen kanssa romanien sosiaali-, koulu-, työ-, eläke- ym. ongelmien ratkaisemiseksi. Paikallisen yhdyshenkilön läsnäolo silloin, kun yhteistyöryhmässä käsitellään romaniasiakkaan kuntoutusta, tulisi olla mahdollistettu. Kuntien romaniryhmien tai alueellisten neuvottelukuntien tulee luoda suhteet paikalliseen asiakasyhteistyöryhmään ja kartoittaa ryhmän soveltuvuus yksittäisten romaniasiakkaiden ongelmien käsittelyssä

Kuntiin on perustettava kunnan ja romanien toimesta yhteissuunnitteluryhmiä, joissa romanien edustajat voivat tasa-arvoisesti ja avoimesti yhdessä kunnan virkamiesten ja poliitikkojen kanssa tehdä kuntakohtaisen suunnitelman romanien elinolojen parantamiseksi ja osallistumismahdollisuuksien kehittämiseksi.

¹⁹⁰ Karjalainen & Saikku (toim.) 1999, 9-10, 18-22.

Pieniin kuntiin voidaan yhteistyössä romanien kanssa nimittää romaniyhdyshenkilö, joka toimii informaation jakajana puolin ja toisin ja jolle eri viranomaiset voivat lähettää romaneja koskevaa materiaalia.

Kuntien sosiaali- ja terveystoimen, työvoimatoimiston ja Kelan asiakasyhteistyöryhmien tulee olla yhteydessä romaniyhdyshenkilöihin tai kunnan romaniryhmään romanien asioita käsiteltäessä.

5.2. Alueellinen hallinto, läänintaso

Vuonna 1996 Oulun lääninhallituksessa alettiin valmistella osallistumishanketta, joka koski romanien aseman parantamista. Sosiaali- ja terveysministeriön antaman tutkimus- ja kehittämiskorvauksen avulla neljässä läänissä toteutettiin aluekohtainen kehittämishanke, jonka myötä perustetut alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat jatkavat toimintaansa ja muodostavat keskeisen ideariihen, kun etsitään keinoja romanien yhteiskunnallisen osallistumisen laajentamiseksi. Alueelliset neuvottelukunnat eivät siis itse pyri olemaan varsinaisia osallistumiskanavia, vaan yhteistyöelimiä, jotka käynnistävät paikallistasolta nousevia kehittämishankkeita. Varsinainen laajamittainen osallistuminen voi toteutua alueellisen neuvottelukunnan opastuksella.

Alue- ja paikallishallinnon viranomaisista ja romaniväestöstä koostuva neuvottelukunta on voimavara, jota voidaan hyödyntää ongelmien havainnoinnissa, informaatiossa, suunnittelussa ja eri toimenpiteiden toteutuksessa. Alueelliset neuvottelukunnat ovat merkittävä keino romaniväestön syrjäytymiskorjauksen katkaisemiseksi. Alueelliset neuvottelukunnat ovat käsitelleet mm. seuraavia asioita, joita koskevat aloitteet ovat tulleet sekä romaniväestöltä että viranomaistaholta: koulutusta, asumista, työllisyyttä, päivähoitoa ja esiopetusta, muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja, syrjintää, kielen ja kulttuurin opetusta, tutkimusta, oppimateriaalin hankintaa, kulttuuritulkin työtä, paikallistason viranomaistoimintaa sekä kulttuurin kehittämistä ja ylläpitämistä yleisesti.¹⁹¹

Lisäksi alueelliset neuvottelukunnat ovat käynnistäneet vähemmistön asemaa parantamaan pyrkiviä hankkeita tai olleet aloitteentekijöinä tällaisia hankkeita perustettaessa. Näitä ovat mm. kulttuuritulkkikokeilu Oulun alueella, kansainvälinen romanien elämäkertojen keruuhanke, johon on saatu rahoitus pääasiassa EU:lta, Kainuun romaniväestön koulutushanke ja Itä-Suomen läänissä sekä Jyväskylän seudulla toteutetut romaniväestö ja terveys -hankkeet.

¹⁹¹ Virolainen, Kari: Romaniväestön osallistumisen mahdollisuudet aluehallinnossa, Sosiaali- ja terveysministeriön monistetta 1999:1, Helsinki 1999, 35.

Neuvottelukunnat ovat tehneet yhteistyötä sekä läänin että paikallishallinnon viranomaisten kanssa. Niiden toiminnalle on ollut olemassa tarve oikean tiedon levittämisestä, suvaitsevaisuuden edistämisestä, ennakkoluulojen ja rasismien torjunnasta sekä erimielisyyksien sovittelusta viranomaisten ja romanien välillä.

Miten saattaa romaniväestön näkökulma päätöksentekijöiden tietoon? Hajauttamispolitiikka ei välttämättä edellytä osallistumista valtakunnan- tai paikallispolitiikkaan, koska subsidiariteetilla tarkoitetaan periaatetta, jonka mukaan ”ylempi yksikkö” ei ryhdy toimenpiteisiin silloin, kun ”alempi yksikkö” kykenee itse suoriutumaan tehtävästä vähintään tyydyttävästi.¹⁹² Julkisten hyödykkeiden suunnittelu ja toteutus tulisi tehdä mahdollisimman lähellä kansalaisia. Ylempien tasojen valta on perusteltua, jos paikallistason resurssit eivät riitä palveluiden tuottamiseen. STM:n subsidiariteettiperiaatetta käsittelevässä julkaisussa siteerataan Paavi Pius XI:n kiertokirjettä vuodelta 1931, jossa periaate määritellään muun muassa seuraavasti: “...on epäoikeudenmukaista, äärimmäisen vahingollista ja yleistä järjestystä horjuttavaa, mikäli laajempi ja korkeampi taho anastaa itselleen tehtäviä, joita pienemmät ja alemmat yksiköt voivat tehokkaasti hoitaa. Tämä on yhteiskuntafilosofian horjumaton periaate...”.¹⁹³ Jos yhteiskunnassa pyritään toteuttamaan läheisyysperiaatetta, avaa tämä mahdollisuuksia sellaisen suoran demokratian syntymiselle, jossa paikallisyhteisöt (esim. kunnan tietty alue) saavat päättää resurssien kohdentamisesta. Vaikka 1990-luvulla suuntaus on ollut kohti paikallista päätöksentekoa (valtionosuusuudistus 1993), keskusjohtoisen asiantuntijajärjestelmän merkitys on säilynyt. Keskustelua yhteisöllisyydestä kuitenkin käydään, ja onkin oletettavaa, että yhteisöllisyys tulee uudella vuositu-
hannella etsimään muotoaan yhteiskuntapolitiikassa. Romanien yhteiskunnallisen osallistumisen kannalta tämä lienee eräs avainkysymyksistä. Miten romanit voivat löytää uudet paikalliset mahdollisuudet yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja millaisia vapauksia he voivat paikallistasolla saavuttaa? Pyrkivätkö romanit itsenäiseen päätäntävaltaan heitä koskevissa asioissa vai pyrkivätkö he vaikuttamaan paikallisiin asioihin kasvattamalla osuuttaan valtaväestön päätöksentekoryhmissä? Alueelliset neuvottelukunnat näyttävät pyrkineen romaniväestön ja viranomaisten yhteistyöelimiksi, eivätkä etujärjestöiksi, jotka asettuisivat puolustustamaan romaniväestön oikeuksia valtaväestön oikeuksia vastaan.¹⁹⁴

Edellä esitetty kysymys voidaan pukea toisenlaiseen muotoon, mikä paljastaa hajauttamiseen liittyvän arvokeskustelun ulottuvuuden. Voidaanko romanikulttuurin rikkautta ylläpitää ja edistää asiantuntijoiden toimesta vai turvataanko romanikulttuurin arvot paremmin vahvalla kansalaisyhteiskunnan toiminnalla? Kysymys on siitä, missä määrin romanikulttuurin arvot ovat sillä tavoin määriteltävissä, että

¹⁹² Raunio 1998.

¹⁹³ Kautto 1995, 3-5. *Subsidiariteetti ja sosiaalipolitiikka*.

niitä ylipäätään voidaan ylhäältä käsin ymmärtää ja siten suojella. Ovatko romanikulttuurin arvot ja normit paremmin suojeltavissa tapauskohtaisesti paikallisen tiedon perusteella? Tässä tutkimuksessa tehdyn kyselyn perusteella romanit näyttävät kannattavan paikallisen aktiivisuuden lisäämistä. Paikallisuus ei tällöin tarkoita ainoastaan läänin tai maakunnan tasoa, vaan jopa tietyn asuinkunnan omaa ryhmää, joka sitten osallistuisi esimerkiksi alueellisen neuvottelukunnan toimintaan.¹⁹⁵ Romanikulttuurin piirteet, oikeuskäsitys ja vahvat sukusiteet, korostavat kysymysten ehdotonta paikallista luonnetta ja siksi keskusjohtoinen asiantuntijavalta sopinee erityisen huonosti romanipolitiikan ohjenuoraksi.

Romanien osallistuminen näyttää tapahtuneen kansalaisyhteiskunnan tasolla, koska hallintokulttuurin käytännöt ja vaatimukset ovat romaneille vieraampia kuin perinteinen yhteisöllinen toiminta. Romaniväestön valmiudet ovat esimerkiksi alhaisen koulutustason vuoksi paremmat yhdistystoiminnassa kuin virallisessa ja osin poliittisessa valtion- tai kunnanhallinnossa. Romanien yhteiskunnallisen osallistumisen kehitysnäkymät ovatkin tältä osin varsin suotuisat, jos vain kansalaisyhteiskunnan vahvistuminen jatkuu. Yhteiskuntapolitiikan suunnan seuraaminen ja siihen vaikuttaminen ei siksi ole merkityksentöntä romanien aseman kannalta.

Alueellisten neuvottelukuntien perustamisen ajankohtaa onkin pidettävä onnistuneena, koska ne ovat voineet ideoida paikallisia toimintamuotoja, joiden merkitys tuskin pienenee lähitulevaisuudessa. Osallistuminen mihin tahansa paikalliseen toimintaan tuottaa yksilötasolla sellaista osaamista, jota voidaan sitä mukaa hyödyntää, kun paikallinen päätöksenteko yhteiskuntapolitiikassa löytää muotoaan. Vaikka romanien järjestökenttä on hajaantunut ja romanien valtakunnallinen järjestäytyminen varsin heikkoa, ei tämä tarkoita, etteivät romanit voisi löytää aitoja yhteiskunnallisia vaikutuskanavia. Tämä tosin edellyttää niin kutsutun *resurssikeskeisen toimintamallin* sisäistämistä osaksi vähemmistöpolitiikkaa. Tässä mallissa *vähemmistön osallistumista tarvitaan* päätöksenteossa, jotta monikulttuurisuus voi toteutua. Sitä ei siis ainoastaan hyväksytä demokratian vuoksi osaksi hallintoa.¹⁹⁶

Alueelliset neuvottelukunnat tarvitsevat päätoimiset sihteerit, jotta ne voivat edistää romaniväestön ja aluehallinnon välisiä yhteyksiä niin, että perustuslain suomia romanikulttuurin kehittämisen oikeuksia voidaan käytännössä päästä toteuttamaan. Alueellisten neuvottelukuntien vakinaistaminen on luonnollinen kehityssuunta, kun halutaan synnyttää rakentavaa vuoropuhelua vähemmistön ja hallinnon välille. Vakinaistaminen on askel kohti edellä kuvattuja läheisyysperiaatteen mukaisia käytäntöjä. Vakinaistaminen on ratkaisuehdotus niihin ongelmiin, joita valtakunnallisella romaniasiaain neuvottelukunnalla on katsottu olevan, esimerkiksi sen Helsinki-painotteisuus ja etäisyys maakuntien romanivä-

¹⁹⁴ Ks. esim. Romaniväestön osallistumisen mahdollisuudet aluehallinnossa. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1/1999.

¹⁹⁵ Romaniasiaain selvitysmiesten tekemä kysely 1999, kohta 3.

estöstä. Neuvottelukunnat voivat vahvistaa paikallisuutta ja läheisyysperiaatetta kahdessa merkityksessä. Ensimmäisessä läheisyysperiaate viittaa paikkaan ja tilaan liittyvään seikkaan, joka tarkoittaa kannanottoa se puolesta, että paikallistaso voi paremmin määritellä esimerkiksi oikeudenmukaisuutta koskevia kriteereitä. Toisessa merkityksessä läheisyysperiaatteella tarkoitetaan päätöksentekoa, joka on ”lähellä kansalaisia” siten, että päätöksenteko on avointa ja että kansalaiset näkevät päätöksenteon perusteet ja ymmärtävät poliittiset vastuukysymykset.

Molemmat läheisyysperiaatteen näkökulmat ovat romanasioissa keskeisiä. Koska romanit asuvat hajallaan Suomessa, on vaikea olettaa, että jokin keskushallinnon viranomainen tai toimielin voisi tuntea riittävän hyvin paikallisia oloja esimerkiksi valtaväestön ja romaniväestön suhteen osalta. Toisaalta on ilmeistä, että romaniväestöllä on valtaväestöä enemmän vaikeuksia hahmottaa poliittis-hallinnollisen päätöksenteon perusteita, juuri heikosta koulutustasosta johtuen. Tämä ongelma on toki kaksijakoinen. Myös virkamiestason tulisi hahmottaa avoimen päätöksenteon funktiota nykyistä paremmin. Toimiakseen läheisyysperiaatteen mukaiset käytännöt vaativat koulutusta. Paikallinen vuoropuhelu syntyy vasta, kun molemmat osapuolet ovat samalla tavalla tietoisia vaikuttamisen ja päätöksenteon perusteista. Romanijärjestöjen ja paikallisten yhdistysten rooli tulisi olla tätä kehitystä edesauttavaa myös siltä osin, että ne antaisvat perusvalmiuksia sekä ymmärtää päätöksentekoa että olla myös vaikuttamassa päätöksiin.

5.3. Valtion keskushallinto

Suomessa valtion keskushallinto hoitaa etnisiä kysymyksiä hajautetusti siten, että eri ministeriöille on annettu eri etnisiä vähemmistöjä koskevia velvollisuuksia. Työministeriö hoitaa pakolaisasioita, oikeusministeriö saamelaiden asioita ja sosiaali- ja terveysministeriö romanasioita. Lisäksi kukin ministeriö hoitaa sen toimialueelle tulevat substanssikysymykset. Millään ministeriöllä ei ole kokonaisvastuuta esimerkiksi romanien tai saamelaiden asioista, vaan asiat ovat eri ministeriöissä hoidettavana. Saamelaiden asioita kuitenkin koordinoi oikeusministeriö.

Romanasioista ei ole valtioneuvoston ohjesäännössä (1522/1995) mitään mainintaa. Romaniasiaiden neuvottelukunnasta on valtioneuvoston päätös 30. marraskuuta 1989 (1058/1989). Siinä sanotaan, että neuvottelukunta toimii sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. Romaniasiaiden hoito on siten valtioneuvoston päätöksen varassa. Perustuslain uudistuksen jälkeen eri neuvottelukuntien asettamisen taso on nostettu, joten *romanasiaiden neuvottelukunnankin juridinen perusta tulee säätää lailla*.

¹⁹⁶ Kari Virolainen 1999, 13.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön kohdalla valtioneuvoston em. ohjesäännössä ei ole mainintaa romani-asioista. Riippumatta siitä, minkä ministeriön yhteydessä kyseinen neuvottelukunta toimii, *tulisi ministeriöstä annettussa ohjesäännössä olla maininta romaniasian koordinoinnista, jotta romaniasioille saataisiin yleisvastuu.*

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöllä on romanien syrjäytymiskysymyksessä valtakunnallisesti merkittävä tehtävä toimeentulotuen osalta. Toimeentulotuki on kuitenkin ongelma siinä iässä, jossa ongelman syntymekanismiin on vaikea vaikuttaa. Sosiaalityön ja kuntoutuksen yhteydessä voidaan pyrkiä analysoimaan yksityisen romanin elämäntilannetta ja sitä kautta etsimään ratkaisua ongelmiin. Toimeentulotuki ja muut sosiaalisektorin toiminnot ovat tärkeitä mutta auttamatta paikkaavia toimintoja. Terveystieteiden ministeriö on tärkeä, mutta siinä on ongelmana enemmän romanikulttuurin erityispiirteiden huomiointi palvelujärjestelmässä kuin tulevaisuuteen tähtäävät kysymykset. Voidaan todeta, että sosiaali- ja terveystieteiden hallinto on edelleen merkittävä mutta staattinen alue romanien hyvinvoinnin osalta.

Ulkoasiainministeriön hallinnonalalla romaniasioiden kannalta keskeisiä ovat erilaiset kansainväliset ihmisoikeuksia käsittelevät sopimukset. Ihmisoikeuskysymykset ovat keskeisesti esillä EU:n työssä. Suomen tavoitteleva avoin ja johdonmukainen ihmisoikeuspolitiikka pitää sisällään periaatteen, jonka mukaan valtioiden ja yhteiskunnan turvallisuus on perustavalla tavalla riippuvainen ihmisoikeuksien kunnioittamisesta.¹⁹⁷ Tämän laajan käsityksen turvallisuudesta voi katsoa olevan myös romanipolitiikan perustava periaate. Ulkoasiainministeriö koordinoi monia tärkeitä romaneita koskettavia sopimusasioita, mutta sen raportointitehtävän ei voi katsoa antavan valmiuksia hoitaa esimerkiksi romanien asunto-, työllisyys-, koulutus- ja kieliasioita. Ulkoasiainministeriöllä ei toisin sanoen ole substanssiosaamista eikä mahdollisuutta ottaa kokonaisvastuuta romanipolitiikasta. Ulkoasiainministeriön rooli on kuitenkin korostumassa romanipolitiikan kansainvälistymisen myötä. Ministeriössä on valmiutta osallistua yhteistyöneuvotteluihin silloin, kun romanipolitiikassa sivutaan kansainvälisten ihmisoikeussopimusten koordinoimista ja toimeenpanoa.¹⁹⁸

Oikeusministeriön päävastuu saamelaisasioissa tekee kysymyksen romaniasioiden koordinoimisvastuun siirtämisestä tälle hallinnonalalle oikeutetuksi. Oikeusministeriö on vastannut saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon ja saamelaiskäräjien asemasta. Koska romaniväestön asema sekä alueellisesti että juridisesti eroaa saamelaisten asemasta, romaniasioiden siirtämistä oikeusministeriön vastuulle ei voida perustella samoin argumentein kuin saamelaisasiaa. Vaikka romanipolitiikassa tavoiteltaisiin samansuuntaista juridista asemaa saamelaisten kanssa, on selvitystyön aikana useasti todettu, että tämän

¹⁹⁷ *Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopolitiikka*. Ulkoasiainministeri Tarja Halosen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 11.11. 1998, s. 7-13.

saavuttamiseksi on ryhdyttävä ensisijaisesti kehittämään romanien osallistumista ja keskinäistä yhteistyötä. Tästä näkökulmasta oikeusministeriö ei nykyisessä tilanteessa tarjoa parasta mahdollista erityisosaamista, jolla osallistumista ja siten syrjäytymisen estämistä voidaan kehittää. Toisaalta oikeusministeriön kannattama hajautettu vähemmistöpolitiikan ohjaus mahdollistaa yhteistyön muiden ministeriöiden kanssa myös romanasioissa. Kokemukset saamelasasioissa ovat tärkeä osa-alue, kun tiettyä yksittäistä ongelma-aluetta kokoonnutaan ratkomaan yhteistyössä eri ministeriöiden kanssa.¹⁹⁹ Oikeusministeriöllä ei ole paikallistason organisaatioita, jonka avulla romanasioita voidaan hoitaa.

Sisäasiainministeriön tehtäväkenttä on romanasioiden kannalta kiintoisa erityisesti paikallishallinnon ja sitä kautta osallistumisen tehostamisen näkökulmasta. Ministeriön suorat hallinnolliset yhteydet kuntiin ja lääninhallituksiin ovat verkosto, jossa romanipolitiikka voisi sävyttyä alue- ja paikallishallinnon kehittämällä. Vaikka tämä onkin tämän selvitystyön eräs keskeinen tavoite, on selvitystyössä todettu, ettei sisäasiainministeriö ohjaa romanipolitiikan tärkeitä substanssialueita, koulutusta, asumista tai työllisyyttä. Lääninhallituksen eri substanssiosastot ohjaavat oman toimialansa puitteissa kuntien toimintaa koulutuksen ja sosiaali- sekä terveydenhuollon alueilla. Tästä näkökulmasta katsottuna sisäasiainministeriön rooli korostuu lääninhallitusten yhteydessä toimivien alueellisten romanasiaain neuvottelukuntien mahdollisen perustamisen myötä. Kuitenkaan romanipolitiikan ohjaus sisäasiainministeriön yhteydessä ei palvelisi parhaalla mahdollisella tavalla selvitystyössä hahmotettuja romanipoliittisia tavoitteita, osallistumista ja syrjäytymisen estämistä, vaan toteuttaisi hallinnollisen mallin, jossa substanssiosaaminen olisi löydettävä muista ministeriöistä. Näin ollen sisäasiainministeriön rooli romanasioissa painottuisi ainoastaan kokoonkutsujana toimimiseksi.

Opetusministeriön alaisen keskusviraston, opetushallituksen, romaniväestön koulutusyksikössä on tarvittavaa asiantuntemusta. Selvitystyössä koulutus on todettu avainkysymykseksi romanien syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Esiopetuksen ja peruskoulutuksen ongelmien, koulun keskeyttämisen ja erityisopetukseen ohjauksen, ratkaisuksi on esitetty romaniopettajien, kouluavustajien ja tukihenkilöiden lisäämistä. Näihin opetusministeriön hallinnon kysymyksiin on ministeriössä suhtauduttu periaatteessa myönteisesti. Opetusministeriön asettamat velvoitteet koulutuksessa ovat yhteydessä kieli- ja kulttuurikysymyksiin, joten opetusministeriössä romanasioiden osuus on suhteellisen laaja. Opetusministeriön koordinoimana romanasiat voisivat painottua oikealla tavalla ehkäisevään toimintaan ja tulla silti samalla varsin laaja-alaisesti käsitellyiksi, kuten nykyäänkin tapahtuu. Opetusministeriön ja työministeriön läheiset toimialat esim. aikuiskoulutuksessa tai työvoimakoulutuksessa olisi tosin perusteellisesti kartoitettava romanasioiden osalta. Viime kädessä opetusministeriön, kuten muiden ministeriöiden, soveltuvuus romanasioiden koordinoijaksi jää myös yksittäisten virkamiesten varaan, koska etnisen

¹⁹⁸ Romanasiaain selvitysmiesten kokous ulkoasiainministeriössä 10.5. 1999. ks. liite ???

¹⁹⁹ Romanasiaain selvitysmiesten kokous oikeusministeriössä 7.5. 1999 ks. liite ???

vähemmistön asioiden hoitamisessa on olennaisen tärkeitä, että virkamieskunnalla on halua hoitaa näitä asioita.²⁰⁰

Tulevaisuudessa koulutuksen merkitys tulee yhä enemmän korostumaan syrjäytymisen ehkäisyssä, joten selvitysmiehet painottavat opetusministeriön roolia tässä yhteydessä.

Työministeriön tehtävät työllisyyden ja työvoimakoulutuksen alalla ovat romanien syrjäytymisen estämisessä avainasemassa. Työministeriöllä on yhteydet paikallisiin työvoimatoimistoihin ja TE-keskuksiin, jotka voivat suoraan toimia romanien työllisyyden edistämiseksi. Näin työministeriö voi ohittaa kuntasektorin itsehallinnon ja toimia työvoimatoimistojen kautta. Tämä seikka on toisaalta etu toisaalta haitta. Kunnallista demokratiaa ei saa sivuuttaa. Työministeriö toimii paikallistasolla jo nyt yhteistyössä sosiaalitoimen ja kansaneläkelaitoksen kanssa mm. syrjäytymisen estämisessä. Yhteistyö perustuu kuntoutuslainsäädännön velvoitteeseen. Työministeriön ongelmana mahdollisena romaniasioiden koordinoijana voidaan pitää sitä, ettei sen toimiala varsinaisesti tavoita romanien vaikean työllistymisen perussyitä. Työministeriö kyennee tehokkaastikin korjaaviin toimenpiteisiin, muttei pysty ratkaisemaan pidemmällä aikavälillä romanien varsinaista työllistymisongelmaa - alhaista koulutusta-
soa. Työministeriön sijoitettujen maahanmuuttaja-asioiden on joskus epäilty varjostavan mahdollisesti sinne sijoitettavia romaniasioita. Romanien asema ja ongelmat on syytä nähdä näistä erillisinä.²⁰¹

Työvoimapolvelulaki (1005/1993) ja asetus (1251/1993) edistävät yleisellä tasolla työmarkkinoille pääsyä. Nopea ja joustava integroituminen eli kotouttaminen asetettiin maahanmuuttopolitiikan perustavoiteeksi lokakuussa 1997 annetussa hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittisessa ohjelmassa. Työministeriössä valmisteltiin hallituksen esitys laiksi maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. Lailla pyritään tehostamaan maahanmuuttajien kotouttamista suomalaisen yhteiskuntaan. Laissa korostetaan ohjelman mukaisesti maahanmuuttajan omaa aktiivista vastuuta uudesta elämäntilanteestaan. Vastuu maahanmuuttajien kotouttamisen yleisestä kehittämisestä, ohjauksesta ja yhteensovittamisesta lain vahvistamisen myötä on osoitettu työministeriölle. Laki tuli voimaan toukokuun 1999 alusta lukien.

Ympäristöministeriön hallinnonalan vastuu asuntoasioissa on edelleen ajankohtainen romanipolitiikassa. Ympäristöministeriössä on tiettyä valmiutta olla mukana tiedonvälittäjänä kunnan ja paikallisten romanien yhteistyössä, mitä tulee asuntoasioihin. Asuntorahasto ja ympäristöministeriö pystyisivät tuomaan informaatiota kuntatasolle. Yhdyshenkilötoiminnan koordinoitua ja koulutusta voitaisiin kehittää ympäristöministeriön yhteydessä. Ympäristöministeriö voisi vaikuttaa lisäämällä informaatiota jo nyt olemassaolevista rahoitusvaihtoehdoista (aravalaina ja korkotukilaina). Ympäristöministeriötä

²⁰⁰ Romaniasiaain selvitysmiesten kokous opetusministeriössä 5.5. 1999 ks. liite ???

²⁰¹ Romaniasiaain selvitysmiesten kokous työministeriössä 10.5. 1999 ks. liite ???

romaniasioiden koordinoijana kuitenkin rajoittaa asunto-ongelmien vaihtelevuus. Asuntoasian ei voi sanoa muodostavan romaneita yhdistävää ongelmaa. Osassa kuntia asunto-ongelma ei nouse erityisesti esille. Romaniväestön keskittyminen suuriin kaupunkeihin on muuttanut asunto-ongelmien luonnetta. Esimerkiksi Vantaalla asumistasoon ollaan pääsääntöisesti varsiin tyytyväisiä.²⁰²

Hallinnollisena yhteenvetona selvitystyössä on nähty parhaaksi toteuttaa romanipolitiikan koordinoimisvastuu sillä hallinnollisella alueella, mikä on lähimpänä romaniväestön ongelmia.²⁰³ Kun katsotaan eri ministeriöiden tehtävänjakoa, suhteessa romaniväestön ongelmiin, nousee voimakkaimmin esille *opetusministeriö* romaniasioiden koordinoijana, koska koulutus on avainasemassa romanien syrjäytymisen ehkäisemiseen. Syrjäytyminen alkaa jo lapsuudessa, ja se tulee katkaista mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Opetusministeriöllä on suorat yhteydet lääninhallitukseen ja kuntiin, minkä lisäksi sen alaisena toimivassa opetushallituksessa jo toimii romaniväestön koulutusyksikkö. Kun lisäksi sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan asioiden merkitys, vaikkakin on edelleen merkittävä, on syrjäytymisnäkökulmasta katsottuna jäämässä koulutuskysymyksiin nähden toissijaiseksi, on perusteltua siirtää romaniasiain neuvottelukunnan toiminta opetussektorin yhteyteen opetusministeriöön. Toimeentulotuesta on muodostunut suurelle osalle romaneja ikäänkuin kansalaispalkkaan verrattava toimeentulon lähde, ja sen merkitys on passiivinen, koska sen puitteissa on vaikea tehdä muutos- ja kehitystyötä romanien hyväksi. Sen sijaan koulutuskysymykset ovat dynaamisia ja kohdistuvat lapsiin ja nuoriin, jotka tulevaisuudessa voivat saada hyvän perus- ja ammatillisen koulutuksen ja sen mukana työmahdollisuuksia. Moni muukin ministeriö voi tulla kysymykseen romanipolitiikan koordinoijana, mutta on kuitenkin huomattava, että koordinoituvastuussa olevan ministeriön toimiala sävyttää koko romanipolitiikkaa, joten asiaa on katsottava myös tästä näkökulmasta.

Mikäli romaniasioiden koordinointi siirretään opetusministeriölle, tulee opetushallituksen romaniväestön koulutusyksikön asema ja toiminta turvata. Romaniasiain neuvottelukunnan toiminnassa koulutusasiat ovat edelleen vain yksi, joskin tärkeä, viipale. Olennaista on, että romanien koulutus voidaan kunnissa resursoida riittävästi.

²⁰² Romaniasiain selvitysmiesten kokous Vantaan romaniyhdistyksessä 22.4. 1999. Romaniasiain selvitysmiesten kokous ympäristöministeriössä 7.5. 1999 ks. liite ???

²⁰³ Romaniasiain selvitysmiesten kokous sisäasiainministeriössä 10.5. 1999 ks. liite ???

5.4. Neuvottelukunnat

Romaniasaiain neuvottelukunta asetettiin valtioneuvoston päätöksellä vuonna 1989 (1058/1989). Sitä aikaisemmin oli toiminut mustalaisasiain neuvottelukunta vuodesta 1956 lähtien. Romaniasaiain neuvottelukunnan tarkoituksena on edistää romaniväestön tasavertaisia yhteiskunnallisia osallistumismahdollisuuksia sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä elinolosuhteita. Neuvottelukunta toimii sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. Valtioneuvosto määrää jäsenet kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Jäsenistä puolet nimetään merkittävimpien romaanijärjestöjen esityksestä ja muut jäsenet edustavat ainakin sosiaali- ja terveysministeriön, opetusministeriön, työministeriön ja ympäristöministeriön hallinnonaloja. Yksi jäsen voidaan nimetä kuntien keskusjärjestöjen esityksestä.

Selvitysmiehet katsovat, että lisääntyneiden kansallisten ja etenkin kansainvälisten tehtävien johdosta RONK:n resursseja tulee lisätä perustamalla uusi suunnittelijan virka.

Suomen raportissa *Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen toteuttamisesta* todetaan työministeriöllä olevan koordinoiva rooli maahanmuuttajien kotouttamisessa ja hyvien etnisten suhteiden edistämisessä ja rasismien ja syrjinnän vastaisessa työssä. Pakolais- ja siirtolaisasiain neuvottelukuntaa koskeva uusi asetusta tuli voimaan 1.3.1998 ja sen myötä neuvottelukunnasta tehtiin *etnisten suhteiden neuvottelukunta*. Uusia tehtäviä ovat rasismia ja etnisiä suhteita koskevat tehtävät. Neuvottelukunnan jäsenistä puolet on maahanmuuttaja- ja muita etnisiä yhteisöjä edustavia, mm. tataareja ja juutalaisia. Saamelaiset ja romanit ovat edustettuina neuvottelukunnan monikulttuurijaostossa.

Suomessa on syrjintää valvovia toimielimiä, hyviä etnisiä suhteita vaaliva ministeriryhmä ja valtioneuvoston periaatepäätös hallinnon toimenpiteiksi suvaitsevaisuuden lisäämiseksi sekä valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Lisäksi Suomessa on erilaisia neuvottelukuntia ja toimikuntia:

Etnisten suhteiden neuvottelukunta (entinen pakolais- ja siirtolaisasiain neuvottelukunta)

Saamelaisasioiden neuvottelukunta,

Romaniasaiain neuvottelukunta,

Rasismien vastainen valtuuskunta ja

Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta.

Ihmisoikeusasiain neuvottelukunta (IONK)

Suomenruotsalaisten ja ruotsien kielen asemaa ja intressejä valvoo *Svenska Finlands Folkting*. Näillä kaikilla vähemmistöjen asioita ajavilla neuvottelukunnilla on erilainen hallinnollinen asema.

Selvitysmiehet katsovat, että vähemmistöjen asiaa ajavien neuvottelukuntien juridinen asema tulee yhtenäistää. Valtion keskushallinnossa tulisi etsiä sopiva hallinnollinen yksikkö koordinoimaan kaikkien vähemmistöjen asioita.

Vähemmistöjen edustajille tulee järjestää työpaikkoja niin paikallisella, läänin- kuin valtakunnallisella tasolla. Romaneille tulee järjestää koulutuksen ja median keinoin yhteiskunnallista järjestötoimintaa selvittävää koulutusta ja tiedotusta.

Lisäksi hallinnon tulisi olla selvemmin organisoitu siten, että eri hallinnonaloilla nimettäisiin henkilö, jonka vastuulla olisivat romaneihin ja mahdollisesti muihin vähemmistöihin liittyvät kyseiselle hallinnonalalle kuuluvat asiat. Lisäksi hallinnon eri thojen tulisi laatia romanien osallistumisen mahdollistamiseksi vastuualuekohtaiset ohjelmat integroitumisen tukemiseksi ja kehittämiseksi.

Puiteyleissopimuksen artikla 18 koskettelee sopimuksia eri valtioiden kanssa vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden suojelun varmistamiseksi. Rohkaistaan yhteistyötä yli rajojen.

Suomi on tehnyt Venäjän kanssa sopimuksen suomalaisten ja suomensukuisten kansojen omaperäisyyden säilyttämisestä Venäjällä ja Venäjältä peräisin olevien omaperäisyyden säilyttämisestä Suomessa. Suomen tulee ottaa EU:n laajenemisneuvotteluissa huomioon romanien kohtelu Euroopan eri maissa. Muutoinkin Suomen tulee kansainvälisissä yhteyksissä ottaa esille romanien kohtelu Euroopan ja maailman eri maissa.

Puiteyleissopimuksessa Euroopan neuvoston jäsenvaltiot katsovat, että moniarvoisen ja aidosti demokraattisen yhteiskunnan ei tule ainoastaan kunnioittaa kansalliseen vähemmistöön kuuluvien henkilöiden etnistä, sivistyksellistä, kielellistä ja uskonnollista identiteettiä, vaan luoda tarkoituksenmukaiset olosuhteet, joissa he voivat ilmaista, säilyttää ja kehittää tätä identiteettiä. Kulttuurisesta moninaisuudesta toivotaan jokaiselle yhteiskunnalle rikastuttavaa eikä erottavaa lähdettä. Sopimusasiakirjassa sitoudutaan ryhtymään riittäviin toimiin täyden ja tehokkaan yhdenvertaisuuden edistämiseksi kansalliseen vähemmistöön ja valtaväestöön kuuluvien välillä kaikilla yhteiskuntaelämän aloilla.

Suomessa ei ole varsinaista kansallisia vähemmistöjä koskevaa integraatiopolitiikkaa. Suomessa on maahanmuuttopoliittinen ohjelma (VN:n periaatepäätös 16.10.1997), joka koskee paluumuuttajia, pakolaisia ja turvapaikanhakijoita. Uusi laki maahanmuuttajien kotouttamisesta tuli voimaan 1.3.1999. Romanit katsovat, että maahanmuuttajilla on tiettyjä etuja romaneihin nähden ja yhteiskunnan toimenpiteet heitä kohtaan ovat olleet aktiivisemmat ja järjestelmä parempi kuin romanien asioiden osalta.

Maahanmuuttajia ei kuitenkaan pääsääntöisesti kohdella paremmin kuin romaneja. Suomen muuttuminen monikulttuuriseksi maaksi on nostanut romanien asiat paremmin esille.²⁰⁴

Selvitysmiehet katsovat, että suunniteltu *syrjintäasiamiehen virka* tulee tehdä sellaiseksi, että sen toimenkuvaan kuuluu perinteisten Suomessa asuvien vähemmistöjen asiat, ja siksi syrjintäasiamiehen toimistoon on saatava sitä varten riittävät resurssit.

Selvitysmiehet ehdottavat, että Romanipolitiikan strategiat -raportissa esitettyjen ehdotusten toteutusta suunnittelemaan ja valvomaan asetetaan työryhmä, jonka puheenjohtajana toimii sosiaali- ja terveysministeriöstä apulaisosastopäällikkö ja jäsenenä muiden ministeriöiden ja Suomen Kuntaliiton sektori-vastaavat sekä Romaniväestön edustajat.

²⁰⁴ Romaniasiain selvitysmiesten tekemä kysely.

KOONNOS

Romanikulttuuri ja -identiteetin säilyminen elinvoimaisena on itseisarvo. Suomen monikulttuurisuus on muun muassa sitä, että romanien kaksikulttuurisuus hyväksytään ja että sen säilyttämiseen ollaan valmiita panostamaan. Romanien halu erottautua ja suojella omaa perinnettään ei ole ristiriidassa suomalaisen yhteiskunnan arvojen kanssa. Romanien omaleimainen elämäntapa on tapa olla olemassa ja säilyä. Tähän olemisen tapaan kuuluu halu kouluttautua, tehdä työtä yhteisten päämäärien eteen ja elää yhteisten sääntöjen mukaan. Tähän romaneille on annettava resursseja: koulutusta, yhteistyökanavia ja palveluita.

Mahdollisuus romanikielen opetukseen tulee olla päivähoitoasteelta aikuiskoulutukseen. Kouluissa kieliopetusryhmät tarjoavat mahdollisuuden tukea romaninuorten identiteettiä. Erityisesti yläasteen kieliopetuksella on merkittävä syrjäytymistä estävä vaikutus. Opetusta voi antaa kunnan tai kuntien yhdessä palkkaama romanikielen opettaja, joka kiertää alueen kouluissa. Kieliopettajan työnkuvaan voi mahdollisuuksien mukaan sisältyä koulunkäynnin kannustajan ja kuraattorin tehtäviä. Romanikielisen kirjallisuuden, musiikin ja näyttämötaiteen taloudellinen tukeminen on sekä elävän perinteen suojelua että romanien potentiaalisen elinkeinotoiminnan käynnistämistä.

Romaniväestön syrjäytymistä tulee ehkäistä romanikulttuurin oman tuen ohella myös yhteiskunnallisilla toimilla. Koulutus ehkäisee syrjäytymistä ja siksi erityisesti sosiaali- ja opetussektorin tulee huomioida romanien nykytila ja pyrkiä sen kehittämiseen. Myös esiopetuksen tärkeys tulisi huomioida, sillä syrjäytyminen saattaa alkaa jo lapsuudesta. Romanilapselle on jo varhaisessa vaiheessa tarjottava kielellinen ja sosiaalinen perusta. Päivähoitoasetusta (1336/95) tulee toteuttaa. Mahdollisuudet on oltava samat kuin valtakulttuurin lapsilla jo koulunkäynnin alkaessa. Päivähoitoon ja esiopetukseen on tuotettava lisää oppimateriaalia romanikulttuurista. Tutkimusten mukaan moni romaninööri keskeyttää peruskoulun. Keskeyttämishuippu ajoittuu yläasteelle.

Romanipolitiikan strategian yksi merkittävin osa on osallistuminen ja vaikuttaminen. Osallistumista ei enää nähdä myöntymisenä valtaväestön kulttuurin arvoihin vaan osallistuminen voi olla mitä parhaita identiteetin ylläpitoa ja suojelua. Yhteiskunnan uusi strategia on romanien osallistumisen mahdollistamista ja edellyttää monin paikoin resurssien ohjaamista yhteistyön muotoihin. Romanien ja yhteiskunnan uudet strategiat voivat hallinnossa kohdata toisensa ainakin kolmella seuraavalla tavalla. 1) Yhteissuunnittelu voidaan toteuttaa erillisen *romaniryhmän* perustamisella, jossa virkamiehet, luottamushenkilöt ja romanit yhdessä kehittävät romanien elinoloja ja osallistumismahdollisuuksia. 2) Kuntiin joiden alueella asuu vain vähän romaneja tulee nimittää *romaniyhdyshenkilö* kahdensuuntaisen informaation välittäjäksi. Virkamiehet ja poliitikot tarvitsevat nykyistä enemmän oikeaa tietoa roma

nien elämäntavasta. Romanit tarvitset tietoa viranomaispäätösten perusteista. Romaniyhdyshenkilön tulee luoda suhteet paikalliseen kuntoutuksen asiakaspalvelun yhteistyöryhmään. 3) Läänintasolla keskeisin toimenpide on *alueellisten neuvottelukuntien vakinaistaminen*. Niiden tulee koota yhteen läänin alueen yhdyshenkilöitä, kuntien romaniryhmien edustajia ja läänin viranomaisia. Läänien neuvottelukunnat osallistuvat tasapuolisesti valtakunnalliseen romaniasiain neuvottelukuntaan.

Romaniasiain neuvottelukunnan (RONK) toimintaan ollaan oltu tyytyväisiä, mutta toiminnan resursointiin tulee lisätä varoja kansainvälisten tehtävien erittäin suuren kasvun johdosta. RONK tarvitsee suunnittelijan viran koti- ja ulkomaisten tehtävien tasapuolisen hoidon varmistamiseksi. RONK on toiminut sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä valtioneuvoston päätöksellä, mutta selvitysmiehet ehdottavat neuvottelukunnan asettamisesta säädettävän lailla tai asetuksella ja samassa yhteydessä siirrettäväksi opetusministeriön yhteyteen. Perusteena on neuvottelukunnan toiminnan lähempi kytkeminen romanien koulutuksen kehittämiseen sosioekonomisen syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

Tällä hetkellä romaniväestön taloudellis-sosiaalinen asema on historiallisista syistä, heikosta koulutuksesta, yleisestä ennakkoluuloisuudesta sekä syrjinnästä johtuen heikko. Täyden ja tehokkaan tasa-arvon toteutuminen taloudellisella, sosiaalisella, poliittisella ja kulttuurin alueilla on vielä puolitiessään, vaikka edistymistä onkin tapahtunut. Romaneja on huomattavan vähän yhteiskunnallisissa johto- ja luottamustehtävissä. Heidän sosiaalinen ja taloudellinen tilanteensa, vaikka siitä ei ole olemassa yksityiskohtaisia tilastoja, poikkeaa jyrkästi muusta väestöstä. Valtion toimenpiteet tosiasiallisen tasa-arvon luomiseksi ovat olleet toistaiseksi riittämättömiä. Tosiasiallisen tasa-arvon saavuttaminen edellyttää huomattavaa panostusta romanilasten koulutukseen, valtaväestön ennakkoluulojen vähenemistä ja viranomaisten koulutusta suhteessa kansallisiin vähemmistöihin. Romanien omalta puolelta tasa-arvoisuus edellyttää tyyneyttä hyväksyä valtaväestön hidas asennemuutos, rohkeutta koulutukseen ja osallistumiseen yhteiskunnan toimintoihin sekä viisautta erottaa toisistaan vaikuttaminen ja kulttuurin sulautumisen vaarat. Romanien kulttuuri tullaan näkemään entistä enemmän maan rikkautena, jota halutaan varjella. Romanien omasta halusta riippuu osallistuminen koulutukseen ja sitä kautta työelämään. Suomalainen yhteiskunta on yhä vielä työyhteiskunta, jossa jokainen hankkii paikkansa työn kautta. Romaneille tämä on ollut vaikeata heikosta koulutuksesta johtuen. Tulevaisuus tulee olemaan tässä suhteessa parempi edellyttäen, että yhteiskunta antaa riittävästi resursseja ja romaneilla itsellään on halua koulutukseen. Romanien oma keskusjärjestö voi toimia tulevaisuudessa kanavana, jota kautta romanit voivat esittää keskitetysti oman kantansa yhteiskunnallisiin kysymyksiin, mikäli romanit tällaisen järjestön ovat valmiit perustamaan.

LÄHDELUETTELO

Angersaari, Inga. Kirje Väinö Lindbergille toukokuussa 1999. RONK:n arkisto.

Angersaari, Inga. Muistio "Näkökulmia lapsipolitiikkaan" 6.3. 1999. RONK:n arkisto.

Aromaa, Kauko. Syrjäytyminen ja henkirikokset, Helsingin Sanomat 14.4.1999.

Asukasvalintatyöryhmän muistio. Ympäristöministeriö 1998. RONK:n arkisto.

Elsa Keskitalo-Matti Heikkilä. Vuoden 1998 perusturvamuutosten vaikutukset. Arviointitutkimuksen väliraportti. STAKESin Aiheita 10/1999. Helsinki 1999.

Esiselvitys romaniväestön työvoimapolitiittisesta aikuiskoulutuksesta vuosina 1986-91. STM/RONK. Helsinki 1992.

Esitys opetusministeriölle romanikulttuurin ohjaajan ammattitutkinnosta. Opetushallituksen romaniväestön koulutusyksikkö 1997. RONK:n arkisto.

Euroopan neuvosto - koko euroopan yhteistyötä. Ulkoasiainministeriön julkaisuja 1998: 13. Helsinki 1999.

Euroopan parlamentin 12.7.1996 "pyöreän pöydän" kokouksen ns. Brysselin julistus.

European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions

Granqvist, Kimmo. Romanikieli Suomessa -raportti, 18.3. 1999. RONK:n arkisto.

Hagert, Helena. Romanit suomessa. Teoksessa Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen. (toim. Pirkko Pitkänen). Edita. Helsinki 1997.

HE 248/1994 vp.

Huttunen, Kari & Hölttö, Ismo & Savolainen, Mikko. Raportti Suomen mustalaisista. Gummerus, Jyväskylä 1972.

Häti, Pirjo. Telefax 18.5. 1999 Väinö Lindbergille. RONK:n arkisto.

Ihmisoikeuden ja Suomen ulkopolitiikka, Ulkoasiainministeriön julkaisuja 12/1998. Helsinki.

Ihmisoikeudet ja Suomen ulkopolitiikka. Ulkoasiainministeri Tarja Halosen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 11.11. 1998. Ulkoasiainministeriön julkaisuja 12 / 1998. Helsinki 1998.

Ihmisoikeusliiton kommentit ja lisäinformaatio Suomen hallituksen tekemien rotusyrjintää koskevien 13 ja 14 määräaikaissäätöjen osalta YK:n komissiolle, helmikuu 1999. RONK:n arkisto.

Ihmisoikeusliiton tiedote 29.3.1999. Suomella vielä matkaa rasismien vastustamisen mallimaaksi. RONK:n arkisto.

Jokela, Jaana. Lasta täytyy pidellä kuin lasiastiaa. Kasvatustavoitteet romanivanhempien arvioimana. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteen laitos, Jyväskylän yliopisto, 1992.

Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva yleissopimus. Suomen 13. ja 14. raportti. Ulkoasiainministeriön julkaisuja 1997:10. Helsinki 1997.

Kananoja, Aulikki. Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. STAKES, raportteja 211. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1997:8 Helsinki.

Karjalainen & Saikku (toim.) Vuoropuhelun aika. Kirjoituksia kuntoutuksen kehittyvästä asiakasyhteistyöstä. STAKES, raportteja 236. Helsinki 1999.

Karjalainen, Jouko. Tunnistamisen vaikeus ja asiantuntijan tieto. STAKESin ja SPR:n toinen huonotosaisuusselvitys. STAKES ja Suomen Punainen Risti. Helsinki 1997.

Kautto, Mikko. Subsidiariteetti ja sosiaalipolitiikka. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 25. Helsinki, 1995.

Kekomäki, Kalle. Selvitysmiesten kokous sisäasiainministeriössä 20.4.1999.

Kemppainen, Erkki. Osallistuminen sosiaalisena oikeutena ja velvollisuutena Euroopassa. Teoksessa Yhteiskunta ja osallistuminen. Näkökulmia osallistumiseen sosiaalipolitiikassa (toim. Kemppainen, Erkki.). STAKES raportteja 112. Jyväskylä 1993.

Kemppainen, Juhani. Mustalaisista ja heidän vaikeuksistaan vankilassa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1985. Helsinki.

Ketonen, Oiva. Rajalla. Ihmisen kohtalon pohdintaa. Otava. Helsinki 1980.

Koivisto, Viljo. Laavesko Liin. Romani-suomi-englanti sanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 74. 1994, Helsinki.

Komiteamietintö 1955, n:o 7.

Komiteamietintö B 1971:59, 88.

Komiteamietintö N.o 3/1900,1-45.

Kopsa-Schön, Tuula. Kulttuuri-identiteetin jäljillä. Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 1996.

Kuusinen, Jorma. Romanit ja vapaakirkko. Romanityön seminaari Tampereella 2.3. 1999. RONK:n arkisto.

Laukkanen, Tuula. Asukasvalinta ja valintojen valvonta. Ympäristöministeriö 1998. Helsinki.

Lauronen, Jorma. Asuntorahaston ylitarkastaja Jonna Laurosen haastattelu 3.5.1999.

Leponiemi, Raija. Romanilapsi ja päivähoito. Teoksessa Romanilapsen maailma. Romanokentoskololipa. Romanilasten päivähoitotyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveyshallitus, raportteja 29 / 1991 Helsinki.

- Lillberg, Eine & Eronen, Marja. Romaniväestön koulutustarvekartoitus 1995 -muistio. RONK:n arkisto.
- Lillberg, Eine ja Salvia, Linda. Romanioppilas koulussa. Virikkeitä ja ratkaisumalleja kulttuurierojen kohtaamiseen käytännön opetustyössä. Opetushallitus, Moniste 17/1997. Helsinki 1997.
- Lounela, Paavo. 12.1.1994, muistio. RONK:n arkisto.
- Lounela, Paavo. Romaniasiain neuvottelukunta Suomen hallinnossa. 1998. RONK:n arkisto.
- Magga, Ristenrauna. Saamelaisten vammaisten, vanhusten ja pitkäaikaissairaiden tiedotus- ja tukiprojektin loppuraportti. RONK:n arkisto.
- Miles, Robert. Rasismi. Vastapaino. Jyväskylä 1994.
- Mirga, Andrzej ja Gheorghe, Nicolae. Romanipolitiikan suuntaviivat. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1998:15. Helsinki 1998.
- Mustalaiset vähemmistönä suomalaisessa yhteiskunnassa. Mustalaisiasiain neuvottelukunta. Helsinki 1981.
- Muukalaisviha, rasismi, Suomi - Mistä on kysymys? Seminaariraportti pakolaisasian neuvottelukunnan järjestämästä tiedotusseminaarista Helsingissä 25.1. 1990. Sosiaalhallitus. Helsinki 1990.
- Mäkinen, Tuija. Mustalaisten kohtelusta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 68. Helsinki 1984.
- Niemi, Helena. Mustalaisten asunto-olojen kehitys vuosina 1976-1979, mustalaisväestön erityisasuntolain vaikutusten tarkastelu. Asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosasto. Tutkimuksia ja selvityksiä 1981:1. Helsinki 1981.
- Paulus, Ilkka. Romaniväestön asuntotilanne 1990-luvun puolivälissä. Ympäristöministeriö. Helsinki 1996.
- Pellinen, Mervi. Esiselvitys romaniväestön työvoimapolitiittisesta aikuiskoulutuksesta vuosina 1986-1991. Sosiaali- ja terveysministeriö, monisteita 1992:32. Helsinki 1993.
- Perusoikeustyöryhmä 1992, mietintö. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1993, Helsinki 1993.
- Pihkala, Juha. Romanit ja luterilainen kirkko. Puheenvuoro Romanit ja Kirkot -seminaarissa Tampereella 2.3. 1999. RONK:n arkisto.
- Pitkänen, Pirkko & Kouki, Satu. Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä. Edita. Helsinki 1999.
- Pursiainen, Terho. Isänmaallisuus. Keskinäinen osakkuus ja kepeyden filosofia. Yliopistollinen väitöskirja. Helsingin Yliopisto, Teologinen tiedekunta. Gaudeamus. Helsinki 1997.
- Rantala, Veijo & Huttunen, Laura. Aito mustalainen on lämmin ihminen. Suomen mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen puheessa. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos 1993.

- Rauhala, Urho. Köyhyys- ja huono-osaisuusongelman lähtökohdista ja ratkaisuyrityksistä, STM:n kehittämisosaston raportteja 1991:7. Helsinki 1991.
- Raunio, Antti. Kirkon vaikutus Euroopan talon rakentamiseen. 1998.
(<http://www.evi.fi/tkli/helsinki1s9.htm>)
- Romani ja terveystalot. Opas terveydenhuollon ammattilaisille. Opetushallitus. Helsinki 1998.
- Romaniasiain neuvottelukunnan lausunto STM:lle YK:n TSS-oikeuksia koskevan yleissopimuksen Suomen määräaikaisraportista (210/04/98). RONK:n arkisto.
- Romanilapsen maailma. Romanokentosko bolipa. Romanhasten päivähoitoryhmän muistio. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 1991: 29. Helsinki 1991.
- Romanit ja kirkko. Romanit ja kirkko - työryhmän raportti. Kirkkohallitus. Helsinki 1999.
- Romaniväestön asuntotyöryhmän muistio. Asuntohallitus. Helsinki 1988.
- Romaniväestön työ- ja koulutusprojekti - polut työttömyydestä työhön.
(<http://www.mol.fi/esprojekti>)
- Romano Boodos. Romano Missio ryan julkaisu. Numerot: 3/98 ja 1/99.
- Romano Missio ry:n myöntämät opintoavustukset keväällä 1999. Telefax Väinö Lindbergille. RONK:n arkisto.
- Romano Missio ryan vuosikertomus 1996. RONK:n arkisto.
- Romer i Sverige - tillsammans i förändring, Regeringskansliet, Inrikesdepartementet, Stockholm 1997.
- RONK:n lausunto Ulkoasiainministeriölle 12.1.1999. Euroopan neuvoston vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus. RONK:n arkisto.
- Saamelaiskäräjät ja Kynnys ry. Inari 1999. RONK:n arkisto.
- Scheinin, Martin. Ihmisoikeudet Suomen oikeudessa. Yliopistollinen väitöskirja. Jyväskylä 1991, 6.
- Selokoski, Inga. Oikeus omaan kieleen. Teoksessa Romanilapsen maailma. Romanokentosko bolipa. Romanilasten päivähoitotyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveyshallitus, raportteja 29 / 1991 Helsinki. Selvitys romanilasten koulunkäynnistä Turun ja Porin läänin kunnissa vuosina 1985-1990. RONK:n arkisto.
- Sisäasiainministeriö, Poliisin ylijohdo, päätös 88/662/98, 13.10.1998.
- Sisäasiainministeriön ohje Suvaitsevaisuuden lisääminen ja rasismien ehkäiseminen poliisissa, 30.6.1997. RONK:n arkisto.
- STAKESin tiedote Nro 24/1999, 16.2.1999.
- STM:n antama lausunto Ulkoasiainministeriölle 210/04/98.
- Suomen ensimmäinen raportti kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen täytäntöönpanosta. UM:n moniste 4.2.1999. Helsinki.

Suomen romsko. (<http://www.moi.tietotyö.fi/esrprojekti>)

Suomen romanit. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 1993: 6. Helsinki 1993.

Suonoja, Kyösti. Kuluttajat rakentavat 1. Helsinki 1966.

Syrjäytyminen ja sosiaalityö Euroopassa - sosiaalisen osallisuuden edistäminen. IFSW EU Liaison Committeeen projektiraportti. Sosiaalityöntekijäin Liitto 1997.

Syrjäytymisen estäminen. Hallinnonalan toimenpidekokonaisuus. Sosiaali- ja terveysministeriö., monisteita 1998: 5. Helsinki 1998.

Tampereen Romaniyhdistys ry:n esite. RONK:n arkisto.

Tanner, Riikka. Mustalaisten asunto-olot. Selvitys puutteellisesti asuvista ja asunnottomista mustalaisista vuonna 1985. Sosiaalihuollon raporttisarja nro 5/1986. Helsinki 1986.

Tyrkkö, Ari. Ahtaasti asuvat. Tilastokeskus. Tutkimuksia nro. 186. Helsinki 1991.

Työhallinnon toimintaohjelma syrjäytymisen ehkäisyksi. Ehdotus. Työhallinnon julkaisu 221. Työministeriö 1999.

Pietarinen, Päivi. Kokousraportti 9.4.1998. Ulkoasiainministeriö, oikeudellinen osasto. RONK:n arkisto.

Urponen, Kyösti. Sosiaalityön yhteiskunnalliset haasteet. Sosiaalityön vuosikirja 1982.

Vaarama, Marja & Kautto, Mikko. Social Protection for the Elderly in Finland. STAKES. Helsinki 1998.

Valtioneuvoston periaatepäätös hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi. Opetusministeriö 1997.

Valtioneuvoston uutiset 13.4.1999. Tiedote - hallitusohjelma.

Vanhat ja uudet vähemmistöt Suomessa. Tietoa maahanmuuttajille Suomen perinteisistä vähemmistöistä. (<http://www.vn.fi/stm/uvvt/suomi/publication/vahemmis.html>)

Varhaiskasvatustyöryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1999:4. Helsinki 1999.

Veikkola, Juhani. Puhe Romanit ja kirkko -seminaarissa 30.11. 1995. RONK:n arkisto.

Vesanen, Pirjo & Virpi, Tiitinen: Ongelmia asunnottomuuden vähentämisessä, Ympäristöministeriö 1998.

Vesanen, Pirjo. Kokous ympäristöministeriössä 3.5.1999.

Virolainen, Kari. Kansallisvaltioideologia ja romanipolitiikka Suomessa vuosina 1860-1980. Lisensiaattityö, Oulun Yliopisto.

Virolainen, Kari. Romaniväestön osallistumisen mahdollisuudet aluehallinnossa, Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1999:1, Helsinki 1999.

Vuolasranta, Miranda. Kommentointi 23.3.1999 EN:n uudistetun sosiaalisen peruskirjan ratifiointi. RONK:n arkisto.

Vuolasranta, Miranda. Muistio asukasvalinnoista 4.10.1998. RONK:n arkisto.

Välimäki, Sari. Koulutus, tie tasavertaiseen yhteiskunnalliseen asemaan - romaniprojekti Keski-Suomessa. Teoksessa Yhteiskunta ja osallistuminen. Näkökulmia osallistumiseen sosiaalipolitiikassa (toim. Erkki Kemppainen). STAKES, Raportteja 112. Jyväskylä 1993.

Välimäki, Sari. Romanivanhusten elinoloista Suomessa. Romanivanhusprojektin loppuraportti. STAKES, Aiheita 38/1997. Helsinki 1997.

Väli-mäki, Sari. Romaniväestön koulutustilanteesta Jyväskylässä. Raportti 18.5. 1999. RONK:n arkisto. Wiman, Ronald. A Society for All, Ett samhälle för alla. Kaikkien yhteiskunta vai yhteiskunta kaikille? Kirjoitus teoksessa Yhteiskunta ja osallistuminen (toim. Erkki Kemppainen), STAKES Raportteja 112, Jyväskylä 1993.

Yhteiskunta ja osallistuminen. Näkökulmia osallistumiseen sosiaalipolitiikassa (toim. Erkki Kemppainen). STAKES, raportteja 112. Jyväskylä 1993.

Åkerlund, Tuula. Romanit ja media. Alustus 26. 3. Helsingissa Romanit ja media -tilaisuudessa. RONK:n arkisto.

LIITE 1

Helsinki 27.2.1999

**SELVITYSMIESTEN KYSELY ROMANIJÄRJESTÖILLE JA ROMANIASIAIN
1996 - 1998 TOIMINEILLE ALUEELLISILLE NEUVOTTELUKUNNILLE**

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön toimesta on asetettu kaksi romani-asiain selvitysmiestä tekemään selvitystä romanien asemasta Suomessa ja esittämään ongelmiin ratkaisuehdotuksia. Tämän vuoksi me allekirjoittaneet selvitysmiehet käännyimme kunnioittavasti romanijärjestöjen ja vuosina 1996 - 1998 toimineiden romani-asiain alueellisten neuvottelukuntien puoleen pyytäen vastaamaan oheiseen kyselyyn mahdollisimman huolellisesti ja kattavasti. Siitä osaltaan riippuu käytettävissä olevien tietojen oikeellisuus ja ajankohtaisuus sekä uudet näköalat. Alueelliset neuvottelukunnat voivat kukin käsitellä kysymyksiä kokouksessaan tai tehdä koonnoksen eri jäsenten vastauksista. Pyydämme vastauksia huhtikuun 15. päivään 1999 mennessä osoitteella Romani-asiain selvitysmiehet, Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, RONK, PL 267, 00171 Helsinki.

Järjestön/neuvottelukunnan nimi:

Kysymykset:

(olkaa hyvä ja kirjoittakaa mahdollisimman perusteelliset vastaukset eri paperille)

- 1. Katsotteko että romanit ovat ensi sijassa a) kansallinen vähemmistö vai b) valtioton, ei-alueellinen, monikansallinen vähemmistö (katso esim. Romanipolitiikan suuntaviivat, STM:n monisteita 1998:15, s. 18-21)**
 - 1.1. Miten suomalaisten romanien tulee pitää yhteyttä kansainväliseen romanitoimintaan (RNC, RIU ym.)?**
 - 1.2. Mikä merkitys kansainvälisellä toiminnalla romanien kesken on?**
 - 1.3. Mistä siihen tulevaisuudessa saadaan rahoitus?**
 - 1.4. Miten tehokkaana keinona näette romanien etujen ajamisen romanien omin voimin kansainvälisillä forumeilla (Euroopan Unioni (EU), Euroopan Neuvosto (EN), Euroopan Turvallisuus- ja Yhteistyöjärjestö (ETYJ) ja Yhdistyneet Kansakunnat (YK))?**

- 2. Onko parempi antaa romaneille kansallisia erityisoikeuksia, esimerkiksi säätää vähemmistöjen asemaa turvaavia erityislakeja ja asetuksia, vai pyrkiä sellaiseen kansalaisyhteiskuntaan, jossa yhdenvertaisuus toteutuu perusoikeuksien ja yleisten kaikkia kansalaisia koskevien lakien pohjalta? (katso esimerkiksi em. Romanipolitiikan suuntaviivat, 1998, s.23)**

2.1. Jos olette vastauksessanne erityislakien kannalla, mitkä ovat ne yhteiskunnan alueet, joilla erityislakeja romanien suojaksi tulee säätää? -Esimerkkejä erityislaeista: erityisasuntolainalaki, laki toimeentulotuesta romanien vaatetukseen, laki romanien työmarkkinakoulutuksesta, laki romanikielen opetuksesta, jne.

2.2. Jos olette vastauksessanne erityisoikeuksia vastaan, miten romanien erityisasema vähemmistönä tulee muulla tavalla ottaa huomioon?

3. Miten romanit voivat parhaiten ryhmänä hoitaa asiat omassa asuinkunnassa, maakunnassa/läänissä ja valtakunnallisesti?

3.1. Miten hyvin Romaniasiain neuvottelukunta (RONK) on mielestänne toiminut?

4. Tuleeko romanien perustaa Suomeen oma keskusjärjestö nykyisten useiden romanijärjestöjen katto-organisaatioksi? Jos pitää, niin mitkä olisivat tällaisen keskusjärjestön tehtävät ja kokoonpano? (Huomaa, ettei RONK voi olla varsinaisesti mikään etujärjestö tai katto-organisaatio)

4.1. Miten romanien edustajat tulee nimetä kunnan, läänin tai valtion romanasioita käsitteleviin elimiin?

5 Voivatko romanit muuttua esimerkiksi koulutuksen tai poliittisen osallistumisen kautta menettämättä oman kulttuurinsa myönteisiä erityispiirteitä?

5.1. Tuleeko romanien tulevaisuudessa etsiä uusia muotoja elää ympäröivässä yhteiskunnassa ja mitkä ovat ne muodot? Esim. osallistuminen urheiluun, taiteeseen, tieteeseen, yritystoimintaan, politiikkaan, jne.

5.2. Onko romaneilla tulevaisuudessa koulutus painottumassa iän ja kokemuksen kustannuksella johtajuuden kriteerinä?

5.3. Hävittääkö koulutus romani-identiteetin? Voivatko esimerkiksi maisterit, ekonomit tai lääkärin olla aitoja romaneja?

6. Tuleeko romanien nykyistä aktiivisemmin järjestäytyä poliittisesti ja siten vaikuttaa eri puolueiden ohjelmiin niiden sisältä käsin? Mitä muita vaikutusmahdollisuuksia yhteiskunnassa romanien tulee käyttää?

6.1. Miten aktiivisia romanit tällä hetkellä ovat poliittisesti?

6.2. Miten aktiivisia romanit ovat muissa järjestöissä?

6.3. Miten on mahdollista yhdistää romanikulttuurin kehittäminen ja avoin poliittinen tai muu yhteiskunnallinen osallistuminen toisiinsa?

7. Miten yhteiskunnallinen valistus ja tiedotus saavuttaa romanit?

7.1. Miten yhteiskunnan eri alojen päättäjät saavat tietoa romanien tilanteesta?

7.2. Mitä tietoa ei puolin ja toisin saada?

8. Mitkä ovat tärkeimmät tiedotuskanavat ? Aseta tärkeysjärjestykseen (numero 1 on tärkein, 2 on toiseksi tärkein jne.)?: televisio, radio, ”Latso Diives”, ”Romano Bodos”, ”puskaradio”, valtakunnalliset sanomalehdet, paikallislehdet, joku muu, mikä?

9. Miten romanien asiat ovat Suomessa seuraavilla yhteiskunnan alueilla ja mitkä asiat vaativat eniten kehittämistä? Kerro missä näet syrjäytymistä (Huomaa, että syrjäytyminen on eri asia kuin syrjintä. Syrjäytyminen on yksilön tai ryhmän putoamista ns. normaaliksi katsotusta taloudellisesta, sosiaalisesta tai henkisestä elämäntilasta. Materiaalinen köyhyys on yksi syrjäytymisen muoto.)

Mikä on

- a) romanien taloudellinen tilanne, huono-osaisuus , köyhyys ja syrjäytyminen**
- b) sairastavuus, ongelmat terveystaloudessa, terveystaloudesta syrjäytyneet**
- c) sosiaaliset ongelmat, ongelmat sosiaalipalveluissa, niistä syrjäytyneet (päivähoito, lastensuojelu, toimeentulotuki, vammaispalvelut, vanhustenhuolto, päihdehuolto, sosiaalityö)**
- d) koulutus, kehitys, ongelmat koulutuksessa ja opiskelussa, koulutuspalveluista syrjäytyneet**
- e) työllisyys, aktiivisuus työelämässä, työttömät ja työmarkkinoilta syrjäytyneet**
- f) asuminen, asunnottomat, huonoissa asunnoissa asuvat ja asuntomarkkinoilta syrjäytyneet, asuntoviranomaisten ja asuntomarkkinoiden palvelut**
- g) poliittinen ja taloudellinen aktiivisuus, vallankäytöstä ja osallistumisesta syrjäytyneet**
- h) rikollisuus (rikosten uhrin ja rikosten tekijät) ja sen kehitys, uusintarikollisuus ongelmana**
- i) päihde- ja huumeriippuvuus, mielenterveys- ja moniongelmaiset ja itsemurhat ongelmana**
- j) muut mahdolliset ongelma-alueet, mitkä?**

10. Mitä tukea ja muuta apua romanit tarvitsevat ongelmien voittamiseksi?

10.1. Onko romanikulttuurissa ja elämäntavassa joitakin piirteitä, jotka auttavat ehkäisemään ja hoitamaan edelläänitsemianne ongelmia?

10.2. Onko romanikulttuurissa ja elämäntavassa joitakin piirteitä, jotka edesauttavat edelläänitsemianne ongelmien syntymistä?

10.3. Mitä romanit itse pystyvät tekemään kysymyksessä n:o 9 mainittujen ongelmien hoitamiseksi? Mikä on yhteiskunnan osuus?

11. Kohdistuuko romaneja kohtaan syrjintää Suomessa? Jos näin tapahtuu, miten ja missä se ilmenee? (Syrjintä tarkoittaa syntyperän perusteella eriarvoiseen asemaan asettamista esim. työelämässä, koulussa tai erilaisissa julkisissa ja yksityisissä palveluissa.)

12. Mistä romanijärjestöt saavat taloudellista tukea?(Raha-automaatiyhdistykseltä , valtiolta, kunnalta, kirkolta, yksityiseltä sektorilta)

12.1. Mihin tarkoitukseen tukea saadaan?

12.2. Mitä tukea romanijärjestöt tarvitsevat? Mihin tarkoitukseen?

13. Mitkä ovat romanien työmarkkinakoulutuksen tarpeet?

13.1. Miten romanit selviytyvät ja etenevät työelämässä?

13.2. Onko tietoa romanien perustamista omista liikeyrityksistä, millä aloilla?

14. Mikä yhteiskunnan taho suhtautuu myönteisimmin romaneihin? Aseta seuraavat tahot numeraaliseen järjestykseen siten, että myönteisin taho on n:o 1, toiseksi myönteisin n:o 2, jne.

a) kirkko, seurakunta

b) kunta (sosiaalihoito, terveydenhoito, asuntotoimi, koulutoimi jne.)

c) poliisi

d) oikeuslaitos

e) yksityiset yritykset

f) tavalliset kansalaiset

g) poliitikot

h) joku muu taho, mikä?

16. Miten Suomi suhtautuu romaneihin muihin maihin verrattuna (valtio ja muu yhteiskunta)?

17. Kohdellaanko Suomessa muita vähemmistöjä, esimerkiksi uusia maahanmuuttajia, myönteisemmin kuin romaneja? Jos, niin miten?

18. Miten laajasti ja perusteellisesti järjestönne käsitteli edellä olevat kysymykset?

19. Mitä muita asioita haluaisitte tuoda selvitysmiesten tietoon?

Kiitos vaivannäöstänne!

Väinö Lindberg

Selvitysmies

Kyösti Suonoja

Selvitysmies

SELVITYSMIESTEN KYSELY ROMANIJÄRJESTOILLE JA ROMANIASIAIN 1996-1998 TOIMINEILLE ALUEELLISILLE NEUVOTTELUKUNNILLE

KOOSTE VASTAUKSISTA

1. OVATKO ROMANIT ENSI SIJASSA A) KANSALLINEN VÄHEMMISTÖ B) VALTIOTON, EI ALUEELLINEN, MONIKANSALLINEN VÄHEMMISTÖ?

Romanit ovat ensisijaisesti kansallinen vähemmistö (Romano Missio, Oulu, Tampereen romaniyhdistys, Suomen vapaa romanilähetys, Etelä-Suomi).

Romanit ovat valtioton, ei-alueellinen monikansallinen vähemmistö (Oulu hyväksyy myös tämän määritelmän).

Poliittisesti kansallinen vähemmistö ja etnisesti ei-alueellinen monikansallinen vähemmistö (Keski-Suomi).

1.1. Kansainvälinen yhteistyö

Yhteistyö nähdään tärkeänä. Yhteistyö tulee keskittää etujärjestöjen toiminnaksi (Keski- Suomi).

- Tulee perusteellisesti harkita(Romano Missio).

- Yhteistyä tulee pitää 1) virallisesti esim. seminaarien ja tapahtumien kautta 2) epävirallisesti suhteiden kautta. Internet voisi olla kanava yhteistyössä (Suomen vapaa romanilähetys).

1.2. Kansainvälisen toiminnan merkitys

Merkitys on erityisesti tiedonkulun kannalta. esim. miten romaniasoita hoidetaan eri maissa. Tästä vinkkejä myös Suomen romanipolitiikkaan. Parempiosaiset voivat kansainvälisestäikin auttaa heikompiosaisia. Tiedonvaihto voi synnyttää yleishyödyllisiä projekteja, esim. kielen ja kulttuurin alueella (Romano Missio). Pitkällä aikavälillä voidaan tavoitella jopa yhteistä Eurooppalaista romanipolitiikka. Tämä voi vahvistaa sekä ylikansallista identiteettiä että kansallista vähemmistöidentiteettiä (Oulun neuvottelukunta).

Yhteistoimintaa voidaan harjoittaa esim. ETYJ, EU, EN, YK piirissä

Suomen romaniapolitiikka voisi toimia esimerkkinä muille valtioille. Vaara on, että sotkeudutaan kansainväliseen romanipolitiikkaan liian paljon Suomen perspektiivistä käsin (Suomen vapaa romanilähetys). Kansainvälinen yhteistyö vahvistaa ja kohottaa Suomen romanien identiteettiä.

1.3. Mistä rahoitus kansainväliseen järjestötoimintaan?

Olemassa olevista tutuista lähteistä: EU, YK, kansallinen rahoitus. Rahoituskanavia pidetään monimutkaisina ja vaikeatajuisina. Myös seurakunnat, esim. yhteisvastuukeräys. Tulevaisuudessa kenties jopa sponsoreilta.

1.4. Miten tehokkaana keinona näette romanien etujen ajamisen romanien omin voimin kansainvälisillä foorumeilla?

Tätä pidetään hyvänä mahdollisuutena vaikuttaa romanien asemaan. Vaatii pitkälle kehittyneen systeemin ja yhteistä tahtoa toimia yhteisten tavoitteiden suuntaan. Tarvitaan laajapohjainen edustus - kaikkien ääni kuuluviin. Lisäksi ehdotetaan avustavaa virkahenkilöä, joka ylläpitäisi yhteyksiä valtaväestöön (Keski-Suomi). Ongelmia ja epäilyjä tuntuu kohdistuvan "yhteisen tahdon" sisältöön, onko tämä mahdollista - ei kaikeksi vielä. Vastaukset kirjoitettu konditionaalissa. Pitäisi... voisi tarjota mahdollisuuksia... tulisi.... olisi hyvä jos yms. - Kansainvälinen toiminta voi olla tehokas foorumi, koska kansallisella tasolla mikään poliittinen ryhmä tuskin asettuu voimakkaasti ajamaan suhteellisen pienen ryhmän (n. 10 000) etuja. Kansainvälisen toimijan tulee olla sekä tunnustettu "aito" romani että koulutettu henkilö (Etelä-Suomi alueel. neuv.kunta).

2. TULEEKO ROMANEILLE ANTAA ERITYISOIKEUKSIA / SÄÄTÄÄ ERTTYISLAKEJA VAI PYRKIÄ YHDENVERTAISUUTEEN PERUSOØUKSIEN JA KAIKKIA KANSALAISIA KOSKEVIEN LAKIEN POHJALTA?

Päämääränä on yhteiskunta, jossa perusoikeudet turvaavat yhdenmukaisen kohtelun. Ennen kuin tähän päästään voidaan kuitenkin säätää tilapäistä lainsäädäntöä turvaamaan romanien oikeuksia ("positiivinen .diskriminaatio" - romano missio). Erityislait ovat tarvittava välivaihe. Erityislakeja voitaisiin säätää esim. talouteen ja koulutukseen liittyen (Oulu). Keski-Suomi esittää, että erityisoikeuksien tulisi turvata erityisesti romanikulttuuria.

2.1. Jos olette erityislakien kannalla, mitkä ovat ne yhteiskunnan alueet, joilla erityislakeja romanien suojaksi tulisi säätää?

- tasavertainen koulutus - taloudellinen asema
- kulttuurilliset oikeudet. Laki toimeentulotuesta romanien vaatetukseen, laki romanikielen opetuksesta ja työmarkkinakoulutuksesta (Keski-Suomi).
- asuntoasiat
- toimeentulotuki
- työmarkkinakoulutus
- romanikielen asema

Erityisoikeuksia varten tulee muuttaa rakenteita niin, että erityislakien säätelämät oikeudet voivat myös käytännössä toteutua.

Erityislakien kannatus on laajaa, vaikka tähtäimessä on yhteiskunta, jossa oikeudet toteutuvat yhdenmukaisina ilman näitä erityislakeja.

Vielä tarvitaan erityislakeja, jotta niistä voidaan jonakin päivänä päästä eroon.

2.2. Jos erityisoikeuksia vastaan, miten romanien erityisasema vähemmistönä tulee muulla tavoin ottaa huomioon?

- "romaneille ei tule antaa kansallisia erityisoikeuksia" (Tampereen romaniyhdistys).
- "Suomea ajatellen erillisiä kansallisia erityisoikeuksia ei tarvita, sillä ne on omiaan heikentämään romanien asemaa. ...Maailmanlaajuisesti ajatellen erityislakeja, joilla turvataan romanien olemassaoloa, tarvitaan" (Vantaan romaniyhdistys ry.).

KYSYMYS 3. MITEN ROMANPT VOIVAT RYHMÄNÄ PARHAITEN HOITAA ASIAT OMASSA ASUINKUNNASSA, MAAKUNNASSA/ LÄÄNISSÄ JA VALTAKUNNALLISESTI?

Aktivoitumalla itse hoitamaan asioitaan. Olemassa olevia kanavia, mm alueellisia neuvottelukuntia, paikallisia ja valtakunnallisia järjestöjä, tulee hyödyntää. Yhteistyölinkkejä viranomaisiin tulee erityisesti paikallisesti pyrkiä lisäämään, ja tämä onnistuu tukihenkilöiden / kulttuuritulkkien avulla.

- Yhteistyöllä. Tarvitaan yhteistyökykyisiä, yhteiskunnallisesti valveutuneita ja luottamusta nauttivia henkilöitä tekemään yhteistyötä.

Lisäksi esitetään ns. "asuinkunnan alueellista ryhmää", josta valittaisiin edustaja varsinaiseen läänin tai maakunnan neuvottelukuntaan. Tällä pitäisi olla suorat yhteydet valtakunnalliseen Ronkiin (Länsi-Suomen neuvottelukunta, Suomen vapaa romanilähetys).

- Pääsemällä töihin esim. kunnan sosiaali- ja terveys- tai koulutoimeen.

3.1. Miten hyvin Romaniasiaain neuvottelukunta (RONK) on mielestänne toiminut?

Yleisellä tasolla ronkin työtä pidetään arvokkaana. Ongelmia on kuitenkin alueellisessa jakautumisessa: Etelä-Suomi on liian edustettu. Toinen ongelma on etäisyys ihmisten arkielämän ongelmista. Ronkin toimintaa tunne

taan varsin huonosti. Ronk ei kata kunnolla maakuntia. Tiedottamista Ronkin tulee kehittää esimerkiksi romanijärjestöihin.

Ronkin vaikutukseen uskotaan lainsäädäntöä kehittävänä elimenä. Ruohonjuuritasolla ronkin toiminta näkyy vasta viivellä, joten ronkin merkitystä on hieman vaikea hahmottaa.

- Pääsihteerin toivotaan paneutuvan enemmän kotimaan asioihin (Etelä-Suomi alueel. neuv.kunta).

KYSYMYS 4. TULEEKO ROMANIEN PERUSTAA SUOMEEN OMA KESKUSJÄRJESTÖ NYKYISTEN USEIDEN ROMANIJÄRJESTÖJEN KATTO-ORGANISAATIOKSI?

Kattojärjestöä pidetään mahdollisena ellei suorastaan tarpeellisena. Oulun neuvottelukunta ehdottaa keskusjärjestön tehtäväksi painostusta ja asiantuntijatehtäviä. Oulu ehdottaa jäsenten valitsemista vaalein (vain aito romani saisi äänestää, edellyttää "aidon romanin" määrittelemistä). Nykyisin vain aktiivinen pieni osa romaneista osallistuu järjestötoimintaan, joten keskusjärjestön tulisi koota romaneita laajasti osallistumaan toimintaan. Keskusjärjestö ei saisi syrjäyttää nykyisten järjestöjen tehtäviä.

Keski-Suomi ehdottaa mielenkiintoista kolmen kattojärjestön systeemiä. Tarvitaan hengellisesti, poliittisesti ja sosiaalisesti suuntautunut kattojärjestö. Nämä olisivat itsenäisiä, mutta toimisivat kiinteästi yhteistyössä.

- "ei tule perustaa omaa keskusjärjestöä" (Tampereen romaniyhdistys).

- "Samantapainen organisaatiomalli kuin saamelaisilla voisi olla hyvä." (Vantaan romaniyhdistys ry.).

4.1. Miten nimetä romanit kunnan, läänin tai valtion elimiin?

Mahdollinen perustettava keskusjärjestö voisi jakautua piirijärjestöihin, jotka sitten voisivat valita edustajat kunnan tai läänin organisaatioihin. Keskusjärjestö voisi olla edustettuna valtion elimissä. Tärkeää on pyrkiä kohti alueellista oikeudenmukaisuutta ja kuunnella paikallisen romaniväestön mielipidettä.

- Tarvitaan yhteistyökykyisiä, yhteiskunnallisesti valveutuneita ja luottamusta nauttivia henkilöitä (Suomen vapaa romanilähetys).

Romaniyhdistysten tulee nimetä edustajat (Tampereen romaniyhdistys).

- Tulisi valita edustajat läänikohtaisella äänestyksellä päättämään läänin asioista (yksit. mielipide Itä-Suomen neuv.kunta).

KYSYMYS 5. KOULUTTA N JA OSALLISTUMIEN POLIITTISEEN TOIMINTAAN: KATOAAKO ROMANI-IDENTITEETTI?

Koulutukseen suhtaudutaan myönteisesti. Osa katsoo, että koulutus pikemminkin vahvistaa identiteettiä. Kouluttautumattomuus on uhka koko romanikulttuurille nykyajan vaatimusten paineessa. Myös yhteiskunnallisen aktivoitumisen katsotaan nostavan romanien itsetuntoa ja tuovan esiin aitoja romanikulttuurin myönteisiä puolia. Tärkeää on, ettei koulutus tai yht.kun. aktivoituminen ole ristiriidassa perinteisten arvojen kanssa.

- Eivät voi muuttua menettämättä identiteettiään (Tampereen romaniyhdistys)

- "...ulkonaiset romanien tunnusmerkit tulee häviämään koulutuksen myötä" (Vantaan romaniyhdistys ry.).

5.1. Tuleeko romanien etsiä uusia muotoja elää yhteiskunnassa, mitä nämä muodot ovat?

Uusia muotoja kannatetaan laajasti. Valtaväestön ja romanien kanssakäymisen lisääminen on edellytys asenteiden kehittymiselle kohti laajempaa suvaitsevaisuutta.

Uusia muotoja tulisi löytää terveiden elämäntapojen piiristä: urheilu ja liikunta.

Esim tieteessä ja taiteessa tulisi olla niin pätevä, ettei romani-identiteetistä ainakaan olisi haittaa. Pikemminkin pätevyitynyt romani tuo toimintaan 'Jo myyttisen lisämausteen ja -ansion' (Etelä-Suomi alueel. neuv.kunta).

5.2. Onko romaneja tulevaisuudessa koulutus painottumassa iän ja kokemuksen kustannuksella johtajuuden kriteerinä?

Näitä ei pidetä ristiriidassa olevina ja toisensa poissulkevinä vaihtoehtoina. Koulutus antaa valmiudet johtajuuteen erityisesti, jos siihen yhdistyy romaniarvoihin sitoutumien. Vanhojen ihmisten kokemusten tuomaa viisautta tulee kunnioittaa, vaikka koulutetut nousevat johtoasemaan.

- "Johtajuus voi olla kollektiivista johtajuutta, jossa nuoremmat koulutetut romanit kantavat päävastuun vanhempien ohjauksen alaisuudessa" (Suomen vapaa romanilähetys).

Koulutus ei ole painottumassa iän ja kokemuksen kustannuksella (Tampereen romaniyhdistys, yksittäinen mielipide Itä-Suomen neuv.kunta.)

Koska romaniyhteisö on ihmissuhdeyhteisö, on koulutetun romanijohtajan oltava taitava perinteisissä romaniarvoissa - sosiaalisen kanssakäymisen taidoissa. (Etelä-Suomi alueel. neuv.kunta).

5.3. Hävittääkö koulutus Romani-identiteetin?

Ei hävitä. Kouluttautumattomuus sen sijaan voi hävittää koko romanikulttuurin. Mitä enemmän koulutettuja romaneja, sitä enemmän varaa olla ylpeä omasta romanisudestaan.

- riippuu kuinka vahva romani-identiteetti on. On vaikea keksiä ammatteja, joihin romani ei sopisi rikkomatta perinteitä (Etelä-Suomi alueel. neuv.kunta).

Osassa ammatteja (ei mainintaa missä) romani-identiteetti kyllä katoaa (Keski-Suomi).

KYSYMYS 6. TULEEKO ROMANIEN JÄRJESTÄYTYÄ POLIITTISESTI ?

Tähän suhtaudutaan myönteisesti. Myös romanien omia järjestöjä voidaan käyttää painostuskeinoina romaniasioissa. On osallistuttava, ettei tarvitse tyytyä päätöksiin, joita puolueet ilman romanipäättäjiä tekevät.

- Yksittäisten henkilöiden tulisi tässä ottaa aloite, pyrkiä esim. kunnanvaltuustoon.

6.1. Poliittinen aktiivisuus nykyisin.

Romanit ovat poliittisesti melko passiivisia. Romanit asuvat hajallaan eri vaalipiireissä, minkä vuoksi heidän vaikutuksensa jää vähäiseksi. Oulun näkemyksen mukaan vähemmistöjen edustuksen turvaaminen kunnallis- ja valtakunnanpolitiikassa todennäköisesti aktivoisi myös romaneita.

6.2. Romanien aktiivisuus muissa järjestöissä.

Omat järjestöt ja erilaiset vapaat uskontokunnat.

Ongelma on, että samat ihmiset vaikuttavat vuodesta toiseen kaikissa järjestöissä. Muut jäävät sivuun. Romanijärjestöjen kesken on havaittavissa myös paljon keskinäistä kilpailua.

Romanijärjestöjen haaste on paremmin hyödyntää koko romaniväestön potentiaalia.

6.3. Miten yhdistää romanikulttuurin kehittäminen ja yhteiskunnallinen osallistuminen?

Tämän uskotaan tapahtuvan luontevasti sitä mukaa kun yhteiskunnallinen osallistuminen lisääntyy. Kulttuuri kehittyy kun romanit osallistuvat ja tuovat sitä julki. Tärkeää olisi antaa osallistumisen mahdollisuuksia nuorille romaneille: vanhojen romanipolitiikan asiantuntijoiden on osattava väistyä ajallaan.

Järjestötoiminta nähdään luontevana kanavana kulttuurin kehittämisessä ja osallistumisessa. Heikko sosiaalinen asema liittyy kiinteästi yhteiskunnalliseen passiivisuuteen.

- Tulee osallistua aitona romanina hyödyntäen parhaita romanikulttuurin piirteitä. Tulee kuitenkin

myös oppia valtakulttuurista sen hyviä puolia: suunnitelmallisuutta ja järjestelmällisyyttä (Suomen vapaa romanilähetys).

7. MITEN TIEDOTUS JA VALISTUS TAVOITTA ROMANTT?

Tieto välittyy huonosti. Televisio ja romanien omat julkaisut tärkeitä. Ilman romanien lehtiä ei olisi oikeastaan mitään kanavaa.

Kohtalaisesti (Keski-Suomi, Suomen vapaa romanilähetys).

- "Romanit ovat tietoisia asioista, jotka suoraan koskettavat heitä" (Vantaan romaniyhdistys ry.)

7.1. Miten päättäjät saavat tietoa romaneista?

Varsin heikosti, jos katsellaan mitä valtaväestö tietää romaneista. Tieteellisen tutkimuksen niukkuus kenties osasyynä. Kuitenkin tietoa on saatavilla: tv, radio, internet, romanien omat lehdet ja esim. oppaat kuten "Romanit ja terveydenhuolto". Virkamiehen, joka käsittelee ja kohtaa romaniasioita työssään, on oltava itse aktiivinen: tietoa on saatavilla sitä tarvitseville.

Parhaiten tieto levittyy kaupungeissa (tai muissa yhteisöissä) missä romaneita on töissä. Tiedon kulku vaatii paikalla olevaa työntekijää.

7.2. Mitä tietoa ei puolin ja toisin saada?

Perusongelma on ehkä se, että vaikka tietoa olisi olemassa, siitä ei valtaväestön keskuudessa olla kovin kiinnostuneita. Näin jää puuttumaan tarvittavaa tietoa esim. asumisesta ja tavoista.

Kysymykseen on vastattu näkökulmasta: mitä valtaväestö ei tiedä. Osa tiedosta on sellaista mitä ei haluta heti paljastaa.

- Kielteistä tietoa salaillaan (yksit. mielipide Itä-Suomen neuv.kunta).

8 TÄRKEIIVIMÄT TIEDOTUSKANAVAT

1. yleiset tiedotusvälineet (radio, tv, lehdet)
2. romanien omat lehdet / puskaradio / paikallislehdet
3. puskaradio / lehdet (sanoma- ja romanilehdet)
4. valtakunnalliset sanomalehdet

Osa vastauksista on pohtinut asiaa monesta näkökulmasta. esim romanien keskinäisessä tiedotuksessa järjestykseksi esitetään:

1. romanilehdet
2. puskaradio
3. muut lehdet

9. MITEN ASIAT SEURAAVILLA YHTEISKUNNAN ALUEILLA? MISSÄ NÄET SYRJÄYTYVIHISTÄ?

- a) huono taloudellinen tilanne aiheuttaa muita syrjäytymisen alueita. Talous tärkein tekijä. Toimeentulotuki nähdään normaalina tulonhankinnan muotona (ns. "saavutettu etu" Suomen vapaa romanilähetys).
- b) huonompi terveystaso kuin valtaväestöllä. Kerrannaisvaikutus lisää terveysongelmia esim. ei mennä sairaalaan, sairastutaan nuorena (elintavat?) Terveyspalveluja kyllä saadaan! Epäterveelliset elämäntavat (ruokavalio, liikunnan puute) syynä. Huomioitu on myös mielekkäiden ihmissuhteiden merkitys terveydessä.
- c) syrjäytymistä onneksi usein ehkäisee suvun ja läheisten antama tuki ja turva. Vanhemmat ovat kuitenkin menettämässä vanhemmuuttaan. Sosiaalipalveluita osataan käyttää.

- d) Koulutuksessa romaninuoret ovat lähes täysin syrjäytyneet. Tarpeettomasti tarkkailuluokille siirrettyjä romaninuuoria yms. Nyt valmistuvat koulutetut romanit parantavat tilannetta tulevaisuudessa.
- e) Työllistymisen mahdollisuudet nähdään vähäisinä, "romanit lähes täysin syrjäytyneet työelämästä" (Oulu). Kun ei koulutusta, ei töitäkään. Ansaitakseen asunnon ja työpaikan romani joutuu tekemään työn paremmin kuin valtaväestön edustaja.
- f) Suuria ongelmia asumisessa. Ennakoasenteista johtuen uhkana slummiutuminen. Huom: asuntoasiat Suomessa hyvin! (Keski-Suomi ja Suomen vapaa romanilähetys) Asuntojen laatua pidetään kuitenkin hyvänä.
- g) Poliitikasta ollaan lähes täysin syrjäytyneitä. Kuitenkin ne, jotka lähtevät politiikkaan, saavat nykyisin romaniväestöltä tukea.
- h) Erityisesti nuorten rikollisuus on huolestuttavaa. Rikollisuus lisääntyy samaa vauhtia valtaväestön kanssa. "Rikollisuus rehoittaa" (yksit. mielipide Itä-Suomen neuv.kunta).
- i) Päihteiden käyttö huolestuttavaa ja lisääntynyt. Itsemurhia vähän - kuitenkin uusi vakava ilmiö.

Mielenterveysongelmat lisääntyneet: yksinäisyys, elämän tarkoituksettomuus ja juurettomuus.

- j) esimerkiksi perheen sisäisen elämänhallinnan puuttuminen. Viranomaisten kanssa kahnauksia - henkilökemia ei toimi.
- Romanien keskinäinen yhteys on katoamassa. Tulevaisuudessa tästä syystä epävarmuutta (Suomen vapaa romanilähetys).

10. NIITÄ MUUTA TUKEA BOMANIT TARVITSEVAT?

- suvaitsevaisuutta valtaväestön taholta.
 - järjestöjen rooli voisi muuttua palvelujen tarjoajiksi, kun yhteiskunnan palvelut mahdollisesti heikkenevät.
- Tähän tarvitaan taloudellista tukea yhteiskunnalta.
- Sosiaalista ja hengellistä tukea. Tukea helpompi ottaa vastaan romaniväestöön kuuluvalta kuin valtaväestöltä. Romanijärjestöt voivat löytää oikeat toimintatavat ihmisten auttamiseksi.

10.1. Onko romanikulttuurissa ja elämäntavassa joitakin piirteitä, jotka auttavat ehkäisemään ja hoitamaan edellämainitsemianne ongelmia?

- Sukulaisten tuki on avuksi niin päihdeongelmissa, lastenhoidossa ja vanhustenhoidossa - perhesuhteiden kiinteys. "Bomaneille lapsi on aina lapsi".
- Nämä myönteiset elämäntavan piirteet on jo unohtumassa.

10.2. Onko romanikulttuurissa ja elämäntavassa joitakin piirteitä, jotka edesauttavat edellä mainittujen ongelmien syntymistä?

Esiin. kiertävä elämäntapa, koulutuksen puute, erilainen aikakäsitys (romaneilta puuttuu monasti pidemmän tähtäyksen suunnitelmat, eletään tässä ja nyt).

- Sukujen väliset riidat
- vaatetus

Nuorison ongelmien yhdeksi syyksi esitetään tapaa, jossa nuoren aikuistuessa vanhemmat ajautuvat erilleen nuoresta häveliäisyystapojen vuoksi. Näin nuori ei saa murrosiässään tarvitsemaansa tukea. (Vantaan romaniyhdistys ry.)

10.3. Mitä romanit voivat itse kysymyksen 9. asioille? Mikä on yhteiskunnan osuus?

Yhteiskunnan yritykset muuttaa romanikulttuuria nähdään tarpeettomina. Yhteisön muutos tapahtuu sisältäpäin. Romanien pitää nostaa rohkeasti ongelmat esille. Yhteiskunnan tulee tehdä yhteistyötä

esim. romanijärjestöjen kanssa.

Myös romanien tulee pyrkiä yhteistyöhön valtaväestön kanssa. Ongelmat tulee tiedostaa ja ottaa vastuuta sekä itsestä että muista.

Yhteiskunnalta tukea esim. nuoriso- ja perhetyöntekijöiden palkkaukseen.

11. KOHDISTUUKO BOMANEJA KOHTAAN SÖÄÄ SUOMESSA?

- Kyllä, lähes kaikilla elämäalueilla.

- Piilorasismia on. Työpaikoista käytävä kova kilpailu jo valtaväestön keskuudessa. Romanien vaikea menestyä tässä kilpailussa. Rekrytoinnissa ja ehkä sosiaalipalveluissa syrjintää (Suomen vapaa romanilähetys)

12. MISTÄ JÄRJESTÖT SAAVAT TALOUDELLISTA TUKEA?

RAY, valtio, kunta, kirkko, yksityinen sektori.

12.1. Mihin tarkoitukseen tukea saadaan?

projektit, sosiaaliset palvelut, lastensuojelu, hengellinen työ, kenttätyö, lehdet, kieli, kulttuuri, tiedotus.
- kirkolta saadaan tiloja toiminnan järjestämiseen, RAY:ltä ja valtiolta suoraa taloudellista tukea.

12.2. Mitä tukea tarvitaan?

kysymyksessä 9 mainittuihin ongelmakohtiin.

Tarvitaan rahaa - esimerkiksi koulutukseen.

13. MITKÄ OVAT ROMANIEN TYÖMARKINAKOULUTUKSEN TARPEET?

Ammatillinen koulutus ja oppisopimuskoulutus. Myös peruskoulun keskeyttäneille tulisi olla mahdollista päästä esim. juuri oppisopimuskoulutukseen. Tulevaisuudessa koulutus pitäisi järjestää yleisten koulutusväylien suuntaan.

- Liian paljon kursseja joilla ei oikeasti ole työllistävää vaikutusta. Nuoret aikuiset / aikuiset tarvitsevat ammatillisia kursseja rakentamiseen, autoasennukseen, sähkötöihin yms. Nuoriso tarvitsee pohjakoulutuksen ja ammatillisen pätevyuden; ei varsinaisesti kursseja. (Suomen vapaa romanilähetys)

- Yhteiskunta määrittelee tulevaisuuden tarpeet - koulutus näiden mukaan.

13.1. Miten romanit selviytyvät ja etenevät työelämässä?

Ne, jotka töihin pääsevät, selviytyvät koht. hyvin. Ongelma on työllistymisen korkea kynnys.

13.2. Onko tietoa romanien perustamista liikeyrityksistä?

Huonekalu-, kenkätehtaat, raviurheiluun liittyvät, myyntiliikkeet (vaatetusala), musiikkialan yritykset, taiteilijat ja autokaupparyrittäjät tunnetaan.

14. MIKÄ TAHO SUHTAUTUU MYÖNTEISIMMIN ROMANEIHIN?

1. kirkko

2. kunta / tavalliset kansalaiset / poliitikot

3. poliitikot / oikeuslaitos / yritykset

4. poliisi / poliitikot / tavalliset kansalaiset

5. tavalliset kansalaiset / kunta / poliitikot

6. oikeuslaitos / yksityiset yritykset

7. poliisi

huom. kauppakeskusten vartijat huonoiten (Keski-Suomi ja Suomen vapaa romanilähetys)

15. MITEN SUOMI SUHTAUTUU ROMANEIHIN MUIHIN MAIHIN VERRATTUNA?

Paremmiin kuin muut, jopa parhaiten kaikista.

"Todella hyvin" (Keski-Suomi)

"Maailman kärkeä" (Suomen vapaa romanilähetys)

16. KOHDELLAANKO MUTTA VÄHEMMISTÖJÄ MYÖNTEISEMMIN KUIN ROMANEJA?

Maahanmuuttajilla on tiettyjä etuja romaneihin nähden. (Oulu) Toimenpiteet yhteiskunnan taholta ovat aktiivisempia ja järjestelmät paremmat. Johtuu osaltaan kansainvälisistä sopimuksista, joihin Suomi on sitoutunut esim. pakolaisten osalta. Ei kuitenkaan pääsääntöisesti kohdella paremmiin (Romano missio, Tampereen romaniyhdistys, Suomen vapaa romanilähetys).

Suomen muuttuminen monikulttuuriseksi maaksi on nostanut romanien asiat paremmiin esille.

Romaniperheen asema on tätä myötä tutumpi ja kotoisampi kuin esim. somaliperheen (Etelä-Suomi alueel. neuv.kunta).

17. MITEN LAAJASTI JA PERUSTEELLISESTI JÄRJESTÖNNE KÄSITTELI EDELLÄ OLEVAT KYSYMYKSET?

Vastaaminen tehty perusteellisesti, laajasti koko rintamalla.

Kysymyksiä oli liian paljon ja osa niistä oli monimutkaisia. Herättivät kuitenkin hyvin keskustelua. (Keski-Suomi)

18. MITÄ MUITA ASIOITA HALUAISITTE TUODA SELVITYSMIESTEN TIEToon?

- Jos yhteiskunnalla halua tukea romaneita, tulee toimintaan, esim. alueellisten neuvottelukuntien ja romanijärjestöjen toimintaan, osoittaa taloudellisesti tukea.

- Alueellisten neuvottelukuntien jatkuvuus tulee taata (Etelä-Suomi alueel. neuv.kunta).

- Naisten osallistumiseen tulisi kiinnittää huomiota (Keski-Suomi).

LIITE 2

SELVITYSMIESTEN TAPAAMAT HENKILÖT JA ORGANISAATIOT KEVÄÄLLÄ 1999.

Kokouksissa paikalla selvitysmiehet Väinö Lindberg ja Kyösti Suonoja. Sihteereinä toimineet Pekka Harjunkoski ja Krista Virtanen.

23.2. RYHDYS ry., STM, RONK:

Isberg Tiina
Jääpuro Unto
Stenberg Seija

12.3. SIPOO, Romano Missionin lastenkoti. Romano-koulutus:

Nuoriso- ja vapaa-ajanohjaaja -kurssin oppilaat, opettajana Tuula Lindberg.

26.3. OULUN LÄÄNIN ALUEELLINEN NEUVOTTELUKUNTA, Oulun Lääninhallitus, Oulu:

Hanski Hannu
Lappalainen Ilkka
Lindman Armas
Murtomäki Henna
Toukomaan Pertti
Valtanen Tuija
Åkerlund Tuija

6.4. ETELÄ-SUOMEN LÄÄNIN ALUEELLINEN NEUVOTTELUKUNTA, Etelä-Suomen Lääninhallitus, Hämeenlinna:

Ellala Esa
Grönfors Hilja
Grönfors Kalle
Hedman Henry
Hedman-Valentin Hellevi
Lehmusta Taito
Niskanen Birgitta
Nyman Dimitri
Nyman Seppo
Rantala Veijo
Roth Rainer

9.4. LÄNSI-SUOMEN LÄÄNIN ALUEELLINEN NEUVOTTELUKUNTA, Länsi-Suomen Lääninhallitus, Jyväskylä:

Florin Kyösti
Hedman Allani
Hedman Marika
Hedman Seppo
Hämäläinen Tuija

Korhonen Marketta
Manner Lauri
Rothman Taisto
Välimäki Sari

13.4. ITÄ-SUOMEN LÄÄNIN ALUEELLINEN NEUVOTTELUKUNTA, Itä-Suomen lääninhallitus, Mikkeli:

Blomerus Pauli
Hagert Eetu
Hyytinen Iris
Koukka Sisko
Valentin Helena

20.4. SISÄASIAINMINISTERIÖ, poliisiosasto, Helsinki:

Kekomäki Kalle.

22.4. VANTAAN ROMANIYHDISTYS, Myyrmäen sosiaali- ja terveystakeskus:

Stenroth Seija
Åkerlund Rosa
Åkerlund Tuula

23. 4. PORIN KAUPUNKI, kaupungin virastotalo, Pori:

Forström Raimo
Häti Pirjo
Mattila Tuula
Palmroth Ulla-
Maija Reunanen
Sirkka Vilen Marja

28.4. VALTIONEUVOSTON KANSLIA, Helsinki:

Aaltonen Heikki
Vilavaara Auni-Marja

29.4. ROMANIASIAIN NEUVOTTELUKUNTA, Helsinki:

Selvitysmiesten tiedoksianto romaniasiain selvityksestä.

3.5. YMPÄRISTÖMINISTERIÖ, Helsinki:

Lauronen Jorma
Vesänen Pirjo

6.5. KUNTALIITTO, kuntatalo, Helsinki:

Långvik Berndt
Raitoaho Outi

7.5. OIKEUSMINISTERIÖ, Helsinki:

Eero Aarnio

10.5. TYÖMINISTERIÖ, Helsinki:

Ilonen Matti
Lamberg Brita
Sihto Matti

10.5. SISÄASIAINMINISTERIÖ, Helsinki:

Korkealehto Matti
Virtanen Sirkka-Liisa

10.5. ULKOASIAINMINISTERIÖ, Helsinki:

Hagerstam Petra
Holopainen Outi (pj.)

10.5. VALTIOVARAINMINISTERIO, Hallinnon kehittämissosasto, Helsinki:

Simola Anja

17.5. TAMMELA, kunnantalo:

Kaarina Teppo
Lehmusta Taito
Rauhala Sirpa

19.5. MIKKOLAN KOULU, Vantaa:

Reinikainen Riitta-Liisa
Sarsama Arja
Tuula Åkerlund

20.5. OPETUSHALLITUS, Helsinki:

Lillberg Eine
Ranta Anja

25.5. SOSIAALI - JA TERVEYSMINISTERIÖ, Helsinki:

Alakärppä Sirpa
Leppo Kimmo
Viitala Riitta

15.6. ROMANIASIAIN NEUVOTTELUKUNNAN TYÖVALIOKUNTA,
Eduskunta.

- 1999:
- 1 Työkykyä ylläpitävän toiminnan barometri 1998. Väliraportti.
ISBN 952-00-0559-5
 - 2 Jutta Niemelä. Terveystenhoollon asiakasmaksut. Mistä tosiasiasa on kyse?
ISBN 952-00-0571-4
 - 3 Marja Vaarama, Anne Hakkarainen, Seppo Laaksonen. Vanhusbarometri.
ISBN 952-00-0577-3
 - 4 Jutta Niemelä. Avoimia sekkejä vai hyvää hoitoa? Lääkärityön erilaiset korvausperusteet.
ISBN 952-00-0589-7
 - 5 Ulla-Maija Urho, Kaija Hasunen. Yläasteen kouluruokailu 1998.
ISBN 952-00-0598-6
 - 6 Marja Vaarama, Taina Rintala, Sirkka Eteläpää-Vainio, Timo Sinervo. Omaishoidon tuki sosiaalipalveluna.
ISBN 952-0006-0
 - 7 Ympäristöterveydenhuollon voimavarat vuonna 1996.
ISBN 952-00-0638-9
 - 8 Päihdehaitat erikoissairaanhoidossa.
ISBN 952-00-0640-0
 - 9 Kyösti Suonoja, Väinö Lindberg. Romanipolitiikan strategiat.
ISBN 952-00-0641-9